พัฒนาการเวียงกุมกามจากหลักฐานทางโบราณคดี

โดย

นายเมธี เมธาสิทธิ สุขสำเร็จ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

พัฒนาการเวียงกุมกามจากหลักฐานทางโบราณคดี

โดย
นายเมธี เมธาสิทธิ สุขสำเร็จ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
ภาควิชาโบราณคดี
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2552
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

THE DEVELOPMENT OF WIANG KUM KAM
BASED ON ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE

By

Meetee Medhasith Suksumret

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

DOCTOR OF PHILOSOPHY

Department of Archaeology

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2009

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ พัฒนาการเวียงกุมกาม จากหลักฐานทางโบราณคดี ” เสนอโดย นายเมธี เมธาสิทธิ สุขสำเร็จ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

…….....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะตังกูร)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

1. รองศาสตราจารย์สายันต์ ไพรชาญจิตร์
2. อาจารย์ก่องแก้ว วีระประจักษ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรัสสา คชาชีวะ)
...../...../.....

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ อุษณีย์ ธงไชย)
...../...../.....

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์สายันต์ ไพรชาญจิตร์)
...../...../.....

..... กรรมการ
(อาจารย์ก่องแก้ว วีระประจักษ์)
...../...../.....

48101907 : สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
คำสำคัญ : เวียงกุมกาม/หลักฐานทางโบราณคดี/พัฒนาการเวียงกุมกาม

เมธี เมธาสิทธิ สุขสำเร็จ : พัฒนาการเวียงกุมกามจากหลักฐานทางโบราณคดี. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : รศ.สายันต์ ไพรชาญจิตร์ และ อ.ก่องแก้ว วีระประจักษ์. 298 หน้า.

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงพัฒนาการของเวียงกุมกามใน 3 ประเด็นคือ คติความเชื่อทางศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณ และบทบาทหน้าที่ของเวียงกุมกาม โดยทำการศึกษา เปรียบเทียบ วิเคราะห์ ตีความ หลักฐานทางโบราณคดีทั้งประเภทโบราณสถานและโบราณวัตถุประเภทต่าง ๆ ที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีและขุดแต่งโบราณสถานภายในเวียงกุมกาม โดยได้ศึกษาวิเคราะห์ร่วมกับหลักฐานลายลักษณ์อักษรทั้งประเภทจารึก ตำนาน พงศาวดาร

ผลการศึกษาพบว่าเวียงกุมกามมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมใน 3 ช่วงสมัยด้วยกันคือ

สมัยหริภุญไชยมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 ในช่วงสมัยนี้เวียงกุมกามเป็นชุมชนขนาดเล็กที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากเมืองหริภุญไชย พบว่ามีการนับถือศาสนาพุทธผสมผสานแนวความเชื่อพื้นเมือง และยังพบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงคติพุทธศาสนานิกายมหายานจากอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเมืองลพบุรี สำหรับด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณพบว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณในเขตแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน และชุมชนโบราณบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

สมัยพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นช่วงสมัยที่พญามังรายได้สร้างเวียงกุมกามเพื่อให้เป็นศูนย์กลางทางการปกครอง พบว่าพุทธศาสนาในช่วงแรกยังคงได้รับอิทธิพลมาจากเมืองหริภุญไชย หลักฐานที่แสดงให้เห็นคือเจดีย์กู่คำหรือเจดีย์เหลี่ยม ต่อมาพบว่ามีการรับพุทธศาสนามาจากเมืองพุกาม โดยปรากฏหลักฐานในรูปแบบแผนผังวิหารทรงปราสาทที่วัดช้างค้ำกานโถม ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเพื่อถวายแด่พระโคตมะพุทธเจ้า ด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณ นอกจากความสัมพันธ์กับเมืองพุกามที่ปรากฏในรูปแบบและคติการสร้างวิหารที่วัดช้างค้ำกานโถม ก็ยังพบว่ามีความสัมพันธ์กับอาณาจักรสุโขทัย โดยได้พบชิ้นส่วนจารึกอักษรไทยสมัยสุโขทัย ที่วัดเจดีย์เหลี่ยม

สมัยล้านนาพุทธศตวรรษที่ 20-22 ในระยะนี้เวียงกุมกามมีลักษณะเป็นเมืองหน้าด่านที่อยู่ใกล้กับเมืองเชียงใหม่และเป็นชุมชนที่มีความสำคัญทางพุทธศาสนาแห่งหนึ่ง ซึ่งได้ปรากฏหลักฐานการทำบุญและอุปถัมภ์พุทธศาสนาโดยกษัตริย์ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณพบว่ามีความสัมพันธ์กับชุมชนโบราณในอาณาจักรล้านนาในลักษณะการค้าการแลกเปลี่ยนหรือความสัมพันธ์ด้านพุทธศาสนา และยังพบว่ามีความสัมพันธ์ทางรูปแบบศิลปกรรมกับอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ของพระภิกษุทั้งกลุ่มนิกายสวนดอกและนิกายป่าแดง สำหรับอิทธิพลศิลปะจีนเป็นความสัมพันธ์ทางรูปแบบศิลปกรรมซึ่งได้รับสืบทอดมาจากเมืองเชียงใหม่อีกต่อหนึ่ง

ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2552

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ 1. ..... 2. .....

48101907 : MAJOR : HISTORICAL ARCHAEOLOGY
KEY WORD : WIANG KUM KAM/ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE/THE DEVELOPMENT OF WIANG KUM KAM
MEETEE MEDHASITH SUKSUMRET : THE DEVELOPMENT OF WIANG KUM KAM BASED ON ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE. THESIS ADVISORS : ASSOC.PROF.SAYAN PRAICHARNJIT AND KONGKAEW WEERAPRAJAK. 298 pp.

The purpose of this research is to study the development of Wiang Kum Kam in three aspects including religious beliefs, relationships between Wiang Kum Kam and other ancient communities, and the roles of Wiang Kum Kam. This study is carried out by comparing, analyzing, and interpreting archaeological evidences found from excavations at Wiang Kum Kam. It is analyzed together with written evidences such as inscriptions, legends, and chronicles.

The study showed that Wiang Kum Kam had three periods of cultural development as stated below.

During the Haripunjaya period in the 12th-13th Century A.D., Wiang Kum Kam was a small community which received cultural influences from the kingdom of Haripunjaya. The people of Wiang Kum Kam practiced Buddhism combined with local beliefs. Archaeological evidences belonging to Mahayana Buddhism from Northeastern India and Lop Buri were also found. There were evidences of relationships between Wiang Kum Kam and ancient communities in the Chiang Mai - Lamphun basin as well as around the Chao Phraya River.

During the 14th Century A.D., King Mang Rai established Wiang Kum Kam as a capital. Buddhism as practiced then was influenced by the Haripunjaya culture, as evidenced by the Chedi Liam or Chedi Ku Kam. Later Wiang Kum Kam was influenced by Buddhism from Pagan, and an evidence was the plan of the vihara at the Chang Kam Kan Thom temple, which was thought to be an offering to the Buddha. Apart from Pagan, Wiang Kum Kam was also communicating with the Kingdom of Sukhothai. Important evidences are the Thai inscription fragments found at the Chedi Liam temple.

During the Lan Na period in the 15th-17th Century A.D., Wiang Kum Kam was a border city closed to Chiang Mai and was an important Buddhist community. There are evidences that the Kings of Wiang Kum Kam practiced acts of merit and were patrons of Buddhism. Wiang Kum Kam communicated with other ancient communities in Lan Na through trades and Buddhism. Its arts were closely related to the arts of Sukhothai, which is a result from the propagation of Lankan Buddhism by the monks of the Suan Dok and the Pa Dang sects. Chinese influences in the arts of Wiang Kum Kam were influences from Chiang Mai.

Department of Archaeology Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2009
Student's signature .....
Thesis Advisors' signature 1. ..... 2. .....

กิตติกรรมประกาศ

กราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.ผาสุข อินทราวุธ อาจารย์ที่ให้คำปรึกษา ชี้แนะสั่งสอน อบรม จนข้าพเจ้าประสบความสำเร็จ

กราบขอบพระคุณ อาจารย์ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และรองศาสตราจารย์ สายันต์ ไพรชาญจิตร์ อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่แนะนำ สั่งสอน อบรม จนข้าพเจ้าประสบความสำเร็จ

กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์อุษณีย์ ธงไชย แห่งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ครูผู้ให้ความรู้ กรอบแนวคิดในทางประวัติศาสตร์ และยังกรุณาตรวจ แก้ไข ชี้แนะในการปรับปรุงวิทยานิพนธ์อย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย

ขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรัสสา คชาชีวะ ประธานกรรมการผู้สอบวิทยานิพนธ์ และอาจารย์ที่ปรึกษา ที่ช่วยกรุณาตรวจทานและแก้ไขวิทยานิพนธ์จนเสร็จสมบูรณ์

ขอบพระคุณ อ.ดร.สุภาพร นาคบัลลังก์ และ รศ.ดร.วรลัญจก์ บุณยสุรัตน์ ที่ให้ยืมรายงานการขุดค้นและขุดแต่งทางโบราณคดี ซึ่งเป็นหนังสืออันหายาก ในการทำวิทยานิพนธ์

ขอบพระคุณ คณาจารย์ภาควิชาโบราณคดีทุกท่าน ผู้ประสาทวิชาจนสำเร็จการศึกษา

ขอบพระคุณ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ผู้ให้ทุนอุดหนุนการศึกษา

ขอบคุณ อาจารย์คณะวิจิตร์ศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่อันประกอบไปด้วย ผศ.เธียรชาย อักษรดิษฐ์ อ.อนุกูล ศิริพันธ์ ว่าที่ ดร.สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ และ อ.สราวุธ รูปิน ที่ให้ข้อมูลและความบันเทิงอันเป็นประโยชน์

ขอบคุณ น้อง ๆ ที่ศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ ได้แก่ คุณฐาปกรณ์ เครือระยา และคุณศิริพงษ์ ศักดิ์สิทธิ์ ที่ช่วยจัดทำลายเส้นโบราณวัตถุอันสวยงามที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คุณจุฑามาศ สุวิมลเจริญ คุณนัฐพล สุกิจสุสวัสดิ์ คุณเมธาพร ผมขาว และคุณฐาปนีย์ เครือระยา ที่คอยช่วยเหลือในด้านเบ็ดเตล็ดและให้กำลังใจสนับสนุนวิทยานิพนธ์เล่มนี้จนเสร็จสมบูรณ์

ขอบคุณ คุณพิทักษ์ ดีพลภักดิ์ ที่ช่วยจัดทำลายเส้นโบราณสถานในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วยเทคนิคอันทันสมัย

ขอบคุณ คุณภัคพดี อยู่คงดี ผศ.จีราวรรณ แสงเพ็ชร์ คุณโขมสี แสนจิตต์ คุณพัชรวีร์ ตันประวัติ คุณสุรีพร โชติธรรมโม คุณสุขกมล วงศ์สวรรค์ คุณพรกมล แสงอรุณ ตลอดจนเพื่อนร่วมรุ่นและพี่น้องโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ทุกท่าน ที่ให้คำแนะนำ กำลังใจและช่วยเหลือในทุกด้าน

ขอบคุณทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและบุคคลอีกหลายท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้ ที่ให้กำลังใจและอำนวยความสะดวกช่วยเหลือในทุกด้าน

ท้ายสุดกราบขอบพระคุณ พ่อและแม่ ผู้ให้ชีวิตและความสำเร็จแก่ข้าพเจ้า

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... จ

กิตติกรรมประกาศ ..... ฉ

สารบัญตาราง ..... ฎ

สารบัญแผนที่… ..... ฐ

สารบัญแผนภูมิ ..... ฑ

สารบัญลายเส้น… ..... ฒ

สารบัญภาพ…. ..... ต

บทที่

1 บทนำ 1

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา 1

วัตถุประสงค์ของการศึกษา 4

กรอบแนวคิดและสมมุติฐานของการศึกษา 4

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา 5

กรอบระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา 6

สมมุติฐานของการศึกษา 6

ขอบเขตของการศึกษา 8

ระเบียบวิธีการศึกษา 8

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง 12

แหล่งข้อมูล 23

ประโยชน์ที่ได้จากการศึกษา 23

2 หลักฐานลายลักษณ์อักษร 24

จารึก 24

จารึกที่กล่าวถึงเวียงกุมกาม 24

จารึกที่พบในเวียงกุมกาม 26

จารึกอักษรมอญโบราณ 26

จารึกอักษรธรรมล้านนา 27

บทที่ หน้า
จารึกอักษรไทยสุโขทัย 28
จารึกอักษรไทยล้านนา 29
จารึกอักษรไทยล้านนาและอักษรธรรมล้านนา 33
ตำนาน 35
กลุ่มตำนานต้นฉบับ 35
ชินกาลมาลีปกรณ์ 35
ตำนานมูลศาสนา (ฉบับวัดสวนดอก) 36
ตำนานมูลศาสนา (ฉบับวัดป่าแดง) 36
กลุ่มตำนานฉบับคัดลอก 37
ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ 37
ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61 38
พื้นเมืองเชียงแสน 39
พงศาวดารโยนก 39
วรรณกรรม 40
โคลงนิราศหริภุญชัย 40
3 การศึกษาวิเคราะห์หลักฐานประเภทโบราณวัตถุ 41
การศึกษาวิเคราะห์หลักฐานประเภทโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดทางโบราณคดี 41
ผลการศึกษาชั้นดิน 43
การศึกษาวิเคราะห์โบราณวัตถุที่พบจากการขุดค้นในชั้นดินวัฒนธรรมที่ 1 45
โบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผา 45
โบราณวัตถุประเภทพระพุทธรูป 78
โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ 78
การศึกษาวิเคราะห์หลักฐานประเภทโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดแต่งโบราณสถาน 81
การศึกษาวิเคราะห์โบราณวัตถุในสมัยหริภุญไชย 81
โบราณวัตถุประเภทพระพุทธรูป 81
โบราณวัตถุประเภทพระพิมพ์ดินเผา 83

บทที่ หน้า
โบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผา..... 113
การศึกษาวิเคราะห์โบราณวัตถุในสมัยล้านนา..... 114
โบราณวัตถุประเภทพระพุทธรูปและโบราณวัตถุเนื่องใน
พุทธศาสนา..... 114
โบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผา..... 130
โบราณวัตถุประเภทส่วนประกอบหรือประดับ
สถาปัตยกรรม..... 168
โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้..... 176
โบราณวัตถุประเภทเครื่องประดับ..... 181
4 การศึกษาวิเคราะห์หลักฐานประเภทโบราณสถาน..... 184
วัดช้างค้ำกานโถม..... 186
วัดธาตุน้อย..... 188
วัดอีค่าง..... 190
วัดปู่เปี้ย..... 193
วัดธาตุขาว..... 196
วัดกุมกาม..... 194
วัดหัวหนอง..... 198
วัดพญามังราย..... 202
วัดพระเจ้าองค์ดำ..... 204
วัดกู่ขาว..... 206
วัดกู่ไม้ซ้ง..... 208
วัดเจดีย์เหลี่ยม..... 209
วัดกู่อ้ายหลาน..... 212
วัดกู่อ้ายสี..... 213
วัดกู่มะเกลือ..... 214
วัดกู่ริดไม้..... 216
วัดโบสถ์..... 216
วัดกุมกามทีปราม..... 217

บทที่ หน้า
วัดหนานช้าง 219
วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 221
วัดกุมกามหมายเลข 1 222
วัดกู่ป้าด้อม 223
การศึกษาวิเคราะห์ทิศของวิหาร 226
รูปแบบแผนผังของโบราณสถานที่พบในเวียงกุมกาม 228
วิหาร 228
เจดีย์ 229
อุโบสถ 233
ซุ้มโขง 235
5 พัฒนาการเวียงกุมกาม 242
พัฒนาการเวียงกุมกามในสมัยหริภุญไชยพุทธศตวรรษที่ 17 -18 243
บทบาทหน้าที่ของเวียงกุมกามในสมัยหริภุญไชย 243
คติความเชื่อทางศาสนาของเวียงกุมกามในสมัยหริภุญไชย 243
ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณในสมัยหริภุญไชย 246
พัฒนาการเวียงกุมกามในสมัยพุทธศตวรรษที่ 19 248
บทบาทหน้าที่ของเวียงกุมกามในสมัยพุทธศตวรรษที่ 19 248
คติความเชื่อทางศาสนาของเวียงกุมกามในสมัย
พุทธศตวรรษที่ 19 250
ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณในสมัย
พุทธศตวรรษที่ 19 255
พัฒนาการเวียงกุมกามในสมัยล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 256
บทบาทหน้าที่ของเวียงกุมกามในสมัยล้านนาช่วง
พุทธศตวรรษที่ 20-22 257
คติความเชื่อทางศาสนาของเวียงกุมกามในสมัยล้านนาช่วง
พุทธศตวรรษที่ 20-22 258
ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณในสมัยล้านนาช่วง
พุทธศตวรรษที่ 20-22 261

บทที่ หน้า
เวียงกุมกามถูกทิ้งร้างในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 22 265
6 บทสรุป 272

บรรณานุกรม 276

ภาคผนวก 289
ภาคผนวก ก จารึกกานโถม พ.ศ.2042 290
ภาคผนวก ข ศักราชผู้ปกครองอาณาจักรล้านนา 295

ประวัติผู้วิจัย 298

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	จำนวนจารึกที่พบในเวียงกุมกาม จำแนกตามอักษร ภาษาและอายุที่กำหนดจากรูปอักษร	26
2	คนโทแบบหริภุญไชยที่พบตามแหล่งโบราณคดีในแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน	50
3	แสดงพระพิมพ์ที่พบในเวียงกุมกาม	110
4	พระพิมพ์แบบหริภุญไชยที่พบที่เมืองโบราณหริภุญไชย เวียงกุมกาม และเวียงท่ากาน	111
5	สันนิษฐานอายุโบราณสถานในเวียงกุมกาม	237
6	แสดงการแบ่งพัฒนาการของเวียงกุมกามตามหลักฐานประเภทต่าง ๆ	269

สารบัญแผนที่

แผนที่		หน้า
1	ตำแหน่งที่พบจารึกภายในเวียงกุมกาม	34
2	ตำแหน่งโบราณสถานภายในเวียงกุมกามที่นำมาศึกษาทั้งหมด 22 วัด (โดยไม่เรียงลำดับการกำหนดอายุของโบราณสถาน).....	185
3	ตำแหน่งโบราณสถานที่สันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19.....	238
4	ตำแหน่งโบราณสถานที่สันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 20.....	239
5	ตำแหน่งโบราณสถานที่สันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 21.....	240
6	ตำแหน่งโบราณสถานที่สันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 23.....	241
7	ตำแหน่งแม่น้ำปิงสายเก่า (ปิงห่าง).....	267

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
1	วิธีการศึกษา	7
2	เครื่องมือและแนวทางที่ใช้ในการศึกษาคติความเชื่อทางศาสนาของเวียงกุมกาม ...	9
3	เครื่องมือและแนวทางที่ใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณ	10
4	เครื่องมือและแนวทางที่ใช้ในการศึกษาบทบาทหน้าที่ของเวียงกุมกาม.....	11

สารบัญลายเส้น

ลายเส้นที่		หน้า
1	แผนผังชั้นดินธรรมชาติด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกของหลุมขุดค้น วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี 2552	44
2	ชิ้นส่วนหม้อมีสันที่พบจากการขุดค้นที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย เมื่อ พ.ศ. 2551	48
3	ภาพจำลองภาชนะดินเผาประเภทคนโทหรือน้ำต้น	51
4	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทหม้อก้นกลม พบจากการขุดค้นทางโบราณคดี ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย ปี พ.ศ.2551	53
5	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทอ่าง พบในหลุมขุดค้นที่ 2 วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2539	53
6	ภาพจำลองภาชนะดินเผาประเภทบาตร	55
7	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทครก พบในหลุมขุดค้นที่ 2 วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2539	58
8	ไหล่ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง ตกแต่งด้วยลายคลื่น	59
9	ไหเนื้อแกร่ง ประทับลายรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนและลายขูดขีดเส้นคลื่น ระหว่างเส้นขนาน ซึ่งไหแบบนี้พบมากในแหล่งเตาบ้านบางปูน	60
10	ลายเส้นจำลอง พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา แบบที่ 1 พบที่วัดช้างค้ำกานโถม	84
11	พระพิมพ์ดินเผาพิมพ์พุทธคยา พบที่วัดกู่ไม้ซ้ง	88
12	ลายเส้นจำลอง พระพิมพ์พระสามเวียงท่ากาน	90
13	พระสาม จากการขุดแต่งโบราณสถานวัดน้อย เวียงท่ากาน	91
14	ลายเส้นจำลอง พระพิมพ์ พระสามวัดพระคงฤาษี	92
15	ลายเส้นจำลอง พระสิบ	96
16	พระสิบสองหรือพระแปด พบที่วัดโบสถ์	99
17	ลายเส้นจำลอง พระสิบสอง	100
18	พระคง พบที่วัดกู่ป้าด้อม	104
19	ลายเส้นจำลอง พระเลี่ยง	107
20	เศียรพระพุทธรูปหินทราย พบที่วัดกู่ป้าด้อม	117
21	พระพุทธรูปสำริดปางสมาธิ พบที่วัดหัวหนอง	119

ลายเส้นที่		หน้า
22	พระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย พบที่วัดหัวหนอง	120
23	พระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย พบที่วัดหัวหนอง	121
24	เจดีย์จำลอง? ทำจากหินทราย พบที่วัดกู่ไม้ซ้ง	128
25	ภาชนะดินเผาประเภทหม้อเนื้อดิน พบจากการขุดแต่งวัดหัวหนอง	133
26	ชิ้นส่วนบราลีดินเผา พบที่วัดกู่อ้ายหลาน	168
27	แผนผังวิหารวัดช้างค้ำกานโถม	186
28	แผนผังวัดธาตุน้อย	189
29	แผนผังวัดอีค่าง	191
30	เจดีย์วัดอีค่าง	192
31	แผนผังวัดปู่เปี้ย	194
32	เจดีย์วัดปู่เปี้ย	195
33	แผนผังวัดธาตุขาว	196
34	แผนผังวิหารวัดกุมกาม	197
35	แผนผังวัดหัวหนอง	198
36	แผนผังวัดพญามังราย	203
37	แผนผังวัดพระเจ้าองค์ดำ	204
38	แผนผังวัดกู่ขาว	206
39	เจดีย์วัดกู่ขาว	207
40	แผนผังวัดกู่ไม้ซ้ง	208
41	แผนผังวัดกู่อ้ายหลาน	212
42	แผนผังวัดกู่อ้ายสี	213
43	แผนผังวัดกู่มะเกลือ	214
44	แผนผังวัดกู่ริดไม้	216
45	แผนผังวัดโบสถ์	216
46	แผนผังวัดกุมกามทีปราม	218
47	แผนผังวิหารวัดหนานช้าง	220
48	แผนผังวัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1	221
49	แผนผังวิหารวัดกุมกามหมายเลข 1	222

ลายเส้นที่ หน้า
50 แผนผังวิหารวัดกู่ป้าด้อม 223
51 แผนผังวัดธาตุขาว..... 233
52 แผนผังวัดปู่เปี้ย..... 234

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งที่ตั้งเวียงกุมกาม	2
2	ชิ้นส่วนจารึกหินทราย อักษรสุโขทัย พบด้านนอกของกำแพงแก้วทิศตะวันตก ที่วัดเจดีย์เหลี่ยมกู่คำ	29
3	จารึกกานโถม พ.ศ.2042 พบที่วัดช้างค้ำกามโถม เวียงกุมกาม	30
4	ชิ้นส่วนหม้อมีสันพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในระดับ 100-110 Cm.Dt. ของหลุมขุด ค้นที่ 1 วัดเจดีย์เหลี่ยม เวียงกุมกาม	47
5	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาแบบหริภุญไชยพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในระดับ 100-120 Cm.Dt. ของหลุมขุดค้นที่ 1 วัดเจดีย์เหลี่ยม เวียงกุมกาม	49
6	ชิ้นส่วนขอบปากภาชนะดินเผาประเภทคนโท พบจากการขุดค้นทางโบราณคดี ที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552	49
7	ชิ้นส่วนคอภาชนะดินเผาประเภทคนโท พบจากการขุดค้นทางโบราณคดี ที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552	51
8	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทหม้อก้นกลม พบจากการขุดค้นทางโบราณคดี ที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552	52
9	ไหปากกว้าง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552	54
10	ตะคันดินเผา พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552	54
11	บาตรดินเผา พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552	55
12	กุณฑี พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552	56
13	ฝาภาชนะดินเผา พบจากการขุดค้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552	56
14	ครกดินเผา พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552	57
15	สากดินเผา พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552	58
16	ไหล่ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง ตกแต่งด้วยลายคลื่นระหว่างเส้นขนาน พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552	59
17	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งตกแต่งด้วยเทคนิคกดประทับและปั้นแปะ พบจากการขุดค้นที่บริเวณทิศตะวันออกของวัดอีค่าง	61

ภาพที่ หน้า

18 ไหเนื้อแกร่ง ประทับลายเมล็ดข้าว ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน และลายเส้นคลื่นเล็ก ๆ ซึ่งระหว่างลายจะคั่นด้วยลายเส้นขนานนูนพบที่แหล่งเตาบ้านบางปูน 62

19 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทชามจากแหล่งเตาสันกำแพง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552 63

20 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทจานจากแหล่งเตาสันกำแพง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552 63

21 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทจานเขียนลายปลา จากแหล่งเตาสันกำแพง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552 64

22 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทจาน จากแหล่งเตาสันกำแพง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552 64

23 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทขวด จากแหล่งเตาสันกำแพง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552 65

24 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทไหปากแคบ จากแหล่งเตาสันกำแพง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552 65

25 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทไห จากแหล่งเตาสันกำแพง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552 66

26 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทถ้วย จากแหล่งเตาเวียงกาหลง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552 66

27 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทถ้วย จากแหล่งเตาเวียงกาหลง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552 67

28 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทถ้วย จากแหล่งเตาเวียงกาหลง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552 67

29 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทจาน จากแหล่งเตาเวียงกาหลง พบในหลุมขุดค้นที่ 1 ที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2539 68

30 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทจาน จากแหล่งเตาเวียงกาหลง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552 68

ภาพที่ หน้า
31 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทไห จากแหล่งเตาเวียงกาหลง พบจากการขุดค้น
ทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552 69
32 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทไห จากแหล่งเตาสันทราย พบจากการขุดค้น
ทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552 69
33 ภาชนะดินเผาประเภทจาน จากแหล่งเตาพาน พบจากการขุดค้นที่บริเวณ
ทิศตะวันออกของวัดอีค่าง 70
34 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทกระปุก จากแหล่งเตาศรีสัชนาลัย พบจากการขุดค้น
ทางโบราณคดีในระดับ 140-150 Cm.Dt. ของหลุมขุดค้นที่ 2 วัดเจดีย์เหลี่ยม
ปี พ.ศ.2539 71
35 ชิ้นส่วนตลับแบบชิงไป๋ สมัยราชวงศ์ซุ่งภาคใต้ พบจากการขุดค้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยม
ปี พ.ศ.2552 72
36 ตลับเคลือบสีขาวแบบชิ่งไป ผลิตจากเตาเต๋อฮั้ว มณฑลฟูเจี้ยน พบที่ปราสาทบ้านพลวง
จังหวัดนครราชสีมา 73
37 ชิ้นส่วนจานเคลือบเขียว สมัยราชวงศ์หยวน พบจากการขุดค้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยม
ปี พ.ศ.2552 74
38 จานเคลือบสีเขียว ผลิตจากแหล่งเตาหลงฉวน มณฑลเจ้อเจียง พบที่อำเภออุ้มผาง
จังหวัดตาก 74
39 ชิ้นส่วนขอบปากถ้วยเคลือบเขียว ขุดลายด้านในเป็นลายเส้นโค้ง สมัยราชวงศ์หยวน
พบจากการขุดค้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552 75
40 ถ้วยเคลือบสีเขียว สมัยราชวงศ์หยวน จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วย
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ 75
41 ชิ้นส่วนถ้วย เขียนลายสีน้ำเงินใต้เคลือบ สมัยราชวงศ์หมิง พบจากการขุดค้น
ที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552 76
42 ชิ้นส่วนถ้วย เขียนลายสีน้ำเงินใต้เคลือบ สมัยราชวงศ์หมิง พบจากการขุดค้น
ที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552 77
43 เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วย
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ 77
44 ชิ้นส่วนพระบาทสำริด พบจากการขุดค้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยมปี พ.ศ.2539 78

ภาพที่		หน้า
45	เบี้ยดินเผา พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552	80
46	แท่งหินสำหรับเขียนกระดานชนวน พบที่ระดับ 240- 270 Cm.dt. ในหลุมขุดค้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552	80
47	เศียรพระพุทธรูปสำริดแบบลพบุรี พบจากการขุดแต่งวัดพระเจ้าองค์ดำในปี 2533	81
48	พระพุทธรูปสำริดปางนาคปรกทรงเครื่องแบบลพบุรี พบจากการขุดแต่งวัดพระเจ้าองค์ดำในปี 2533	82
49	พระพิมพ์ชุ้มพุทธคยา แบบที่ 1 พบที่วัดช้างค้ำกานโถม	84
50	พระพิมพ์ชุ้มพุทธคยาพบที่ทางตอนใต้ของเมืองมัณฑะเลย์ ประเทศพม่า	85
51	พระพิมพ์ชุ้มพุทธคยาพบที่เมืองโบราณอู่ทอง	86
52	พระพิมพ์ชุ้มพุทธคยา พบจากการขุดแต่งวัดพระยืน	87
53	พระพิมพ์ชุ้มพุทธคยา แบบที่ 2 พบที่วัดช้างค้ำกามโถม	88
54	พระพิมพ์ชุ้มพุทธคยาพบที่เมืองพุกาม ประเทศพม่า	89
55	พระพิมพ์ตรีกาย (พระสามเวียงท่ากาน) พบที่วัดช้างค้ำกานโถม	90
56	พระพิมพ์ตรีกาย (พระสามวัดพระคงฤาษี) พบที่กู่ริดไม้	92
57	พระสามวัดพระคงฤาษีเนื้อดิน พบที่กรุปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	93
58	พระสามวัดพระคงฤาษีเนื้อชิน พบที่กรุปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	94
59	พระสามวัดพระคงฤาษี พบที่วัดพระคงฤาษี เมืองหริภุญไชย	95
60	ชิ้นส่วนพระสามวัดพระคงฤาษี พบที่วัดพระยืน เมืองหริภุญไชย	95
61	พระสิบ พบที่วัดกู่อ้ายหลาน	96
62	พระพิมพ์ พบที่ใต้ฐานปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ราชบุรี	97
63	พระสิบที่วัดพระคงฤาษี ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย	98
64	พระสิบ พบจากการขุดแต่งและบูรณะวัดพระยืนเมื่อปีพ.ศ.2549	98
65	พระสิบสอง พบจากการขุดแต่งและบูรณะที่วัดพระยืนเมื่อปีพ.ศ.2549	101
66	พระพิมพ์รูปแบบเดียวกับพระสิบสอง พบที่จังหวัดเพชรบุรี	102

ภาพที่		หน้า
67	พระพิมพ์รูปแบบเดียวกับพระสิบสอง พบที่วัด Nagasena เมืองย่างกุ้ง ประเทศพม่า	103
68	พระคง พบที่วัดช้างค้ำกานโถม	104
69	พระคง พบที่วัดพระคงฤาษี ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย	105
70	พระคง ได้จากการขุดแต่งและบูรณะวัดพระยืน	106
71	พระคงได้จากการขุดแต่งโบราณสถานวัดเกาะกลาง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน	106
72	พระเลี่ยง พบที่วัดช้างค้ำกานโถม	107
73	พระเลี่ยง พบจากการขุดแต่งวัดพระยืน	108
74	พระพุทธรูปทำจากหินควอทซ์เนื้อใสพบที่วัดอีค่าง	114
75	พระแก้วน้ำค้าง พบจากการขุดแต่งที่วัดศรีคองแมน เมืองเชียงแสน ปีพ.ศ.2546	115
76	พระพุทธรูปหินทราย พบที่วัดโบสถ์	116
77	พระพุทธรูปหินทรายที่วัดป่าแดงบุนนาค อ.เมือง จ.พะเยา	117
78	เศียรพระพุทธรูปหินทรายที่วัดศรีโคมคำ อ.เมือง จ.พะเยา	118
79	พระพุทธสิหิงค์ที่วัดดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย มีจารึกปีที่สร้าง พ.ศ.2041	121
80	เศียรพระพุทธรูปสำริด พบที่วัดหัวหนอง	122
81	เศียรพระพุทธรูปสำริด พบที่วัดหัวหนอง	123
82	เศียรพระพุทธรูปสำริด พบที่วัดกู่ป้าด้อม	123
83	พระพุทธรูปสำริด พบที่วัดพระเจ้าองค์ดำ	124
84	เจดีย์หินควอทซ์ พบที่วัดกู่ป้าด้อม	127
85	ฐานเจดีย์จำลองสำริด พบที่วัดกู่มะเกลือ	129
86	เจดีย์จำลองสำริด พบที่เจดีย์ร้างหน้าวัดน้ำตกแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่	129
87	พระธาตุ ก้อนทองคำขนาดเล็ก ก้อนเงิน และผลึกหินควอทซ์ทรงกลม ที่บรรจุอยู่ในเจดีย์จำลองสำริด พบในกรุเจดีย์ร้างหน้าวัดน้ำตกแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่	129
88	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทคนโท พบที่วัดกู่อ้ายหลาน	131
89	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทพวยกา พบที่วัดโบสถ์	133

ภาพที่		หน้า
90	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทตะคันแบบไม่มีฐาน พบที่วัดกู่ป้าด้อม	136
91	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทบาตร พบที่วัดกู่ริดไม้	137
92	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทฝาภาชนะ พบที่วัดกู่ริดไม้	138
93	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทครก พบที่วัดกู่อ้ายหลาน	140
94	ชิ้นส่วนสากดินเผา พบที่วัดโบสถ์	141
95	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทจาน จากแหล่งเตาสันกำแพง พบที่วัดกู่อ้ายสี	143
96	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทถ้วยขนาดเล็ก จากแหล่งเตาสันกำแพง พบที่วัดกู่อ้ายสี	143
97	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทไหเคลือบสีน้ำตาล จากแหล่งเตาสันกำแพง พบที่วัดกู่อ้ายหลาน	145
98	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทไหปากแคบ จากแหล่งเตาสันกำแพง พบที่วัดหนานช้าง	145
99	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทไหปากแคบ จากแหล่งเตาสันกำแพง พบที่วัดกู่อ้ายหลาน	146
100	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทจาน เขียนลายดำบนพื้นสีขาว จากแหล่งเตาเวียงกาหลง พบที่วัดหนานช้าง	147
101	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทจานไม่เขียนลาย จากแหล่งเตาเวียงกาหลง พบที่วัดกู่อ้ายหลาน	148
102	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทไหเคลือบสีน้ำตาล จากแหล่งเตาสันทราย พบที่วัดกู่อ้ายหลาน	148
103	ภาชนะดินเผาประเภทไหปากผาย จากแหล่งเตาสันทราย พบที่วัดหนานช้าง	149
104	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทจานเคลือบสีเขียว จากแหล่งเตาวังเหนือ พบที่วัดกู่อ้ายหลาน	149
105	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทจานเคลือบสีเขียว จากแหล่งเตาพาน พบที่วัดกู่อ้ายสี	150
106	ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทไหเคลือบสีน้ำตาล จากแหล่งเตาลำปาง พบที่วัดกู่อ้ายหลาน	151

ภาพที่		หน้า
107	ภาชนะดินเผาเคลือบสีน้ำตาลทรงไหปากผายใบใหญ่ที่บรรจุเครื่องถ้วยจีน จำนวนทั้งสิ้น 47 ใบ ขุดพบบริเวณด้านหลังอาคารหลังที่ 1 วัดหนานช้าง	152
108	ตลับพร้อมฝา เขียนลายพรรณพฤกษา พบที่วัดหนานช้าง	152
109	ตุ๊กตารูปช้าง พบที่วัดหนานช้าง	153
110	กระปุก เขียนลายพรรณพฤกษา พบที่วัดหนานช้าง	153
111	กระปุก เขียนลายพรรณพฤกษาและมังกร พบที่วัดหนานช้าง	154
112	กระปุกเคลือบสีน้ำเงิน พบที่วัดหนานช้าง	154
113	ตลับพร้อมฝา เขียนลายเมฆไหล พบที่วัดหนานช้าง	155
114	ตลับพร้อมฝา พบที่วัดหนานช้าง	155
115	จาน ด้านในเขียนลายนกฟีนิกซ์ 3 ตัว พบที่วัดหนานช้าง	156
116	จาน ด้านในเขียนลายนกฟีนิกซ์ 2 ตัว พบที่วัดหนานช้าง	156
117	อักษรจีนใต้ฐานเขียนว่า “พระเจ้าวั่นลี่แห่งราชวงศ์หมิง”	157
118	ถ้วย ด้านในเขียนลายกระต่าย ด้านนอกเขียนลายสิงโต ใต้ฐานมีตราในกรอบสี่เหลี่ยม พบที่วัดหนานช้าง	157
119	ตลับพร้อมฝา เขียนลายพรรณพฤกษาและนก พบที่วัดหนานช้าง	158
120	ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปขุนนาง พบที่วัดหนานช้าง	159
121	ถ้วย ตรงกลางด้านในเขียนลายดอกไม้ พบที่วัดหนานช้าง	159
122	ถ้วย ด้านในเขียนลายดอกไม้ พบที่วัดหนานช้าง	160
123	ถ้วย ด้านนอกเขียนลายทิวทัศน์และนก ใต้ฐานมีตราในกรอบสี่เหลี่ยม พบที่วัดหนานช้าง	160
124	ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปขุนนาง ด้านนอกเขียนลายรูปบุคคล พบที่วัดหนานช้าง	161
125	ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปนกกะเรียน พบที่วัดหนานช้าง	161
126	ถ้วย ด้านนอกเขียนสีแดงเป็นรูปกวาง พบที่วัดหนานช้าง	162
127	จานขนาดเล็ก ด้านในเขียนรูปกระต่ายสีแดง ด้านนอกเคลือบสีน้ำตาล พบที่วัดหนานช้าง	162
128	จานขนาดเล็ก ด้านในเขียนลายรูปสัตว์คล้ายสิงห์ พบที่วัดหนานช้าง	163
129	จานขนาดเล็ก ด้านในเขียนลายนกกระสา พบที่วัดหนานช้าง	164

ภาพที่		หน้า
130	ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปนกกระสา พบที่วัดหนานช้าง	165
131	ถ้วยขนาดเล็ก ด้านในเขียนลายรูปนก พบที่วัดหนานช้าง	165
132	ถ้วย ด้านในเขียนลายลูกท้อ ด้านนอกเขียนลายทิวทัศน์ กวางและลิงถือลูกท้อ พบที่วัดหนานช้าง	166
133	ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปนก พบที่วัดหนานช้าง	166
134	ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปนกฟินิกซ์ พบที่วัดหนานช้าง	167
135	ถ้วย ด้านในเขียนลายสวนหิน พบที่วัดหนานช้าง	167
136	ระฆังสำริด พบที่วัดกู่อ้ายหลาน	169
137	แผ่นทองจังโกฉลุลาย พบที่วัดกุมกามทีปราม	170
138	ยอดเจดีย์สำริด พบที่วัดโบสถ์	170
139	โครงกากบาท ส่วนประกอบของฉัตรสำริด พบที่วัดกู่ป้าด้อม	171
140	แผ่นสำริดฉลุลาย ชิ้นส่วนของฉัตรสำริด พบที่วัดกู่ป้าด้อม	172
141	ปูนปั้นรูปคนแบก พบที่วัดพระเจ้าองค์ดำ	172
142	ปูนปั้นรูปสิงห์ ประดับมุมฐานชุกชีภายในวิหารวัดกู่ขาว	173
143	ปูนปั้นรูปสิงห์หัวเดียวสองร่าง ประดับโบราณสถาน Abeyadana เมืองพุกาม	173
144	ลวดลายปูนปั้นรูปสัตว์และลวดลายพันธุ์พฤกษา บริเวณหน้ากระดานท้องไม้ของส่วนฐานย่อมุมซุ้มประตูโขง พบที่วัดหัวหนอง	174
145	ลวดลายปูนปั้นรูปกิเลนและรูปสิงห์ บริเวณท้องไม้ของฐานชุกชี วิหารวัดหนานช้าง	175
146	ลวดลายปูนปั้นรูปเหมราช บริเวณท้องไม้ของฐานชุกชี วิหารวัดหนานช้าง	175
147	ปูนปั้นรูปมังกรบริเวณบันไดด้านหน้าอุโบสถวัดกู่ป้าด้อม	176
148	เงินเจียง ประทับอักษร “หม” หมายถึงเชียงใหม่ พบที่วัดช้างค้ำกานโถม	177
149	ชิ้นส่วนตุ๊กตาดินเผาส่วนขาช้าง พบที่วัดกู่อ้ายหลาน	179
150	ช้อนสำริด พบร่วมกับเครื่องถ้วยจีนสภาพสมบูรณ์ที่วัดหนานช้าง	180
151	ลูกปัดแก้ว พบที่ฐานมณฑป วัดธาตุขาว	181
152	แหวนทองคำประดับอัญมณี พบที่วัดช้างค้ำกานโถม	183
153	วิหาร Kubyaukgyi เมืองพุกาม	187
154	ห้องคันธกุฎีท้ายวิหาร วัดธาตุน้อย	189

ภาพที่		หน้า
155	เจดีย์วัดอีค่าง	191
156	เจดีย์วัดปู่เปี้ย (ซ้าย) และเจดีย์วัดโลกโมฬี (ขวา)	194
157	เจดีย์วัดธาตุขาว	197
158	เจดีย์ช้างล้อม วัดหัวหนอง	199
159	เจดีย์ที่วัดเจดีย์สี่ห้อง เมืองสุโขทัย	200
160	ปูนปั้นรูปช้างล้อมและมนุษยนาคสี่กรถือหม้อน้ำ ที่เจดีย์ วัดเจดีย์สี่ห้อง เมืองสุโขทัย	200
161	เจดีย์รายที่ตั้งอยู่ข้างวิหารด้านทิศเหนือวัดหัวหนอง	201
162	ซุ้มโขงวัดหัวหนอง	202
163	เจดีย์วัดพญามังราย	203
164	ปูนปั้นรูปตัวเหงาเป็นรูปก้นหอยราวบันไดวัดพระเจ้าองค์ดำ (ชำรุดและถูกวางกลับด้าน)	205
165	ปูนปั้นรูปตัวเหงาเป็นรูปก้นหอยราวบันไดวัดอีค่าง	205
166	เจดีย์ของวัดกู่ขาว	207
167	เจดีย์เชื่อมติดท้ายวิหารวัดกู่ไม้ซ้ง	208
168	เจดีย์เหลี่ยม วัดเจดียเหลี่ยม เวียงกุมกาม	210
169	เจดีย์กู่กุด วัดจามเทวี (ซ้าย) และสุวรรณเจดีย์ วัดพระธาตุหริภุญชัย (ขวา)	210
170	ร่องรอยการเสริมพื้นวิหารให้สูงขึ้น ที่วิหารวัดกู่อ้ายหลาน	212
171	ร่องรอยของฐานชุกชีเดิมของวัดกู่อ้ายสี ก่อนมีการขยายให้เต็มห้องท้ายวิหารโดยการก่อทับ	213
172	ร่องรอยการก่อทับฐานชุกชีของเดิม ที่วัดกู่มะเกลือ	215
173	เจดีย์ วัดกู่มะเกลือ	215
174	เจดีย์ วัดโบสถ์	217
175	วิหารหมายเลข 1 วัดกุมกามทีปราม	218
176	ปูนปั้นราวบันไดรูปมกรคายนาค ที่วิหารหมายเลข 1 วัดกุมกามทีปราม	219
177	ลวดลายปูนปั้นรูปกิเลน และรูปสิงห์ บริเวณท้องไม้ของฐานชุกชีวิหารวัดหนานช้าง	220
178	เจดีย์ วัดหนานช้าง	220

ภาพที่		หน้า
179	ซุ้มโขง วัดหนานช้าง	221
180	เจดีย์ วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 (วัดข่อย)	222
181	ปูนปั้นลายหางวันบริเวณบันไดด้านหน้าวิหารวัดกู่ป้าด้อม	224
182	ปูนปั้นชุดกลีบบัวคว่ำบัวหงายบริเวณฐานชุกชีวิหารวัดกู่ป้าด้อม	224
183	เจดีย์วัดกู่ป้าด้อม	225
184	ปูนปั้นรูปมังกรบริเวณบันไดด้านหน้าอุโบสถวัดกู่ป้าด้อม	225
185	เจดีย์ วัดกุมกาม (ซ้าย) และเจดีย์ราย วัดกู่ไม้ซ้ง (ขวา)	230
186	รัตนเจดีย์ วัดจามเทวี เมืองหริภุญไชย	231
187	เจดีย์หลวง วัดเจดีย์หลวง เมืองเชียงแสน	232
188	ซุ้มโขงวัดหัวหนอง (ซ้าย) และซุ้มโขงวัดหนานช้าง (ขวา)	235
189	ซุ้มโขงวัดเจ็ดยอด เมืองเชียงใหม่	236
190	แนวกำแพงเมืองเวียงกุมกามด้านทิศใต้และทิศตะวันออก	250
191	มหาโพธิเจดีย์ ที่เมืองพุทธคยา ประเทศอินเดีย สภาพก่อนการบูรณะ ถ่ายในปี พ.ศ.2417	252

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เวียงกุมกามตั้งอยู่ในท้องที่อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีตำแหน่งที่ตั้งตามพิกัดภูมิศาสตร์ เส้นรุ้งที่ 18 องศา 44 ลิปดา 17 ฟิลิปดาเหนือ เส้นแวงที่ 99 องศา 00 ลิปดา 56 ฟิลิปดาตะวันออก[1] มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 300 เมตร ปัจจุบันเวียงกุมกามตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง ห่างจากเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 5 กิโลเมตร (ภาพที่ 1) พื้นที่ตั้งเวียงกุมกามเป็นที่ราบตะกอนใหม่ของแม่น้ำปิง มีลักษณะพื้นที่ราบเรียบหรือค่อนข้างราบเรียบ เป็นที่ราบที่เกิดจากการทับถมของตะกอน เป็นที่ราบที่อยู่สูงกว่าที่ราบน้ำท่วมถึงเล็กน้อย

เมื่อ พ.ศ. 2527 ได้ขุดพบพระพิมพ์ดินเผาแบบต่าง ๆ เป็นจำนวนมากในบริเวณวัดช้างค้ำกานโถม ทำให้ผู้คนเข้าไปลักลอบขุดพระพิมพ์ดังกล่าวเป็นจำนวนมาก จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เวียงกุมกามกลายเป็นที่รู้จักกันทั่วไป จนทำให้สำนักงานศิลปากรที่ 8 (หน่วยศิลปากรที่ 4 ในขณะนั้น) ต้องเข้าไปหยุดยั้งการกระทำดังกล่าวและเข้าดำเนินงานทางโบราณคดีที่วัดกานโถม และเวียงกุมกาม จากการทำงานตั้งแต่ พ.ศ.2527 จนถึงปัจจุบัน พบว่าเวียงกุมกามเป็นชุมชนโบราณขนาดใหญ่เต็มไปด้วยโบราณสถานจำนวนมาก มีทั้งสิ้น 24 แห่ง

จากการศึกษาหลักฐานลายลักษณ์อักษรในกลุ่มตำนาน เช่น ตำนานมูลศาสนา และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ สามารถสรุปเรื่องราวของเวียงกุมกามได้ดังนี้

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 พญามังรายซึ่งเป็นผู้ปกครองที่สืบต่อจากตระกูลลวจังกราชได้ปกครองเมืองหิรัญนครเงินยางในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำกก เริ่มสร้างอำนาจและความเข้มแข็งให้กับกลุ่มตนด้วยการยึดเมืองที่อยู่ใกล้เคียงและเริ่มขยายอำนาจลงมาที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ในปีพ.ศ. 1824 พญามังรายได้ยกทัพมายึดอาณาจักรหริภุญไชยจากพระยายีบาซึ่งเป็นผู้ปกครองที่สืบเชื้อสายมาจาก

[1] กรมแผนที่ทหาร, “จังหวัดลำพูน,” ระวาง 4846 III, พิมพ์ครั้งที่ 1-RTSD. แผนที่ประเทศไทย ลำดับชุด L7017S, 2539, มาตราส่วน 1: 50,000.

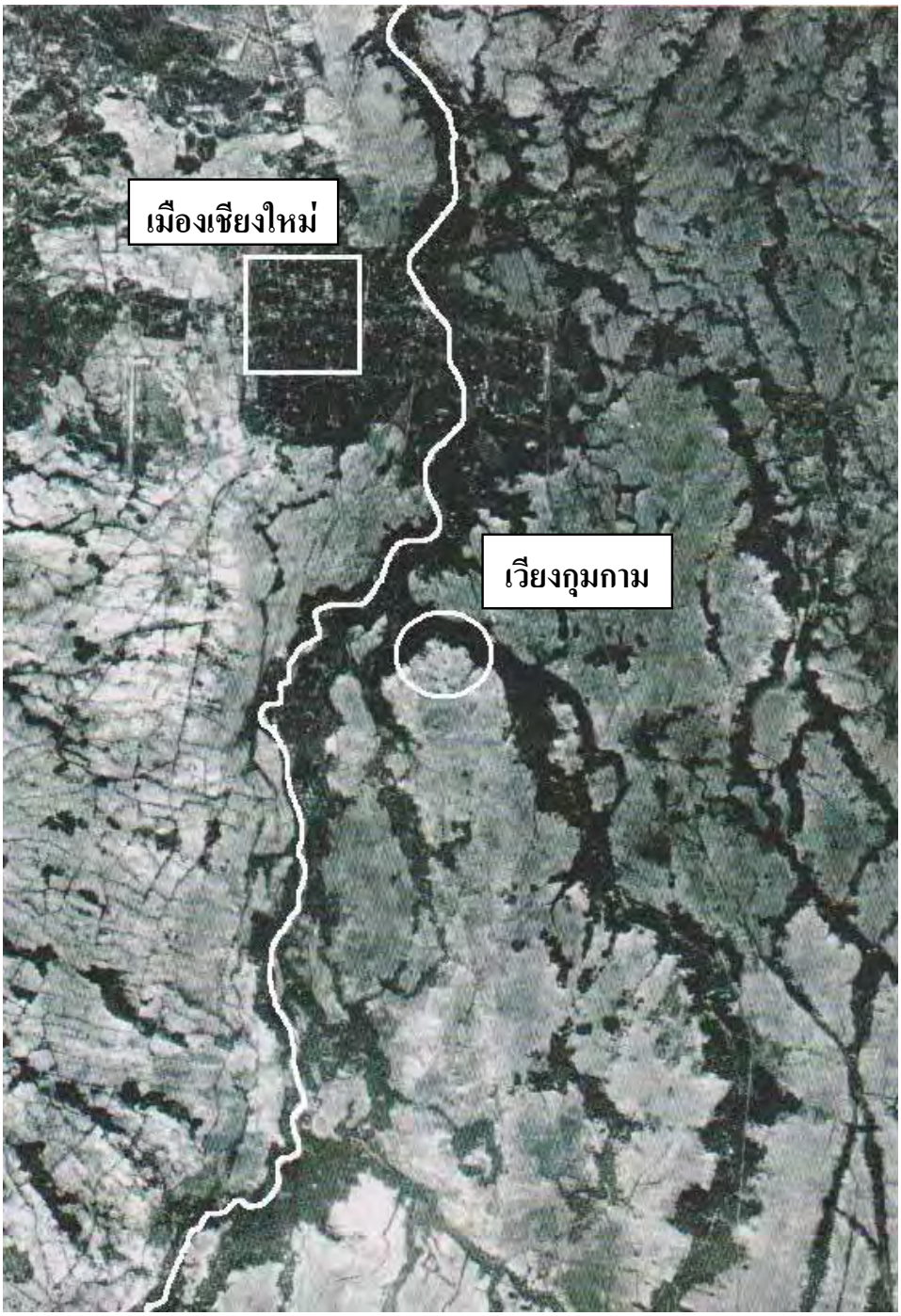

ภาพที่ 1 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงตำแหน่งที่ตั้งเวียงกุมกาม

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร, “ภาพถ่ายทางอากาศชุด WWS,” M79, no.13082, 18 January 1954.

ตระกูลจามเทวี พระองค์ประทับที่เมืองหริภุญไชยประมาณ 2 ปี หลังจากยกเมืองหริภุญไชยให้อ้ายฟ้าปกครอง พระองค์ได้ไปสร้างเมืองใหม่ คือ เชียงเรือแต่ประสบปัญหาน้ำท่วม[2]

ต่อมาในปี พ.ศ.1829 พญามังราย ได้ทรงย้ายเมืองอีกครั้ง โดยมาสร้างเมืองใหม่ที่เวียงกุมกาม สำหรับศักราชการตั้งเวียงกุมกามนั้น ตำนานส่วนใหญ่ต่างระบุตรงกันว่า พญามังรายตั้งเวียงกุมกามในปี พ.ศ. 1829[3] ในขณะที่ชินกาลมาลีปกรณ์มีความแตกต่างจากตำนานเล่มอื่น ๆ ตรงที่กล่าวว่า พญามังรายทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ก่อน แล้วจึงไปสร้างเวียงกุมกาม[4] สันนิษฐานว่าพญามังรายทรงสร้างเวียงกุมกามเพื่อให้เป็นศูนย์กลางทางการปกครองในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ดังจะเห็นได้จากการสร้างตลาดกุมกาม[5] และทรงนำพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศูนย์กลางทางความเชื่อของชุมชน โดยสร้างเจดีย์กู่คำ[6] รวมทั้งทรงสร้างวัดกานโถมในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตามพระองค์ทรงประทับอยู่ที่นี่เพียง 10 ปีเท่านั้น ต่อมาในปี พ.ศ.1839 พระองค์จึงสร้างเมืองเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางทางการปกครองแห่งใหม่ แม้ว่าจะศูนย์กลางทางการปกครองย้ายไปอยู่ที่เชียงใหม่แล้วก็ตาม เวียงกุมกามยังมีความสำคัญในฐานะเมืองหน้าด่านทำหน้าที่เป็นตั้งรับทัพของข้าศึกก่อนถึงเมืองเชียงใหม่[7] และเป็นที่ประทับพักผ่อนของผู้ปกครองและเชื้อพระวงศ์[8]

เวียงกุมกามได้หายไปจากหลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนาในช่วงเชียงใหม่อยู่ภายใต้การปกครองของพม่า และได้ปรากฏอีกครั้งหนึ่งในสมัยต้นรัตนโกสินทร์โดยมีหลักฐานเอกสารกล่าวถึงบริเวณท่าวังตาล ระบุว่า เมื่อ พ.ศ.2317 พระเจ้าตากสินยกทัพมาขับไล่พม่า พระยาจ่าบ้านได้มาตั้งทัพที่บ้านท่าวังตาล และในช่วง พ.ศ.2440 นายปิแอร์ โอร์ต เดินทางขึ้นมาเชียงใหม่ พบว่า

---

[2] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและ เดวิด เค วัยอาจ, ผู้แปล, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่: สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, 2543), 34.

[3] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยยวน, (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514), 20.

[4] รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดย แสง มนวิทูร, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2518. พิมพ์เป็นอุนสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางพงษ์สวัสดิ์ สุริโยทัย ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 15 พฤศจิกายน 2518), 101-102.

[5] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยยวน, 20.

[6] เรื่องเดียวกัน, 21.

[7] เรื่องเดียวกัน, 30 และ 35.

[8] เรื่องเดียวกัน, 34 , 37 และ 44.

ท่าวังตาลคือที่ตั้งของวัดกู่คำ และรวมเรียกวัดกู่คำว่าวัดท่าวังตาลด้วยเช่นกัน[9] ต่อมาประมาณสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีชุมชนเข้ามาอยู่อาศัยบริเวณวัดกานโถม และได้มีการบูรณะวัดกานโถมจากเดิมที่เป็นวัดร้างให้เป็นวัดประจำชุมชน และเรียกชื่อว่า วัดช้างค้ำกานโถมในปัจจุบัน

จากการดำเนินงานทางโบราณคดีในระยะเวลายี่สิบกว่าปีที่ผ่านมา ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นจำนวนมาก แต่ข้อสรุปเกี่ยวกับเวียงกุมกามที่ได้ ณ ปัจจุบัน เน้นไปที่รูปแบบและอายุของสถาปัตยกรรมเป็นส่วนใหญ่ สำหรับประเด็นในเรื่องคติความเชื่อทางศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณ และบทบาทหน้าที่ของเวียงกุมกาม ส่วนใหญ่ศึกษาจากหลักฐานลายลักษณ์อักษร ยังขาดการนำหลักฐานทางโบราณคดีมาวิเคราะห์ร่วม

ดังนั้นการศึกษานี้ต้องการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับเวียงกุมกามใน 3 ประเด็นหลักคือ คติความเชื่อทางศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณ บทบาทหน้าที่ของเวียงกุมกาม โดยใช้หลักฐานทางโบราณคดีศึกษาร่วมกับหลักฐานลายลักษณ์อักษร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

ศึกษาพัฒนาการเวียงกุมกามแต่ละช่วงสมัยใน 3 ประเด็น คือ 1) คติความเชื่อทางศาสนา 2) ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณ และ 3) บทบาทหน้าที่ของเวียงกุมกาม

กรอบแนวคิดและสมมุติฐานของการศึกษา

จากการศึกษาเวียงกุมกามในแง่ประวัติศาสตร์และโบราณคดีในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ทำให้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับเวียงกุมกามได้ดังนี้

เวียงกุมกาม เป็นชุมชนโบราณในสมัยอาณาจักรล้านนา จากหลักฐานเอกสารระบุว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ.1829 (พุทธศตวรรษที่ 19) แต่หลักฐานทางโบราณคดีทำให้พบว่าเวียงกุมกามเป็นชุมชนโบราณมาตั้งแต่สมัยหริภุญไชย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17 โดยในระยะแรก (ก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่) เวียงกุมกามมีฐานะเป็นศูนย์กลางทางการเมืองและศูนย์กลางทางการค้า

และในภายหลังที่พญามังรายได้ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ เวียงกุมกามได้กลายเป็นพันนาของเมืองเชียงใหม่ (เมืองบริวารของเมืองเชียงใหม่) และยังทำหน้าที่เป็นเมืองแห่งพุทธศาสนาและเป็นเมืองหน้าด่านป้องกันศึกอีกด้วย

---

[9] อุษณีย์ ธงไชย, "การศึกษาเมืองโบราณโดยใช้หลักฐานทางเอกสารและโบราณคดี: กรณีศึกษาเวียงกุมกาม," มนุษยศาสตร์สาร 5,2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2547): 68.

สำหรับประเด็นการทิ้งร้างไปของเวียงกุมกามนั้น สันนิษฐานว่ามีสาเหตุเนื่องจากในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 พม่าเกิดปัญหาภายในมีการแย่งชิงอำนาจ ทำให้เชียงใหม่ก็เกิดปัญหาแย่งชิงอำนาจเช่นกัน จนเมื่อราชวงศ์อลองพญาขึ้นมามีอำนาจและจัดการปัญหาภายในแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2305 พม่าจึงยกทัพมายึดล้านนาทำให้เกิดสงครามขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งผลจากการทำสงครามต่อเนื่องยาวนาน (ตั้งแต่ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 23) ส่งผลให้พื้นที่แถบนี้ไม่มีความปลอดภัย ประกอบกับแม่น้ำปิงได้เปลี่ยนทางเดินทำให้เกิดน้ำท่วมใหญ่และเส้นทางคมนาคมทางน้ำได้เปลี่ยนไป เกิดการอพยพของผู้คนไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทำให้ชุมชนเวียงกุมกามหมดความสำคัญลงไป และทำให้พื้นที่แถบนี้ถูกทิ้งร้างไปในที่สุด

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษานี้ได้ใช้แนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) มาใช้อธิบายหลักฐานทางโบราณคดี โดยการศึกษาโบราณคดีในแนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยม คือการศึกษาโบราณวัตถุในฐานะที่เป็นหลักฐานแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ (Artifacts as behavior) เป็นหลักฐานที่ใช้อธิบายวัฒนธรรมของมนุษย์ในอดีตได้ (Culture as reflected in artifact)[10]

สว่าง เลิศฤทธิ์ ได้แบ่งการศึกษาโบราณวัตถุในแนวคิดหน้าที่นิยม ออกเป็น 2 แนวทางคือ

1.การศึกษาในแนวทางความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบและหน้าที่ (form and function) แนวทางนี้มีความคิดพื้นฐานที่ว่า รูปทรงของโบราณวัตถุแต่ละชนิดถูกทำขึ้นมาอย่างตั้งใจให้ทำหน้าที่อย่างหนึ่งอย่างใดโดยเฉพาะ[11] ซึ่งสว่าง ได้ยกตัวอย่างการศึกษาของ เดวิด ฮอลลี ที่ศึกษาเครื่องปั้นดินเผาในรัฐจอร์เจีย พบว่าภาชนะดินเผาในรูปทรงต่าง ๆ ถูกใช้งานในหน้าที่แตกต่างกันออกไป เช่น ภาชนะดินเผาประเภทไหขนาดใหญ่ ทรงสูง ปากแคบ ก้นแบน ส่วนใหญ่ถูกใช้สำหรับเก็บอาหาร เนื่องจากก้นภาชนะที่แบนสามารถวางอยู่บนพื้นได้มั่นคง และส่วนปากภาชนะที่แคบจะป้องกันสิ่งแปลกปลอมลงไปได้ หรือชามทรงตื้นเหมาะเป็นภาชนะในการรับประทานอาหาร เนื่องจากตักหรือหยิบอาหารได้โดยง่าย แต่สว่างก็ให้ข้อสังเกตว่า ภาชนะอาจถูกใช้งานได้หลายหน้าที่โดยเปลี่ยนแปลงตามเวลาและสถานที่

2.การศึกษาในแนวทางบทบาทและหน้าที่ที่สัมพันธ์กับบริบทต่าง ๆ (context and function) บริบท (context) ในความหมายทางโบราณคดี หมายถึงทุกสิ่งที่อยู่แวดล้อมหลักฐานทางโบราณคดี อาจจะเป็นตำแหน่งหรือสิ่งของที่พบร่วมก็เป็นได้ แนวทางการศึกษานี้มีความคิดใน

---

[10] สว่าง เลิศฤทธิ์, โบราณคดี: แนวคิดและทฤษฎี, (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2547), 83-91.

[11] เรื่องเดียวกัน, 91.

การศึกษาบริบทของหลักฐานเพื่อหาหน้าที่ของโบราณวัตถุ ซึ่งโบราณวัตถุแต่ละชนิดถูกผลิตขึ้นหรือนำไปใช้ในบริบทที่แตกต่างกัน ตัวอย่างแรกเช่น “ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดินถูกผลิตขึ้นเพื่อใช้ในครัวเรือน” การที่นักโบราณคดีที่จะอธิบายหน้าที่ของภาชนะดินเผาประเภทนี้ได้ จำเป็นต้องบันทึกข้อมูลที่แวดล้อมหลักฐานทุกอย่างในแหล่งโบราณคดีจึงสามารถนำมาอธิบายได้ ตัวอย่างที่สองเช่น เครื่องถ้วยจีนที่ประดับองค์พระปรางค์วัดอรุณ ซึ่งหน้าที่ของภาชนะประเภทนี้คือเป็นภาชนะสำหรับใส่อาหารแต่จากบริบทที่แวดล้อมหลักฐานพบว่าถูกนำมาเป็นส่วนประดับสถาปัตยกรรม

กรอบระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา

การแบ่งยุคสมัยในการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้หลักฐานประเภทจารึกเป็นตัวกำหนด เนื่องจากจารึกที่พบที่เวียงกุมกามเป็นหลักฐานที่สามารถแบ่งยุคสมัยได้อย่างชัดเจนซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดีที่พบ และเรื่องราวในหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ด้วยเช่นกัน

ดังนั้นการแบ่งยุคสมัยในการศึกษาจึงได้แบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลาด้วยกันคือ

สมัยหริภุญไชยพุทธศตวรรษที่ 17-18

เป็นช่วงสมัยที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้รับอิทธิพลศิลปะหริภุญไชย และได้พบจารึกอักษรมอญโบราณ ภาษามอญ ซึ่งกำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17

สมัยพุทธศตวรรษที่ 19

เป็นช่วงสมัยที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่ยังคงแสดงอิทธิพลศิลปะหริภุญไชย แต่ได้พบจารึกอักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย ซึ่งกำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 และเป็นช่วงเวลาที่พญามังรายได้ยึดครองอาณาจักรหริภุญไชย และได้เข้ามาสร้างเวียงกุมกาม

สมัยล้านนา พุทธศตวรรษที่ 20-22

เป็นช่วงสมัยที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงรูปแบบศิลปะล้านนา และได้พบจารึกอักษรธรรมล้านนา ภาษาไทยและอักษรไทยล้านนา ภาษาไทย

สมมุติฐานของการศึกษา

1.ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ภายหลังพญามังรายได้ยึดครองอาณาจักรหริภุญไชยและได้มาสร้างเมืองบริเวณพื้นที่เวียงกุมกามซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมในวัฒนธรรมหริภุญไชย สันนิษฐานว่าอิทธิพลของวัฒนธรรมหริภุญไชยได้ส่งผลต่อการสร้างเวียงกุมกามในสมัยพญามังราย โดยได้ปรากฏในด้านศิลปกรรมและคติความเชื่อทางศาสนา

2.ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 - 22 ขณะที่เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาทั้งด้านการปกครองและพุทธศาสนา สันนิษฐานว่าเวียงกุมกามยังคงมีความสำคัญโดยสะท้อนออกมาในรูปของหลักฐานทางโบราณคดีประเภท วิหาร เจดีย์ และโบราณวัตถุที่พบเป็นจำนวนมาก

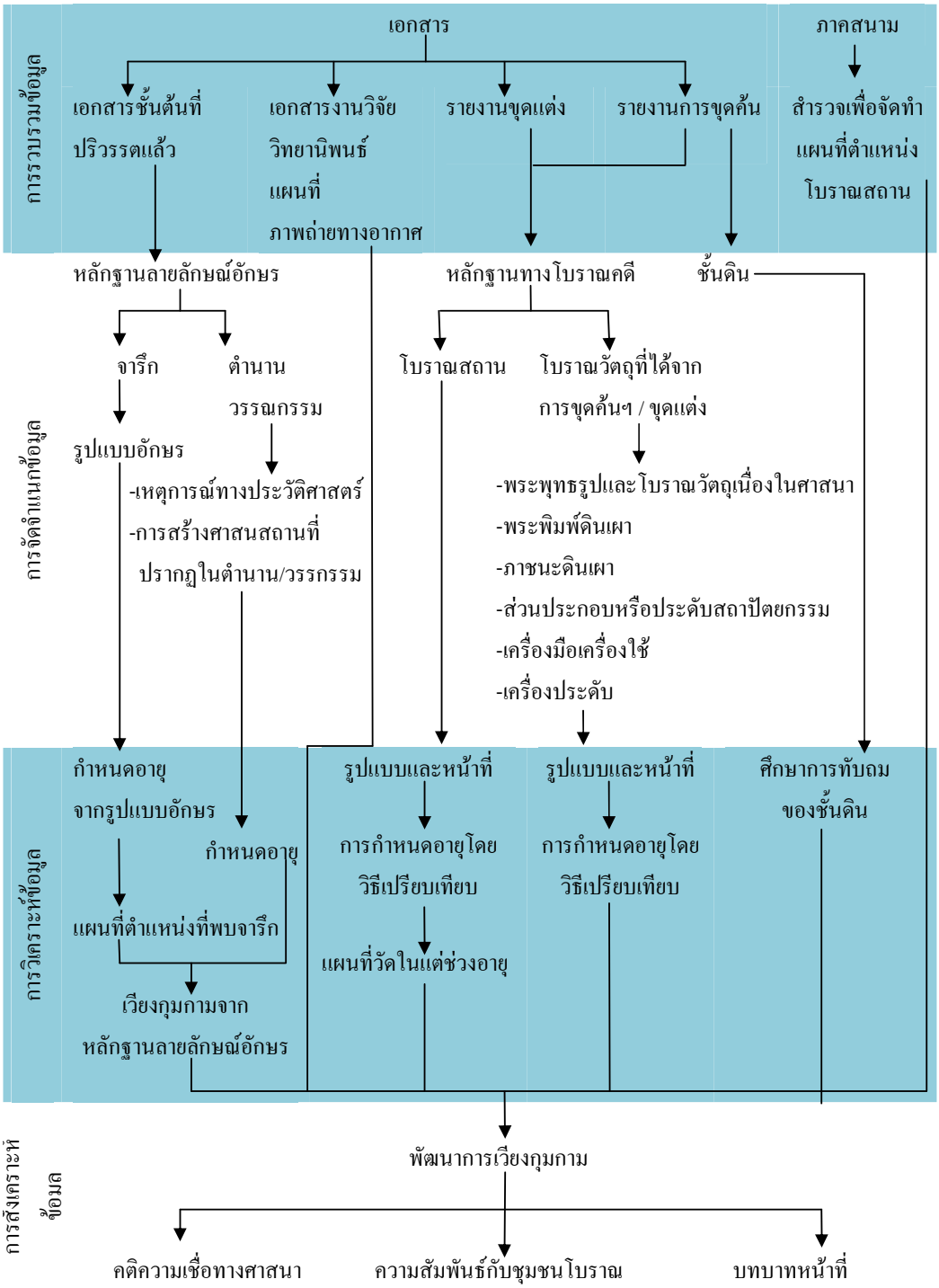

แผนภูมิ 1 วิธีการศึกษา

ขอบเขตของการศึกษา

1.ขอบเขตของพื้นที่ศึกษาวิจัย ศึกษาพื้นที่บริเวณชุมชนโบราณเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

2.ขอบเขตของระยะเวลาที่ทำการศึกษา ศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดีภายในเวียงกุมกามที่มีอายุก่อนพุทธศตวรรษที่ 22

3.ขอบเขตของประเด็นที่ศึกษามี 3 ประเด็นด้วยกันคือ 1) คติความเชื่อทางศาสนา 2) ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณ และ 3) บทบาทหน้าที่ของเวียงกุมกาม

ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษานี้ได้แบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 4 ส่วนคือ (แผนภูมิที่ 1)

การรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ รวมถึงหลักฐานด้านเอกสาร จารึก ศิลปกรรม รวมทั้งรายงานการขุดค้น-ขุดแต่ง การบูรณะโบราณสถาน ซึ่งแบ่งออกได้เป็น การรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารและการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

การรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร รวบรวมเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ทั้งเอกสารชั้นต้นที่ได้มีการปริวรรตแล้ว เช่น จารึก ตำนาน และเอกสารงานวิจัย รายงานการสำรวจขุดค้น ขุดแต่งทางโบราณคดี ตลอดจน บทความ หนังสือ แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ เพื่อนำมาประมวลสรุปเป็นสถานภาพความรู้เกี่ยวกับเวียงกุมกาม สำหรับการเก็บข้อมูลภาคสนาม

การรวบรวมข้อมูลด้านภาคสนาม สำรวจและจัดทำแผนที่ตำแหน่งโบราณสถานในเขตเวียงกุมกาม และการดำเนินขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม

การจัดจำแนกข้อมูล ได้แก่ การจัดแบ่งหลักฐานออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

หลักฐานลายลักษณ์อักษร ได้แก่ จารึก ตำนานและวรรณกรรม

หลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ 1)หลักฐานทางโบราณคดีประเภทสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ วิหาร อุโบสถ เจดีย์ ซุ้มโขง 2)หลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีและ3) หลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากการขุดแต่งโบราณสถาน ซึ่งทั้งสองประเภทหลังนี้ได้จัดกลุ่มของโบราณวัตถุออกเป็น 6 ประเภทด้วยกันคือ พระพุทธรูป พระพิมพ์ดินเผา ภาชนะดินเผา ส่วนประกอบหรือประดับสถาปัตยกรรม เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องประดับ

การวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำหลักฐานทางโบราณคดีประเภทสิ่งก่อสร้างและโบราณวัตถุที่ได้จากการดำเนินงานทางโบราณคดีมาวิเคราะห์เชิงความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบและหน้าที่ (form and function) และบทบาทและหน้าที่ของหลักฐานที่สัมพันธ์กับบริบทต่าง ๆ (context and function) โดยนำมาศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบร่วมกับหลักฐานโบราณวัตถุและโบราณสถานที่ได้

จากการดำเนินงานทางโบราณคดีในเขตภาคเหนือตอนบนก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 (สมัยหริภุญไชย-พุทธศตวรรษที่ 22)

การสังเคราะห์ข้อมูล คือการเรียบเรียงและนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี มาอธิบายถึงพัฒนาการเวียงกุมกามโดยนำหลักฐานลายลักษณ์อักษร อาทิ จารึก ตำนาน พงศาวดาร มาร่วมอธิบายโดยใช้วิธีการวิเคราะห์ (Analytical Research) และวิธีการวิจัยแบบพรรณนา (Descriptive research) โดยแบ่งประเด็นการสังเคราะห์ออกเป็น 3 ประเด็นด้วยกัน คือ คติความเชื่อทางศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณ และบทบาทหน้าที่ของเวียงกุมกาม

คติความเชื่อทางศาสนาของเวียงกุมกาม

ศาสนา คือระบบสัญลักษณ์ระบบหนึ่งที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ ศาสนาเป็นปรากฏการณ์ทางจิตใจซึ่งมนุษย์แสดงออกมาในรูปแบบของความเชื่อ ซึ่งความเชื่อนี้เองก่อให้เกิดพฤติกรรม พิธีกรรม ตลอดจนสิ่งประดิษฐ์หรือสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ขึ้นมา และเมื่อกาลเวลาผ่านไปสิ่งประดิษฐ์เหล่านั้นได้กลายเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่สามารถเล่าเรื่องหรืออธิบายถึงคติความเชื่อทางศาสนาของชุมชนในอดีตได้

ขั้นตอนการสังเคราะห์คติความเชื่อทางศาสนาของเวียงกุมกาม เริ่มจากการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีประเภทศาสนสถาน ประติมากรรมรูปเคารพเนื่องในศาสนา โดยศึกษาร่วมกับหลักฐานลายลักษณ์อักษร อาทิ จารึก ตำนาน เป็นต้น ซึ่งเครื่องมือและขั้นตอนการสังเคราะห์ข้อมูลในประเด็นนี้สามารถเขียนแผนภูมิได้ดังนี้

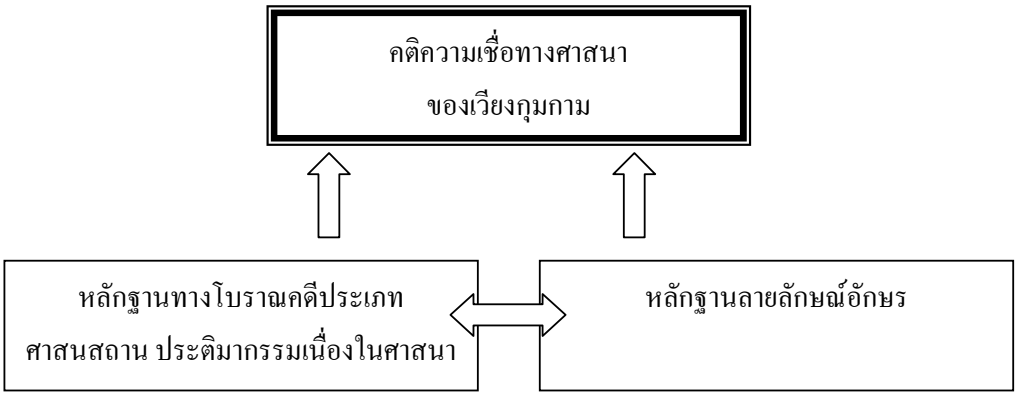

แผนภูมิที่ 2 เครื่องมือและแนวทางที่ใช้ในการศึกษาคติความเชื่อทางศาสนาของเวียงกุมกาม

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณ

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณ หมายถึงการติดต่อระหว่างชุมชนโบราณร่วมสมัยทั้งในภูมิภาคเดียวกันหรือต่างภูมิภาค ซึ่งมีลักษณะทางวัฒนธรรมร่วมกันหรือแตกต่างกัน โดยความสัมพันธ์นั้นอาจเป็นในรูปแบบการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า ความสัมพันธ์ในทางการเมือง การอพยพย้ายถิ่นฐาน ฯลฯ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณนี้มีผลต่อการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างผู้คน ส่งผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตและกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนด้วย

ขั้นตอนการสังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณ ศึกษาได้จากโบราณสถาน โบราณวัตถุประเภทต่าง ๆ โดยศึกษาร่วมกับหลักฐานลายลักษณ์อักษร อาทิ จารึก ตำนาน พงศาวดาร บันทึกต่างชาติ เป็นต้น

ซึ่งเครื่องมือและขั้นตอนการสังเคราะห์ข้อมูลในประเด็นนี้สามารถเขียนแผนภูมิได้ดังนี้

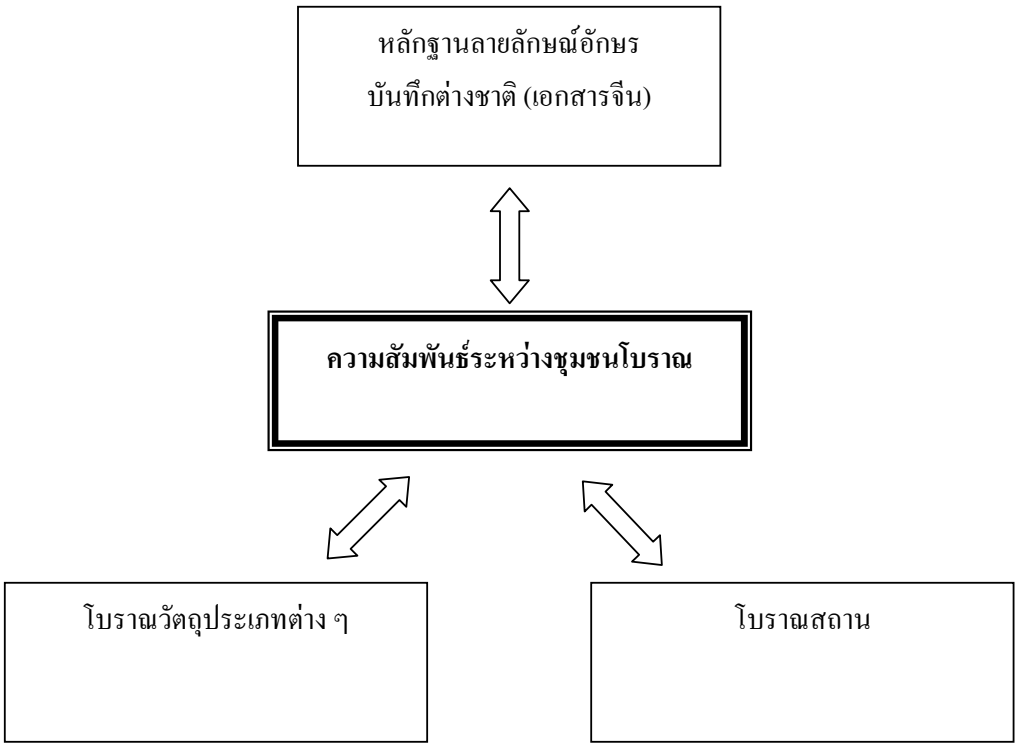

แผนภูมิที่ 3 เครื่องมือและแนวทางที่ใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณ

บทบาทหน้าที่ของเวียงกุมกาม

เวียง อีกความหมายหนึ่งก็คือ เมือง ซึ่งหมายถึงเขตที่เป็นที่ตั้งชุมชนขนาดใหญ่ ที่มีกำแพงล้อมรอบ ซึ่งเมืองโบราณหรือเวียงโบราณ ย่อมมีสถานะและหน้าที่แตกต่างกันออกไป อาทิ

เวียงราชธานี – เวียงเชียงใหม่

เวียงชุมทางการค้าระดับภูมิภาค-เวียงฝาง เวียงเชียงดาว เวียงพร้าว

เวียงพันนาหรือเวียงหน้าด่าน – เวียงแหง เวียงฮอด เวียงท่ากาน

เวียงพันนาลูก – เวียงเถาะ เวียงใหม่หมอกจ๋าม เวียงแม่ตื๋น

ขั้นตอนการสังเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของเวียงกุมกาม เริ่มจากการศึกษาตำแหน่งที่ตั้งและลักษณะทางกายภาพของชุมชนซึ่งเป็นการศึกษาในด้านภูมิศาสตร์ จากนั้นนำมาศึกษาประกอบกับหลักฐานทางโบราณคดีและหลักฐานลายลักษณ์อักษร และท้ายที่สุดก็นำมาศึกษาเปรียบเทียบกับชุมชนหรือเมืองโบราณร่วมสมัย

ซึ่งเครื่องมือและขั้นตอนการสังเคราะห์ข้อมูลในประเด็นนี้สามารถเขียนแผนภูมิได้ดังนี้

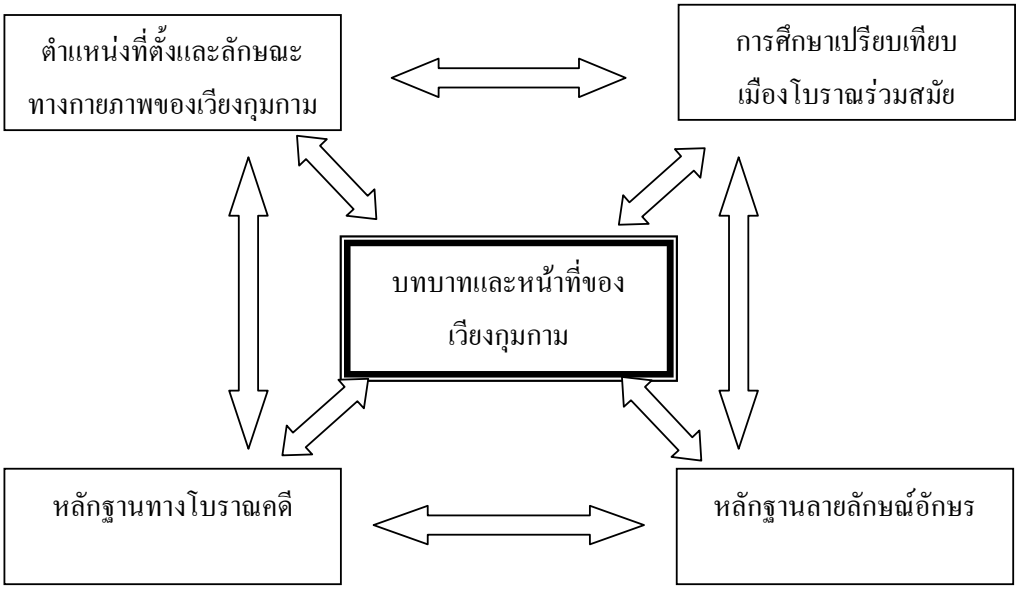

แผนภูมิที่ 4 เครื่องมือและแนวทางที่ใช้ในการศึกษาบทบาทหน้าที่ของเวียงกุมกาม

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยและวิทยานิพนธ์

การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณจากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่าก่อนพุทธศตวรรษที่ 19[12] เป็นการศึกษาเกี่ยวกับหลักฐานต่าง ๆ ของแหล่งโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า โดยนำหลักฐานด้านตำนาน พงศาวดาร ศิลาจารึก และหลักฐานด้านศิลปกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม หลักฐานด้านการขุดค้นที่ได้มีผู้ทำการศึกษาไว้แล้วและหลักฐานที่ได้จากการสำรวจและขุดค้นเพิ่มเติม ผลการศึกษาพบว่า ได้มีชุมชนโบราณเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณกลางเมืองโบราณ คือบริเวณที่ตั้งศาลากลางจังหวัดและวัดพระธาตุหริภุญชัยในปัจจุบันตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-14 เป็นต้นมา แล้วจึงขยายตัวไปสู่แห่งอื่น โดยปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงความสัมพันธ์กับชุมชนทวารวดีในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาคือ ภาชนะดินเผาที่มีรูปแบบและเทคนิคการผลิตแบบเดียวกันคือ ความนิยมใช้หม้อมีสัน ความสัมพันธ์กับชุมชนทวารวดีในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยายังสืบต่อมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 15-16 หลักฐานคือ ประติมากรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาทั้งที่สลักจากหินและผลิตด้วยดินเผาที่มีรูปแบบคล้ายคลึงกับประติมากรรมทวารวดีที่แพร่หลายในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากนั้นยังพบหลักฐานที่แสดงถึงการติดต่อแลกเปลี่ยนกันทางศาสนากับศูนย์กลางทางศาสนานิกายมหายานที่รุ่งเรืองอยู่ในอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา ซึ่งนิยมในพม่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 อีกด้วย หลักฐานด้านสถาปัตยกรรมพบว่าปรากฏร่องรอยอิทธิพลอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือความนิยมสร้างเจดีย์เหลี่ยมหรือเจดีย์ทรงปราสาท ความนิยมนี้ได้แพร่จากอินเดียมาสู่พุกาม เมื่อเมืองหริภุญไชยมีความสัมพันธ์กับพุกามจึงได้รับคตินี้มาหรืออาจรับมาโดยตรงก็เป็นได้ ส่วนความสัมพันธ์กับมอญ (ปยู) และพม่านั้น หลักฐานที่ปรากฏคือ ภาชนะดินเผาที่มีรูปแบบ เทคนิคการผลิตและการตกแต่งคล้ายคลึงกับของมอญโดยเฉพาะเทคนิคการตกแต่งภาชนะโดยการกดด้วยซี่ฟันเฟือง ซึ่งเป็นเทคนิคอินโด-โรมัน ที่แผ่เข้ามายังมอญ (ปยู) สืบต่อจนสมัยพุกาม และมาปรากฏในเมืองหริภุญไชยในราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 และยังแพร่กระจายไปยังเวียงกุมกาม เวียงท่ากาน เวียงมะโนอีกด้วย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-19 เมืองหริภุญไชยยังได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนานิกายมหายานจากขอม โดยปรากฏในพระพิมพ์ประเภทตรีกาย นอกจากนั้นยังมีการติดต่อค้าขายกับจีนสมัยราชวงศ์ซุ่งและหยวนอีกด้วย

---

[12] ผาสุข อินทราวุธ, สินชัย กระบวนแสง และพเยาว์ นาคเวก, รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, (กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2536)

เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา[13] ระบุว่าก่อนสร้างเวียงกุมกาม บริเวณพื้นที่แถบนี้เป็นชุมชนสมัยหริภุญไชยมาก่อนและมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 17 และจากการศึกษาหลักฐานเอกสารประกอบกับภาพถ่ายทางอากาศและออกสำรวจในพื้นที่พบว่า เวียงกุมกามมีกำแพงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยมีลักษณะเป็นคันดินทั้งสองด้านและมีคูน้ำอยู่ตรงกลาง สำหรับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเวียงกุมกามโดยได้แบ่งตามเหตุการณ์ออกเป็น 2 ช่วงคือ

สมัยรุ่งเรืองของเวียงกุมกาม: เวียงกุมกามในฐานะเมืองหลวง โดยในช่วงเวลาดังกล่าวเวียงกุมกามได้ทำหน้าที่ในฐานะศูนย์กลางทางการเมืองและเป็นศูนย์กลางทางการค้า ซึ่งต่อมาพญามังรายได้ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากมีที่ตั้งที่เหมาะสมกว่า

การย้ายเมืองหลวงจากเวียงกุมกามมาเมืองเชียงใหม่และในสมัยราชวงศ์มังราย ในช่วงเวลานี้เวียงกุมกามทำหน้าที่หรือมีฐานะเป็นเวียงบริวารของเมืองเชียงใหม่และเป็นด่านป้องกันศึกจนในสมัยพม่าปกครอง เวียงกุมกามก็ล่มสลายอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติ โดย สรัสวดี อ๋องสกุล สรุปว่าในปี พ.ศ.2200 เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ประกอบกับภายหลังเหตุการณ์น้ำท่วมบ้านเมืองระส่ำระสายเกิดความแห้งแล้งและพม่ายกทัพมาตีเชียงใหม่ ซึ่งจากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เวียงกุมกามถูกทิ้งร้างไปในที่สุด

กระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน สมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ.1800-2030[14] เป็นการศึกษาถึงกระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองของอาณาจักรล้านนาโดยศึกษาผ่านหลักฐาน 3 กลุ่มคือ ตำนาน หลักฐานโบราณคดี และภาพถ่ายทางอากาศ ผลการศึกษาพบว่าในช่วงแรกของรัชสมัยพญามังรายเป็นเพียงการรวบรวมบ้านเมืองและการสร้างเมือง ในที่ราบเชียงรายและที่ราบเชียงใหม่ – ลำพูนเท่านั้น ภายหลังรัชกาลพญามังรายได้เกิดความวุ่นวายทางการเมือง ทำให้กษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาได้นำเอาแนวความเชื่อทางพุทธศาสนา อาทิ แนวคิดธรรมราชและแนวคิดคติจักรพรรดิราชมาเสริมสร้างพระราชอำนาจของสถาบัน ซึ่งได้เจริญสูงสุดในสมัยพระเจ้าติโลกราช

---

[13] สรัสวดี อ๋องสกุล, เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2546)

[14] บุญวรรณี วิริยะชัยวงศ์, “กระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน สมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ.1800-2030, (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539)

สถาปัตยกรรมในพื้นที่ประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม: กรณีศึกษา วัดกานโถม[15] เป็นการศึกษาในห้อข้อสำคัญคือ บทบาทและความสำคัญของวัดกานโถม รูปแบบสถาปัตยกรรมและพัฒนาการของงานสถาปัตยกรรมภายในวัดกานโถม และอิทธิพลที่มีผลต่อการกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรม ซึ่งผลการศึกษาพบว่า วัดกานโถมสร้างขึ้นบนพื้นที่ที่เคยเป็นศูนย์กลางความเชื่อดั้งเดิมสมัยหริภุญไชยภายใต้แนวคิดการสร้างศูนย์กลางในการปกครอง สำหรับรูปแบบเจดีย์องค์เดิมเมื่อแรกสร้างสันนิษฐานว่าน่าจะมีลักษณะคล้ายเจดีย์วัดป่าสัก เมืองเชียงแสน

การศึกษาผังเมืองโบราณล้านนา: เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่[16] เป็นการศึกษาด้านแนวความคิด แบบแผนและวิทยาการผังเมืองโบราณล้านนา โดยพบว่า เวียงกุมกามเป็นการผสมผสานแบบแผนของ 2 วัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมหริภุญไชยกับวัฒนธรรมยวน ชัยภูมิของเวียงกุมกามตั้งอยู่บนที่ราบริมแม่น้ำปิงแบบวัฒนธรรมหริภุญไชย แต่มีเนินที่สูงและกู่คำที่เป็นพระบรมธาตุนอกเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือแบบวัฒนธรรมยวนและเป็นที่หมายของเมือง เช่นเดียวกับเจดีย์กู่กุดของเมืองหริภุญไชย

ผังเมืองเวียงกุมกามมีรูปร่างวงรีคล้ายหอยสังข์ตามแบบเมืองหริภุญไชย มีพระบรมธาตุศูนย์กลางเมืองที่วัดกุมกามและวัดประจำทิศที่มุมเมืองทั้งสี่แห่ง ได้แก่ วัดกุมกามทีปราม วัดกู่จ๊อกป๊อก วัดกู่ป้าด้อม และวัดพระเจ้าองค์ดำ ตามคติศูนย์กลางจักรวาลของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคติความเชื่อในวัฒนธรรมหริภุญไชยแต่ขณะเดียวกันที่วัดกานโถมก็มีเสาอินทขีลและไม้สรีเมือง เป็นศูนย์กลางตามแบบแผนวัฒนธรรมยวน

ผังเมืองในช่วงสมัยล้านนาพุทธศตวรรษที่ 19-20 ไม่พบการเปลี่ยนแปลงมากนัก แต่ฐานะของเวียงกุมกามถูกลดลงให้เป็นเพียงเมืองหน้าด่านของเมืองเชียงใหม่ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 ผังเมืองมีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากมีการเจริญเติบโตของชุมชน ทำให้ผังเมืองเดิมไม่ชัดเจน การล่มสลายของเวียงกุมกามเกิดจากปัจจัย 3 ประการร่วมกัน คือ การเปลี่ยนแปลงของเส้นทางแม่น้ำปิง การเปลี่ยนแปลงอำนาจที่กระทบต่อบทบาทของเมือง และภัยสงคราม ซึ่งการล่มสลายของเมืองเกิดขึ้นหลังประมาณ พ.ศ.2089

---

[15] ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ, สถาปัตยกรรมในพื้นที่ประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม: กรณีศึกษาวัดกานโถม, (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543)

[16] ทวีศักดิ์ เกียรติวีระศักดิ์, “การศึกษาผังเมืองโบราณล้านนา: เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548)

ตำนานและพงศาวดาร

ชินกาลมาลีปกรณ์[17] ตำนานเล่มนี้กล่าวถึงเนื้อหาหลัก ๆ 2 เรื่องคือเรื่อง เกี่ยวกับพุทธประวัติและประวัติความเป็นมาของโบราณวัตถุสถานในล้านนา โดยเรื่องแรกกล่าวถึงกาลของพระพุทธเจ้าตั้งแต่การอุบัติขึ้นมาในโลกจนถึงปรินิพพาน การทำสังคายนาและแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนเรื่องที่สองเป็นประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านนาคือ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างเมืองหริภุญไชยรัชสมัยของพระนางจามเทวีจนถึงสมัยพญามังราย รวมถึงการสร้างโบราณวัตถุสถานต่าง ๆ ในล้านนา และตำนานพระพุทธรูปที่สำคัญ

ตำนานมูลศาสนา[18] เป็นตำนานในกลุ่มที่ว่าด้วยตำนานวัดป่าแดง เป็นคัมภีร์ที่บันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับความขัดแย้งทางความคิดระหว่าง บุบผาวาสีปักขะ หรือฝ่ายวัดสวนดอก ที่สืบทอดมาตั้งแต่พระมหาสุมนเถระแห่งอาณาจักรสุโขทัย และสีหพรัตตารามปักขะ หรือฝ่ายวัดป่าแดง นอกจากนั้นยังสะท้อนให้เห็นประวัติศาสตร์ของล้านนา และอาณาจักรเชียงตุงในพุทธศตวรรษที่ 20 ตำนานมูลศาสนาได้กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปและศาสนสถานในเชียงใหม่ ตั้งแต่สมัยพระเจ้าพาสินี พระยากือนาจนถึงสมัยพระเจ้าติโลกราชและพระมหาเทวี ส่วนตำนานมหาญาณคัมภีร์ ได้กล่าวถึงพุทธประวัติ การสร้างวัดสวนดอกไม้และพระอุโบสถ ในสมัยพระยากือนา

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่[19] มีทั้งหมด 8 ผูก ซึ่งเนื้อหาทั้ง 8 ผูกมีดังนี้ ผูกที่ 1 เริ่มตั้งแต่รายพระนามของกษัตริย์ในอินเดียจนถึงอ้ายฟ้าปองพญายีบา ผูกที่ 2 เริ่มตอนสร้างเวียงกุมกามจนถึงสงครามระหว่างพญามังรายกับพญายีบาที่เวียงกุมกาม ผูกที่ 3 เล่าเรื่องพญาไชยสงครามจนถึงสุโขทัยยกทัพมาช่วยท้าวยี่กุมกาม ผูกที่ 4 เริ่มตอนสงครามกับห้อที่เชียงแสนจนถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถออกบวช ผูกที่ 5 เล่าถึงนักบวชพม่ากับแผนทำลายเชียงใหม่จนถึงพม่าเข้าปกครองเชียงใหม่ ผูกที่ 6 เล่าถึงบุเรงนองสวรรคต เกิดสงครามกับอยุธยาและหลวงพระบางจนถึงการตั้งพระเจ้ากาวิละเป็นพระยาวชิรปราการเจ้าเมืองเชียงใหม่ ผูกที่ 7 เล่าเรื่องพระเจ้ากาวิละเจ้าผู้ครอง

---

[17] รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดย แสง มนวิทูร, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2518.พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพงษ์สวัสดิ์ สุริโยทัย ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 15 พฤศจิกายน 2518)

[18] สมหมาย เปรมจิตต์, ผู้แปล, ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง, (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519)

[19] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยยวน, (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514)

นครเชียงใหม่จนถึงอุปราชเดินทางกลับเชียงใหม่ และผูกที่ 8 เล่าเรื่องพระเจ้ากาวิละฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่จนถึงกบฏเจ้าอนุเวียงจันทน์

หนังสือ

ศิลปะภาคเหนือ : หริภุญชัย-ล้านนา[20] เป็นการรวบรวมเรื่องราวความเป็นมาของท้องถิ่นภาคเหนือ ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงเรื่องราวทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และวิจิตรศิลป์ของศิลปะล้านนา มีเนื้อหาทั้งหมด 2 ส่วน ส่วนที่ 1 คือ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ของภาคเหนือ และยุคประวัติศาสตร์ : แคว้นหริภุญชัย ส่วนที่ 2 คือ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ของล้านนา และลักษณะของศิลปะเชียงแสนหรือศิลปะล้านนา ทั้งศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วัด วิหาร เจดีย์ ประติมากรรมและอื่น ๆ

โบราณคดีล้านนา[21] เป็นรวมบทความเกี่ยวกับโบราณคดีล้านนา มีทั้งสิ้น 7 บท คือ 1.การขุดค้นศึกษาทางโบราณคดีแหล่งเตาอินทขิลบ้านสันป่าตอง ตำบลอินทขิล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ 2.ความสัมพันธ์ของแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนล้านนากับปัจจัยทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมในลุ่มแม่น้ำกวง 3.เรื่องโบราณคดีของพระเจดีย์เหลี่ยมเวียงกุมกาม (กู่คำ) 4.ศิลาจารึกพบใหม่ที่เจดีย์เหลี่ยม (กู่คำ) และการศึกษาวิเคราะห์จารึกเวียงกุมกาม 5.เรื่องโบราณคดีของพระเจดีย์วัดศรีชุม ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ 6.การขุดค้นศึกษาเจดีย์พระธาตุหนองห้า วัดป่าใหม่? ที่เวียงลอ อำเภอจุน จังหวัดพะเยา และ 7.สันกู่

ซึ่งบทความที่สำคัญ มีด้วยกัน 2 บทความ คือ

เรื่องโบราณคดีของพระเจดีย์เหลี่ยมเวียงกุมกาม(กู่คำ) จากการดำเนินงานบูรณะพระเจดีย์เหลี่ยม ได้ทำการขุดค้นทางโบราณคดี ซึ่งสรุปรายละเอียดดังนี้ 1.ลำดับการก่อนสร้างลานประทักษิณและกำแพงแก้ว พบว่าน่ามีการก่อสร้างมาแล้ว 7 ครั้ง 2.กำหนดอายุสมัยของการก่อสร้างจากเศษภาชนะดินเผาที่พบแต่ไม่สามารถกำหนดอายุตามลำดับการก่อสร้างในแต่ละครั้งได้แน่นอน มีเพียงกำหนดอายุอย่างคร่าว ๆ ได้ว่า อายุสมัยเมื่อแรกสร้างน่าจะอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 แต่ได้พบหลักฐานสำคัญ คือ เศษภาชนะหม้อมีสัน ในหลุมขุดค้นที่ 1 และ 2 ในช่วงการก่อสร้างครั้งที่ 1 (ระดับ 180-390 Cm.dt.) จนถึงการก่อสร้างครั้งที่ 4 (ระดับ 90-130 Cm.dt.) รวมทั้งสิ้น 16 ชิ้น 382 กรัม

---

[20] สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ : หริภุญชัย – ล้านนา, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ ,2538)

[21] สายันต์ ไพรชาญจิตร์ (บรรณาธิการ), โบราณคดีล้านนา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมาพันธ์, 2540)

ศิลาจารึกพบใหม่ที่เจดีย์เหลี่ยม (กู่คำ) และการศึกษาวิเคราะห์จารึกเวียงกุมกาม

แบ่งจารึกออกเป็น 3 กลุ่มตามสถานที่ที่พบ คือ

จารึกพบที่วัดกานโถม จากการดำเนินงานทางโบราณคดีเมื่อ พ.ศ.2527 ได้พบชิ้นส่วนศิลาจารึก จำนวน 5 ชิ้น ด้วยกัน จากการศึกษาวิเคราะห์ด้านอักขรวิทยาของ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ ได้แบ่งจารึกออกเป็น 2กลุ่ม คือ

กลุ่มจารึกอักษรมอญ ภาษามอญ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 เมื่อพิจารณาจากรูปอักษร สันนิษฐานว่าเป็นจารึกที่สร้างขึ้นในสมัยหริภุญไชย

กลุ่มจารึกอักษรไทยล้านนา ภาษาไทย อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่ง ก่องแก้ว วีระประจักษ์ ได้สรุปว่า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 บริเวณวัดกานโถมจะต้องเคยเป็นส่วนหนึ่งหรือได้รับอิทธิพลของอาณาจักรหริภุญไชย และได้เจริญอีกครั้งในสมัยอาณาจักรล้านนา ในพุทธศตวรรษที่ 20

จารึกพบที่วัดหัวหนอง พบเมื่อ พ.ศ. 2531 ทั้งหมด 18 ชิ้น เทิม มีเต็ม ได้ศึกษาอ่านแปล และระบุว่า เป็นจารึกอักษรไทยล้านนา ภาษาไทย อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21-22

จารึกพบที่วัดเจดีย์เหลี่ยม จากการดำเนินการบูรณะโบราณสถานเจดีย์เหลี่ยม เมื่อ พ.ศ.2539 พบบริเวณนอกกำแพงแก้วด้านทิศตะวันตกของเจดีย์เหลี่ยม เมื่อพิจารณาจากลักษณะของศิลาจารึก สันนิษฐานได้ว่า เมื่อแรกสร้างน่าจะเป็นแผ่นศิลามี 4 ด้าน ขนาดค่อนข้างใหญ่ ส่วนที่พบน่าจะเป็นชิ้นที่แตกออกมาตรงส่วนที่เป็นมุมศิลาจารึกที่พบเป็นจารึกอักษรไทยสมัยสุโขทัย ภาษาไทย อายุอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 1835-1900 และถือได้ว่าเป็นอักษรไทยแบบแรกที่พบในอาณาจักรล้านนา

ประวัติศาสตร์และศิลปกรรมเวียงกุมกาม[22] ระบุว่าก่อนการสร้างเวียงกุมกามของพญามังรายได้มีชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้มาก่อน และภายหลังที่พญามังรายย้ายไปตั้งเมืองเชียงใหม่แล้ว เวียงกุมกามยังคงเป็นชุมชนมีการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง จิรศักดิ์ ยังกล่าวถึงหลักฐานด้านศิลปกรรมว่าแสดงให้เห็นอิทธิพลพระพุทธศาสนา 2 ระลอกใหญ่ด้วยกันคือ การรับอิทธิพลพุทธศาสนาจากการเข้ามาเผยแผ่ของพระสมุนเถระ (รามัญวงศ์) และการเข้ามาของกลุ่มพระมหาธัมมคัมภีร์ (ลังกาวงศ์) และจากหลักฐานทางโบราณคดีพบร่องรอยการซ่อมแซมโบราณสถานต่อเนื่องจนถึงพุทธศตวรรษที่ 23 สำหรับสาเหตุการร้างของเวียงกุมกาม ได้สันนิษฐานว่าแม่น้ำปิงได้เปลี่ยน

---

[22] จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, ประวัติศาสตร์และศิลปกรรมเวียงกุมกาม, (เชียงใหม่: มูลนิธิสถาบันพัฒนาเมือง, 2548)

ทางเดิน ส่งผลให้เกิดน้ำท่วมใหญ่และเส้นทางคมนาคมทางน้ำได้เปลี่ยนไปด้วย ทำให้ชุมชนเวียงกุมกามหมดความสำคัญลงไป

โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม[23] เป็นการสรุปงานโบราณคดีที่ดำเนินมากกว่า 30 ปี โดยแบ่งเป็น 2 ภาค ภาคแรก กล่าวถึงเรื่องโบราณคดีที่น่าสนใจในสามทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งได้พบโบราณสถานล้วนมีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 สำหรับร่องรอยของชุมชนก่อนการสร้างเวียงกุมกามนั้น ได้ระบุถึงหลักฐานพระพิมพ์ดินเผาสกุลช่างหริภุญไชยและชิ้นส่วนจารึกอักษรมอญโบราณ โดยระบุว่าหลักฐานนี้สอดคล้องกับหลักฐานเอกสารที่กล่าวถึงชุมชนก่อนการสร้างเวียงกุมกาม

ภาคสอง เป็นการเล่าการทำงานทางโบราณคดีภายในเวียงกุมกาม โดยแบ่งตามโบราณสถานที่ได้ดำเนินการไปแล้ว ดังนี้ 1.วัดกอมะม่วงเขียว 2.วัดกุมกาม 3.วัดกุมกามหมายเลข 1 4.วัดกุมกามทีปราม 5.วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 6.วัดกู่ขาว 7.วัดกู่จ๊อกป๊อก 8.วัดกู่ป้าด้อม 9.วัดกู่มะเกลือ 10.วัดกู่ไม้ซ้ง 11.วัดกู่ริดไม้ 12.วัดกู่อ้ายสี 13.วัดกู่อ้ายหลาน 14.วัดเจดีย์เหลี่ยม 15.วัดช้างค้ำกามโถม 16.วัดธาตุขาว 17.วัดธาตุน้อย 18.วัดโบสถ์ 19.วัดบ่อน้ำทิพย์ 20.วัดปู่เบี้ย 21.วัดพระเจ้าองค์ดำ 22.วัดพระอุด 23.วัดพญามังราย 24.วัดพันเลา 25.วัดหนานช้าง 26.วัดหัวหนอง และ27.วัดอีค่าง

รายงานการขุดค้น และขุดแต่งบูรณะทางโบราณคดี

รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดีและการบูรณะเสริมความมั่งคง แหล่งโบราณคดีวัดพระเจ้าองค์ดำ[24] จากการขุดหลุมทดสอบพบว่ามีตะกอนกรวดขนาดใหญ่ – ปานกลาง (Corse) หนาแน่นบริเวณชั้นดินด้านตะวันตกเฉียงเหนือของตัววิหาร แต่ในชั้นดินด้านใต้ของวัดไม่พบตะกอนใหญ่แบบนี้ มีแต่ตะกอนทรายละเอียด (Fine) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่กระแสน้ำได้ลดความรุนแรงลง และในชั้นดินด้านตะวันตกเฉียงเหนือ ทำให้สันนิษฐานถึงกระแสน้ำที่ไหลผ่านบริเวณวัดพระเจ้าองค์ดำ นอกจากนั้นได้พบโบราณวัตถุชิ้นสำคัญเช่น พระพุทธรูปนาคปรกสำริดทรงเครื่องน้อย ศิลปะลพบุรี เศียรพระพุทธรูปสำริด ศิลปะลพบุรี รูปปูนปั้นคนแคระ และพระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย ศิลปะล้านนา อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21 และท่อน้ำดินเผา ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 7-8.5 เซนติเมตร ยาว 36 เซนติเมตร หนา 1.3 เซนติเมตร โดยพบว่ามีร่องรอยปูนขาวเป็นตัวเชื่อม

---

[23] กรมศิลปากร, โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม, (กรุงเทพ: กรมศิลปากร, 2548)

[24] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดีและการบูรณะเสริมความมั่งคงแหล่งโบราณคดีวัดพระเจ้าองค์ดำ, (ม.ป.ท.,2532)

เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน[25] เป็นรายงานการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน ทั้งสิ้น 4 แห่งคือ วัดพระเจ้าองค์ดำ พบโบราณวัตถุชิ้นสำคัญคือ พระพุทธรูปนาคปรกสำริดทรงเครื่องน้อย ศิลปะลพบุรี เศียรพระพุทธรูปสำริด ศิลปะลพบุรี รูปปูนปั้นคนแคระ และพระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย ศิลปะล้านนา อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้น

วัดหัวหนอง หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญคือ เจดีย์ประธาน มีประติมากรรมปูนปั้นรูปช้างหมอบในท่าคู้ขาหน้าปล่อยงวงจรดพื้นดินโผล่ออกมาเพียงครึ่งตัวจากฐานหน้ากระดานและเจดีย์ข้างวิหารพบองค์ระฆังกลีบมะเฟืองและบัลลังก์ทำเป็นรูปอมลกะประดับด้วยลายดอกจันทร์ ลักษณะขององค์ระฆังแบบนี้พบในเจดีย์บางองค์ในวัดมหาธาตุ เมืองลพบุรี ซึ่งคล้ายกับส่วนบนของปรางค์บางแบบในศิลปะขอมสมัยบายน (พุทธศตวรรษที่ 17-18) และได้พบชิ้นส่วนจารึกหินทราย ทั้งหมด 11 ชิ้น เป็นจารึกภาษาไทย อักษรไทยล้านนา อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21-22

กู่ไม้ซ้ง พบโบราณสถาน วิหารและเจดีย์ ฐานสถูปแปดเหลี่ยม สำหรับโบราณวัตถุที่พบได้แก่ ชิ้นส่วนลวดลายปูนปั้น เศษภาชนะดินเผาแบบลำพูน หม้อมีสัน หม้อมีพวย ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง และจารึกบนแผ่นอิฐ ภาษาไทย อักษรไทยล้านนา

ธาตุกู่ขาว พบโบราณสถานสำคัญคือ เจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยม เช่นเดียวกับเจดีย์วัดพระธาตุดอยสุเทพ ซึ่งน่าจะมีอายุอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22

เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน[26] เป็นรายงานการขุดแต่งโบราณสถานทั้งสิ้น 8 แห่ง และการขุดค้นทางโบราณคดีจำนวน 2 หลุม ซึ่งได้สรุปอายุของโบราณสถานแต่ละแห่งไว้ดังนี้ วัดโบสถ์ มีอายุสมัยอยู่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 22 กู่ป้าด้อม มีอายุสมัยอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 กู่อ้ายหลาน มีอายุสมัยอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 กู่มะเกลือ มีอายุสมัยอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ลงมา กู่ริดไม้ มีอายุสมัยอยู่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20-21 วัดกุมกามทีปราม มีอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21-22 กู่จ๊อกป๊อก มีอายุสมัยอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 กู่อ้ายสี มีอายุสมัยอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 สำหรับการขุดค้นทางโบราณคดี จำนวน 2 หลุม โดยหลุมขุดค้นที่ 1 ขุดค้นบนคันดินกำแพงเมืองชั้นนอก ด้านทิศเหนือของเวียงกุมกาม ซึ่งผลการขุดค้นพบว่า ความสูงของคันดินที่เห็นในปัจจุบัน ได้แก่ชั้นดินธรรมชาติที่ 1(250-330 Cm.dt.) และ S (0-250 Cm.dt.) เป็นดินจากการขุดแต่งโบราณสถานในปี พ.ศ.2531-2532 หลุมขุดค้นที่ 2 ขุดค้นข้างโบราณสถานกู่ป้าด้อมด้านทิศใต้ พบว่าเป็นพื้นที่ใช้งาน

---

[25] กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, (ม.ป.ท.: กรมศิลปากร, 2534)

[26] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท., 2543)

ด้านนอกกำแพงโบราณสถานกู่ป้าด้อมและมีการใช้งานในวัฒนธรรมเดียว โดยอายุที่ได้ราวพุทธศตวรรษที่ 19 ถึง 22 ซึ่งกำหนดจากโบราณวัตถุที่พบในชั้นดิน

รายงานการบูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่[27] เป็นรายงานการดำเนินการบูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณ 8 แห่ง ด้วยกันคือ วัดกุมกามทีปราม วัดกู่อ้ายหลาน วัดกู่มะเกลือ วัดกู่ริดไม้ วัดกู่อ้ายสี วัดกู่จ๊อกป๊อก วัดกู่ป้าด้อม วัดอุโบสถ

วัดกุมกามทีปราม ประกอบด้วยโบราณสถาน 2 แห่ง คือ วิหารหมายเลข 1 และ2 กำหนดอายุสมัยอยู่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึง 22 พบจารึกบนแผ่นอิฐ เป็นจารึกอักษรไทยล้านนา (ฝักขาม) ภาษาไทย เป็นรูปอักษรในช่วง พ.ศ.2100-2158

วัดกู่อ้ายหลาน ประกอบด้วยโบราณสถาน 4 แห่ง คือ วิหาร เจดีย์ที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ซุ้มประตูโขงด้านหน้าวิหาร และ กำแพงแก้ว กำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22

วัดกู่มะเกลือ ประกอบด้วยโบราณสถาน3 แห่ง คือ วิหาร เจดีย์ที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส และ กำแพงแก้ว กำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ลงมา

วัดกู่ริดไม้ ประกอบด้วยโบราณสถาน 5 แห่ง คือ วิหาร เจดีย์อยู่ทางทิศตะวันออกของวิหารซึ่งมีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ฐานอาคารแปดเหลี่ยม (ศาลเสื้อวัด) ซุ้มประตูและแนวกำแพง กำหนดอายุอยู่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20-21

วัดกู่อ้ายสี ประกอบด้วยโบราณสถาน 4 แห่ง คือ วิหาร เจดีย์ขนาดเล็กที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส แท่นบูชา และแนวกำแพงแก้ว

วัดกู่จ๊อกป๊อก ประกอบด้วยโบราณสถาน 2 แห่ง คือ วิหาร เจดีย์ที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยม โดยอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของฐานวิหาร กำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ลงมา

วัดกู่ป้าด้อม ประกอบด้วยโบราณสถาน 3 แห่ง คือ วิหาร เจดีย์ที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส และแท่นบูชา กำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22

วัดอุโบสถ ประกอบด้วยโบราณสถาน 4 แห่ง คือ วิหาร เจดีย์ที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส และแท่นบูชา ด้านทิศใต้และตะวันตกของเจดีย์ กำหนดอายุอยู่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22

---

[27] ช.ประชุมพันธ์การช่าง, รายงานการบูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัด เชียงใหม่, (ม.ป.ท.,2544)

รายงานการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดกู่ป้าด้อม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่[28] ผลจากการขุดแต่งสามารถสรุปได้ดังนี้ ลักษณะแผนผังทางสถาปัตยกรรมของวัดกู่ป้าด้อม มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยมีเจดีย์ประธาน และวิหารซึ่งมีกำแพงแก้วชั้นในล้อมรอบเป็นจุดศูนย์กลางของวัด และมีกำแพงแก้วชั้นนอกล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง สำหรับด้านการกำหนดอายุ ได้กำหนดออกเป็น 3 ระยะ คือ สมัยที่ 1 ระยะแรกสร้าง ประกอบด้วยกลุ่มโบราณสถานหลัก ได้แก่ เจดีย์ประธาน วิหาร และกำแพงแก้วชั้นใน สมัยที่ 2 ระยะการอยู่อาศัยต่อเนื่อง ประกอบด้วยกลุ่มโบราณสถานที่อยู่นอกกำแพงชั้นในด้านทิศเหนือและทิศตะวันตก และสมัยที่ 3 ระยะสุดท้ายการปล่อยทิ้งร้างของโบราณสถาน คงจะอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 23 จากการขุดแต่งพบชั้นตะกอนทรายละเอียด ทรายหยาบ และเม็ดกรวดขนาดเล็กปะปนทับถมหนาประมาณ 1.80-2.00 เมตร ใกล้เคียงกับกลุ่มโบราณสถานวัดอีก้าง วัดปู่เปี้ย และวัดหนานช้าง

รายงานเบื้องต้นการขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศตะวันออกวัดธาตุขาว และการขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศตะวันออกและตะวันตกวัดอีก้าง ตำบาลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่[29] ผลจากการขุดแต่งแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ

โบราณสถานด้านทิศตะวันออกวัดธาตุขาว พบแนวอิฐคร่อมลำเหมืองอินดูและเชื่อมระหว่างแนวคันดินชั้นในและชั้นนอกซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของวัดธาตุขาว จากการศึกษาตามหลักวิชาโบราณคดี พบว่าไม่ได้เป็นโบราณสถาน เป็นเพียงแนวอิฐที่ใช้สำหรับคร่อมท่อซีเมนต์เพื่อใช้เป็นทางเดินข้ามลำเหมืองอินดู โดยนำอิฐเก่าของโบราณสถานใกล้เคียงมาใช้ สำหรับแนวคันดินที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน พบว่าเป็นดินที่นำมาจากการลอกลำเหมืองอินดูและลำเหมืองพยาธิ

โบราณสถานด้านทิศตะวันออกและตะวันตกวัดอีก้าง ปรากฏพบเจดีย์ประธานทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานประทักษิณ ที่ก่อสร้างเชื่อมต่อกับวิหาร ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านหน้าทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเจดีย์ประธาน โดยมีกำแพงแก้วก่อล้อมรอบเจดีย์ประธานและวิหาร กำหนดอายุการก่อสร้างอยู่ในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-21

---

[28] ช่อฟ้าก่อสร้าง, รายงานการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดกู่ป้าด้อม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (ม.ป.ท., 2546)

[29] ปุราณรักษ์, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศตะวันออกวัดธาตุขาวและการขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศตะวันออกและตะวันตกวัดอีก้าง ตำบาลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, (ม.ป.ท., 2546)

รายงานการบูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์วัดกุมกามทีปราม (หมายเลข 2) อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่[30] พบโบราณสถาน 2 แห่ง คือ วิหารหมายเลข 1 และวิหารหมายเลข 2 จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมกำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22

ภาคผนวก รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่[31] เป็นการศึกษาทางด้านปฐพีวิทยาของแหล่งขุดค้นวัดหนานช้าง สรุปได้ว่าพื้นที่บริเวณโบราณสถานแห่งนี้ได้ถูกน้ำท่วมอย่างรุนแรง ซึ่งได้ปรากฏออกมาในรูปของตะกอนทรายที่ทับถมอยู่ภายในเขตโบราณสถาน

รายงานการขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศเหนือ วัดกุมกาม อ.สารภี จ.เชียงใหม่[32] ผลจากการดำเนินการขุดแต่งเนินโบราณสถานหมายเลข 3 ได้พบฐานเจดีย์ และฐานอาคาร (โบราณสถานหมายเลข 4) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเจดีย์ โบราณวัตถุที่พบ ได้แก่ ชิ้นส่วนปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรม ชิ้นส่วนพระพุทธรูปโลหะ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาภาคเหนือ และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง สำหรับอายุโบราณสถานกำหนดไว้อยู่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา

บทความ

การศึกษาเมืองโบราณโดยใช้หลักฐานทางเอกสารและโบราณคดี:กรณีศึกษาเวียงกุมกาม[33] จากการศึกษาพบว่าพญามังรายทรงตั้งเวียงกุมกามในบริเวณที่มีชุมชนอยู่ก่อนแล้ว แม้ภายหลังพญามังรายได้สร้างเมืองเชียงใหม่ เวียงกุมกามยังคงความสำคัญและมีความสัมพันธ์กับเชียงใหม่ในทุก ๆ ด้าน คือ เวียงกุมกามเป็นที่ประทับนอกเมืองเชียงใหม่ มีฐานะเป็นพันนาหนึ่งของเชียงใหม่ เป็นเมืองแห่งพุทธศาสนาและเป็นที่ชุมนุมของเหล่าพ่อค้าจากที่ต่าง ๆ สำหรับประเด็นการทิ้งร้างของเวียงกุมกาม อุษณีย์ ธงไชย ระบุว่าจากการขุดแต่งโบราณสถานบางแห่ง พบว่าเวียงกุมกามไม่ได้ถูกน้ำท่วมทั้งหมด ยังคงมีวัดที่ไม่ได้ถูกน้ำท่วม เช่น วัดกานโถม และวัดเจดีย์เหลี่ยม แต่

---

[30] เอกพร ไพศาล, รายงานการบูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์วัดกุมกามทีปราม หมายเลข 2 อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, (ม.ป.ท., 2546)

[31] กรมศิลปากร, ภาคผนวก รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (ม.ป.ท.,2546)

[32] รายงานการขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศเหนือ วัดกุมกาม อ.สารภี จ.เชียงใหม่ ปีงบประมาณ 2546, (ม.ป.ท., 2546)

[33] อุษณีย์ ธงไชย, "การศึกษาเมืองโบราณโดยใช้หลักฐานทางเอกสารและโบราณคดี: กรณีศึกษาเวียงกุมกาม", มนุษยศาสตร์สาร, 5,2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2547) : 87 - 119.

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 พม่าเกิดปัญหาภายในมีการแย่งชิงอำนาจ ทำให้เชียงใหม่ก็เกิดปัญหาแย่งชิงอำนาจเช่นกัน จนเมื่อราชวงศ์อลองพญาขึ้นมามีอำนาจและจัดการปัญหาภายในแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2305 พม่าจึงยกทัพมายึดล้านนาทำให้เกิดสงครามขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่ง อุษณีย์ ธงไชย ระบุว่าผลจากการทำสงครามต่อเนื่องยาวนาน (ตั้งแต่ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 23) ทำให้พื้นที่แถบนี้ไม่มีความปลอดภัย ส่งผลให้มีการอพยพของผู้คนไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทำให้พื้นที่แถบนี้ถูกทิ้งร้างไปในที่สุด

แหล่งข้อมูล

แหล่งโบราณคดีเวียงกุมกาม

สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ห้องสมุด สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่

ศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประโยชน์ที่ได้จากการศึกษา

1.ทราบถึงพัฒนาการทางวัฒนธรรมของเวียงกุมกามในแต่ละช่วงสมัย จากหลักฐานทางโบราณคดี

2.ทราบถึงความน่าเชื่อถือของหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่สามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานร่วมกับหลักฐานทางโบราณคดีได้

บทที่ 2

หลักฐานลายลักษณ์อักษร

การศึกษาเมืองโบราณได้ใช้หลักฐานลายลักษณ์อักษรและหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือที่เรียกว่าหลักฐานทางโบราณคดีโดยนำมาศึกษาควบคู่กัน ซึ่งหลักฐานทั้งสองสามารถบอกเล่าถึงวิถีชีวิต เรื่องราว เหตุการณ์และกิจกรรมของผู้คนภายในเมือง โดยขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ใช้ที่จะแปลความจากหลักฐานเหล่านั้น แต่ขณะเดียวกันผู้ใช้ต้องเข้าใจถึงธรรมชาติและข้อจำกัดของหลักฐานแต่ละประเภท ดังนั้นผู้ศึกษาจำเป็นต้องมีความรอบคอบและระมัดระวังในการนำหลักฐานเหล่านี้มาใช้

หลักฐานลายลักษณ์อักษรที่สัมพันธ์กับเวียงกุมกาม สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ จารึก ตำนานและวรรณกรรม

จารึก

จารึก คือการเขียนอักษรลงไปบนวัสดุที่มีเนื้อค่อนข้างแข็งเช่น ไม้ แผ่นอิฐ โลหะและหิน และนิยมเรียกชื่อตามวัสดุที่ใช้ทำจารึก เช่น จารึกบนแผ่นอิฐ จารึกลานทอง จารึกแผ่นทองแดง หรือศิลาจารึก เป็นต้น โดยศิลาจารึกถือได้ว่าเป็นหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่มีความคงทนที่สุด จารึกที่พบในภาคเหนือโดยส่วนมากมักจะเป็นจารึกที่บันทึกหรือการอธิบายเหตุการณ์ที่ใกล้ตัวผู้เขียน เช่น การกัลปนา การอุทิศที่ดินเพื่อสร้างวัด การสร้างพระพุทธรูป เป็นต้น สันนิษฐานว่าเหตุที่บันทึกในเรื่องใกล้ตัวผู้เขียน เนื่องมาจากข้อจำกัดในการจารจารึกและเนื้อที่ที่ใช้บันทึก ดังนั้นผู้จารจึงจารึกเนื้อความที่จำเป็นที่จะกล่าวถึงเท่านั้น

จารึกที่นำมาศึกษาในครั้งนี้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ จารึกที่กล่าวถึงเวียงกุมกาม และจารึกที่พบในเวียงกุมกาม

จารึกที่กล่าวถึงเวียงกุมกาม หมายถึงจารึกที่พบภายนอกเวียงกุมกามแต่มีเนื้อความที่กล่าวถึงเวียงกุมกาม ซึ่งพบทั้งหมด 3 ชิ้นได้แก่ 1) ศิลาจารึกหลักที่ 62 ศิลาจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน 2) ศิลาจารึก พย.21 จารึกการประดิษฐานพระธาตุ จังหวัดพะเยา และ 3) ศิลาจารึกวัดหลวง พ.ศ.2103 จังหวัดเชียงใหม่

จารึกหลักที่ 62 ศิลาจารึกวัดพระยืน จ.ศ.732 (พ.ศ.1913) จารึกด้วยอักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย พบที่วัดพระยืน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ลักษณะจารึกเป็นแผ่นหินสีเทา ปรากฏจารึกทั้ง 2 ด้าน ความในจารึกกล่าวถึงการขึ้นมาของพระสุมนเถระจากสุโขทัยเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยของพระยากือนา โดยมาจำพรรษาที่วัดพระยืนและได้มีผู้คนจากเวียงกุมกาม เชียงใหม่และหริภุญไชยเข้ามาบวชใหม่ในสำนักของพระสุมนเถระ "...ฝูงคนอันอยู่ภายกุมกามเชียงใหม่พู้นก็ดี ฝูงคนอันมีในเมืองหริภุญชัยนี้ก็ดี เขามีใจศรัทธาแก่พระมหาเถรเป็นเจ้า บางคนเข้าบวชจำศีลกระทำวีระอันดีแห่งสำนักพระมหาเถรเป็นเจ้า..."[1]

จารึกการประดิษฐานพระธาตุ จ.ศ.885 (พ.ศ.2066) จารึกด้วยอักษรไทยล้านนาหรือฝักขาม ภาษาไทย ไม่ระบุสถานที่พบ เลขทะเบียนจารึก พย.21 ลักษณะจารึกเป็นแผ่นหินทรายสีแดง ส่วนบนชำรุดหักหายไป ความในจารึกกล่าวถึงการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุตามเจดีย์สำคัญของเมืองต่าง ๆ ในล้านนาสมัยพระเมืองแก้ว โดยปรากฏชื่อเจดีย์กู่คำเวียงกุมกาม ประดิษฐานพระบรมสารีริธาตุส่วนพระหนุ(กระดูกคาง)ด้านขวาและเจดีย์หลวงเมืองเชียงใหม่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระหัตถ์ขวา[2]

จารึกวัดหลวง พ.ศ.2103 จารึกด้วยอักษรไทยล้านนาหรือฝักขาม ภาษาไทย พบที่วัดร้าง "กู่ปู่เงิน" ตั้งอยู่ที่ตำบลหนองผึ้ง อำเภอสารสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบันอยู่ในที่ดินเอกชนระหว่างวัดพระนอนหนองผึ้งและวัดกองทรายห่างจากถนนเชียงใหม่-ลำพูน (ต้นยาง) ด้านทิศตะวันตกประมาณ 300 เมตร เลขทะเบียนจารึก ชม.5 ลักษณะจารึกเป็นแผ่นหินสีเทาปนน้ำตาล หักออกเป็น 2 ชิ้นมีจารึกทั้ง 2 ด้าน ความในจารึกกล่าวถึง เจ้าแสนดาบเรือนและเจ้าพวกดาบเรือนกราบทูลกษัตริย์เชียงใหม่ เรื่องแผ่นไม้ที่จารึกการถวายที่ดินแก่วัดหลวง โดนทำลาย กษัตริย์สั่งให้จารึกใหม่ลงบนแผ่นหิน[3]

---

[1] ฉ่ำ ทองคำวรรณ, "หลักที่ 62 ศิลาจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน", ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3, (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508), 135-138.

[2] เทิม มีเต็ม, "พย.21 จารึกการประดิษฐานพระธาตุ", ประชุมจารึกเมืองพะเยา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2538), 343-345.

[3] ฮันส์ เพนธ์, พรรณเพ็ญ เครือไทย และ ศรีเลา เกษพรหม, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 4 จารึกในพิพิธภัณฑ์ฯ เชียงใหม่, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543), 139-149.

จารึกที่พบในเวียงกุมกาม หมายถึงศิลาจารึกและจารึกบนแผ่นอิฐ ซึ่งมีทั้งสภาพที่สมบูรณ์และชำรุด ที่พบภายในเวียงกุมกาม ปัจจุบันได้พบทั้งสิ้น 55 ชิ้น สามารถจัดได้เป็น 5 กลุ่มตามรูปอักษรที่ใช้จารึก

ตารางที่ 1 จำนวนจารึกที่พบในเวียงกุมกาม จำแนกตามอักษร ภาษาและอายุที่กำหนดจากรูปอักษร

ลำดับที่	จารึก		อายุราวพุทธศตวรรษที่	จำนวนที่พบ (ชิ้น)
	อักษร	ภาษา		
1.	มอญโบราณ	มอญ	17	2
2.	ไทยสุโขทัย	ไทย	19	1
3.	ธรรมล้านนา	ไทย	21	7
4.	ไทยล้านนา	ไทย	21-22	44
5.	ไทยล้านนาและธรรมล้านนา	ไทย	21	1
รวมทั้งสิ้น				55

จารึกอักษรมอญโบราณ จารึกที่มีรูปอักษรมอญโบราณที่พัฒนาการมาจากอักษรปัลลวะ และปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าอักษรมอญโบราณคืออักษรที่ใช้กันอยู่ในสมัยอาณาจักรหริภุญไชย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า จารึกอักษรมอญโบราณ คือจารึกที่สร้างขึ้นในสมัยหริภุญไชย และมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 นอกจากนั้นยังพบว่าอักษรมอญโบราณที่พบในอาณาจักรหริภุญไชย มีความสัมพันธ์กับอักษรมอญในอาณาจักรพุกาม (พุทธศตวรรษที่ 17-18) ได้พบจารึกอักษรมอญโบราณที่เวียงกุมกามทั้งสิ้น 2 ชิ้นด้วยกันคือ

จารึกวัดกานโถมเวียงกุมกาม 1 อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 จารึกด้วยอักษรมอญโบราณ ภาษามอญ พบที่วัดช้างค้ำกานโถม ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เลขทะเบียนจารึก ชม.57 ลักษณะจารึกเป็นชิ้นส่วนที่แตกออกจากศิลาจารึก[4] เนื้อความไม่สมบูรณ์ ปรากฏเฉพาะตัวอักษร

[4] ก่องแก้ว วีระประจักษ์, “ศิลาจารึกพบใหม่ที่เจดีย์เหลี่ยม (กู่คำ) และการศึกษาวิเคราะห์จารึกเวียงกุมกาม”, ใน โบราณคดีล้านนา, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2540. จัดพิมพ์เพื่อเป็นที่ระลึกร่วมเฉลิมฉลองในปีกาญจนาภิเษกและในวาระเมืองเชียงใหม่มีอายุครบ 700 ปี), 274-275.

จารึกวัดกานโถมเวียงกุมกาม 2 อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 จารึกด้วยอักษรมอญโบราณ ภาษามอญ พบที่วัดช้างค้ำกานโถม ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เลขทะเบียนจารึก ชม.58 ลักษณะจารึกเป็นชิ้นส่วนที่แตกออกจากศิลาจารึก[5] เนื้อความไม่สมบูรณ์ ปรากฏเฉพาะตัวอักษร

จารึกอักษรธรรมล้านนา คือจารึกที่มีรูปอักษรที่พัฒนาการมาจากอักษรมอญโบราณ โดยจารึกอักษรธรรมล้านนาที่เก่าที่สุดที่พบ คือ จารึกลานทอง พ.ศ.1918 (จารึกสมเด็จพระมหาเถรจุฑามุนี) และจารึกฐานพระพุทธรูปวัดเชียงมั่น พ.ศ.2008[6] และพบว่าอักษรธรรมล้านนานี้เป็นอักษรที่นิยมใช้บันทึกเรื่องราวทางพุทธศาสนา[7] เช่น คัมภีร์ ชาดก ซึ่งยังคงใช้สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน พบจารึกอักษรธรรมล้านนาในเวียงกุมกามทั้งหมด 6 ชิ้น ซึ่งมีชิ้นที่สำคัญ 4 ชิ้นนำมาศึกษาดังนี้

จารึกบนแผ่นเงินรูปช้าง แผ่นที่ 1 อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 จารึกด้วยอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี พบว่าถูกบรรจุในหม้อดินขนาดเล็กมีฝาปิด รวมกับสิ่งของอื่น เช่น แหวน ผ้า พลอย ซึ่งบรรจุในฐานชุกชีภายในวิหารวัดปู่เปี้ย ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ลักษณะเป็นจารึกบนแผ่นเงินรูปช้าง ความในจารึกเป็นคาถา “ปฐมๆ” ภาคแรก (ในล้านนาเรียกคาถาบทนี้ว่า “คาถาพระพุทธสิหิงค์” ภาคกลางเรียกว่า “คาถาปฐมัง 4 ด้าน)[8]

จารึกบนแผ่นเงินรูปช้าง แผ่นที่ 2 อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 จารึกด้วยอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี พบครั้งเดียวกับจารึกบนแผ่นเงินรูปช้าง แผ่นที่ 1 ลักษณะเป็นจารึกบนแผ่นเงินรูปช้าง ความในจารึกเป็นคาถา “ปฐมๆ” ภาคที่สอง[9]

---

[5] เรื่องเดียวกัน.

[6] ธวัช ปุณโณทกและ วิมล เขตตะ, ประวัติอักษรไทยพ่อขุนรามคำแหงและการแพร่กระจายสู่อาณาจักรล้านนา-ล้านช้าง, (กรุงเทพฯ : โครงการศูนย์สุโขทัยศึกษา สาขาวิชาศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2548), 87.

[7] ประเสริฐ ณ นคร, “ประวัติศาสตร์ล้านนาจากจารึก,” ใน ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด รวมบทนิพนธ์ “เสาหลักทางวิชาการ” ของ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2549), 160.

[8] ฮันส์ เพนธ์, ศรีเลา เกษพรหม, อภิรดี เตชะศิริวรรณ, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 11 จารึกในจังหวัดเชียงใหม่ภาค 3, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2549) 201-205.

[9] เรื่องเดียวกัน.

จารึกบนแผ่นทองรูปช้าง แผ่นที่ 3 อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 จารึกด้วยอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี พบครั้งเดียวกับจารึกบนแผ่นเงินรูปช้าง แผ่นที่ 1 ลักษณะเป็นจารึกบนแผ่นทองรูปช้าง ความในจารึกเป็นคาถา“ปฐมำ” ภาคสุดท้าย[10]

จารึกบนแผ่นเงินรูปช้าง แผ่นที่ 4 อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 จารึกด้วยอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี พบครั้งเดียวกับจารึกบนแผ่นเงินรูปช้าง แผ่นที่ 1 ลักษณะเป็นจารึกบนแผ่นเงินรูปช้าง ความในจารึกเป็นคาถา “โพธิปักขิยธรรม”[11]

จารึกอักษรไทยสุโขทัย

คือจารึกที่ใช้รูปอักษรไทยซึ่งถือกำเนิดขึ้นในอาณาจักรสุโขทัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ได้พบเพียง 1 ชิ้นคือ

จารึกวัดเจดีย์เหลี่ยมเวียงกุมกาม (ภาพที่ 2) อายุประมาณ พ.ศ.1835-1900 จารึกด้วยอักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย พบที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ลักษณะจารึกเป็นชิ้นส่วนที่แตกออกจากบริเวณมุมหลักศิลาจารึก เนื้อความไม่สมบูรณ์ปรากฏเฉพาะตัวอักษร และถือได้ว่าเป็นจารึกอักษรไทยสุโขทัยที่เก่าที่สุดที่พบในภาคเหนือในขณะนี้[12]

---

[10] เรื่องเดียวกัน.

[11] เรื่องเดียวกัน.

[12] ก่องแก้ว วีระประจักษ์, “ศิลาจารึกพบใหม่ที่เจดีย์เหลี่ยม (กู่คำ) และการศึกษาวิเคราะห์จารึกเวียงกุมกาม”, ใน โบราณคดีล้านนา, 284-292.

ภาพที่ 2 ชิ้นส่วนจารึกหินทราย อักษรสุโขทัย พบด้านนอกของกำแพงแก้วทิศตะวันตกที่วัดเจดีย์เหลี่ยมกู่คำ

ที่มา: มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (กรุงเทพฯ: มรดกโลก, 2539), 209.

จารึกอักษรไทยล้านนา หรืออักษรไทยฝักขาม คือจารึกอักษรไทยแบบหนึ่งที่วิวัฒนาการมาจากรูปอักษรไทยสุโขทัย จารึกอักษรไทยล้านนาที่เก่าที่สุดที่พบ คือ จารึกวัดสุวรรณวิหาร จ. พะเยา พ.ศ.1954[13] ซึ่งอักษรไทยล้านนา หรือฝักขาม นิยมใช้ในการบันทึกเรื่องราวทางโลก[14] และพบว่าจารึกอักษรไทยล้านนาเป็นจารึกที่พบมากที่สุดในเวียงกุมกาม โดยพบทั้งสิ้น 44 ชิ้น ซึ่งมีชิ้นสำคัญที่นำมาศึกษาดังนี้

จารึกกานโถม พ.ศ.2042 (ภาพที่ 3) จารึกด้วยอักษรไทยล้านนา ภาษาไทย พบที่ วัดช้างค้ำกานโถม ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เลขทะเบียน จารึก ลพ.31(จารึกพระเจ้าหมื่นห้าพันน้ำทอง) ลักษณะจารึกเป็นแผ่นหินสีเทา มุมขวาบนและส่วนล่างแตกหายไป ปรากฏจารึกทั้ง 2 ด้าน ความในจารึกกล่าวถึงนางบุญยวง ได้สร้างพระพุทธรูปมีน้ำหนัก 15,000 ทอง มีการ

---

[13] ธวัช ปุณโณทก และวิมล เขตตะ, ประวัติอักษรไทยพ่อขุนรามคำแหงและการแพร่กระจายสู่อาณาจักรล้านนา-ล้านช้าง, 94.

[14] ประเสริฐ ณ นคร, "ประวัติศาสตร์ล้านนาจากจารึก," ใน ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด รวมบทนิพนธ์ "เสาหลักทางวิชาการ" ของ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร, 160.

อุทิศสวนหมาก ข้าคนและข้าวของให้รักษาพระพุทธรูปนั้น ช่วงท้ายเป็นคำสาปแช่งผู้ที่มาล้างคำอุทิศ[15]

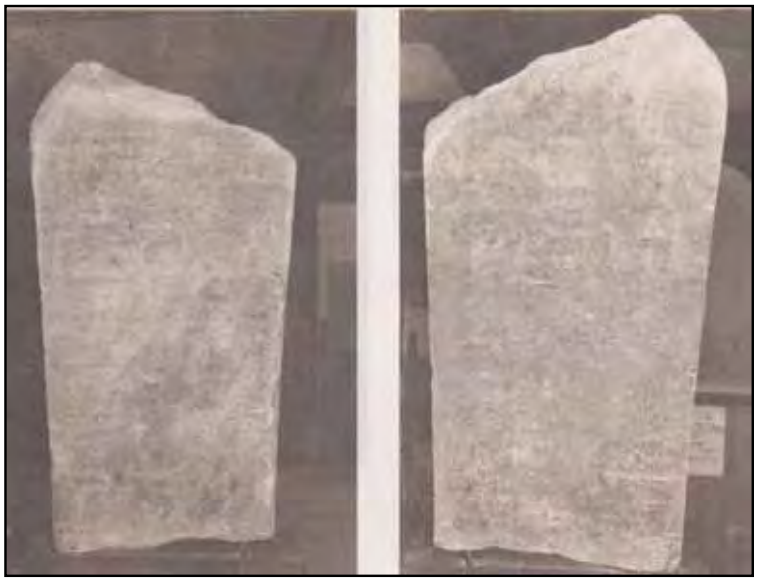

ภาพที่ 3 จารึกกานโถม พ.ศ.2042 พบที่วัดช้างค้ำกามโถม เวียงกุมกาม
ที่มา: จำปา เยื้องเจริญ, วิเคราะห์ศิลาจารึกในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2522), 72.

[15] ฮันส์ เพนธ์, พรรณเพ็ญ เครือไทย และศรีเลา เกษพรหม, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 3 จารึกในพิพิธภัณฑ์ฯ ลำพูน, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542), 25-34.

นอกจากนั้นได้พบชิ้นส่วนจารึกบนศิลาและแผ่นอิฐซึ่งมีเนื้อความไม่สมบูรณ์ปรากฏเฉพาะคำบางคำหรือบางวลีเท่านั้น ซึ่งมีดังนี้

จารึกบนศิลาที่กำหนดอายุจากรูปแบบอักษรอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ได้แก่ จารึกวัดกานโถมเวียงกุมกาม 3[16] (จารึก ชม.59) จารึกวัดกานโถมเวียงกุมกาม 4[17] (จารึก ชม.60) จารึกวัดกานโถมเวียงกุมกาม 5[18] (จารึก ชม.61)

จารึกบนศิลาที่กำหนดอายุจากรูปแบบอักษรอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 ได้แก่ จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 1[19] (จารึก ชม.163) จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 3[20] (จารึก ชม.165.1) จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 4[21] (จารึก ชม.165.2) จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 5[22] (จารึก ชม.165.3) จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 6[23] (จารึก ชม.165.4) จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 7[24] (จารึก ชม.165.5) จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 8[25] (จารึก ชม.165.6) จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 9[26] (จารึก ชม.165.7) จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 10[27] (จารึก ชม.165.8)จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 11[28] (จารึก ชม.166.1) จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 12[29] (จารึก ชม. 166.2) จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 13[30] (จารึก ชม.166.3) จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 14[31] (จารึก ชม.166.4)

---

[16] ก่องแก้ว วีระประจักษ์, “ศิลาจารึกพบใหม่ที่เจดีย์เหลี่ยม (กู่คำ) และการศึกษาวิเคราะห์จารึกเวียงกุมกาม”, ใน โบราณคดีล้านนา, 274-278.

[17] เรื่องเดียวกัน.

[18] เรื่องเดียวกัน.

[19] เรื่องเดียวกัน, 278.

[20] เรื่องเดียวกัน, 279.

[21] เรื่องเดียวกัน.

[22] เรื่องเดียวกัน, 280.

[23] เรื่องเดียวกัน.

[24] เรื่องเดียวกัน, 281.

[25] เรื่องเดียวกัน.

[26] เรื่องเดียวกัน.

[27] เรื่องเดียวกัน, 282.

[28] เรื่องเดียวกัน, 283.

[29] เรื่องเดียวกัน.

[30] เรื่องเดียวกัน.

[31] เรื่องเดียวกัน.

จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 15[32] (จารึก ชม.166.5) จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 16[33] (จารึก ชม.166.6) จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 17[34] (จารึก ชม.166.7) และจารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 18[35] (จารึก ชม.166.8)

จารึกบนแผ่นอิฐที่กำหนดอายุจากรูปแบบอักษรอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21 ได้แก่ จารึกบนแผ่นอิฐวัดอีค่างชิ้นที่ 1[36] จารึกบนแผ่นอิฐวัดอีค่างชิ้นที่ 2[37] จารึกบนแผ่นอิฐวัดอีค่างชิ้นที่ 4[38] จารึกบนแผ่นอิฐวัดอีค่างชิ้นที่ 6[39] จารึกบนแผ่นอิฐวัดอีค่างชิ้นที่ 7[40] จารึกบนแผ่นอิฐวัดธาตุขาว[41] จารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 2[42] (จารึก ชม.164) จารึกวัดกู่อ้ายสีชิ้นที่ 1[43] จารึกวัดกู่อ้ายสีชิ้นที่ 2[44] จารึกวัดกู่ริดไม้[45] จารึกวัดอุโบสถชิ้นที่ 1[46] จารึกวัดอุโบสถชิ้นที่ 2[47] จารึกวัดอุโบสถชิ้นที่ 3[48] จารึก

---

[32] เรื่องเดียวกัน.

[33] เรื่องเดียวกัน, 284.

[34] เรื่องเดียวกัน.

[35] เรื่องเดียวกัน.

[36] กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่, โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม, 103.

[37] เรื่องเดียวกัน.

[38] เรื่องเดียวกัน, 103.

[39] เรื่องเดียวกัน, 103.

[40] เรื่องเดียวกัน, 103.

[41] เรื่องเดียวกัน, 79.

[42] ก่องแก้ว วีระประจักษ์, “ศิลาจารึกพบใหม่ที่เจดีย์เหลี่ยม (กู่คำ) และการศึกษาวิเคราะห์จารึกเวียงกุมกาม”, ใน โบราณคดีล้านนา, 278.

[43] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท., 2543), 207.

[44] เรื่องเดียวกัน.

[45] ปุราณรักษ์, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน วัดกู่ริดไม้ เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, (ม.ป.ท., 2543), 91.

[46] ปุราณรักษ์, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน วัดอุโบสถ เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, (ม.ป.ท., 2543), 79.

[47] เรื่องเดียวกัน.

[48] เรื่องเดียวกัน.

วัดอุโบสถชิ้นที่ 4[49] จารึกวัดอุโบสถชิ้นที่ 5[50] จารึกวัดอุโบสถชิ้นที่ 6[51] จารึกวัดอุโบสถชิ้นที่ 7[52] จารึกวัดอุโบสถชิ้นที่ 8[53] จารึกวัดอุโบสถชิ้นที่ 9[54] และจารึกวัดอุโบสถชิ้นที่ 10[55]
จารึกบนแผ่นอิฐที่กำหนดอายุจากรูปแบบอักษรอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ได้แก่ จารึกวัดกุมกามทีปราม[56] วัดกู่ป้าด้อมชิ้นที่ 1[57] และจารึกวัดกู่ป้าด้อมชิ้นที่ 3[58]

จารึกอักษรไทยล้านนาและอักษรธรรมล้านนา คือจารึกที่ใช้อักษรทั้ง 2 รูปแบบในการจารึก พบเพียง 1 ชิ้น ได้แก่ จารึกบนแผ่นอิฐวัดอีค่างชิ้นที่ 5[59] กำหนดอายุจากรูปแบบอักษรอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21

จารึกที่พบในเวียงกุมกามทั้งหมด 55 ชิ้น เมื่อนำมากำหนดตำแหน่งบนแผนที่ตามสถานที่พบโดยแบ่งกลุ่มตามรูปอักษรที่ใช้จารึก ได้ดังนี้ (แผนที่ 1)

---

[49] เรื่องเดียวกัน.

[50] เรื่องเดียวกัน, 80-81.

[51] เรื่องเดียวกัน.

[52] เรื่องเดียวกัน.

[53] เรื่องเดียวกัน, 82.

[54] เรื่องเดียวกัน.

[55] เรื่องเดียวกัน.

[56] ปุราณรักษ์, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน วัดกุมกามทีปราม เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, (ม.ป.ท., 2543), 78.

[57] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 68.

[58] เรื่องเดียวกัน, 69.

[59] กรมศิลปากร, โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม, 104.

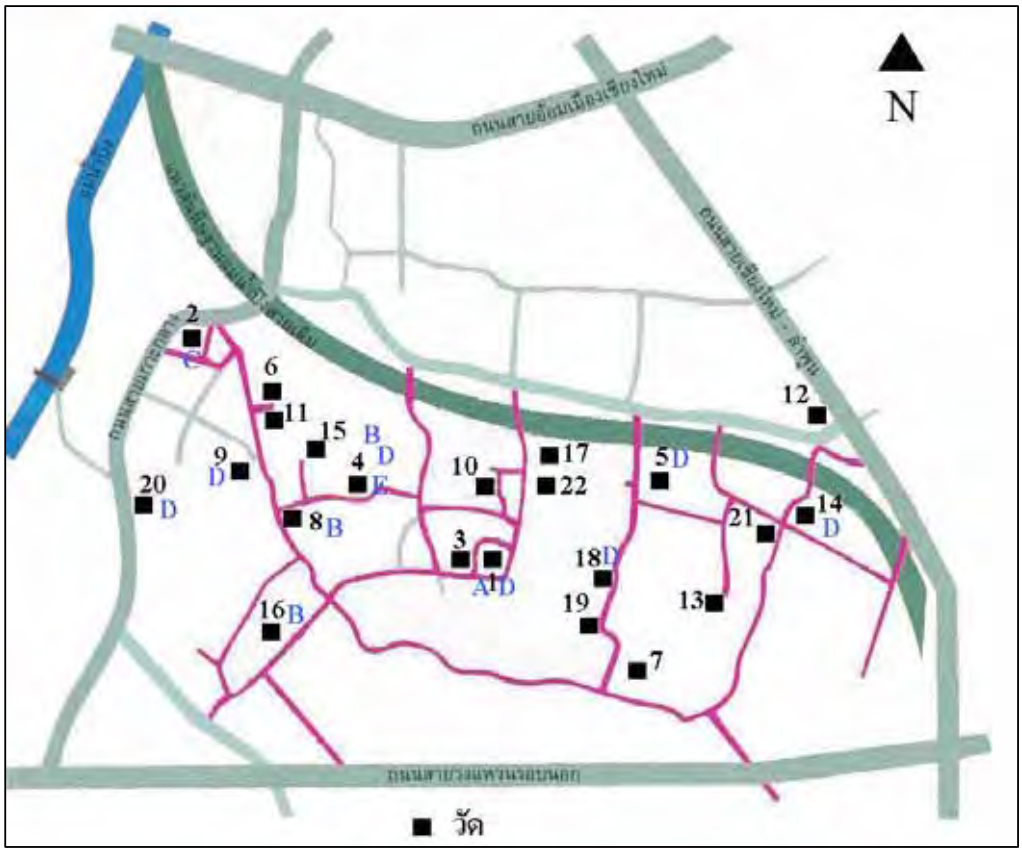

แผนที่ 1 ตำแหน่งที่พบจารึกภายในเวียงกุมกาม

A แทน จารึกอักษรมอญโบราณ (อายุราวพุทธศตวรรษที่ 17-18)

B แทน จารึกอักษรธรรมล้านนา (อายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 – 22)

C แทน จารึกอักษรไทยสุโขทัย (อายุอยู่ในช่วง พ.ศ.1835-1900)

D แทน จารึกอักษรไทยล้านนา (อายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 -22)

E แทน จารึกอักษรไทยล้านนาและอักษรธรรมล้านนา (อายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 -21)

1.วัดช้างค้ำกานโถม
2.วัดเจดีย์เหลี่ยม
3.วัดธาตุน้อย
4.วัดอีค่าง
5.วัดหัวหนอง
6.วัดพญามังราย
7.วัดกู่ไม้ซ้ง
8.วัดปู่เปี้ย
9.วัดธาตุขาว
10.วัดกุมกาม
11.วัดพระเจ้าองค์ดำ
12.วัดกู่ขาว
13.วัดกู่มะเกลือ
14.วัดกุมกามทีปราม
15.วัดหนานช้าง
16.วัดกู่ป้าต้อม
17.วัดกู่อ้ายหลาน
18.วัดกู่อ้ายสี
19.วัดกู่ริดไม้
20.วัดโบสถ์ (วัดอุโบสถ์)
21.วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1
22.วัดกุมกามหมายเลข 1

ตำนาน

ตำนานคือบันทึกเรื่องราวของผู้คนในอดีต อาณาจักรล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ได้ปรากฏการเขียนเรื่องราวหรือบันทึกของราชวงศ์มังราย ซึ่งเวียงกุมกามก็ได้ถูกบันทึกไว้ด้วย สำหรับหลักฐานประเภทตำนานที่บันทึกเรื่องราวของเวียงกุมกาม สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มตำนานต้นฉบับและกลุ่มตำนานฉบับคัดลอก

กลุ่มตำนานต้นฉบับ ได้แก่ หลักฐานที่เขียนขึ้นก่อนยุครัตนโกสินทร์ ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าเขียนขึ้นก่อนเวียงกุมกามถูกทิ้งร้างไป โดยในที่นี้ได้ศึกษาทั้งสิ้น 3 ฉบับ คือ ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก และตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง

ชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นหนังสือที่แต่งโดย พระรัตนปัญญาเถระเป็นภาษาบาลี เมื่อปี พ.ศ.2060 และจบบริบูรณ์เมื่อปี พ.ศ.2071

ชินกาลมาลีปกรณ์ มีทั้งสิ้นอยู่ 3 ฉบับ คือ ฉบับแรก ฉบับใบลานเดิมที่ชื่อว่า “ชินกาลมาลีปกรณ์” เป็นคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา จารอักษรขอม ภาษาบาลี ฉบับที่สองเป็นฉบับภาษาไทยที่ชื่อว่า “ชินกาลมาลินี” หรือที่เรียกว่าฉบับใบลานรอง ซึ่งแปลโดย พระวิเชียรปรีชา พระยาพจนพิมล หลวงอุดมจินดา หลวงราชาภิรมย์ และหลวงธรรมาภิมณฑ์ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัชกาลที่ 1 และฉบับที่สาม ฉบับตีพิมพ์สมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ.2451 โดยได้สำเนามาจากฉบับที่สอง ชินกาลมาลีปกรณ์ฉบับที่ใช้ศึกษานี้แปลโดย ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร โดยแปลจากฉบับใบลานเดิมโดยแปลสอบเทียบกับสามฉบับ สำหรับเนื้อความในชินกาลมาลีปกรณ์ที่กล่าวถึงเวียงกุมกาม มีดังต่อไปนี้

ภายหลังที่พญามังรายทรงรบชนะพระยาญี่บา และเข้ายึดครองอาณาจักรหริภุญไชยแล้ว ต่อมาได้ทรงสร้างเวียงกุมกาม เมื่อปี พ.ศ.1846 โดยทรงสร้างเจดีย์กู่คำ เมื่อจุลศักราช 665[60] หลังจากรัชสมัยพญามังรายแล้ว เวียงกุมกาม ก็ไม่ได้ปรากฏในชินกาลฯ อีก จนกระทั่งในปี พ.ศ. 1975 สมัยพระยาสามฝั่งแกน ได้ปรากฏในตอนที่ สุระมหาอำมาตย์ เมืองลำปางได้ออกบวชถึง 4 ครั้ง โดยครั้งที่ 4 ออกบวชที่ ท่ากาดกุมกาม[61] ต่อมาเวียงกุมกามได้ปรากฏอีก 3 ครั้งในสมัยพระเมืองแก้ว โดยในปี พ.ศ.2060 พระเมืองแก้วไปสรงน้ำพระพุทธรูปที่ชื่อว่า พระมหาพุทธพิมพ์ที่วัด

---

[60] รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดย แสง มนวิทูร, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2518.พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพงษ์สวัสดิ์ สุริโยทัย ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 15 พฤศจิกายน 2518), 102.

[61] เรื่องเดียวกัน, 118.

เกาะเกาะกุมกาม[62] ต่อมาในปี พ.ศ.2062 ปรากฏในเรื่องที่รับสั่งให้อัญเชิญพระพุทธรูปทองสำริดประดิษฐานที่วัดกุมกามทีปาราม (วัดเกาะกุมกาม)[63] และครั้งสุดท้ายที่เวียงกุมกามได้ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ คือในตอนที่พระเมืองแก้วโปรดให้สร้างวิหารใหญ่ที่วัดกู่คำ เมื่อปี พ.ศ.2066 โดยในครั้งนี้ได้กล่าวถึงเวียงกุมกามในลักษณะสภาพด้วยว่าเป็น “นครเกาะกุมกาม”[64]

ตำนานมูลศาสนา (ฉบับวัดสวนดอก) เขียนโดย พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณสันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21[65] โดยชื่อของเวียงกุมกามได้ปรากฏในตำนานมูลศาสนาเพียง 2 ช่วงด้วยกันคือ ช่วงแรกในสมัยของพญามังรายกล่าวถึงการสร้างเวียงกุมกามซึ่งประกอบไปด้วย 2 หมู่บ้านคือบ้านกลางและบ้านแหม และสร้างเจดีย์กู่คำ[66] และช่วงที่สองในสมัยของพระเจ้าติโลกราช ได้ปรากฏเนื้อความเกี่ยวกับพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อพระสุวรรณอยู่บ้านแลงเวียงกุมกาม กล่าวต่อว่าพระสงฆ์วัดสวนดอก ไม่ได้เป็นพระภิกษุ[67]

ตำนานมูลศาสนา (ฉบับวัดป่าแดง) พบต้นฉบับที่วัดเจดีย์หลวงเพียง 1 ผูก มี 69 หน้าใบลาน ไม่ระบุชื่อผู้แต่ง และปี พ.ศ.ที่เขียนขึ้น แต่สันนิษฐานว่าถูกเขียนขึ้นในช่วงที่ล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองพม่า[68] เป็นตำนานที่กล่าวถึงประวัติพระมหาญาณคัมภีระเป็นส่วนใหญ่ และกล่าวถึงพระพุทธศาสนามาประดิษฐานในภาคเหนือ

ตำนานฉบับนี้ไม่ได้กล่าวถึงการสร้างเวียงกุมกามเหมือน ชินกาลมาลีปกรณ์และตำนานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก แต่ได้กล่าวว่า พญามังรายอยู่เวียงกุมกาม 3 ปีจึงย้ายมาตั้งเวียง

---

[62] เรื่องเดียวกัน, 142.

[63] เรื่องเดียวกัน, 153.

[64] เรื่องเดียวกัน, 161.

[65] อุษณีย์ ธงไชย, “การศึกษาเมืองโบราณโดยใช้หลักฐานทางเอกสารและโบราณคดี: กรณีศึกษาเวียงกุมกาม”, มนุษยศาสตร์สาร, 5,2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2547) : 88.

[66] พระพุทธพุกาม และ พระพุทธญาณ, ตำนานมูลศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่ : นครพิงค์การพิมพ์, 2513. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานทำบุญครบรอบร้อยวันศพ นายหน่อ ชุติมา 7 มิถุนายน 2513) 221.

[67] เรื่องเดียวกัน, 258.

[68] อุษณีย์ ธงไชย, “การศึกษาเมืองโบราณโดยใช้หลักฐานทางเอกสารและโบราณคดี: กรณีศึกษาเวียงกุมกาม”, 89.

เกดอีก 3 ปี ต่อมาถูกน้ำท่วม จึงย้ายมาตั้งเมืองเชียงใหม่[69] หลังจากนั้นแล้ว เวียงกุมกามก็ปรากฏชื่ออีก 2 ครั้ง แต่ปรากฏในนามของวัดบ้านลาน เวียงกุมกาม คือ หมื่นพิงค์ไชย สร้างวัดบ้านลาน เวียงกุมกามเพื่อให้พระธัมมกิตติไปจำพรรษาแต่ท่านไม่ไป จึงได้ให้พระญาณคัมภีระไปจำพรรษาแทน[70] และกล่าวถึงพระญาณคัมภีระ ในช่วงที่บวชเป็นพระภิกษุว่าเคยจำพรรษาอยู่ที่วัดบ้านลาน ด้านทิศเหนือของเวียงกุมกาม อยู่ 2 พรรษา[71] โดยทั้ง 2 เนื้อหานี้สันนิษฐานว่าอยู่ในช่วง พ.ศ.1964 - พ.ศ. 1965

กลุ่มตำนานฉบับคัดลอก หมายถึง หลักฐานเอกสารที่ถูกคัดลอกและเขียนใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยใช้หลักฐานในกลุ่มตำนานต้นฉบับเป็นแบบ หลักฐานเอกสารในกลุ่มนี้ได้แก่ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61 พื้นเมืองเชียงแสนและพงศาวดารโยนก

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับสำนักนายกรัฐมนตรี นายสงวน โชติสุขรัตน์ ผู้แปลได้ต้นฉบับใบลานมาจากพระมหาคำหมื่น วุฒิญาโณ วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเนื้อความในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับนี้ได้กล่าวถึง เวียงกุมกามไว้อยู่หลายช่วงด้วยกัน ดังต่อไปนี้

ในปี พ.ศ.1829 พญามังรายสร้างเวียงกุมกามโดยให้ขุดคูเวียงทั้งสี่ด้านและชักน้ำจากแม่น้ำปิงเข้าใส่คู สร้างวังและบ้านเรือน โดยให้ชื่อบริเวณนั้นว่าบ้านใหม่ สร้างตลาดกุมกามและสร้างสะพานข้ามแม่น้ำปิงบริเวณตลาดกุมกาม ต่อมาในปี พ.ศ.1831 ได้ไปขุดดินที่หนองต่างมาสร้างเจดีย์กู่คำ และในตำนานฯ ยังกล่าวอีกว่า ก่อนหน้าที่พญามังรายมาสร้างเวียงกุมกาม บริเวณวัดกานโถมได้มีต้นมะเดื่อต้นใหญ่ มีรุกขเทวดาสถิตอาศัย ผู้คนได้ไปสักการะบูชา บนขอลูกและสิ่งของซึ่งก็ประสบผลสำเร็จเป็นอันมาก[72]

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงแขกเมืองใต้ (กรุงศรีอยุธยา) ขึ้นมาเวียงกุมกามและได้แสดงความสามารถพิเศษแข่งกับช่างกานโถม จนช่างกานโถมชนะในที่สุด และได้ความดีความชอบ พญามังรายให้ไปครองเมืองเชียงแสน ต่อมาช่างกานโถมได้สร้างวิหารไม้ลงมาประกอบที่วัดกานโถม ภายในเวียงกุมกาม[73] ต่อมาพญามังรายไปเมืองพุกาม ซึ่งก่อนเดินทางได้

---

[69] สมหมาย เปรมจิตต์, ผู้แปล, ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง, (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519), 6.

[70] เรื่องเดียวกัน, 13.

[71] เรื่องเดียวกัน, 23.

[72] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยยวน, (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514), 20-21.

[73] เรื่องเดียวกัน, 23.

ตั้งใจว่า ถ้าชนะพระยาอังวะมา จะก่อเจดีย์ไว้ที่วัดกานโถม เมื่อพญามังรายไปถึงเมืองพุกาม ก็ได้รับการต้อนรับจากพระยาอังวะเป็นอย่างดี และพระยาอังวะได้ให้เสนาอำมาตย์จัดบรรดาช่างต่าง ๆ ถวายแก่พญามังราย ซึ่งพญามังรายได้เอาช่างเครื่อง ช่างเหล็ก และช่างทอง มาไว้ยังเวียงกุมกามและเมื่อภายหลังพญามังรายกลับมายังเวียงกุมกามแล้ว ก็ได้ให้สร้างเจดีย์ที่วัดกานโถมตามที่ตั้งใจไว้[74] ต่อมามีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งได้เอาพระบรมสารีริกธาตุจากลังกามาถวายพญามังราย พญามังราย ก็ได้ถวายคำ 500 แก่พระสงฆ์เพื่อไปบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ลังกา ต่อมาพระสงฆ์ทั้ง 4 รูปก็ได้นำหน่อพระศรีมหาโพธิ์จากลังกามาถวายแก่พญามังราย 4 ต้น โดยหนึ่งในนั้นพญามังรายให้เอาให้พระมารดาของพระองค์ คือ เทพคำค่ายและมเหสีของพระองค์ คือ นางปายโค ไปปลูกที่วัดกานโถมแทนที่ต้นมะเดื่อที่ล้มตายไป[75] และพญามังรายได้บูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ด้วยเครื่องบูชาต่าง ๆ พระศรีมหาโพธิ์ก็ได้แสดงปาฏิหาริย์เปล่งรัศมี เหล่าเทวดาก็ได้แปลงเป็นช้างเผือกมารักษา พญามังรายจึงได้กัลปนาที่ดินและผู้คนแก่วัดกานโถม[76] และภายหลังที่พญามังรายได้ย้ายไปประทับในเมืองเชียงใหม่แล้ว ในปี พ.ศ.1853 พญามังรายประชวร ก็ได้ย้ายมาประทับที่เวียงกุมกาม[77] ต่อมาในสมัยพระยาแสนภู (พ.ศ.1870 - พ.ศ.1881) เวียงกุมกามได้เป็นที่ประพาสพระนางซึมคำมเหสีของพระยาแสนภู[78] ต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้าแสนเมืองมา (พ.ศ.1931 – พ.ศ.1944) พระองค์ได้สร้างพระพุทธรูปไว้ที่วัดกานโถม (วัดช้างค้ำ) และได้กัลปนาผู้คนเป็นข้าพระเจ้า[79] นอกจากนั้นพระโอรสของพระองค์คือ ท้าวยี่กุมกามได้ประสูติที่เวียงกุมกาม[80] เวียงกุมกามปรากฏครั้งสุดท้ายในสมัยของพระยาติโลกราช โดยปรากฏเป็นเพียงชื่อตำแหน่งขุนนางหมื่นกุมกาม[81]

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61 เป็นหนังสือที่ประกอบด้วยตำนาน 2 เรื่องไว้ด้วยกัน คือ พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน และตำนานสิงหนวติกุมาร

พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน เป็นเอกสารที่เรียบเรียงขึ้นใหม่ มีเนื้อความที่กล่าวถึงเวียงกุมกามอยู่ช่วงเดียว คือ ภายหลังที่พญามังรายเข้ายึดเมืองลำพูนได้ในปี พ.ศ.

---

[74] เรื่องเดียวกัน, 24.

[75] เรื่องเดียวกัน.

[76] เรื่องเดียวกัน, 25.

[77] เรื่องเดียวกัน, 34.

[78] เรื่องเดียวกัน, 37.

[79] เรื่องเดียวกัน, 43.

[80] เรื่องเดียวกัน, 44.

[81] เรื่องเดียวกัน, 61.

1817 แล้ว หลังจากนั้น 5 ปีคือในปี พ.ศ. 1822 จึงได้มาสร้างเวียงกุมกาม จากนั้นอีก 3 ปีได้ไปตีเมืองหงสาวดีและได้นางปายโคมาเป็นมเหสี[82]

ตำนานสิงหนวติกุมาร ต้นฉบับเป็นหนังสือใบลาน จารึกด้วยภาษาไทยเหนือ นายสุด ศรีสมวงศ์ ได้แปลเป็นภาษาไทยภาคกลางเมื่อ ปี พ.ศ.2476 และได้นำมาพิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 61 โดยต่อท้ายจาก พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน โดยในตำนานฯ ได้ระบุถึงปีที่สร้างเวียงกุมกามเมื่อ พ.ศ.1829 และได้พรรรณนาถึงเวียงกุมกามว่าประกอบไปด้วย 3 หมู่บ้านคือ บ้านกลาง บ้านลุ่ม และบ้านแห้ม และบรรยายลักษณะสภาพพื้นที่ของเวียงกุมกามว่าน้ำท่วมมาก[83]

พื้นเมืองเชียงแสน ฉบับสำนักพิมพ์อมรินทร์ สรัสวดี อ๋องสกุล ได้ทำการศึกษาปริวรรตจากคัมภีร์ใบลาน ฉบับสำเนา คัดลอกเมื่อ พ.ศ.2439 ซึ่งสรัสวดีได้วิเคราะห์ไว้ว่า “พื้นเมืองเชียงแสน” ตอนต้นถูกแต่งขึ้นช่วงยุคทองของอาณาจักรล้านนาในพุทธศตวรรษที่ 22[84] ตำนานฉบับนี้ได้พรรณนาความกล่าวถึงเวียงกุมกามคล้ายกับเนื้อหาในตำนานสิงหนวติกุมาร เว้นแต่สำนวนที่ใช้มีความแตกต่างกันอยู่บ้าง เนื้อความโดยย่อสรุปได้ว่า ในปี พ.ศ.1829 พญามังรายได้มาตั้งบ้านอยู่ที่เชียงกุ่มกวม ซึ่งประกอบไปด้วย 3 หมู่บ้าน คือ บ้านกลาง บ้านลุ่ม และบ้านแห้ม และเมื่อกลางฤดูเข้าพรรษา น้ำได้ท่วมเมืองมาก ต่อมาในเดือน 5 พญามังรายก็ได้ให้เหล่าขุนนางเกณฑ์คนถมแม่น้ำปิงสร้างเป็นเวียงกุมกาม[85]

พงศาวดารโยนก[86] เป็นงานเขียนของพระยาประชากิจกรจักร์ (แช่ม บุนนาค) โดยได้เรียบเรียงจากตำนานต่าง ๆ เช่น ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานสิงหนวติ ตำนานเมืองหริภุญไชย และจามเทวีวงศ์ ตำนานหิรัญนครเชียงแสน ชินกาลมาลินี เป็นต้น พงศาวดารโยนกพิมพ์ครั้งแรกเป็นตอน ๆ ในหนังสือวชิรญาณ ระหว่างปี พ.ศ.2441-2442 ต่อมาได้พิมพ์รวมเล่มในปี พ.ศ.2450

---

[82] ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2516.พิมพ์เป็นอุนสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี เจ้าราชบุตร (วงศ์ตวัน ณ เชียงใหม่) ณ เมรุวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 12 มกราคม พุทธศักราช 2516), 31-32.

[83] เรื่องเดียวกัน, 140.

[84] สรัสวดี อ๋องสกุล, พื้นเมืองเชียงแสน, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2546), 9.

[85] เรื่องเดียวกัน, 68.

[86] พระยาประชากิจกรจักร, พงศาวดารโยนก, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516)

ซึ่งเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเวียงกุมกามนั้น มีลักษณะใกล้เคียงกับตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ประกอบกับเป็นงานเขียนใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ จึงไม่ได้นำพงศาวดารโยนกมาใช้ในการศึกษาในครั้งนี้

วรรณกรรม

วรรณกรรม คือ ผลงานศิลปะอันเกิดจากจินตนาการ แล้วนำมาเรียบเรียงขึ้นเป็นคำบอกเล่า บทเพลง บทกวี เป็นต้น วรรณกรรมไทย แบ่งออกได้ 2 ชนิด คือ 1.ร้อยแก้ว เป็นความเรียงที่แสดงเนื้อหาและเรื่องราวต่าง ๆ 2.ร้อยกรอง เป็นข้อความที่ใช้คำสัมผัสคล้องจอง ซึ่งสัมผัสได้ถึงความงามของภาษา

โคลงนิราศหริภุญชัย เป็นวรรณคดีสมัยล้านนา สันนิษฐานว่าน่าจะเขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2060[87] โดยเป็นเรื่องราวที่กวีพรรณนาถึงหญิงที่ตนรักในระหว่างเดินทางติดตามขบวนกษัตริย์เชียงใหม่ไปสักการะพระธาตุหริภุญไชย ซึ่งเนื้อความในวรรณกรรมนี้ กล่าวถึงสถานที่ต่าง ๆ ในเมืองเชียงใหม่ขณะที่ขบวนได้เดินผ่านไป อาทิเช่น วัดพระสิงห์ หอพญามังราย วัดเจดีย์หลวง พระแก้วมรกต พระอัฏฐารส เป็นต้น ซึ่งเส้นทางเดินนั้นได้ผ่านเวียงกุมกาม ซึ่งผู้เขียนได้พรรณนาถึง วัดเจดีย์เหลี่ยม (กู่คำ) โดยปรากฏในโคลงนิราศฯ ในบทที่ 44 และ 45[88] และที่น่าสนใจคือ การเดินทางจากเมืองเชียงใหม่ผ่านไปยังเวียงกุมกามโดยผ่านวัดเจดีย์เหลี่ยมนั้นไม่ได้พรรณนาถึงการข้ามลำน้ำปิง แต่ในบทที่ 49 และ 50 เล่าถึงพระนอนที่สร้างขวางลำน้ำปิง และได้พรรณนาถึงสภาพลำน้ำปิงว่าแห้ง จนเรือไม่สามารถล่องไปได้[89] ซึ่งปัจจุบันบริเวณที่กล่าวถึงคือ วัดพระนอนบ้านหนองผึ้ง อำเภอสารภี ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเวียงกุมกาม

---

[87] ประเสริญ ณ นคร, ผู้แปล, โคลงนิราศหริภุญชัย, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516), 12.

[88] เรื่องเดียวกัน, 46-47.

[89] เรื่องเดียวกัน, 51.

บทที่ 3

การศึกษาวิเคราะห์หลักฐานประเภทโบราณวัตถุ

หลักฐานทางโบราณคดี คือหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในอดีต โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ 1) หลักฐานที่มนุษย์สร้างขึ้น (Artifacts) เช่น ขวานหิน เศษภาชนะดินเผา ตะกรันจากการถลุงโลหะ พระพุทธรูป ซึ่งรวมถึงโบราณสถานด้วย และ 2) หลักฐานที่มนุษย์ไม่ได้ทำขึ้นหรือเรียกว่านิเวศวัตถุ (Eco facts) เป็นหลักฐานที่เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ เช่น ก้างปลา กระดูกสัตว์ เขาสัตว์ เป็นต้น

โบราณวัตถุ (artifact, artefact) คือสิ่งของที่มนุษย์ในอดีตสร้างขึ้น[1] และตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ.2535 หมายถึง สังหาริมทรัพย์ ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ[2]

การศึกษาวิเคราะห์หลักฐานประเภทโบราณวัตถุนี้ได้แบ่งหลักฐานที่ได้มาจากการดำเนินงานทางโบราณคดีออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) การศึกษาวิเคราะห์หลักฐานประเภทโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดี และ 2) การศึกษาวิเคราะห์หลักฐานประเภทโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดแต่งทางโบราณคดีซึ่งรวมถึงการบูรณะโบราณสถานด้วย

การศึกษาวิเคราะห์หลักฐานประเภทโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดี

การขุดค้นทางโบราณคดี (Excavation) คือการเก็บข้อมูลทางโบราณคดีโดยการขุดหาวัตถุหรือหลักฐานที่มีการทับถมในชั้นดิน โดยเก็บหลักฐานตามชั้นดินสมมุติและตามพิกัดกริดของหลุมขุดค้น ซึ่งหลักฐานประเภทโบราณวัตถุที่ได้เมื่อนำมาศึกษาประกอบการทับถมของชั้นดินธรรมชาติจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชั้นดินกับโบราณวัตถุ ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงกิจกรรมของมนุษย์ในอดีตในแต่ละชั้นดินวัฒนธรรม การขุดค้นทางโบราณคดีภายในเวียงกุมกามมีทั้งสิ้น 6 แห่ง ด้วยกันคือ

---

[1] กรมศิลปากร, ศัพทานุกรมโบราณคดี, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2550), 298.

[2] เรื่องเดียวกัน.

1.วัดเจดีย์เหลี่ยมกู่คำ มีการขุดค้น 2 ครั้ง ครั้งแรกในปี พ.ศ.2539 โดยบริษัทมรดกโลก[3] เพื่อศึกษาพัฒนาการการใช้ที่ดินบริเวณที่ก่อสร้างเจดีย์เหลี่ยม ทำการขุดค้นบริเวณลานประทักษิณด้านทิศใต้และด้านทิศตะวันออกขององค์เจดีย์เหลี่ยม การขุดค้นครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2552 โดยผู้วิจัยทำการขุดค้นบริเวณทิศใต้ของหอพญามังราย เพื่อศึกษาชั้นทับถมทางโบราณคดี

2.บริเวณคันดินกำแพงเมืองชั้นนอก[4] ด้านทิศเหนือของเวียงกุมกาม ในช่วงปี พ.ศ.2542-2543 โดยห้างหุ้นส่วนจำกัดปุราณรักษ์ เพื่อศึกษาข้อสันนิษฐานของแนวกำแพงเวียงกุมกามด้านทิศเหนือ

3.บริเวณวัดกู่ป้าด้อม[5] โดยห้างหุ้นส่วนจำกัดปุราณรักษ์ ในช่วงปีพ.ศ. 2542-2543 เพื่อศึกษาการใช้พื้นที่และชั้นทับถมทางโบราณคดีบริเวณวัดกู่ป้าด้อม

4.บริเวณทิศตะวันออกของวัดอีค่าง[6] ดำเนินการขุดค้นในปี 2545 โดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่ (ในขณะนั้น) เพื่อศึกษาการใช้พื้นที่และชั้นทับถมทางโบราณคดี

5.บริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือของที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาล[7] ดำเนินการขุดค้นในปี 2545 โดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่ (ในขณะนั้น) เพื่อศึกษาการใช้พื้นที่และชั้นทับถมทางโบราณคดี

6.บริเวณภายในสุสานสาธารณะประโยชน์ทางทิศตะวันตกของวัดกู่ป้าด้อม[8] ดำเนินการขุดค้นในปี 2545 โดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่ (ในขณะนั้น) เพื่อศึกษาการใช้พื้นที่และชั้นทับถมทางโบราณคดี

จากการขุดค้นทางโบราณคดีทั้ง 6 แหล่งสามารถประมวลผลและวิเคราะห์ได้ดังนี้

---

[3] มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (กรุงเทพฯ: มรดกโลก, 2539), 29-59.

[4] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท., 2543), 220-239

[5] เรื่องเดียวกัน, 220-247.

[6] สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่, รายงานการขุดค้นทางโบราณคดี ในเขตพื้นที่เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, (ม.ป.ท., 2545), 38-66.

[7] เรื่องเดียวกัน, 67-78.

[8] เรื่องเดียวกัน, 79-116

ผลการศึกษาชั้นดิน

จากการศึกษาชั้นดินของหลุมขุดค้นทั้ง 6 แห่ง เมื่อนำมาเปรียบเทียบพบว่าชั้นดินมีความสัมพันธ์และความสอดคล้องกัน โดยงานวิจัยนี้ได้นำการศึกษาชั้นดินจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยมเมื่อปี พ.ศ.2552 โดยผู้วิจัย (ลายเส้นที่ 1) มาเป็นตัวแทนในการศึกษา ซึ่งนัยนี้สามารถสันนิษฐานถึงการอยู่อาศัยของมนุษย์ในพื้นที่เวียงกุมกามตามลักษณะชั้นดินวัฒนธรรม ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ชั้นวัฒนธรรม

ชั้นดินวัฒนธรรมที่ 1 เป็นชั้นดินที่อยู่ด้านล่างสุด ลักษณะของชั้นดินวัฒนธรรมที่ 1 เมื่อนำมาเปรียบเทียบตามลักษณะชั้นดินธรรมชาติ พบว่ามีลักษณะร่วมกัน คือ ชั้นดินประกอบด้วยดินร่วนปนทราย ด้านล่างสุดของชั้นวัฒนธรรมที่ 1 มีลักษณะเป็นดินเหนียวเนื้อละเอียด มีจุดประสีน้ำตาลซึ่งลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ในระดับชั้นดินนี้ผ่านการถูกน้ำท่วมขัง

โบราณวัตถุที่พบในชั้นดินวัฒนธรรมที่ 1 ส่วนมากเป็นโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาทั้งเนื้อดิน (Earthenware) เนื้อหินไม่เคลือบ (Unglazed stoneware) เนื้อหินเคลือบน้ำดิน (Glazed stoneware) จากแหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงกาหลง แหล่งเตาพาน และเศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง (Porcelain) จากประเทศจีนสมัยราชวงศ์หมิง จากโบราณวัตถุที่พบในชั้นดินวัฒนธรรมที่ 1 นี้ ทำให้กำหนดอายุชั้นดินวัฒนธรรมที่ 1 อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22

เป็นที่น่าสังเกตว่าในชั้นวัฒนธรรมที่ 1 ได้พบชิ้นส่วนหม้อมีสันและคนโทแบบหริภุญไชย ซึ่งเป็นโบราณวัตถุที่สันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในสมัยหริภุญไชยโดยพบในปริมาณน้อยและพบร่วมกับโบราณวัตถุที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 และเมื่อศึกษาชั้นดินธรรมชาติในชั้นวัฒนธรรมที่ 1 จะเห็นว่าเป็นชั้นดินที่ถูกน้ำท่วมขัง ดังนั้นสันนิษฐานว่าเศษภาชนะดินเผาประเภทหม้อมีสันและคนโทแบบหริภุญไชยว่าเป็นโบราณวัตถุวัตถุที่ถูกนำมาจากที่อื่นโดยธรรมชาติหรือกิจกรรมของมนุษย์ เช่น น้ำพัดพามา หรือติดมากับดินที่ถูกนำมาถมเพื่อปรับพื้นในบริเวณวัดตั้งแต่ครั้งโบราณ

ชั้นดินทับถมระหว่างชั้นดินวัฒนธรรมที่ 1 และ 2 มีลักษณะเป็นชั้นทรายและพบว่ามีความหนาของชั้นทับถมนี้ประมาณ 1-1.20 เมตร และไม่พบโบราณวัตถุในชั้นทับถมนี้

ชั้นทรายทับถมนี้ สันนิษฐานว่าเกิดจากการพัดพามาโดยกระแสน้ำ

ชั้นดินวัฒนธรรมที่ 2 เป็นชั้นดินที่อยู่เหนือชั้นทราย (น้ำท่วม) และแสดงความต่อเนื่องมาจนถึงผิวดินปัจจุบัน และเนื่องจากผิวดินปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของชั้นดินนี้ด้วย ทำให้สรุปได้ว่า ชั้นดินวัฒนธรรมที่ 2 เป็นชั้นดินที่มีการอยู่อาศัยของมนุษย์ภายหลังการเกิดชั้นทับถมระหว่างชั้นดินวัฒนธรรมที่ 1 และ 2 หรือภายหลังน้ำท่วมจนมาถึงสมัยปัจจุบัน

โบราณวัตถุที่พบในชั้นดินวัฒนธรรมที่ 2 ได้แก่ ตะปูเหล็ก เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน (Earthenware) และเศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง (Porcelain) สมัยปัจจุบัน

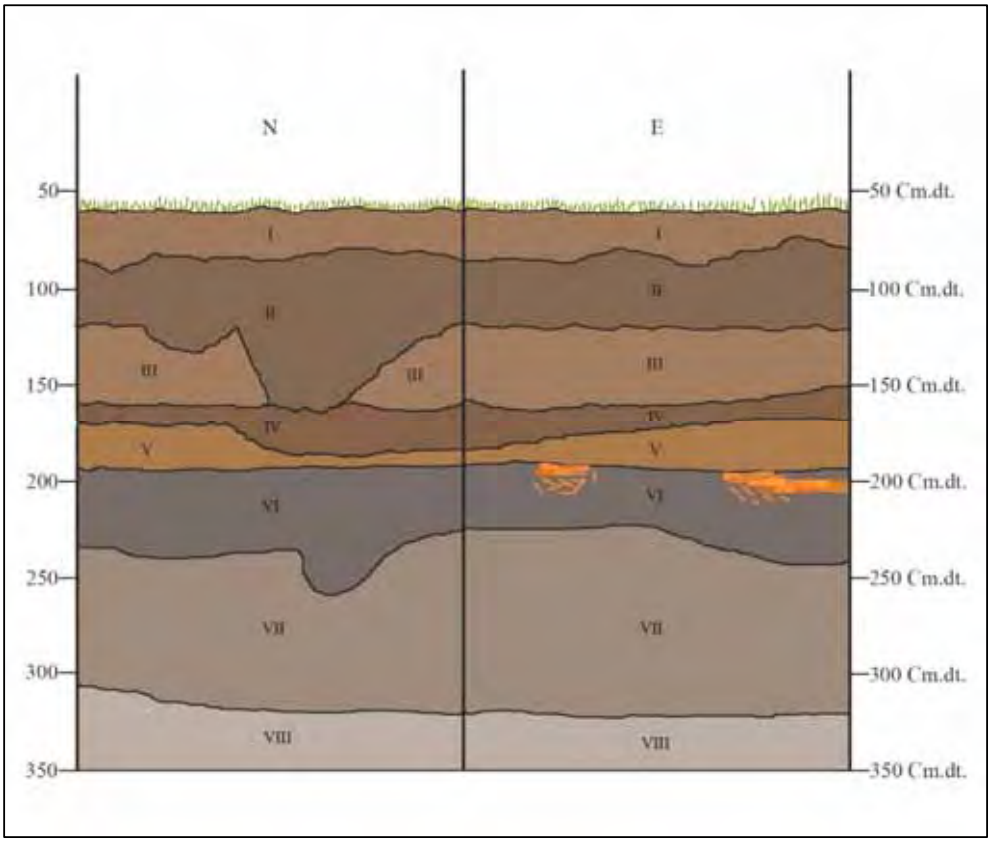

ลายเส้นที่ 1 แผนผังชั้นดินธรรมชาติด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกของหลุมขุดค้นวัดเจดีย์เหลี่ยม ปี 2552

ซึ่งมีผลการศึกษาชั้นดินดังนี้

ชั้นดินวัฒนธรรมที่ 1 ได้แก่ ชั้นดินธรรมชาติที่ VI และ VII พบโบราณวัตถุจำพวกเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาเวียงกาหลง สันกำแพง เศษเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง ฯลฯ

ชั้นดินทับถมระหว่างชั้นดินวัฒนธรรมที่ I และ II ได้แก่ ชั้นดินธรรมชาติที่ III, IV และ V ไม่พบโบราณวัตถุ

ชั้นดินวัฒนธรรมที่ 2 ได้แก่ ชั้นดินธรรมชาติที่ I และ II พบวัตถุจำพวก ปูนซีเมนต์ ยางมะตอย เชือกฟาง กระเบื้องมุงหลังคา ตะปู ฯลฯ

การศึกษาวิเคราะห์โบราณวัตถุที่พบจากการขุดค้นในชั้นดินวัฒนธรรมที่ 1

เนื่องจากขอบเขตของระยะเวลาที่ทำการศึกษาวิจัยชิ้นนี้อยู่ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 ดังนั้นการศึกษาวิเคราะห์โบราณวัตถุ จึงได้ศึกษาวิเคราะห์เฉพาะโบราณวัตถุที่พบในชั้นดินวัฒนธรรมที่ 1 จากการขุดค้นทางโบราณคดีทั้ง 6 แห่ง และสามารถจัดกลุ่มของหลักฐานทางโบราณคดีออกได้เป็น 3 ประเภทตามหน้าที่การใช้งาน คือ

โบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผา

ภาชนะดินเผา (Pottery) เป็นโบราณวัตถุประเภทเครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตขึ้นจากการนำเอาดินเหนียวมาผสมดินเชื้อ (ดินเชื้อ Grog คือดินที่เผาไฟแล้วหรือเศษภาชนะดินเผาที่นำมาบดผสมวัสดุอื่น เช่น แกลบ ฟางข้าว ทราย เป็นต้น ปั้นเป็นก้อนแล้วนำไปเผาไฟ จึงนำมาบดละเอียด ใช้ผสมในดินเหนียว เพื่อให้ดินนั้นมีคุณสมบัติเหมาะสมในการขึ้นรูปภาชนะ ลดความเหนียวของดินในขณะเผาไฟจะได้ไม่หดตัวมากเกินไปจนภาชนะบิดเบี้ยวหรือเสียรูป)[9] มาปั้นขึ้นรูปให้เป็นภาชนะตามที่ต้องการแล้วนำไปเผาไฟเพื่อให้เกิดความแข็งแรงคงรูป

สำหรับงานด้านโบราณคดี ภาชนะดินเผาและหลักฐานประเภทเศษภาชนะดินเผา (Potsherds) คือหลักฐานที่สะท้อนวิถีชีวิตของมนุษย์ในอดีต ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยี พัฒนาการประโยชน์ในการใช้สอย และการจัดระเบียบทางสังคม การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม การติดต่อแลกเปลี่ยนของชุมชนในอดีต ดังนั้นการศึกษาและการเปรียบเทียบรูปแบบของภาชนะดินเผาจึงเป็นสิ่งสะท้อนให้เข้าใจพัฒนาการของสังคมในอดีตได้เป็นอย่างดี

การขุดค้นทางโบราณคดีที่เวียงกุมกามทั้ง 6 แหล่งได้พบภาชนะดินเผาทั้งในแบบสมบูรณ์และเศษภาชนะดินเผาเป็นจำนวนมาก ซึ่งแบ่งตามประเภทของเนื้อภาชนะดินเผาได้ดังนี้

ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน (Earthenware) เป็นภาชนะดินเผาที่มีความพรุนตัว สามารถดูดซึมน้ำได้ เมื่อดีดเคาะเสียงจะไม่กังวาน เผาด้วยอุณหภูมิประมาณ 800 - 1,050 องศาเซลเซียส

ได้พบเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อเครื่องดินทั้งที่พอสันนิษฐานรูปทรงได้และแบบค่อนข้างสมบูรณ์ รูปแบบที่พบได้แก่

---

[9] กรมศิลปากร, ศัพทานุกรมโบราณคดี, 197.

1.หม้อมีสัน เป็นภาชนะที่ใช้ในชีวิตประจำวันของชุมชนโบราณในวัฒนธรรมทวารวดีทั้งในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-14[10] และหลังจากพุทธศตวรรษที่ 16 ภาชนะประเภทหม้อมีสันดูเหมือนจะไม่ได้รับความนิยม[11] พบว่าภาชนะชนิดดังกล่าวได้แพร่กระจายขึ้นมาในอาณาจักรหริภุญไชย โดยได้พบเศษภาชนะดินเผาประเภทหม้อมีสันจากการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณศาลากลางจังหวัดลำพูน[12] (หลังเก่า) และวัดพระธาตุหริภุญชัย[13] ซึ่งจากการหาค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ (C_{14}) จากชั้นวัฒนธรรมที่พบภาชนะหม้อมีสันได้ค่าอายุอยู่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 14[14] และพบว่าภาชนะหม้อมีสันปรากฏเฉพาะในชั้นวัฒนธรรมหริภุญไชยช่วงต้น[15] (พุทธศตวรรษที่ 14-15)

เป็นที่น่าสังเกตว่าได้พบชิ้นส่วนหม้อมีสันร่วมกับโบราณวัตถุที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 ทำให้สันนิษฐานว่าภาชนะดินเผาประเภทหม้อมีสันเป็นโบราณวัตถุ วัตถุที่ถูกนำมาจากที่อื่นโดยธรรมชาติหรือกิจกรรมของมนุษย์ หรือเป็นภาชนะดินเผาที่ใช้ในชีวิตประจำวันของชุมชนสืบเนื่องตั้งแต่สมัยหริภุญไชยจนมาถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 20

---

[10] ผาสุข อินทราวุธ, สินชัย กระบวนแสง และพเยาว์ นาคเวก, รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, (กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2536), 92.

[11] ผาสุข อินทราวุธ, รายงานการขุดค้นที่ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2526), 33.

[12] Borvornvate Rungrujee, “Hariphunjaya wares and its related technology to early Lanna wares,” in Special report for SPAFA Technical Workshop on Ceramics (T-W4) Bangkok and Chiang Mai, Thailand. December 1-12, 1985. (Bangkok : SPAFA Co-Ordinating Unit, 1985), 404.

[13] ผาสุข อินทราวุธ, สินชัย กระบวนแสง และพเยาว์ นาคเวก, รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, 46.

[14] เรื่องเดียวกัน, 93.

[15] เรื่องเดียวกัน, 74-75.

ได้พบชิ้นส่วนภาชนะประเภทหม้อมีสันจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยมในปี พ.ศ.2539[16] โดยพบในหลุมขุดค้นที่ 1 ระดับ 100-110 Cm.Dt. (ภาพที่ 4) และเป็นที่น่าสังเกตว่าพบในชั้นเดียวกับชิ้นส่วนภาชนะเนื้อหินจากแหล่งเตาเวียงกาหลง

ภาพที่ 4 ชิ้นส่วนหม้อมีสันพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในระดับ 100-110 Cm.Dt. ของหลุมขุดค้นที่ 1 วัดเจดีย์เหลี่ยม เวียงกุมกาม
ที่มา: มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (กรุงเทพฯ: มรดกโลก, 2539), 219.

รูปแบบเศษภาชนะหม้อมีสันที่พบที่วัดเจดีย์เหลี่ยม มีลักษณะผิวภาชนะด้านนอกเรียบ มีสัน 1 ชั้น ไม่แหลมมากนัก ขอบปากโค้งเข้า ซึ่งสามารถเทียบได้กับ ชิ้นส่วนหม้อมีสันที่พบจากการขุดค้นที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย เมื่อ พ.ศ. 2551 (ลายเส้นที่ 2)

[16] สายันต์ ไพรชาญจิตร์, “เรื่องโบราณคดีของพระเจดีย์เหลี่ยมเวียงกุมกาม (กู่คำ),” โบราณคดีล้านนา (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2540. จัดพิมพ์เพื่อเป็นที่ระลึกร่วมเฉลิมฉลองในปีกาญจนภิเษกและในวาระเมืองเชียงใหม่มีอายุครบ 700 ปี), 173-270.

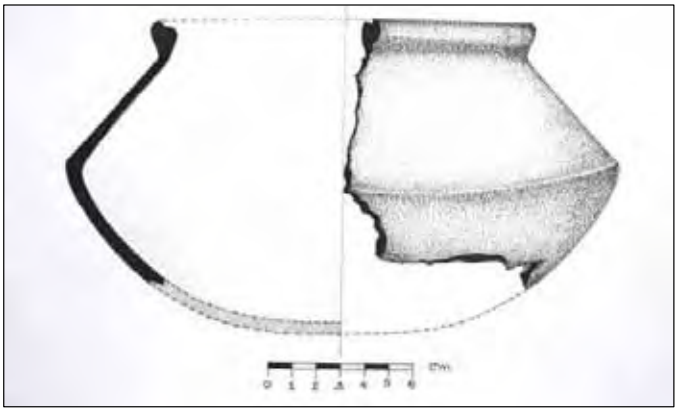

ลายเส้นที่ 2 ชิ้นส่วนหม้อมีสันที่พบจากการขุดค้นที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย เมื่อ พ.ศ. 2551

ที่มา: โขมสี แสนจิตต์, “รายงานการขุดค้นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย (วัดแสนข้าวห่อ) ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน,” เมษายน 2553, (อัดสำเนา), 132.

2.คนโทรูปแบบหริภุญไชย หรือหม้อก้นกลมคอยาว มีลักษณะเป็นหม้อก้นกลมเกือบแบน ลำคอของภาชนะสูง และปากผาย มักตกแต่งด้วยลายขุดเป็นเส้นตรงในแนวตั้งผสมกับลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายวงกลมสองวงซ้อนกัน ลายสามเหลี่ยมหัวกลับซ้อนกัน ซึ่งลวดลายเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของลวดลายในวัฒนธรรมหริภุญไชย และจากการศึกษาของผาสุข อินทราวุธ พบว่า ภาชนะดินเผาประเภทคนโทเป็นภาชนะในวัฒนธรรมหริภุญไชย ในระยะการอยู่อาศัยที่ 3 มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-18[17]

ได้พบชิ้นส่วนไหล่ของคนโทแบบหริภุญไชยจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม จากการขุดค้นในปี พ.ศ.2539 (ภาพที่ 5) ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าพบในชั้นดินเดียวกับชิ้นส่วนภาชนะจากแหล่งเตาเวียงกาหลง และจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยมปี พ.ศ.2552 ได้พบชิ้นส่วนขอบปากคนโท (ภาพที่ 6) ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตอีกเช่นเดียวกัน คือ ได้พบในชั้นดินเดียวกับชิ้นส่วนภาชนะจากแห่งเตาเวียงกาแหลงและสันกำแพง ดังนั้นอาจสันนิษฐานได้ว่าชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทคนโทแบบหริภุญไชยนี้เป็นโบราณวัตถุที่ถูกพัดพา

[17] ผาสุข อินทราวุธ, สินชัย กระบวนแสง และพเยาว์ นาคเวก, รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, 77.

หรือนำมาจากแหล่งโบราณคดีใกล้เคียงที่อยู่ในวัฒนธรรมหริภุญไชย หรือเป็นภาชนะดินเผาที่สืบเนื่องตั้งแต่สมัยหริภุญไชยจนมาถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 20

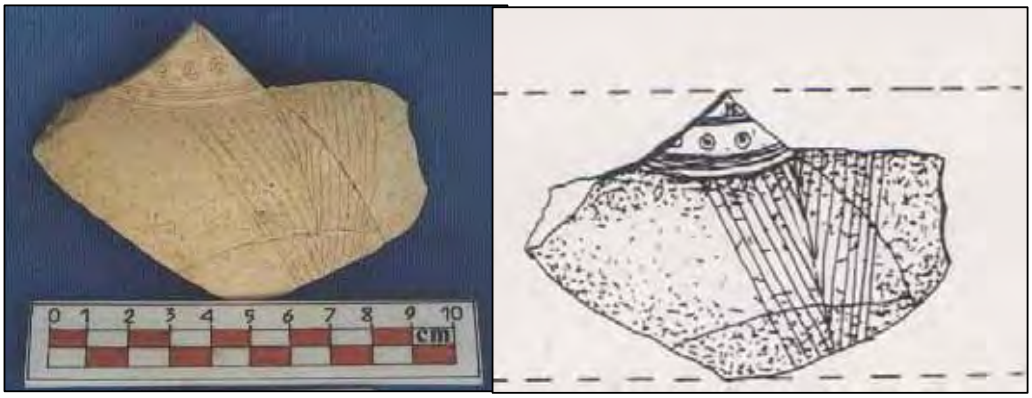

ภาพที่ 5 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาแบบหริภุญไชยพบจากการขุดค้นทางโบราณคดีในระดับ 100-120 Cm.Dt. ของหลุมขุดค้นที่ 1 วัดเจดีย์เหลี่ยม เวียงกุมกาม

ที่มา: มรดกโลก, <u>รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่</u>, (กรุงเทพฯ: มรดกโลก, 2539), 218.

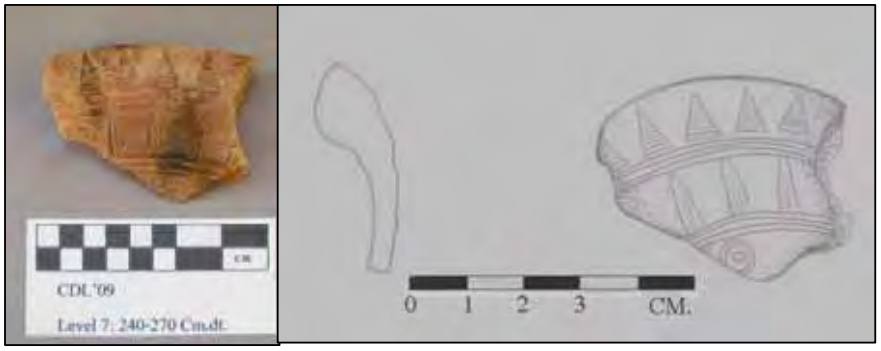

ภาพที่ 6 ชิ้นส่วนขอบปากภาชนะดินเผาประเภทคนโท พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ตารางที่ 2 คนโทแบบหริภุญไชยที่พบตามแหล่งโบราณคดีในแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน

แหล่งโบราณคดี	ภาพ		
บ้านวังไฮ[18]			
เวียงมโน	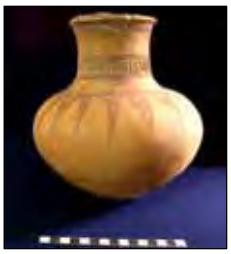 1[19]	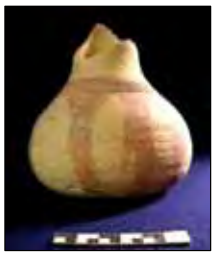 2[20]	3[21]
กู่ละมัก[22]			

[18] สายันต์ ไพรชาญจิตร์, โบราณคดีล้านนา, 151.

[19] จัดแสดงที่ โครงศึกษาเครื่องปั้นดินเผา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

[20] จัดแสดงที่ โครงศึกษาเครื่องปั้นดินเผา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

[21] จัดแสดงที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย

[22] จัดแสดงที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย

3.คนโท หรือน้ำต้น เป็นภาชนะสำหรับบรรจุน้ำ มีลักษณะเนื้อดินละเอียดสีแดง ลำตัวคล้ายหม้อแต่มีคอสูง ก้นมีขอบฐานเตี้ย ๆ มีเนื้อบาง ตกแต่งด้วยการขัดมันรมควันและเขียนลายสีด้วยน้ำดินสีขาว สีส้มและสีดำ

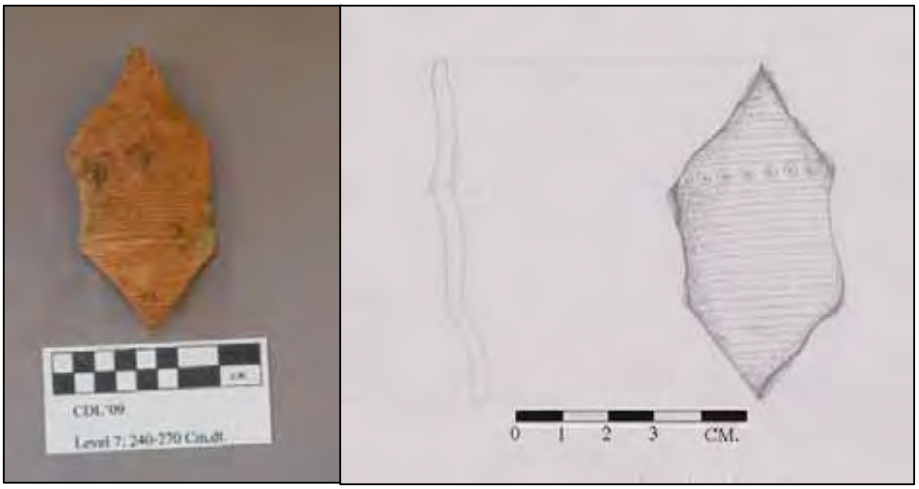

ภาพที่ 7 ชิ้นส่วนคอภาชนะดินเผาประเภทคนโท พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ลายเส้นที่ 3 ภาพจำลองภาชนะดินเผาประเภทคนโทหรือน้ำต้น

4.หม้อก้นกลม ลักษณะปากบานออก ขอบปากเรียบตรง คอสั้น ลำตัวผายออก เนื้อหยาบ สันนิษฐานว่าเป็นภาชนะที่ใช้บรรจุน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค

ภาพที่ 8 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทหม้อก้นกลม พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ยังได้พบหม้อก้นกลมจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย (ลายเส้นที่ 4) โดยพบในระดับ 180-200 Cm.dt. ซึ่งเป็นการอยู่อาศัยระยะที่ 3 สมัยวัฒนธรรมหริภุญไชยช่วงปลาย กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17-19[23]

[23] โขมสี แสนจิตต์, “รายงานการขุดค้นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย (วัดแสนข้าวห่อ) ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน,” เมษายน 2553, (อัดสำเนา)

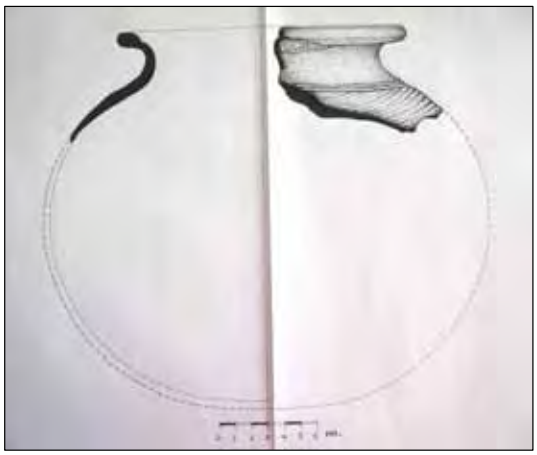

ลายเส้นที่ 4 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทหม้อก้นกลม พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย ปี พ.ศ.2551
ที่มา: โขมสี แสนจิตต์. “รายงานการขุดค้นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย (วัดแสนข้าวห่อ) ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน” เมษายน 2553. (อัดสำเนา)

5.อ่าง มีลักษณะขอบปากบานออก ไหล่โค้งผายออก ลำตัวเรียวสอบลงหาส่วนฐาน

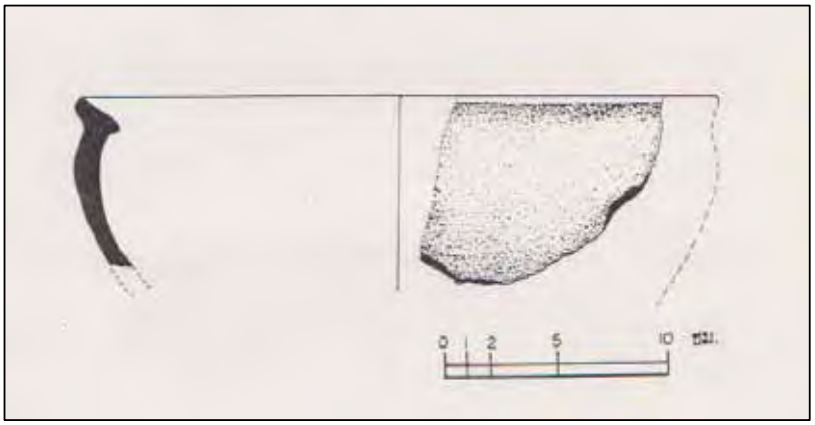

ลายเส้นที่ 5 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทอ่าง พบในหลุมขุดค้นที่ 2 วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2539
ที่มา: มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (กรุงเทพฯ: มรดกโลก, 2539), 199.

6.ไหปากกว้าง ลักษณะปากบานออก คอสั้น ไหล่โค้งผายออกกว้างกว่าส่วนปาก ลำตัวเรียวสอบลงหาส่วนฐาน ก้นเรียบแบน สันนิษฐานว่าเป็นภาชนะที่ใช้บรรจุน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค

ภาพที่ 9 ไหปากกว้าง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

7.ตะคันดินเผาหรือผางประทีป เป็นภาชนะขนาดเล็ก มีรูปแบบคล้ายถ้วย ปากบานออก ก้นตื้น ฐานเตี้ย ใช้สำหรับใส่เทียนหรือน้ำมันสำหรับจุดไฟเพื่อให้ความสว่างหรือถวายเป็นพุทธบูชา

ภาพที่ 10 ตะคันดินเผา พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

8.บาตร ลักษณะขอบปากมนเข้าด้านใน ก้นกลม รูปร่างคล้ายบาตรในปัจจุบัน แต่มีเนื้อบางมาก ขัดมันทั้งด้านในและด้านนอก

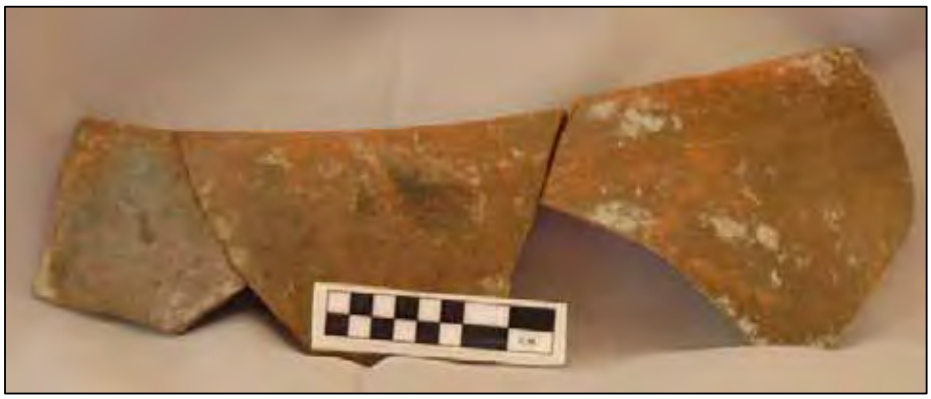

ภาพที่ 11 บาตรดินเผา พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

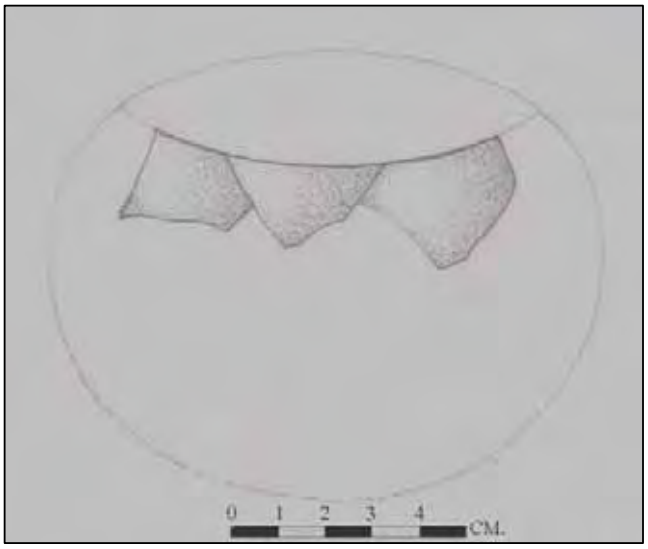

ลายเส้นที่ 6 ภาพจำลองภาชนะดินเผาประเภทบาตร

9.กุณฑี หรือหม้อน้ำมีพวย เป็นภาชนะดินเผามีพวยคล้ายกาน้ำ ไม่มีหูจับ มีฐานเป็นเชิง เนื้อดินละเอียดสีเทา ตกแต่งผิวด้านนอกด้วยลายขูดขีดเป็นเส้นตาราง

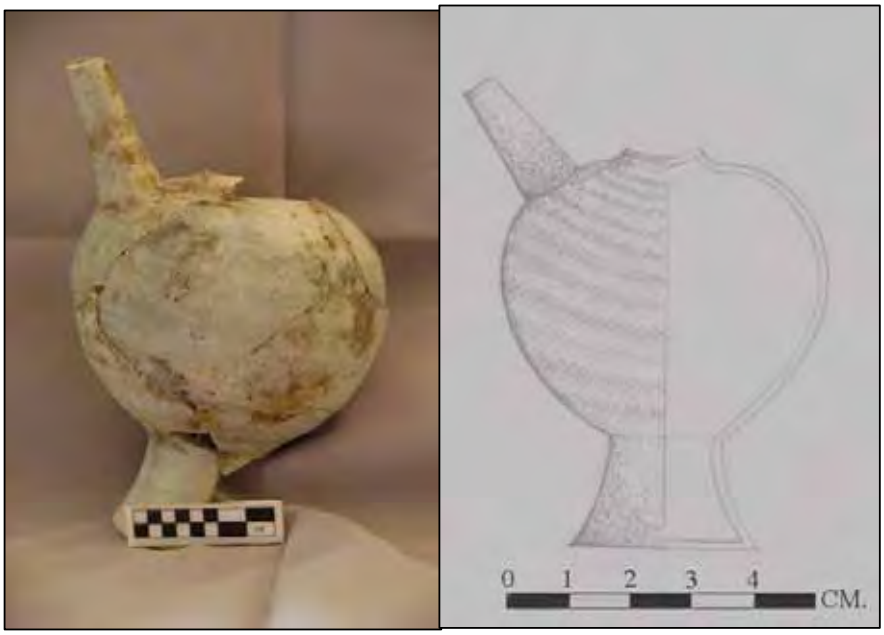

ภาพที่ 12 กุณฑี พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

10.ฝาภาชนะดินเผา ลักษณะเป็นแผ่นดินเผามีปุ่มจับด้านบน สันนิษฐานว่าใช้สำหรับปิดภาชนะประเภทหม้อ อ่าง และไหปากกว้าง

ภาพที่ 13 ฝาภาชนะดินเผา พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องหิน (Stoneware) หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง เป็นภาชนะดินเผาที่มีเนื้อแกร่งคล้ายหิน เพราะเนื้อดินหลอมละลายติดกัน น้ำไม่สามารถซึมผ่านได้ เมื่อดีดเคาะมีเสียงกังวานใส เผาด้วยอุณหภูมิประมาณ 1,220-1,280 องศาเซลเซียส

ได้พบเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อเครื่องหินทั้งที่พอสันนิษฐานรูปทรงได้และแบบค่อนข้างสมบูรณ์ รูปแบบที่พบได้แก่

1.ครก เป็นภาชนะมีลักษณะคล้ายชาม ปากบานออก ขอบปากมีลักษณะม้วนกลมออกด้านนอก ลำตัวโค้งสอบลงมาหาส่วนก้น มีขอบฐานเตี้ย ๆ มีเนื้อหนา ประมาณ 1 เซนติเมตร เป็นภาชนะไว้ใช้สำหรับบดเมล็ดพืชหรืออาหาร

ภาพที่ 14 ครกดินเผา พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

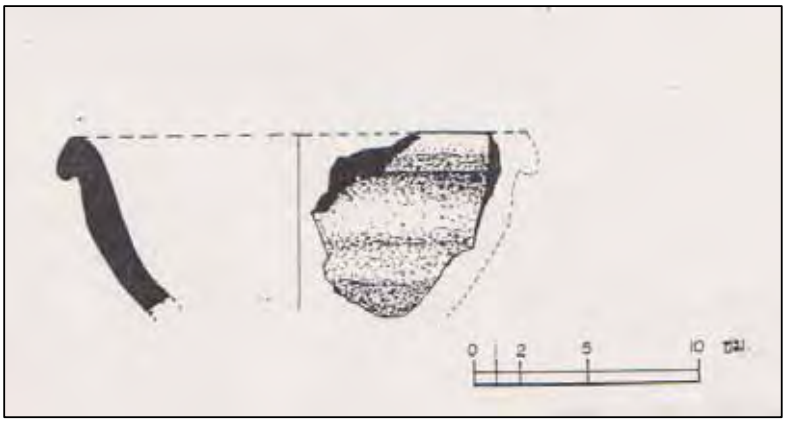

ลายเส้นที่ 7 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทครก พบในหลุมขุดค้นที่ 2 วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2539
ที่มา: มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (กรุงเทพฯ: มรดกโลก, 2539), 202.

2.สากดิน ลักษณะเป็นแท่งดินเผาทรงกระบอกปลายมน สากดินเผาเป็นโบราณวัตถุที่ใช้คู่กับครกดินเผาสำหรับบดอาหารพร้อมกับครก

ภาพที่ 15 สากดินเผา พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

3.ไห พบเฉพาะชิ้นส่วนไหล่ภาชนะ เนื้อดินหยาบ สีเทา ตกแต่งด้วยการขูดขีดเป็นลายคลื่นระหว่างเส้นขนาน (ภาพที่ 16 และลายเส้นที่ 8)

ภาพที่ 16 ไหล่ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง ตกแต่งด้วยลายคลื่นระหว่างเส้นขนาน พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

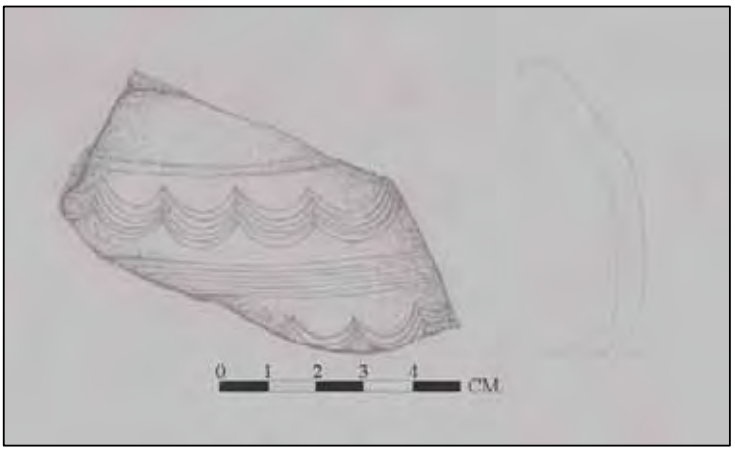

ลายเส้นที่ 8 ไหล่ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง ตกแต่งด้วยลายคลื่น

ลวดลายคลื่นระหว่างเส้นขนาน บนไหล่ภาชนะที่พบจากการขุดค้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยมปี พ.ศ.2552 สัมพันธ์กับลายคลื่นระหว่างเส้นขนาน ที่ตกแต่งบนภาชนะประเภทไหเนื้อแกร่งไม่เคลือบ จากแหล่งเตาบ้านบางปูน ตำบลพิหารแดง อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี (ลายเส้นที่ 9) ซึ่งเป็นแหล่งเตาในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย กำหนดอายุไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 18-19[24]

ลายเส้นที่ 9 ไหเนื้อแกร่ง ประทับลายรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนและลายขูดขีดเส้นคลื่นระหว่างเส้นขนาน ซึ่งไหแบบนี้พบมากในแหล่งเตาบ้านบางปูน

ที่มา: จารึก วิไลแก้ว. แหล่งเตาเผาบ้านบางปูน. กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดีประเทศไทย กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2531, 30.

[24] จารึก วิไลแก้ว, แหล่งเตาเผาบ้านบางปูน, (กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดีประเทศไทย กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2531), 75.

นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนไหล่ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งไม่เคลือบ เนื้อดินสีเทาตกแต่งด้วยเทคนิคกดประทับและปั้นแปะ (ภาพที่ 17) โดยลายกดประทับปรากฏลายเมล็ดข้าว ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน และลายจุดเป็นแนวเส้นคลื่น ซึ่งระหว่างลายจะคั่นด้วยลายเส้นขนานนูน ส่วนเทคนิคปั้นแปะเป็นการปั้นเป็นปุ่มคล้ายหูภาชนะ

ภาพที่ 17 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งตกแต่งด้วยเทคนิคกดประทับและปั้นแปะ พบจากการขุดค้นที่บริเวณทิศตะวันออกของวัดอีค่าง
ที่มา: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่. “รายงานการขุดค้นทางโบราณคดี ในเขตพื้นที่เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่,” 2545. (อัดสำเนา), 66.

จากลวดลายที่ปรากฏสัมพันธ์กับลายเมล็ดข้าว ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน และลายเส้นคลื่นเล็ก ๆ ซึ่งระหว่างลายจะคั่นด้วยลายเส้นขนานนูน ที่ตกแต่งบนภาชนะประเภทไหเนื้อแกร่งไม่เคลือบ จากแหล่งเตาบ้านบางปูน ตำบลพิหารแดง อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี (ภาพที่ 18) ซึ่งเป็นแหล่งเตาในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย กำหนดอายุไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 18-19[25]

[25] เรื่องเดียวกัน, 75.

ภาพที่ 18 ไหเนื้อแกร่ง ประทับลายเมล็ดข้าว ลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน และลายเส้นคลื่นเล็ก ๆ ซึ่งระหว่างลายจะคั่นด้วยลายเส้นขนานนูน พบที่แหล่งเตาบ้านบางปูน
ที่มา: จารึก วิไลแก้ว. แหล่งเตาเผาบ้านบางปูน. กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดีประเทศไทย กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2531, 18.

จากการขุดแต่งโบราณสถานวัดกลางเมืองกลุ่มที่ 1 เวียงท่ากาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้พบชิ้นส่วนภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบางปูน ด้วยเช่นกัน เป็นชิ้นส่วนไหเนื้อแกร่งไม่เคลือบ บริเวณไหล่มีลายกดประทับเป็นรูปช้าง ในลักษณะการทำสงคราม[26]

ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องหินเคลือบน้ำดิน (Glazed Stoneware) เป็นภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องหิน ที่ถูกทาน้ำเคลือบก่อนนำไปเผา (น้ำเคลือบ Slip คือน้ำยาที่มีความเหนียวมากในอุณหภูมิปกติจึงไม่เกิดรูปผลึก มีส่วนประกอบเช่นเดียวกับเนื้อดินที่ใช้ปั้นภาชนะ คือ ซิลิกาและอลูมินา เมื่อถูกความร้อนสูงน้ำเคลือบจะปรับตัวใหม่เหมือนกับการเกิดของแก้วธรรมชาติ[27]) และเมื่อเผาแล้วผิวภาชนะที่ถูกเคลือบน้ำเคลือบจะมีลักษณะคล้ายแก้วเป็นชั้นบาง ๆ เคลือบผิวภาชนะ

---

[26] กระทรวงศึกษาธิการ, กรมศิลปากร, กองโบราณคดี, หน่วยศิลปากรที่ 4, รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะกลุ่มโบราณสถานกลางเมืองเวียงท่ากาน เล่ม 1, (กรุงเทพฯ : สมาพันธ์, 2534), 34-35.

[27] กรมศิลปากร, ศัพทานุกรมโบราณคดี, 268.

ได้พบเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อเครื่องหินเคลือบน้ำดินทั้งที่พอสันนิษฐานรูปทรงได้และแบบค่อนข้างสมบูรณ์ โดยได้แบ่งออกตามแหล่งผลิตภาชนะได้ดังนี้

แหล่งเตาสันกำแพง

ก.ภาชนะดินเผาประเภทถ้วย มีลักษณะปากบานออก ขอบปากมน ลำตัวโค้งลงหาส่วนฐาน ก้นมีขอบฐานเตี้ย ๆ เคลือบสีเขียว

ภาพที่ 19 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทชามจากแหล่งเตาสันกำแพง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ข.ภาชนะดินเผาประเภทจาน ลักษณะเป็นจานเคลือบสีเขียวด้านใน ส่วนด้านนอกเคลือบใส บริเวณขอบปากหยักเป็นคลื่น

ภาพที่ 20 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทจานจากแหล่งเตาสันกำแพง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ค.ภาชนะดินเผาประเภทจาน ลักษณะเป็นจานเคลือบสีเขียว ด้านในตกแต่งด้วยการเขียนลายสีดำรูปปลา ส่วนด้านนอกเคลือบใส

ภาพที่ 21 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทจานเขียนลายปลา จากแหล่งเตาสันกำแพง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ง.ภาชนะดินเผาประเภทจาน ลักษณะเป็นจานเคลือบสีเขียว ด้านในตกแต่งตัวจานด้วยการเซาะร่อง

ภาพที่ 22 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทจาน จากแหล่งเตาสันกำแพง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

จ.ภาชนะดินเผาประเภทขวดหรือแจกันเคลือบสีเขียว มีลักษณะ ปากบานออกเล็กน้อย คอยาว ลำตัวป่องตรงกลาง บริเวณฐานมีขอบเล็กน้อย

ภาพที่ 23 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทขวด จากแหล่งเตาสันกำแพง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ฉ.ภาชนะดินเผาประเภทไหปากแคบ เคลือบสีเขียว มีลักษณะปากตัดขอบปากเรียบแบน ลำตัวโค้งผายออกแล้วสอบเข้าหาส่วนฐาน ส่วนฐานเรียบแบน

ภาพที่ 24 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทไหปากแคบ จากแหล่งเตาสันกำแพง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ช.ภาชนะดินเผาประเภทไหเคลือบสีเขียว มีลักษณะขอบปากเรียบแบนผายออกด้านนอก คอสั้น ลำตัวโค้งผายออกแล้วสอบเข้าหาส่วนฐาน ส่วนฐานเรียบแบน

ภาพที่ 25 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทไห จากแหล่งเตาสันกำแพง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

แหล่งเตาเวียงกาหลง

ก.ภาชนะดินเผาประเภทถ้วย เนื้อแกร่งสีขาวอมสีเทาละเอียด ขอบปากแบน ริมเรียบ เขียนลายสีดำใต้เคลือบ

ภาพที่ 26 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทถ้วย จากแหล่งเตาเวียงกาหลง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ภาพที่ 27 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทถ้วย จากแหล่งเตาเวียงกาหลง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ข.ภาชนะดินเผาประเภทถ้วยไม่เขียนลาย เนื้อแกร่งสีขาวอมสีเทาละเอียด ขอบปากแบนริมเรียบ

ภาพที่ 28 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทถ้วย จากแหล่งเตาเวียงกาหลง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ค.ภาชนะดินเผาประเภทจาน เนื้อแกร่งสีขาวอมสีเทาละเอียด ขอบปากแบน ริมเรียบ เขียนลายสีดำใต้เคลือบ

ภาพที่ 29 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทจาน จากแหล่งเตาเวียงกาหลง พบในหลุมขุดค้นที่ 1 ที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2539

ที่มา: มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (กรุงเทพฯ: มรดกโลก, 2539), 202.

ภาพที่ 30 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทจาน จากแหล่งเตาเวียงกาหลง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ง.ภาชนะดินเผาประเภทไห เนื้อแกร่งสีขาวอมสีเทาละเอียด เขียนลายด้วยสีดำใต้เคลือบ

ภาพที่ 31 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทไห จากแหล่งเตาเวียงกาหลง พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

แหล่งเตาสันทราย

ภาชนะดินเผาประเภทไหปากบาน เคลือบสีน้ำตาล มีลักษณะปากบานออก ขอบปากเรียบแบน ลำตัวโค้งผายออกแล้วสอบเข้าหาส่วนฐาน ก้นเรียบแบน

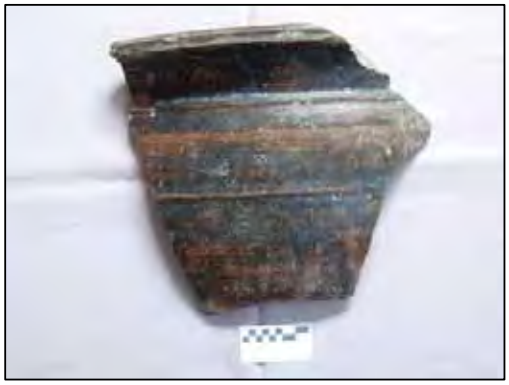

ภาพที่ 32 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทไห จากแหล่งเตาสันทราย พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

แหล่งเตาพาน

ภาชนะดินเผาประเภทจาน เนื้อดินค่อนขาวนวล เคลือบสีเขียวใส

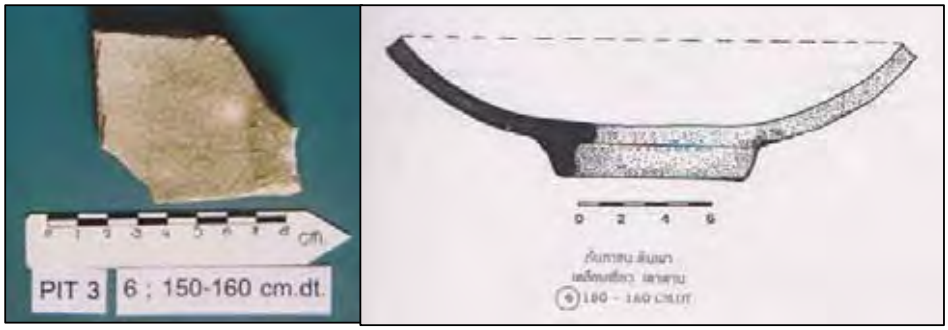

ภาพที่ 33 ภาชนะดินเผาประเภทจาน จากแหล่งเตาพาน พบจากการขุดค้นที่บริเวณทิศตะวันออกของวัดอีค่าง

ที่มา: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่. “รายงานการขุดค้นทางโบราณคดี ในเขตพื้นที่เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่,” 2545. (อัดสำเนา), 112 และ 93.

แหล่งเตาศรีสัชนาลัย

ภาชนะดินเผาประเภทกระปุก เนื้อดินสีเทาอ่อนค่อนข้างละเอียด เคลือบขาว ตกแต่งผิวด้านนอกเป็นร่องคล้ายกลีบมะเฟือง สันนิษฐานว่าผลิตจากแหล่งเตาป่ายาง อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย อายุราวต้นถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 21

ภาพที่ 34 ชิ้นส่วนภาชนะประเภทกระปุก จากแหล่งเตาศรีสัชนาลัย พบจากการขุดค้นทาง

โบราณคดีในระดับ 140-150 Cm.Dt. ของหลุมขุดค้นที่ 2 วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2539

ที่มา: มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (กรุงเทพฯ: มรดกโลก, 2539), 225.

ภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง (Porcelain) หรือเครื่องถ้วยจีนเป็นภาชนะดินเผาเนื้อละเอียด มีคุณสมบัติโปร่งแสง เนื้อบาง ไม่ดูดซึมน้ำ เมื่อดีดเคาะจะมีเสียงใสกังวานมาก เผาด้วยอุณหภูมิประมาณ 1,280-1,350 องศาเซลเซียส ภาชนะที่พบส่วนมากเป็นภาชนะประเภทถ้วยปากผายออก ก้นมีเชิง ตกแต่งด้วยการเขียนสีน้ำเงินบนพื้นสีขาวใต้เคลือบใส

จากการขุดค้นทางโบราณคดีทั้ง 6 แหล่งได้พบชิ้นส่วนหรือเศษเครื่องถ้วยจีนจำนวนหนึ่งที่พอจะนำมาศึกษาได้ โดยแบ่งตามอายุและกลุ่มเตาที่เป็นแหล่งผลิต ได้ดังนี้

เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ชุ่งภาคใต้

ได้พบชิ้นส่วนตลับเคลือบสีขาวแบบชิงไป๋ ที่ผลิตจากแหล่งเตาเต๋อฮั้วมณฑลฟูเจี้ยน กำหนดอายุไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18[28] จากการขุดค้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ. 2552

ภาพที่ 35 ชิ้นส่วนตลับแบบชิงไป๋ สมัยราชวงศ์ชุ่งภาคใต้ พบจากการขุดค้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

[28] ณัฏฐภัทร จันทวิช, เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529), 89 และ 397.

ภาพที่ 36 ตลับเคลือบสีขาวแบบชิ่งไป ผลิตจากเตาเต่อฮั้ว มณฑลฟูเจี้ยน พบที่ปราสาทบ้านพลวง จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา: ณัฏฐภัทร จันทวิช. เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529, 15.

ซึ่งแหล่งโบราณคดีในภาคเหนือ ที่พบชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีขาวสมัยราชวงศ์ซุ่งภาคใต้ จากแหล่งเตาเต่อฮั้ว มณฑลฟูเจี้ยน ได้แก่ วัดพระธาตุหริภุญไชย[29] อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และสำรวจพบที่อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่[30]

เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หยวน

ได้พบชิ้นส่วนจานเคลือบเขียว เนื้อดินสีขาวเทา ที่ผลิตจากแหล่งเตาหลงฉวน มณฑลเจ้อเจียง กำหนดอายุไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 19-20[31] จากการขุดค้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

---

[29] ผาสุข อินทราวุธ, สินชัย กระบวนแสง และพเยาว์ นาคเวก, รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, 45-46.

[30] ณัฏฐภัทร จันทวิช, เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย, 397.

[31] เรื่องดียวกัน, 90-91.

ภาพที่ 37 ชิ้นส่วนจานเคลือบเขียว สมัยราชวงศ์หยวน พบจากการขุดค้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ภาพที่ 38 จานเคลือบสีเขียว ผลิตจากแหล่งเตาหลงฉวน มณฑลเจ้อเจียง พบที่อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

ที่มา: ณัฏฐภัทร จันทวิช. <u>เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย</u>. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529, 20.

ภาพที่ 39 ชิ้นส่วนขอบปากถ้วยเคลือบเขียว ขุดลายด้านในเป็นลายเส้นโค้ง สมัยราชวงศ์หยวน พบจากการขุดค้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ภาพที่ 40 ถ้วยเคลือบสีเขียว สมัยราชวงศ์หยวน จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

ซึ่งแหล่งโบราณคดีในภาคเหนือ ที่พบชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว สมัยราชวงศ์หยวน ผลิตจากแหล่งเตาหลงฉวน มณฑลเจ้อเจียง ได้แก่ วัดพระธาตุหริภุญไชย[32] และแหล่งโบราณคดีเวียงท่ากาน[33] เป็นต้น

---

[32] ผาสุข อินทราวุธ, สินชัย กระบวนแสง และพเยาว์ นาคเวก, รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, 46.

[33] กระทรวงศึกษาธิการ, กรมศิลปากร, กองโบราณคดี, หน่วยศิลปากรที่ 4, รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะกลุ่มโบราณสถานกลางเมืองเวียงท่ากาน เล่ม 1, 57 และ 72.

เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง

จากการดำเนินงานทางโบราณคดี ได้พบชิ้นส่วนเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์หมิง (พ.ศ.1911-พ.ศ.2187) ประเภทเขียนลายสีน้ำเงินใต้เคลือบเป็นจำนวนมากที่สุด เมื่อเทียบกับเครื่องถ้วยจีนในสมัยอื่น ๆ จากการขุดค้นทางโบราณคดีได้พบชิ้นส่วนเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์หมิง พอที่จะนำมาศึกษาได้ดังนี้

ภาพที่ 41 ชิ้นส่วนถ้วย เขียนลายสีน้ำเงินใต้เคลือบ สมัยราชวงศ์หมิง พบจากการขุดค้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ภาพที่ 42 ชิ้นส่วนถ้วย เขียนลายสีน้ำเงินใต้เคลือบ สมัยราชวงศ์หมิง พบจากการขุดค้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

ภาพที่ 43 เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

โบราณวัตถุประเภทพระพุทธรูป

พบชิ้นส่วนพระพุทธรูปสำริด ส่วนพระบาท ในหลุมขุดค้นที่ 2 วัดเจดีย์เหลี่ยมปี พ.ศ. 2539 (ภาพที่ 44) มีลักษณะเป็นพระบาทด้านซ้าย นิ้วพระบาทยาวเสมอกัน มีเดือยโลหะสำหรับยึดติดส่วนฐาน และพบเม็ดพระศกปูนปั้นที่หลุมขุดค้นบริเวณคันดินกำแพงเมืองชั้นนอกด้านทิศเหนือของเวียงกุมกาม

ภาพที่ 44 ชิ้นส่วนพระบาทสำริด พบจากการขุดค้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยมปี พ.ศ.2539
ที่มา: มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (กรุงเทพฯ: มรดกโลก, 2539), 235.

โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้

หอยเบี้ย (Cowries) เปลือกหอยหายากชนิดหนึ่งอยู่ในวงศ์ *Cypraea* ใช้แทนค่าเงินตราแลกเปลี่ยนในสมัยโบราณ[34] และในอาณาจักรล้านนาก็ได้ใช้หอยเบี้ยเป็นวัตถุที่ใช้แทนเงินตราในการซื้อขายสินค้าในสมัยโบราณด้วยเช่นกัน ดังได้ปรากฏความในจารึกวัดหลวง (พ.ศ. 2103) “....บ้านพันสังขิด 50,000 (เบี้ย นั้น) เป็นบ้านสวน ซื้อถวาย (แด่พระ) ญาณวิเชียร 30,000 เบี้ย เป็น (ของ) วัด 20,000 เบี้ย แล...”[35] พบหอยเบี้ยที่วัดเจดีย์เหลี่ยมและหลุมขุดค้นบริเวณคันดินกำแพงเมืองชั้นนอกด้านทิศเหนือของเวียงกุมกามและวัดกู่ป้าด้อม

---

[34] กรมศิลปากร, ศัพทานุกรมโบราณคดี, 293.

[35] ฮันส์ เพนธ์, พรรณเพ็ญ เครือไทย และ ศรีเลา เกษพรหม, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 4 จารึกในพิพิธภัณฑ์ฯ เชียงใหม่, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543), 144.

เบี้ยดินเผา เป็นโบราณวัตถุที่ทำจากเศษภาชนะดินเผาหรือกระเบื้องมุงหลังคาดินเผา โดยนำมาขัดแต่งให้เป็นแผ่นทรงกลม เป็นโบราณวัตถุที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย สันนิษฐานว่าเบี้ยดินเผาที่พบเป็นอุปกรณ์สำหรับการเล่นกีฬาทอยเบี้ย หรือต้องเต (Hop Scotch) ซึ่งเป็นกีฬาที่นิยมของเด็กสมัยโบราณ และมักพบเบี้ยดินเผาตามแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดี เช่น เมืองนครปฐม[36] บ้านคูเมือง[37] จังหวัดสิงห์บุรี เมืองอู่ตะเภา[38] จังหวัดชัยนาท เมืองฟ้าแดดสงยาง[39] จังหวัดกาฬสินธุ์ บ้านกระเบื้องนอก[40] จังหวัดนครราชสีมา เมืองเสมา[41] จังหวัดนครราชสีมา และเมืองโบราณอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดีย[42] สันนิษฐานว่าเบี้ยดินเผาที่พบเป็นโบราณวัตถุที่ใช้สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยวัฒนธรรมหริภุญไชย พบเบี้ยดินเผาที่วัดเจดีย์เหลี่ยม (ภาพที่ 45) และวัดกู่ป้าด้อม

---

[36] ผาสุข อินทราวุธ, รายงานการขุดค้นที่ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, 24.

[37] ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, การขุดค้นและศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนโบราณที่บ้านคูเมือง อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524), 38.

[38] กรมศิลปากร, โบราณคดีเมืองอู่ตะเภา, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร), 2534, 140.

[39] ผาสุข อินทราวุธ และคณะ, รายงานการขุดค้นเมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง, (กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2538.), 16.

[40] ผาสุข อินทราวุธ, สินชัย กระบวนแสง และพเยาว์ นาคเวก, การศึกษาแหล่งโบราณคดีที่บ้านกระเบื้องนอก ตำบลกระเบื้องนอก อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา, (กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531), 25.

[41] เขมิกา หวังสุข, “พัฒนาการทางวัฒนธรรมในลุ่มแม่น้ำมูล: กรณีศึกษาแหล่งโบราณคดีเมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543), 135.

[42] ผาสุข อินทราวุธ, ทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2542), 140.

ภาพที่ 45 เบี้ยดินเผา พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

แท่งหินสำหรับเขียนกระดานชนวน ลักษณะเป็นแท่งหินทรงกระบอกปลายด้านหนึ่งมีลักษณะเรียว สันนิษฐานว่าแท่งหินชนวนที่พบนี้ใช้ฝนเขียนบนกระดานหินชนวน พบแท่งหินเขียนกระดานชนวนที่วัดเจดีย์เหลี่ยม (ภาพที่ 46)

ภาพที่ 46 แท่งหินสำหรับเขียนกระดานชนวน พบที่ระดับ 240- 270 Cm.dt. ในหลุมขุดค้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ปี พ.ศ.2552

นอกจากนี้ยังได้พบแท่งหินชนวนจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่ภายในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงแสน[43]

[43] บุษยา ไชยเสโน, การศึกษาร่องรอยทางโบราณคดีจากการขุดค้น บริเวณที่อยู่อาศัยในบริเวณเมืองโบราณเชียงแสน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย, (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530), 73.

การศึกษาวิเคราะห์หลักฐานประเภทโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดแต่งโบราณสถาน

การขุดแต่งโบราณสถาน คือ การขุดตรวจสอบศึกษาร่อยรอยสถาปัตยกรรม[44] หรือการขุดลอกดินที่ทับถมสถาปัตยกรรมออก ซึ่งการขุดแต่งโบราณสถานจะแตกต่างไปจากการขุดค้นทางโบราณคดี โดยการเก็บหลักฐานประเภทโบราณวัตถุที่ได้จากการดำเนินงานจะเก็บตามพิกัดกริดของพื้นที่ที่ทำการขุดแต่ง การศึกษาวิเคราะห์หลักฐานประเภทโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดแต่งโบราณสถานในงานวิจัยนี้ได้ศึกษาจากการขุดแต่งโบราณสถานทั้ง 22 แห่งในเวียงกุมกาม โดยได้แบ่งหลักฐานออกเป็น 2 ช่วงสมัยด้วยกันคือ สมัยวัฒนธรรมหริภุญไชย (อายุราวพุทธศตวรรษที่ 17-18) และสมัยวัฒนธรรมล้านนา (อายุราวพุทธศตวรรษที่ 19-22) และได้แบ่งประเภทของโบราณวัตถุ ออกเป็น 6 ประเภทตามหน้าที่การใช้งานด้วยกัน ได้แก่พระพุทธรูปและโบราณวัตถุเนื่องในพุทธศาสนา พระพิมพ์ดินเผา ภาชนะดินเผา ส่วนประกอบหรือประดับสถาปัตยกรรม เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องประดับ

การศึกษาวิเคราะห์โบราณวัตถุในสมัยหริภุญไชย

โบราณวัตถุประเภทพระพุทธรูป

ชิ้นส่วนพระพุทธรูปสำริด จากการดำเนินงานทางโบราณคดีที่วัดพระเจ้าองค์ดำ โดยกรมศิลปากร ได้พบ เศียรพระพุทธรูปสำริด (ภาพที่ 47) และพระพุทธรูปนาคปรกทรงเครื่องสำริด (ภาพที่ 48)

ภาพที่ 47 เศียรพระพุทธรูปสำริดแบบลพบุรี พบจากการขุดแต่งวัดพระเจ้าองค์ดำในปี 2533
ที่มา: กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, (ม.ป.ท., 2534), 42.

[44] กรมศิลปากร, ศัพทานุกรมโบราณคดี, 63.

ภาพที่ 48 พระพุทธรูปสำริดปางนาคปรกทรงเครื่องแบบลพบุรี พบจากการขุดแต่ง
วัดพระเจ้าองค์ดำในปี 2533
ที่มา: กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, (ม.ป.ท., 2534), 42.

เศียรพระพุทธรูปสำริด ลักษณะเป็นศีรษะรูปบุคคลเกล้าผมมวยทรงสูง มีเครื่องประดับศีรษะหรือกระบังหน้า สวมกุณฑล(ต่างหู) จากการวิเคราะห์รูปแบบลักษณะสันนิษฐานว่าเป็นศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย หรือศิลปะลพบุรีแบบนครวัด กำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17

พระพุทธรูปนาคปรกทรงเครื่อง เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิประทับนั่งขัดสมาธิราบอยู่บนลำตัวพญานาคที่แผ่พังพานเหนือพระเศียร แต่ส่วนบนของพญานาคได้ชำรุดหายไป ลักษณะของพระพุทธรูป เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง พระเศียรสวมเทริด (เครื่องประดับศีรษะ) ทรงกรองศอ สวมพาหุรัด (กำไลต้นแขน) และกำไลข้อพระกร จากการวิเคราะห์รูปแบบลักษณะเครื่องประดับ สันนิษฐานว่าเป็นศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย หรือศิลปะลพบุรีแบบนครวัด กำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17

พระพุทธรูปนาคปรกเป็นพระพุทธรูปที่แสดงพุทธประวัติในช่วงสัปดาห์ที่หกภายหลังตรัสรู้ พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับใต้ต้นจิก (มุจลินท์) ต่อมาเกิดพายุฝนตกหนัก พญานาคมุจลินท์ที่อาศัยอยู่ในสระได้ขึ้นมาจากน้ำและแผ่พังพานป้องพระพุทธเจ้าให้ปราศจากสายฝน

โบราณวัตถุประเภทพระพิมพ์ดินผา

จากการดำเนินงานทางโบราณคดีของกรมศิลปากรตั้งแต่ปี พ.ศ.2527 จนถึงปัจจุบันได้พบหลักฐานทางโบราณคดีประเภทต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก โดยพระพิมพ์ดินเผาเป็นหนึ่งในหลักฐานสำคัญทางโบราณคดีที่พบที่เวียงกุมกาม ซึ่งพระพิมพ์สามารถบอกเล่าเรื่องราวถึงรูปแบบศิลปะ คติความเชื่อทางศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณ ฯลฯ

ศาสตราจารย์อัลเฟรด ฟูเช (Alfred Foucher) เสนอว่าพระพิมพ์ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ของสังเวชนียสถาน 4 ตำบลในอินเดีย[45] ซึ่งก็สอดคล้องกับศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ (George Coedes) ที่มีความเห็นว่าพระพิมพ์สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสาวรีย์ของสังเวชนียสถาน 4 แห่ง โดยปรากฏสัญลักษณ์สำคัญ อาทิ ป่าลุมพินี เมืองกบิลพัสดุ์ สถานที่ประสูติแทนด้วยรอยพระบาท เมืองพุทธคยา สถานที่ตรัสรู้แทนด้วยต้นโพธิ์ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสีสถานที่ปฐมเทศนาแทนที่ด้วยธรรมจักร และป่าสาลวโณทยาน เมืองกุสินารา สถานที่ปรินิพพานแทนด้วยพระสถูป และได้สันนิษฐานเพิ่มเติมว่าพระพิมพ์ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกหรือถวายไว้ที่วัดเป็นเครื่องสักการะ[46] นอกจากนี้การศึกษาของธนกฤต ลออสุวรรณ ยังพบว่าการสร้างพระพิมพ์ถือเป็นการทำบุญ (คติมหายาน) และเพื่อสืบต่ออายุพุทธศาสนา (คติเถรวาท)[47]

พระพิมพ์ดินเผาที่พบในเวียงกุมกาม สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม ด้วยกันคือ

กลุ่มที่ 1 พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา

1.1. พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา แบบที่ 1 (ภาพที่ 49 และลายเส้นที่ 10) ลักษณะเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิเพชร (วัชราสนะ) พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่บนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางคว่ำที่พระชานุ นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่าง ซึ่งนิยมเรียกพระพุทธรูปปางนี้ว่า มารวิชัย หรือ ภูมิสปรรศมุทรา (Bhumisparsa Mudra) องค์พระประทับอยู่ภายในซุ้มวงโค้งด้านบนของซุ้มปรากฏส่วนยอดของอาคารทรงศิขร บริเวณสองข้างของอาคารทรงศิขร ปรากฏกิ่งก้านของต้นไม้ ซึ่งหมายถึง ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ด้านข้างขององค์พระปรากฏรูปสถูปอยู่ข้างละ 2

---

[45] ยอร์ช เซเดส์, ตำนานอักษรไทย ตำนานพระพิมพ์ การขุดค้นที่พงตึก และศิลปะไทยสมัยสุโขทัย, พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2526), 29.

[46] เรื่องเดียวกัน, 33.

[47] ธนกฤต ลออสุวรรณ, “การศึกษาคติความเชื่อของชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในลุ่มแม่น้ำแม่กลองและท่าจีน : กรณีศึกษาจากพระพิมพ์ดินเผา,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), 13-15.

องค์ (ผู้นิยมสะสมพระในท้องถิ่นเรียกพระพิมพ์แบบนี้ว่า “พระละโว้”[48]) พบพระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา แบบที่ 1 ที่วัดช้างค้ำกานโถม[49]

ภาพที่ 49 พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา แบบที่ 1 พบที่วัดช้างค้ำกานโถม
ที่มา: สรัสวดี อ๋องสกุล, เวียงกุมกาม: การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 2. (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2546) 40.

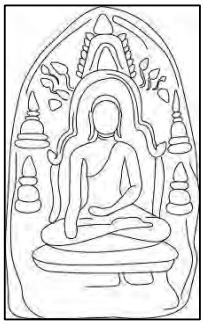

ลายเส้นที่ 10 ลายเส้นจำลอง พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา แบบที่ 1 พบที่วัดช้างค้ำกานโถม

จากภาพพระพิมพ์ซุ้มพุทธคยาแบบที่ 1 แสดงถึงเหตุการณ์ในพุทธประวัติ ช่วงก่อนที่พระโพธิสัตว์จะทรงตรัสรู้ได้มีมารมาผจญคือ พญาวัสวดีมารและพลพรรค ซึ่งหมายถึงกิเลสที่ขัดขวางพระโพธิญาณในการตรัสรู้ พระโพธิสัตว์ทรงใช้พระดรรชนี (นิ้วชี้) แตะลงพื้นดิน เพื่อเรียกพระแม่ธรณีมาเป็นพยานว่าในอดีตชาติอันประมาณมิได้ พระองค์ได้ทรงสั่งสม

---

[48] ณัฐภัทร จันทวิช, วิเคราะห์พระพิมพ์สกุลช่างหริภุญชัยและคติการสร้าง, ศิลปากร 33,3 (ตุลาคม-สิงหาคม, 2532): 18.

[49] สรัสวดี อ๋องสกุล, เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 2 เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2546), 40.

บำเพ็ญเพียรบารมีมากเพียงพอที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในชาติปัจจุบัน พระแม่ธรณีจึงบีบมวยผมหลั่งน้ำที่พระโพธิสัตว์ทรงหลั่งเมื่อบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติ ออกมาไหลท่วมเหล่าเสนาและพญามารพ่ายไปในที่สุด[50] สำหรับกิ่งก้านของต้นพระศรีมหาโพธิ์และยอดอาคารทรงศิขร หมายถึง "วิหารโพธิ" ที่พุทธคยา อันเป็นสถานที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ ณ ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ และรูปสถูปขนาดเล็กที่ประดับโดยรอบ อาจหมายถึงสถูปขนาดเล็กที่ชาวพุทธได้สร้างถวายเป็นพุทธบูชาและมีอยู่จริงโดยรอบมหาวิหารโพธิ ตำบลพุทธคยาด้วย[51]

ภาพที่ 50 พระพิมพ์ชุ้มพุทธคยาพบที่ทางตอนใต้ของเมืองมัณฑะเลย์ ประเทศพม่า
ที่มา: Luce Gordon Hannington, Old Burma-Early Pagan, (New York : J.J.Auguslin, 1969-1970) vol. III,Pl 15d

---

[50] ไขศรี ศรีอรุณ, พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในสยามประเทศ: ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ตั้งแต่มหาภิเนษกรมณ์ถึงมหาปรินิพพาน, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2546), 21.

[51] นิติพันธุ์ ศิริทรัพย์, "พระพิมพ์ดินเผาสมัยทวารวดีที่นครปฐม," (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524), 46.อ้างใน ธนกฤต ลออสุวรรณ, "การศึกษาคติความเชื่อของชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในลุ่มแม่น้ำแม่กลองและท่าจีน : กรณีศึกษาจากพระพิมพ์ดินเผา," (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), 61.

พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยาแบบที่ 1 หรือพระละโว้ เป็นพระพิมพ์ที่แสดงถึงอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบปาละซึ่งเป็นพระพิมพ์ที่นิยมแพร่หลายทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย โดยเฉพาะที่เมืองพุทธคยา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16[52] และมีลักษณะคล้ายกับพระพิมพ์ที่พบตามเมืองโบราณในพม่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 อาทิ เมืองพุกาม เมืองพะโค เมืองศรีเกษตร และเมืองมัณฑะเลย์ (ภาพที่ 50) สำหรับในประเทศไทยพบพระพิมพ์รูปแบบนี้ตามเมืองโบราณลุ่มแม่น้ำแม่กลองและท่าจีน เช่น เมืองโบราณอู่ทอง (ภาพที่ 51) สำหรับในแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน ได้พบพระพิมพ์ซุ้มพุทธคยาแบบที่ 1 พร้อมแม่พิมพ์จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดสังฆาราม (ประตูลี้) [53] และจากการขุดแต่งที่วัดพระยืน[54] (ภาพที่ 52)

ภาพที่ 51 พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยาพบที่เมืองโบราณอู่ทอง
ที่มา: ธนกฤต ลออสุวรรณ, <u>การศึกษาคติความเชื่อของชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในลุ่มแม่น้ำแม่กลองและท่าจีน: กรณีศึกษาจากพระพิมพ์ดินเผา</u>, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546, 110.

---

[52] ผาสุข อินทราวุธ, สินชัย กระบวนแสง และพเยาว์ นาคเวก, <u>รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19</u>, 23.

[53] เรื่องเดียวกัน.

[54] สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่, “รายงานการขุดแต่ง - บูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานวัดพระยืน ต.เวียงยอง อ.เมือง จ.ลำพูน,” 2549. (อัดสำเนา), 69, 72.

ภาพที่ 52 พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา พบจากการขุดแต่งวัดพระยืน
ที่มา: สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่, “รายงานการขุดแต่ง - บูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานวัดพระยืน ต.เวียงยอง อ.เมือง จ.ลำพูน,” 2549. (อัดสำเนา), 69,72.

1.2. พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา แบบที่ 2 (ภาพที่ 53 และลายเส้นที่ 11) ลักษณะเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิเพชร (วัชราสนะ) แสดงปางมารวิชัย องค์พระประทับอยู่ภายในซุ้มวงโค้ง ด้านบนของซุ้มปรากฏส่วนยอดของอาคารทรงศิขร บริเวณสองข้างของอาคารทรงศิขร ปรากฏกิ่งก้านของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ด้านข้างขององค์พระปรากฏรูปพระสาวกด้านละ 1 องค์ เหนือพระสาวกปรากฏรูปสถูปอยู่ข้างละ 2 องค์ (ผู้นิยมสะสมพระในท้องถิ่นเรียกพระพิมพ์แบบนี้ว่า “พระคงหลวง”[55]บ้างก็เรียกพระสามหอม) พบพระพิมพ์ซุ้มพุทธคยาแบบที่ 2 ที่วัดกามโถม[56] วัดกู่ไม้ซ้ง[57] วัดกุมกาม[58] วัดพระเจ้าองค์ดำ[59] และวัดอีค่าง[60]

---

[55] ณัฐภัทร จันทวิช, วิเคราะห์พระพิมพ์สกุลช่างหริภุญชัยและคติการสร้าง, 19.

[56] สรัสวดี อ๋องสกุล, เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา, 39.

[57] กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, (ม.ป.ท., 2534) 95.

[58] กรมศิลปากร, โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2548), 52.

[59] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดีและการบูรณะเสริมความมั่นคงแหล่งโบราณคดีวัดพระเจ้าองค์ดำ. (ม.ปท., 2532), 21.

[60] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, “รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีโบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529”, (อัดสำเนา), 14.

ภาพที่ 53 พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา แบบที่ 2 พบที่วัดช้างค้ำกานโถม
ที่มา: สรัสวดี อ๋องสกุล, เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 2. (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2546) 39.

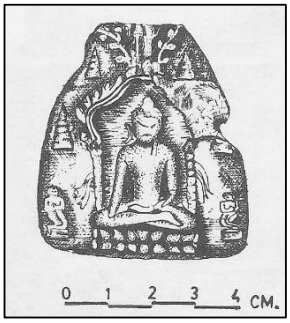

ลายเส้นที่ 11 พระพิมพ์ดินเผาพิมพ์พุทธคยา พบที่วัดกู่ไม้ซ้าง
ที่มา: กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, (ม.ป.ท.: กรมศิลปากร, 2534), 95.

จากภาพแสดงถึงเหตุการณ์ในพุทธประวัติช่วงก่อนที่พระโพธิสัตว์จะทรงตรัสรู้เช่นเดียวกับกับพระพิมพ์ซุ้มพุทธคยาแบบที่ 1 แต่จากรูปแบบที่ปรากฏจะเห็นว่าได้คลี่คลายมาจากแบบที่ 1 คือ ซุ้มมีลักษณะโปร่ง เจดีย์จำลองทั้งสองข้างมีเพียงข้างละสององค์ และปรากฏรูปพระสาวกทั้งสองข้างด้วย ซึ่งณัฐภัทร จันทวิช ได้ให้ความเห็นไว้ว่าเป็นลักษณะที่แสดงรูปแบบของพระพิมพ์จากเมืองศรีเกษตรหรือพุกามตอนปลาย[61]

[61] ณัฐภัทร จันทวิช, วิเคราะห์พระพิมพ์สกุลช่างหริภุญชัยและคติการสร้าง, 19.

พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยาแบบที่ 2 นี้มีลักษณะคล้ายกับพระพิมพ์ที่พบที่เมืองพุกาม (ภาพที่ 54) ทำให้สันนิษฐานได้ว่าพระพิมพ์ซุ้มพุทธคยาแบบที่ 2 มีอายุประมาณหลังพุทธศตวรรษที่ 16 จากองค์ประกอบของภาพในพระพิมพ์ซุ้มพุทธคยาแบบที่ 1 และแบบที่ 2 แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของสถานที่เป็นอันมาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงคติการนับถือ “สังเวชนียสถาน” และเป็นที่น่าสังเกตว่า พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยามักพบตามชุมชนโบราณทางฝั่งตะวันตกของประเทศไทยที่มีเขตติดต่อกับประเทศพม่า อาทิ ชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำแม่กลองและท่าจีน และชุมชนโบราณในแอ่งที่เชียงใหม่-ลำพูน และสันนิษฐานได้ว่า พระพิมพ์แบบซุ้มพุทธคยา เป็นหลักฐานที่แสดงถึงการรับอิทธิพลพุทธศาสนาจากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียโดยผ่านมาทางชุมชนโบราณในประเทศพม่า

ภาพที่ 54 พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยาพบที่เมืองพุกาม ประเทศพม่า
ที่มา: Luce Gordon Hannington, Old Burma-Early Pagan, (New York : J.J.Auguslin, 1969-1970) vol. III,Pl 60a.

กลุ่มที่ 2 พระพิมพ์ที่ปรากฏรูปพระพุทธเจ้าหลายองค์ ซึ่งแบ่งออกได้อีก 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพระพิมพ์ตรีกาย และกลุ่มพระพิมพ์ที่แสดงภาพพระพุทธเจ้ามากกว่า 3 องค์

2.1.กลุ่มพระพิมพ์ตรีกาย แสดงภาพพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับนั่งขัดสมาธิเพชรบนบัลลังก์ดอกบัว พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย ขนาบข้างด้วยพระพุทธรูปทรงเครื่อง 2 องค์ ประทับนั่งขัดสมาธิเพชรบนบัลลังก์ดอกบัว พระหัตถ์แสดงปางสมาธิหรือมารวิชัย ได้พบพระพิมพ์กลุ่มนี้ อยู่ 2 พิมพ์ด้วยกัน คือ

2.1.1. พระสามเวียงท่ากาน (ภาพที่ 55 และลายเส้นที่ 12) แสดงภาพพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับนั่งขัดสมาธิราบบัลลังก์ดอกบัว พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย ขนาบข้างด้วยพระพุทธรูปทรงเครื่อง 2 องค์ ประทับนั่งขัดสมาธิราบบนบัลลังก์ดอกบัว พระ

หัตถ์แสดงปางสมาธิ โดยพระทั้ง 3 องค์ประทับอยู่ในซุ้มเรือนแก้วแบบพระปรางค์ ได้พบพระตรีกายแบบพระสามเวียงท่ากาน ที่วัดช้างค้ำกานโถม[62]

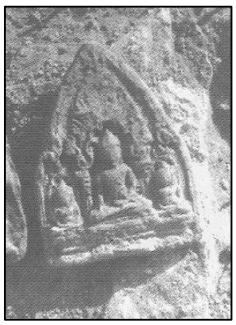

ภาพที่ 55 พระพิมพ์ตรีกาย (พระสามเวียงท่ากาน) พบที่วัดช้างค้ำกานโถม
ที่มา: สรัสวดี อ๋องสกุล, เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 2. (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2546) 40.

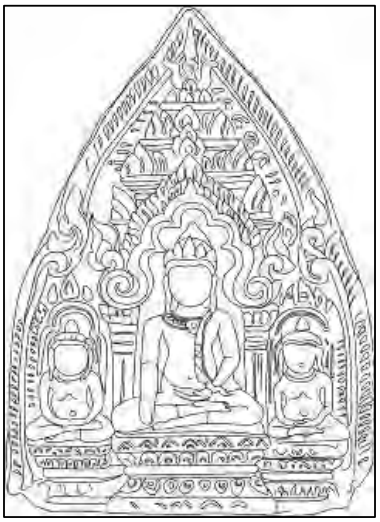

ลายเส้นที่ 12 ลายเส้นจำลอง พระพิมพ์พระสามเวียงท่ากาน

[62] สรัสวดี อ๋องสกุล, เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา, 40.

พระสามเวียงท่ากาน เป็นพระพิมพ์ที่แสดงภาพพระพุทธรูปสามองค์ ตามคติตรีกายในพุทธศาสนานิกายมหายาน และเป็นพระพิมพ์ที่แสดงลักษณะศิลปะลพบุรีอย่างชัดเจน คือซุ้มเรือนแก้วเป็นแบบซุ้มพระปรางค์ในศิลปะแบบลพบุรี ซึ่งศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงอธิบายว่ารูปปรางค์ที่ปรากฏในพิมพ์ อาจเทียบรูปแบบได้กับปราสาทหินพิมายและกำหนดอายุพระพิมพ์ในรูปแบบนี้ไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 17[63] พระสามเวียงท่ากานนี้นอกจากที่พบที่เวียงกุมกามแล้ว ยังพบจากการขุดแต่งและบูรณะกลุ่มโบราณสถานกลางเมือง และวัดน้อย เวียงท่ากานด้วยเช่นกัน[64] (ลายเส้นที่ 13)

ลายเส้นที่ 13 พระสาม จากการขุดแต่งโบราณสถานวัดน้อย เวียงท่ากาน
ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ, กรมศิลปากร, สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่, การขุดแต่งศึกษาโบราณสถานเวียงท่ากาน (ม.ป.ท., 2543), 62, ลายเส้นที่ 4.

[63] สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า, ศิลปะในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 11(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539), 19.

[64] กระทรวงศึกษาธิการ, กรมศิลปากร, สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่, การขุดแต่งศึกษาโบราณสถานเวียงท่ากาน (ม.ป.ท., 2543), ภาพที่ 143.

2.1.2.พระสามวัดพระคงฤาษี (ภาพที่ 56 และลายเส้นที่ 14) แสดงภาพพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับนั่งขัดสมาธิราบพระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย และขนาบข้างด้วยพระพุทธรูปทรงเครื่อง 2 องค์ ประทับนั่งขัดสมาธิราบพระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย โดยพระทั้ง 3 องค์ประทับอยู่ในซุ้มเรือนแก้วใต้ปรกโพธิ์ บริเวณฐานด้านล่างปรากฏพระพุทธรูปปางมารวิชัยองค์เล็กเรียงกันด้านละสี่องค์และส่วนกลางเป็นเจดีย์เล็ก ๆ เรียงกัน 9 องค์ ได้พบพระตรีกายแบบพระสามวัดพระคงฤาษี ที่วัดกู่ริดไม้[65]

ภาพที่ 56 พระพิมพ์ตรีกาย (พระสามวัดพระคงฤาษี) พบที่วัดกู่ริดไม้
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน,(ม.ป.ท.,2543) 303.

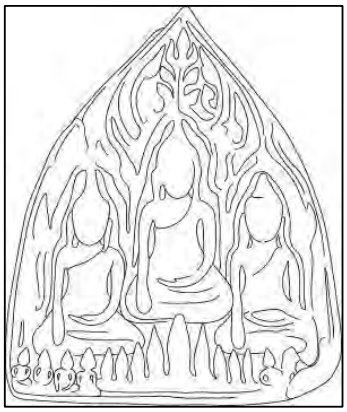

ลายเส้นที่ 14 ลายเส้นจำลอง พระพิมพ์ พระสามวัดพระคงฤาษี

[65] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 303.

พระสามวัดพระคงฤาษีเป็นพระพิมพ์ที่แสดงถึงลักษณะศิลปะลพบุรีอีกแบบหนึ่ง โดยสันนิษฐานว่าเป็นรูปแบบที่คลี่คลายมาจากพระพิมพ์ตรีกายของลพบุรี ทำให้กำหนดอายุไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 18[66] นอกจากนี้ยังพบพระพิมพ์รูปแบบเดียวกันที่กรุพะงั่ว วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา[67] และกรุพระปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 57 และ 58) ซึ่งพระพิมพ์ที่พบจากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะมีทั้งที่ทำจากดินเผาและชินตะกั่ว[68]และยังพบพระสามวัดพระคงฤาษีเนื้อสำริดที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี[69]

ภาพที่ 57 พระสามวัดพระคงฤาษีเนื้อดิน พบที่กรุปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา: กรมศิลปากร, นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2548), 111.

---

[66] ณัฐภัทร จันทวิช, วิเคราะห์พระพิมพ์สกุลช่างหริภุญชัยและคติการสร้าง, 22.

[67] เรื่องเดียวกัน.

[68] กรมศิลปากร, นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2548), 111-112.

[69] คเณศ์พร, พระเครื่องประจำจังหวัดลพบุรี, (กรุงเทพ, สำนักพิมพ์คเณศ์พร, 2547), 88.

ภาพที่ 58 พระสามวัดพระคงฤาษีเนื้อชิน พบที่กรุปรางค์ประธาน วัดราชบูรณะ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา: กรมศิลปากร, นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2548), 111

สำหรับเมืองโบราณหริภุญไชย ได้พบพระสามวัดพระคงฤาษีที่วัดพระคงฤาษี[70] (ภาพที่ 59) และได้จากการขุดแต่งบูรณะโบราณสถานวัดพระยืน เมื่อ พ.ศ. 2549 (ภาพที่ 60) โดยพบ 2 ชิ้น มีสภาพชำรุด จากภาพที่ปรากฏแสดงภาพพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัย มีพระสถูปจำลอง 3 องค์ อยู่ใต้ฐานพระประธาน ทำให้สันนิษฐานว่าเป็นพระสามวัดพระคงฤาษี

[70] ณัฏฐภัทร จันทวิช, "วิเคราะห์พระพิมพ์สกุลช่างหริภุญชัยและคติการสร้าง," 27.

ภาพที่ 59 พระสามวัดพระคงฤาษี พบที่วัดพระคงฤาษี เมืองหริภุญไชย

ภาพที่ 60 ชิ้นส่วนพระสามวัดพระคงฤาษี พบที่วัดพระยืน เมืองหริภุญไชย
ที่มา: สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่, “รายงานการขุดแต่ง - บูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานวัดพระยืน ต .เวียงยอง อ. เมือง จ. ลำพูน,” 2549. (อัดสำเนา), 74.

2.2.กลุ่มพระพิมพ์ที่แสดงภาพพระพุทธเจ้ามากกว่า 3 องค์

2.2.1. พระสิบ (ภาพที่ 61 และลายเส้นที่ 15) แสดงภาพพระพุทธรูปทั้งหมด 10 องค์ในซุ้มเรือนแก้ว โดยแบ่งออกสองแถว ๆ ละ 5 องค์ แถวบนปรากฏพระพุทธรูปประทับยืน 3 องค์และขนาบข้างด้วยพระพุทธรูปปางสมาธิอีกด้านละ 1 องค์ แถวล่างปรากฏพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัยจำนวน 5 องค์ ได้พบพระสิบที่ วัดกู่อ้ายหลาน[71]

ภาพที่ 61 พระสิบ พบที่วัดกู่อ้ายหลาน
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท., 2543), 299.

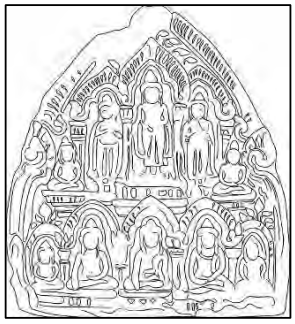

ลายเส้นที่ 15 ลายเส้นจำลอง พระสิบ

จากรูปแบบที่แสดงภาพพระพุทธรูปทั้งหมด 10 องค์ในซุ้มเรือนแก้วนี้ อาจสันนิษฐานได้ว่าสร้างตามคติพุทธศาสนามหายาน ในความหมายพระพุทธเจ้าในอนาคต มีจำนวน 10 พระองค์ คือ พระศรีอาริยเมตไตรย พระรามะพุทธเจ้า พระธรรมราชพุทธเจ้า

[71] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 299.

พระธรรมสามีพุทธเจ้า พระนารทพุทธเจ้า พระรังสีมุนีพุทธเจ้า พระเทวเทพพุทธเจ้า พระนรสีห พุทธเจ้า พระติสสพุทธเจ้า และพระสุมังคลพุทธเจ้า จากศึกษาเปรียบเทียบลักษณะของพระสิบ พบว่ามีลักษณะคล้ายกับพระพิมพ์พระเจ้าสิบชาติ จังหวัดกำแพงเพชร[72] พระพิมพ์ที่พบใต้ฐาน ปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดราชบุรี[73] (ภาพที่ 62) และพระพิมพ์ปางมหาปาฏิหาริย์ จังหวัดลพบุรีอีกด้วย

ภาพที่ 62 พระพิมพ์ พบที่ใต้ฐานปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ราชบุรี
ที่มา: วรรณวิภา สุเนต์ตา, “คติรัตนตรัยมหายานในศิลปะเขมรช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ที่พบในภาคกลางของประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), 108.

[72] รัตน ภู่สวาสดิ์, พระเครื่องกำแพงเพชร,(เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545), 43, 46.

[73] วรรณวิภา สุเนต์ตา, “คติรัตนตรัยมหายานในศิลปะเขมรช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ที่พบในภาคกลางของประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), 108.

เมืองโบราณหริภุญไชย ได้พบพระสิบที่วัดพระคงฤาษี[74] ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย (ภาพที่ 63) และพบพระสิบจากการขุดแต่งและบูรณะวัดพระยืน เมื่อ พ.ศ. 2549[75] (ภาพที่ 64)

ภาพที่ 63 พระสิบที่วัดพระคงฤาษี ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย

ภาพที่ 64 พระสิบ พบจากการขุดแต่งและบูรณะวัดพระยืน เมื่อปีพ.ศ. 2549
ที่มา: สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่, “รายงานการขุดแต่ง - บูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานวัดพระยืน ต .เวียงยอง อ. เมือง จ. ลำพูน,” 2549. (อัดสำเนา), 73.

---

[74] ผาสุข อินทราวุธ, <u>รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19</u>, ภาพประกอบที่ 28.

[75] สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่, “รายงานการขุดแต่ง - บูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานวัดพระยืน ต.เวียงยอง อ.เมือง จ.ลำพูน,” 37.

2.2.2. พระสิบสองหรือพระแปด (ลายเส้นที่ 16 และ 17) แสดงภาพพระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิเพชรบนฐานสูง ขนาบข้างด้วยพระพุทธรูปอีกข้างละ 1 องค์ ซึ่งมีขนาดครึ่งหนึ่งขององค์ประธาน สวมมงกุฎมีรัศมีล้อมรอบ ริมสุดของทั้ง 2 ด้านปรากฏรูปบุคคลขนาดเล็กสวมเทริดนั่งชันเข่าบนฐานเตี้ย ข้างละ 1 คน เหนือซุ้มเรือนแก้วปรากฏพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดเล็ก 5 องค์ โดยองค์กลางประทับนั่งอยู่บนยอดซุ้ม จากภาพจะปรากฏภาพพระพุทธเจ้าทั้งหมดเพียง 8 องค์ จึงเป็นที่นิยมเรียกกันว่า พระแปด แต่เมื่อนับรวมรูปบุคคลที่ประกอบในพระพิมพ์อีก 4 คน จึงทำให้เรียกพระพิมพ์รูปแบบนี้ว่า พระสิบสองได้อีกชื่อหนึ่ง ได้พบพระสิบสองที่ วัดปู่เบี้ย[76] วัดธาตุน้อย[77] วัดพระเจ้าองค์ดำ[78] วัดธาตุขาว[79] วัดหัวหนอง[80] และวัดโบสถ์[81]

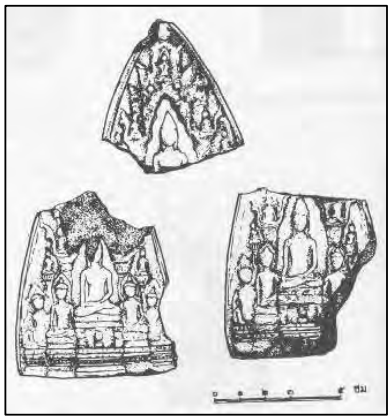

ลายเส้นที่ 16 พระสิบสองหรือพระแปด พบที่วัดโบสถ์
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท., 2543) 52.

---

[76] กรมศิลปากร, โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม, 87.

[77] ศิริภักณ์ อังอนันท์ และวิเศษ เพชรประดับ, รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะเจดีย์วัดน้อย เวียงกุมกาม, (ม.ป.ท., 2528.), 17.

[78] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 45.

[79] วิชัย ตันกิตติกร และทวีศักดิ์ ชุณหะวัณ, “รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีโบราณสถานวัดธาตุขาว ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่”, 2529. (อัดสำเนา), 16.

[80] พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 39.

[81] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 52.

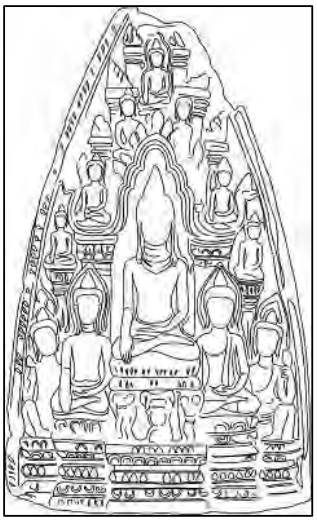

ลายเส้นที่ 17 ลายเส้นจำลอง พระสิบสอง

จากภาพบริเวณด้านข้างของซุ้มเรือนแก้วปรากฏรูปเศียรนาคสำหรับรูปบุคคลขนาดเล็กสวมเทริดนั่งชันเข่าบนฐานเตี้ย ข้างละ 1 คนนั้น เมื่อพิจารณาจากพระสิบสองที่มีสภาพสมบูรณ์จะเห็นได้ว่าบุคคลทั้งสองนั่งชันเข่าในท่ามหาราชลีลาสนะ ในมือถือสิ่งของ ซึ่งอาจจะเป็นวัชระหรือดอกบัว ก็เป็นได้ จากรูปแบบลักษณะที่ปรากฏอาจเทียบได้กับศิลปะแบบลพบุรี ซึ่งสอดคล้องกับศาตราจารย์ ยอร์ซ เซเดส์ที่ระบุว่าเป็นพระพิมพ์สมัยลพบุรี ที่ได้รับอิทธิพลศิลปะเขมรและยังแสดงถึงคติฝ่ายมหายาน[82] ขณะที่ศาตราจารย์ ดร.ผาสุข อินทราวุธ ระบุว่าพระพิมพ์รูปแบบนี้เป็นพระพิมพ์ที่แพร่หลายในวัฒนธรรมหริภุญไชยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18[83] และคงนิยมสืบเนื่องจนมาถึงสมัยล้านนาโดยการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดสังฆาราม (วัดประตูลี้) ได้ขุดพบชิ้นส่วนพระแปดหรือพระสิบสองร่วมกับภาชนะเคลือบจากแหล่งเตาสมัยล้านนา[84]

---

[82] ยอร์ซ เซเดส์, ตำนานอักษรไทย ตำนานพระพิมพ์ การขุดค้นที่พงตึก และศิลปะไทยสมัยสุโขทัย, 50.

[83] ผาสุข อินทราวุธ, สินชัย กระบวนแสง และพเยาว์ นาคเวก, รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, 34.

[84] เรื่องเดียวกัน, 39.

จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดประตูลี้ เมืองโบราณหริภุญไชย เมื่อปี พ.ศ. 2531 ได้พบพระสิบสองในชั้นดินธรรมชาติที่ 3[85] และการขุดค้นในปี พ.ศ. 2534 ได้พบพระแปดหรือพระสิบสอง ในชั้นดินธรรมชาติชั้นที่ 2-3 ซึ่งเป็นการอยู่อาศัยในระยะที่ 3[86] และได้พบพระสิบสองจากการขุดแต่งและบูรณะที่วัดพระยืน เมื่อปีพ.ศ. 2549[87] (ภาพที่ 65)

ภาพที่ 65 พระสิบสอง พบจากการขุดแต่งและบูรณะที่วัดพระยืน เมื่อปีพ.ศ. 2549
ที่มา: สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่, “รายงานการขุดแต่ง - บูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานวัดพระยืน ต .เวียงยอง อ. เมือง จ. ลำพูน,” 2549. (อัดสำเนา), 73.

[85] กรมศิลปากร, กองโบราณคดี, หน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่, “รายงานการขุดค้นทางโบราณคดี วัดสังฆาราม จังหวัดลำพูน,” 30.

[86] ผาสุข อินทราวุธ, <u>รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19,</u> 37-41, ลายเส้นที่ 1-3, ภาพประกอบที่ 27.

[87] สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่, “รายงานการขุดแต่ง - บูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานวัดพระยืน ต.เวียงยอง อ.เมือง จ.ลำพูน,” 37.

จากการขุดแต่งและบูรณะกลุ่มโบราณสถานกลางเมืองเวียงท่ากาน ในช่วงพ.ศ. 2531-พ.ศ.2532 ได้พบพระสิบสองจากการขุดแต่งกู่พระคงและกู่พระแกง[88] พบที่โบราณสถานวัดกลางเมืองกลุ่มที่ 1[89] และพบเป็นจำนวนมากที่โบราณสถานวัดกลางเมืองกลุ่มที่ 3[90] นอกจากนี้ยังได้พบพระพิมพ์รูปแบบเดียวกับพระสิบสอง ที่จังหวัดเพชรบุรี[91] (ภาพที่ 66) และที่วัด Nagasena เมืองย่างกุ้ง ประเทศพม่า[92] (ภาพที่ 67)

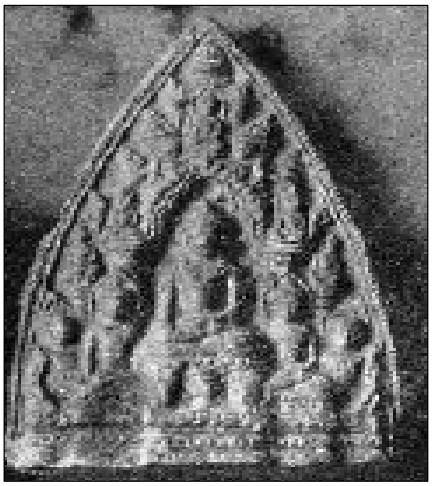

ภาพที่ 66 พระพิมพ์รูปแบบเดียวกับพระสิบสอง พบที่จังหวัดเพชรบุรี
ที่มา: วรรณวิภา สุเนต์ตา, "คติรัตนตรัยมหายานในศิลปะเขมรช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ที่พบในภาคกลางของประเทศไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), 117.

---

[88] กรมศิลปากร, กองโบราณคดี, หน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่, "รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะกลุ่มโบราณสถานกลางเมืองเวียงท่ากาน บ้านท่ากาน ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่," 22-23.

[89] กรมศิลปากร, กองโบราณคดี, หน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่, รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะกลุ่มโบราณสถานกลางเมืองเวียงท่ากาน เล่ม 1, 30-31.

[90] เรื่องเดียวกัน, 67.

[91] วรรณวิภา สุเนต์ตา, "คติรัตนตรัยมหายานในศิลปะเขมรช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ที่พบในภาคกลางของประเทศไทย," 117.

[92] Luce Gordon Hannington, Phases of Pre-Pagan Burma Languages and History, Volume II, (London : Oxford University Press, 1985), plate 74 e, 164.

ภาพที่ 67 พระพิมพ์รูปแบบเดียวกับพระสิบสอง พบที่วัด Nagasena เมืองย่างกุ้ง ประเทศพม่า
ที่มา: Luce Gordon Hannington, Phases of Pre-Pagan Burma Languages and History, Volume II, (London : Oxford University Press, 1985), plate 74 e, 164.

กลุ่มที่ 3 พระพิมพ์แบบพื้นเมืองในวัฒนธรรมหริภุญไชย

3.1. พระพิมพ์ปรกโพธิ์ (ภาพที่ 68 และลายเส้นที่ 18) ลักษณะเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิเพชรบนแท่นที่ประทับใต้ต้นโพธิ์แสดงปางมารวิชัย ซึ่งพระพิมพ์กลุ่มนี้ได้พบหลายพิมพ์ด้วยกัน ทำให้มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป อาทิ พระรอด พระคง พระเปิม เป็นต้น ได้พบพระพิมพ์ปรกโพธิ์ พิมพ์ที่เรียกกันว่า “พระคง” ที่วัดกามโถม[93] กู่ป้าด้อม[94] กู่อ้ายสี[95] และวัดปู่เบี้ย[96]

[93] กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, 8.

[94] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 75.

[95] เรื่องเดียวกัน, 215.

[96] กรมศิลปากร, โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม, 87.

ภาพที่ 68 พระคง พบที่วัดช้างค้ำกานโถม

ที่มา: กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน. (ม.ป.ท.: กรมศิลปากร, 2534), 8.

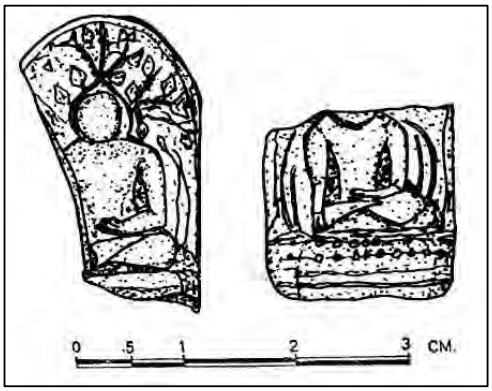

ลายเส้นที่ 18 พระคง พบที่วัดกู่ป้าด้อม

ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท., 2543), 75.

จากภาพ พระคง มีลักษณะองค์พระที่อวบอ้วน พระเศียรเกือบไม่ปรากฏพระอุษณีษะหรือพระเกตุมาลา ประกอบกับการประทับขัดสมาธิเพชรและการครองจีวรบางแนบพระองค์แบบห่มคลุมจึงทำให้มีลักษณะคล้ายศิลปะอินเดียสมัยราชวงศ์คุปตะที่เมืองมถุรา สำหรับที่เมืองหริภุญไชยได้พบพระคงเป็นจำนวนมากบริเวณวัดพระคงฤาษี[97] (ภาพที่ 69) ได้พบพระคง จำนวน 1 องค์จากการขุดแต่งและบูรณะวัดพระยืนเมื่อ พ.ศ. 2549[98] (ภาพที่ 70) และ ได้พบพระคงจำนวน 1 องค์จากการขุดแต่งโบราณสถานวัดเกาะกลาง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูนเมื่อ พ.ศ. 2549 บริเวณระดับพื้นเรือนธาตุกลางเจดีย์ (โบราณสถานหมายเลข 7) เป็นพระคงเนื้อดินเผาสีดำ สภาพสมบูรณ์[99] (ภาพที่ 71)

ภาพที่ 69 พระคง พบที่วัดพระคงฤาษี ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย

---

[97] ผาสุข อินทราวุธ, รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, 15 และภาพประกอบที่ 16.

[98] สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่, “รายงานการขุดแต่ง - บูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานวัดพระยืน ต.เวียงยอง อ.เมือง จ.ลำพูน”, 36.

[99] สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่และองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน, “รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดเกาะกลาง หมู่ 8 ตำบลบ้านเรือน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน,” (ม.ป.ท., 2548). (อัดสำเนา), 64.

ภาพที่ 70 พระคง ได้จากการขุดแต่งและบูรณะวัดพระยืน
ที่มา: สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่, “รายงานการขุดแต่ง - บูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานวัดพระยืน ต.เวียงยอง อ.เมือง จ.ลำพูน,” 2549. (อัดสำเนา), 63.

ภาพที่ 71 พระคงได้จากการขุดแต่งโบราณสถานวัดเกาะกลาง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน
ที่มา: สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่และองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน, “รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดเกาะกลาง หมู่ 8 ตำบลบ้านเรือน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน,” (ม.ป.ท., 2548). (อัดสำเนา), 64.

3.2.พระพิมพ์รูปสามเหลี่ยม ลักษณะเป็นพระพิมพ์รูปสามเหลี่ยม มีองค์ประกอบของภาพเป็นพระพุทธรูปแสดงปางมารวิชัย ขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์หรือพระสาวก ซึ่งพระพิมพ์แบบนี้มีหลายพิมพ์ด้วยกัน โดยมีองค์ประกอบของภาพในลักษณะเดียวกันแต่เพิ่มจำนวนพระพุทธรูปเป็นหลายองค์โดยเรียงเป็นแถวลดหลั่นขึ้นไปในกรอบสามเหลี่ยม ซึ่งจะเรียกชื่อแตกต่างกันไปตามแต่ละพิมพ์ โดยที่เวียงกุมกามพบเพียง 1 พิมพ์ คือ

3.2.1. พระเลี่ยง (ภาพที่ 72 และลายเส้นที่ 19) แสดงภาพพระพุทธรูปทรงเครื่องแบบกษัตริย์แสดงปางมารวิชัยประทับนั่งขัดสมาธิเพชรบนบัลลังก์ดอกบัว ขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์สององค์ถือดอกบัว ใต้แท่นบัลลังก์จะมีแถวเศียรช้าง 3 เชือกรองรับ ได้พบพระเลี่ยงที่ วัดถามโถม[100] และวัดกู่ริดไม้[101]

ภาพที่ 72 พระเลี่ยง พบที่วัดช้างค้ำกานโถม
ที่มา: กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน. (ม.ป.ท.: กรมศิลปากร, 2534), 8.

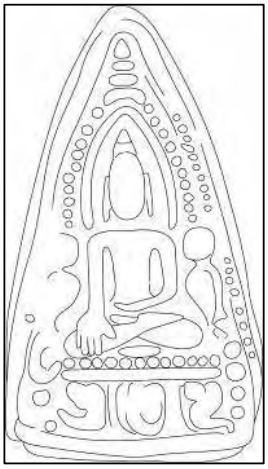

ลายเส้นที่ 19 ลายเส้นจำลอง พระเลี่ยง

[100] กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, 8.

[101] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 303.

ที่เมืองโบราณหริภุญไชย ได้พบพระเลี่ยงบริเวณวัดประตูลี้ จากการสร้างอาคารในบริเวณวัด[102] และยังได้พบพระเลี่ยงจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดประตูลี้ โดยพบในชั้นดินธรรมชาติที่ 3[103] พบบริเวณกรุวัดมหาวัน[104] และพบจากการขุดแต่งและบูรณะที่วัดพระยืนเมื่อ พ.ศ. 2549[105] (ภาพที่ 73)

ภาพที่ 73 พระเลี่ยง พบจากการขุดแต่งวัดพระยืน
ที่มา : สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่, “รายงานการขุดแต่ง - บูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานวัดพระยืน ต.เวียงยอง อ.เมือง จ.ลำพูน,” 2549. (อัดสำเนา), 73.

[102] ผาสุข อินทราวุธ, รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, 35-36.

[103] กรมศิลปากร, กองโบราณคดี, หน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่, “รายงานการขุดค้นทางโบราณคดี วัดสังฆาราม จังหวัดลำพูน,” 30-31.

[104] ผาสุข อินทราวุธ, รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, ภาพประกอบที่ 25.

[105] สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่, “รายงานการขุดแต่ง - บูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ โบราณสถานวัดพระยืน ต.เวียงยอง อ.เมือง จ.ลำพูน,” 36.

ที่เมืองโบราณเวียงท่ากาน ได้พบพระเลี่ยง บริเวณกู่พระคง และกู่พระแกง จากการขุดแต่งและบูรณะกลุ่มโบราณสถานกลางเมืองเวียงท่ากาน เมื่อ พ.ศ. 2531[106] และบริเวณโบราณสถานวัดกลางเมืองกลุ่มที่ 3 การขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานในปี พ.ศ. 2532[107]

สำหรับพระพิมพ์กลุ่มที่ 3 นี้เป็นพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมหริภุญไชย สันนิษฐานว่าได้รับแรงบันดาลใจหรืออิทธิพลของพุทธศาสนามหายาน จากการศึกษาและสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่เวียงกุมกาม พบพระพิมพ์ปรกโพธิ์เพียงรูปแบบเดียวคือ พระคง จากภาพพระพิมพ์ที่ปรากฏทำให้สันนิษฐานได้ว่าพระคงเป็นพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นตามเหตุการณ์ในพุทธประวัติ ตอนที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ณ ตำบลพุทธคยา สำหรับพระเลี่ยง จากภาพที่แสดงพระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัยประทับนั่งขัดสมาธิเพชรบนบัลลังก์ดอกบัวขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์สององค์ถือดอกบัว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงคติพุทธศาสนามหายานด้วยเช่นกัน

จากตารางที่ 3 เป็นที่น่าสังเกตว่าพระพิมพ์ดินเผาที่พบที่เวียงกุมกาม ไม่ปรากฏพบกลุ่มพระพิมพ์ที่แสดงอิทธิพลทวารวดี เช่น พระกลีบบัวและพระยืน และพระกำแพงห้าร้อย ซึ่งเป็นพระพิมพ์ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะพุกาม[108]

---

[106] กรมศิลปากร, กองโบราณคดี, หน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่, “รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะกลุ่มโบราณสถานกลางเมืองเวียงท่ากาน บ้านท่ากาน ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่,” (อัดสำเนา), 23.

[107] กรมศิลปากร, <u>รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะกลุ่มโบราณสถานกลางเมืองเวียงท่ากาน เล่ม 1</u>, (กรุงเทพฯ: สมาพันธ์, 2534), 67.

[108] ณัฏฐภัทร จันทวิช, “วิเคราะห์พระพิมพ์สกุลช่างหริภุญชัยและคติการสร้าง,” 28.

ตารางที่ 3 แสดงพระพิมพ์ที่พบในเวียงกุมกาม

พระพิมพ์	สถานที่													
	วัดช้างค้ำกานโถม	วัดกู่ไม้ซุง	วัดกุมกาม	วัดพระเจ้าองค์ดำ	วัดดีต่าง	วัดกู่วัดไม้	วัดกู่ย้ายหลาน	วัดปู่เบี้ย	วัดธาตุน้อย	วัดห้วยหนอง	วัดกู่ป้อม	วัดกู่ย้ายสี	วัดธาตุขาว	วัดโบสถ์
พระซุ้มพุทธคยาแบบที่ 1	⊙													
พระซุ้มพุทธคยาแบบที่ 2	⊙	⊙	⊙	⊙	⊙									
พระสามเวียงท่ากาน	⊙													
พระสามวัดพระคงฤาษี						⊙								
พระสิบ							⊙							
พระสิบสอง				⊙				⊙	⊙	⊙			⊙	⊙
พระคง	⊙							⊙			⊙	⊙		
พระเลี่ยง	⊙					⊙								

ตารางที่ 4 พระพิมพ์แบบหริภุญไชยที่พบที่เมืองโบราณหริภุญไชย เวียงกุมกามและเวียงท่ากาน

พระพิมพ์	เมืองโบราณหริภุญไชย	เวียงกุมกาม	เวียงท่ากาน
พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา	วัดประตูลี้ วัดพระยืน	วัดช้างค้ำกานโถม วัดกู่ไม้ซ้ง วัดกุมกาม วัดพระเจ้าองค์ดำ	กลุ่มโบราณสถานวัดต้นโพธิ์
พระกลีบบัว	วัดจามเทวี		
พระยืน	วัดมหาวัน		
พระสามเวียงท่ากาน		วัดช้างค้ำกานโถม	กู่พระแกง โบราณสถานวัดกลางเมืองกลุ่มที่ 3 บริเวณโบราณสถานหมายเลข 5 และ 6 โบราณสถานวัดน้อย
พระสามวัดพระคงฤาษี	วัดพระคงฤาษี วัดพระยืน	วัดกู่ริดไม้	
พระสามละโว้	วัดมหาวัน วัดพระยืน		
พระสามใบโพธิ์	วัดพระยืน		
พระสิบ	วัดพระคงฤาษี วัดพระยืน	วัดกู่อ้ายหลาน	
พระสิบสอง	วัดพระยืน วัดประตูลี้ กู่ช้างกู่ม้า วัดกู่ละมัก	วัดโบสถ์ วัดปู่เปี้ย วัดธาตุน้อย วัดพระเจ้าองค์ดำ วัดหัวหนอง	กู่พระคง กู่พระแกง โบราณสถานวัดกลางเมืองกลุ่มที่ 1 และ 3 กลุ่มโบราณสถานวัดพระอุโบสถ กลุ่มโบราณสถานวัดหัวข่วง
พระสิบแปด	วัดพระธาตุหริภุญชัย วัดกู่ละมัก วัดประตูลี้ วัดพระคงฤาษี วัดดอนแก้ว วัดพระยืน วัดร้างทุ่งกู่ล้าน		

ตารางที่ 4 (ต่อ)

พระพิมพ์	เมืองโบราณหริภุญไชย	เวียงกุมกาม	เวียงท่ากาน
พระรอด	วัดมหาวัน		
พระคง	วัดพระคงฤาษี วัดมหาวัน วัดพระยืน วัดเกาะกลาง	วัดกามโถม วัดกู่ป้าด้อม วัดกู่อ้ายสี วัดปู่เบี้ย	
พระบาง	วัดดอนแก้ว		
พระเปิม	วัดดอนแก้ว		
พระลือ	วัดดอนแก้ว วัดประตูลี้ วัดพระยืน		
พระกวาง	วัดประตูลี้		กู่พระคง กู่พระแกง โบราณสถานวัดกลาง เมืองกลุ่มที่ 1 กลุ่ม 2 และกลุ่ม 3 กลุ่มโบราณสถานวัดต้น โพธิ์
พระกล้วย	วัดดอนแก้ว		โบราณสถานวัดกลาง เมือง กลุ่มที่ 1
พระเลี่ยง	วัดมหาวัน วัดประตูลี้ วัดพระยืน	วัดช้างค้ำกานโถม วัดกู่ริดไม้	กู่พระคง กู่พระแกง โบราณสถานวัดกลาง เมือง กลุ่มที่ 3
พระกำแพงห้าร้อย	วัดจามเทวี วัดประตูลี้ วัดร้างทุ่งกู่ล้าน		กู่พระคง กู่พระแกง โบราณสถานวัดกลาง เมืองกลุ่มที่ 1 กลุ่ม 2 และ 3 กลุ่มโบราณสถานวัด พระอุโบสถ กลุ่มโบราณสถานวัดหัว ข่วง กลุ่มโบราณสถานวัด พระเจ้าก่ำ

โบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผา

เศษภาชนะดินเผาประเภทหม้อมีสัน

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในการวิเคราะห์หลักฐานที่ได้จากการขุดค้นฯ ว่าหม้อมีสันเป็นภาชนะที่ใช้ในชีวิตประจำวันของชุมชนโบราณสมัยวัฒนธรรมหริภุญไชยช่วงต้น (พุทธศตวรรษที่ 14-15) ซึ่งได้พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่ศาลากลางจังหวัดลำพูน (หลังเก่า) วัดพระธาตุหริภุญชัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย (วัดแสนข้าวห่อ) และวัดเจดีย์เหลี่ยม

สำหรับการขุดแต่งโบราณสถานภายในเวียงกุมกาม ก็ได้พบเศษภาชนะหม้อมีสันด้วยเช่นกัน โดยได้พบที่ วัดพระเจ้าองค์ดำ[109] และวัดกู่ไม้ซ้ง[110] (ปรากฏในบัญชีโบราณวัตถุที่พบจากการดำเนินงาน แต่ไม่ปรากฏภาพโบราณวัตถุ)

เศษภาชนะดินเผาประเภทคนโท

คนโทรูปแบบหริภุญไชย หรือหม้อก้นกลมคอยาว มีลักษณะเป็นหม้อก้นกลมเกือบแบน ลำคอของภาชนะสูง และปากผาย มักตกแต่งด้วยลายขุดเป็นเส้นตรงในแนวตั้ง ผสมกับลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายวงกลมสองวงซ้อนกัน ลายสามเหลี่ยมหัวกลับซ้อนกัน และนิยมเขียนสีเป็นเส้นสีแดงทับไปบนลายเส้นตรงในแนวตั้ง ซึ่งลวดลายเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของลวดลายในวัฒนธรรมหริภุญไชย ภาชนะประเภทคนโท ถือได้ว่าเป็นภาชนะที่ถูกตกแต่งผิวมากกว่าภาชนะประเภทอื่นและจัดเป็นภาชนะดินเผาที่มีรูปแบบพิเศษ จากการศึกษาของผาสุข อินทราวุธ พบว่า ภาชนะดินเผาประเภทคนโทเป็นภาชนะในวัฒนธรรมหริภุญไชย ในระยะการอยู่อาศัยที่ 3 มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-18[111] ได้พบคนโทดินเผาบรรจุเถ้าอัฐิ ที่กึ่งกลางของสถูป ด้านหลังวิหาร วัดช้างค้ำกานโถม[112]

---

[109] กรมศิลปากร. เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, 36.

[110] เรื่องเดียวกัน, 93.

[111] ผาสุข อินทราวุธ, สินชัย กระบวนแสง และพเยาว์ นาคเวก, รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, 77.

[112] สุรพล ดำริห์กุล, "เอกสารแนะนำเวียงกุมกามและเวียงท่ากาน," เอกสารในการสัมมนาล้านนาคดีศึกษา: ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 28-31 มกราคม 2528.

การศึกษาวิเคราะห์โบราณวัตถุในสมัยล้านนา

โบราณวัตถุประเภทพระพุทธรูปและโบราณวัตถุเนื่องในพุทธศาสนา

พระพุทธรูปทำจากหินกึ่งมีค่า ได้พบพระพุทธรูปที่ทำจากหินกึ่งมีค่าอาทิ พระพุทธรูปทำจากหินควอทซ์เนื้อใสพบที่วัดอีค่าง[113] (ภาพที่ 74) ทั้งหมด 3 องค์ โดย 2 องค์เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระเศียรหายไป อีกองค์เป็นพระพุทธรูปประทับยืนปางห้ามพระแก่นจันทน์

ภาพที่ 74 พระพุทธรูปทำจากหินควอทซ์เนื้อใสพบที่วัดอีค่าง
ที่มา: ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2528 – 2529, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

พระพุทธรูปที่ทำจากหินมีค่า(Precious stone) หรือหินกึ่งมีค่า (Semi precious stone) โดยเฉพาะหินตระกูลควอทซ์ ที่มีเนื้อผลึกใสโปร่งแสงเป็นที่นิยมมากในสมัยวัฒนธรรมล้านนา เนื่องจากมีความเชื่อว่าแก้ว ซึ่งในธรรมชาติคือหินตระกูลควอทซ์ หรือแก้วที่มนุษย์ทำขึ้นเป็นสิ่งมงคล เช่นความเชื่อในแก้ววิเศษ 24 ดวง ที่จะนำความรุ่งเรืองและความมั่งมีมาให้[114]

---

[113] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529, (ม.ป.ท: ม.ป.ป.), 13-14.

[114] สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์และฮันส์ เพนธ์, พุทธศิลปะในนิกายสีหฬภิกขุ พ.ศ.1900-2000 (ราว ค.ศ.1350-1550) : ศึกษาจากพระพุทธสิหิงค์และพระพุทธรูปที่มีจารึกในประเทศไทย (เน้นล้านนา), (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550), 56-57

ความนิยมสร้างพระพุทธรูปด้วยหินกึ่งมีค่าเนื้อโปร่งแสง สันนิษฐานว่าเนื่องมาจากตำนานพระรัตนปฏิมา ที่ระบุว่า พระนาคเสนะคิดสร้างพระพุทธรูปเพื่อสืบพระศาสนา แต่คิดว่าถ้าสร้างด้วยเงินหรือทองคำ ก็จะเป็นอันตราย เนื่องจากความโลภของคน จึงสร้างด้วยแก้วมณี[115] ซึ่งในล้านนาก็ได้ปรากฏพระพุทธรูปที่สร้างด้วยแก้วหรือหินกึ่งมีค่าเป็นจำนวนมาก อาทิ พระแก้วมรกต พระพุทธบุษยรัตนจักรพรรดิพิมลมณีมัย (พระแก้วขาว) พระแก้วเชียงแสน พระแก้วน้ำค้าง (ภาพที่ 75) เป็นต้น

ภาพที่ 75 พระแก้วน้ำค้าง พบจากการขุดแต่งที่วัดศรีคองแมน เมืองเชียงแสน ปีพ.ศ.2546
ที่มา: สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่, เมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2549), 128.

นอกจากนั้นยังพบชิ้นส่วนพระพุทธรูปหินสีเขียวใส (หินฟลูออไรท) พระพุทธรูปหินสีเหลือง (หินควอทซ์) และพระพุทธรูปหินสีขาวขุ่น (หินควอทซ์) ที่วัดปู่เปี้ย[116] พบพระพุทธรูปหินสีเขียว (หินฟลูออไรท) ที่วัดกู่ขาว[117] พบเศียรพระพุทธรูปหินควอทซ์และฐานพระพุทธรูปหินควอทซ์ที่วัดโบสถ์[118] พบชิ้นส่วนพระพุทธรูปหินสีขาว (หินควอทซ์) ที่วัดหนาน

---

[115] รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, 124.

[116] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี กลุ่มโบราณสถานวัดปู่เปี้ย เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2529, (ม.ป.ท: ม.ป.ป.), 27.

[117] กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, 103.

[118] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 40-41.

ช้าง[119] และเปลวรัศมีหินควอทซ์ที่วัดกุมกามทีปราม[120] (ทั้งหมดปรากฏในบัญชีโบราณวัตถุที่พบจากการดำเนินงานแต่ไม่ปรากฏรายละเอียดลักษณะโบราณวัตถุและภาพถ่าย)

พระพุทธรูปหิน

หินทราย

พบพระพุทธรูปในสภาพเกือบสมบูรณ์ที่วัดโบสถ์[121] (ภาพที่ 76) มีลักษณะพระพักตร์รูปไข่ พระหนุค่อนข้างเรียวแหลมพระอุระค่อนข้างอวบอ้วน พระอังสะกว้าง เทียบได้กับพระพุทธรูปหินทรายที่วัดป่าแดงบุนนาค อ.เมือง จ.พะเยา (ภาพที่ 77) ซึ่งเป็นพระพุทธรูปหินทรายในสกุลช่างพะเยาหมวดที่ 4 กลุ่มที่ 1.3 มีอายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 21[122]

ภาพที่ 76 พระพุทธรูปหินทราย พบที่วัดโบสถ์
ที่มา: ปุราณรักษ์,เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 40.

---

[119] กรมศิลปากร, โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม, 95.

[120] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 169.

[121] เรื่องเดียวกัน, 40.

[122] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, "พระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา," (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532), 99.

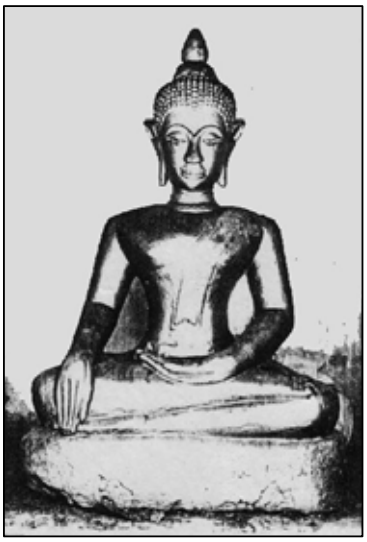

ภาพที่ 77 พระพุทธรูปหินทรายที่วัดป่าแดงบุนนาค อ.เมือง จ.พะเยา
ที่มา: ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “พระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532), 226.

พบเศียรพระพุทธรูปหินทรายวัดกู่ป้าด้อม[123] (ลายเส้นที่ 20) มีลักษณะพระพักตร์รูปไข่ พระหนุเป็นปม

ลายเส้นที่ 20 เศียรพระพุทธรูปหินทราย พบที่วัดกู่ป้าด้อม
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 74.

[123] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 74.

เทียบได้กับเศียรพระพุทธรูปหินทราย ที่วัดศรีโคมคำ อ.เมือง จ.พะเยา (ภาพที่ 78) ซึ่งเป็นพระพุทธรูปหินทรายในสกุลช่างพะเยา หมวดที่ 2 กลุ่มที่ 1 มีอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20[124]

ภาพที่ 78 เศียรพระพุทธรูปหินทรายที่วัดศรีโคมคำ อ.เมือง จ.พะเยา
ที่มา: ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “พระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532), 189.

นอกจากนั้นยังได้พบพระพุทธรูปหินทรายปราศจากพระเศียรที่วัดอีค่าง[125] วัดปู่เปี้ย[126] พบพระพุทธรูปที่ทำจากหินแอนดิไซท์ที่วัดกู่ขาว[127] และโกลนพระพุทธรูปศิลาแลงที่วัดกุมกาม[128] (ทั้งหมดไม่ปรากฏรายละเอียดลักษณะโบราณวัตถุ)

---

[124] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “พระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา,” 76.

[125] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529, 34.

[126] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี กลุ่มโบราณสถานวัดปู่เปี้ย เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2529, 24-25.

[127] กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, 104.

[128] กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศเหนือวัดกุมกาม อ.สารภี จ.เชียงใหม่ ปีงบประมาณ 2546, (ม.ป.ท.: กรมศิลปากร, 2546), 103.

พระพุทธรูปสำริด พบพระพุทธรูปสำริดและชิ้นส่วนที่สามารถนำมาศึกษาได้ดังนี้

พระพุทธรูปสำริดที่วัดหัวหนอง[129] องค์แรก (ลายเส้นที่ 21) มีลักษณะรัศมีเป็นดอกบัวตูมค่อนข้างกลม พระเกศาขมวดเป็นวงขนาดใหญ่ พระพักตร์กลม พระนาสิกงุ้ม พระหนุเป็นปม พระวรกายอวบอ้วน พระอุระนูน ครองจีวรแบบห่มดอง สังฆาฏิยาวจรดพระนาภีมีปลายแหลม พระหัตถ์แสดงปางสมาธิ ประทับนั่งขัดสมาธิราบบนฐานเขียง หน้าตักกว้าง 13 เซนติเมตร องค์พระสูง 14.8 เซนติเมตร จากรูปแบบพุทธลักษณะเป็นศิลปะล้านนาที่แสดงอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบปาละ สันนิษฐานว่ามีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19

ลายเส้นที่ 21 พระพุทธรูปสำริดปางสมาธิ พบที่วัดหัวหนอง
ที่มา: พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), ไม่ปรากฏเลขหน้า

[129] พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (ม.ป.ท.: ม.ป.ป.), 38-39.

องค์ที่สอง (ลายเส้นที่ 22) มีลักษณะรัศมีเป็นดอกบัวตูมค่อนข้างสูง พระเกศาขมวดเป็นวงขนาดเล็ก พระพักตร์ค่อนข้างกลม พระกรรณยาว พระเนตรเหลือบต่ำ พระวรกายผอม ครองจีวรแบบห่มดอง ชายสังฆาฏิเหนือพระถันมีปลายตัด พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิเพชรอยู่บนฐานบัวหงายมีเกสรบัวเรียงโดยรอบ จากรูปแบบพุทธลักษณะเทียบได้กับ พระพุทธสิหิงค์ที่วัดดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย (ภาพที่ 79) ซึ่งมีจารึกระบุปีที่สร้าง พ.ศ.2041 ซึ่งเป็นศิลปะล้านนาในหมวดพระพุทธสิหิงค์ กลุ่มเชียงของ[130]

ลายเส้นที่ 22 พระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย พบที่วัดหัวหนอง

ที่มา: พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), ไม่ปรากฏเลขหน้า

[130] สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์และฮันส์ เพนธ์, พุทธศิลปะในนิกายสีหฬภิกขุ พ.ศ.1900-2000 (ราว ค.ศ.1350-1550) : ศึกษาจากพระพุทธสิหิงค์และพระพุทธรูปที่มีจารึกในประเทศไทย (เน้นล้านนา), 53.

ภาพที่ 79 พระพุทธสิหิงค์ที่วัดดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย มีจารึกปีที่สร้าง พ.ศ.2041
ที่มา: สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์และฮันส์ เพนธ์, พุทธศิลปะในนิกายสีหฬภิกขุ พ.ศ.1900-2000 (ราว ค.ศ. 1350-1550) : ศึกษาจากพระพุทธสิหิงค์และพระพุทธรูปที่มีจารึกในประเทศไทย (เน้นล้านนา), 53.

องค์ที่สาม (ลายเส้นที่ 23) มีลักษณะรัศมีเป็นเปลว พระเกศาขมวดเป็นวง ไรพระศกเป็นเส้นเลียบพระนลาฏ พระกรรณยาว พระวรกายเล็ก พระเศียรโต พระอุระค่อนข้างนูน ครองจีวรแบบห่มดอง สังฆาฏิยาวจรดพระนาภี พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิราบ จากรูปแบบพุทธลักษณะเป็นศิลปะล้านนาที่แสดงอิทธิพลศิลปะสุโขทัย สันนิษฐานว่ามีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21

ลายเส้นที่ 23 พระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย พบที่วัดหัวหนอง
ที่มา: พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), ไม่ปรากฏเลขหน้า

พบชิ้นส่วนเศียรพระพุทธรูปสำริดที่วัดหัวหนองโดยเศียรแรก (ภาพที่ 80) มีลักษณะพระเกศาเป็นวง ไม่ปรากฏพระรัศมี พระพักตร์ค่อนข้างกลม จากรูปแบบพุทธลักษณะเป็นศิลปะล้านนาที่แสดงอิทธิพลศิลปะปาละ สันนิษฐานว่ามีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 และเศียรที่สอง (ภาพที่ 81) มีลักษณะพระเกศาเป็นวง ไม่ปรากฏพระรัศมี พระพักตร์ค่อนข้างเรียวยาวรูปไข่ พระนาสิกโด่งจากรูปแบบพุทธลักษณะเป็นศิลปะล้านนาที่แสดงอิทธิพลศิลปะสุโขทัย สันนิษฐานว่ามีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21

ภาพที่ 80 เศียรพระพุทธรูปสำริด พบที่วัดหัวหนอง
ที่มา: กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, (ม.ป.ท.: กรมศิลปากร, 2534), 84.

ภาพที่ 81 เศียรพระพุทธรูปสำริด พบที่วัดหัวหนอง
ที่มา: กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, (ม.ป.ท.: กรมศิลปากร, 2534), 85.

พบพระเศียรพระพุทธรูปสำริดที่วัดกู่ป้าด้อม[131] (ภาพที่ 82) มีลักษณะพระพักตร์รูปไข่ เม็ดพระศกแบบหนามขนุน พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์แย้มเล็กน้อย พระกรรณยาว พระหนุเป็นปม จากรูปแบบพุทธลักษณะเป็นศิลปะล้านนาที่แสดงอิทธิพลศิลปะสุโขทัย สันนิษฐานว่ามีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21

ภาพที่ 82 เศียรพระพุทธรูปสำริด พบที่วัดกู่ป้าด้อม
ที่มา: ปุราณรักษ์,เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 67.

[131] เรื่องเดียวกัน, 66.

นอกจากนั้นพบพระพุทธรูปสำริดและชิ้นส่วน แต่จากภาพและรายงานที่บันทึกทำให้ไม่สามารถศึกษาเพื่อกำหนดอายุได้ อาทิ พระพุทธรูปสำริดสภาพสมบูรณ์ (ภาพที่ 83) ที่วัดพระเจ้าองค์ดำ[132] พบชิ้นส่วนพระกรรณ และชิ้นส่วนพระบาท มีลักษณะเป็นพระบาทด้านซ้าย นิ้วพระบาทยาวเสมอกัน มีเดือยโลหะสำหรับยึดติดส่วนฐาน ที่วัดเจดีย์เหลี่ยม[133] พบพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่วัดธาตุน้อย[134]

ภาพที่ 83 พระพุทธรูปสำริด พบที่วัดพระเจ้าองค์ดำ
ที่มา: หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดี และการบูรณะเสริมความมั่นคง แหล่งโบราณคดี วัดพระเจ้าองค์ดำ, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

---

[132] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดี และการบูรณะเสริมความมั่นคง แหล่งโบราณคดี วัดพระเจ้าองค์ดำ, (ม.ป.ท.: ม.ป.ป.), 19-21.

[133] มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 52.

[134] ศิริภักณ์ อังอนันท์ และวิเศษ เพชรประดับ, รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะเจดีย์วัดน้อย เวียงกุมกาม, (ม.ป.ท.: ม.ป.ป.), 18.

พบชิ้นส่วนพระหัตถ์พระพุทธรูปที่วัดอีค่าง[135] สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชิ้นส่วนพระพุทธรูปปางมารวิชัย และยังพบชิ้นส่วนพระพุทธรูปสภาพชำรุด (ไฟไหม้) จำนวนหนึ่ง พบพระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย ที่วัดปู่เปี้ย[136] พบชิ้นส่วนพระหัตถ์ด้านขวาที่วัดธาตุขาว[137] พบชิ้นส่วนพระหัตถ์พระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัยที่วัดกุมกาม[138] พบชิ้นส่วนพระหัตถ์พระพุทธรูปสำริดที่วัดกู่ขาว[139] ซึ่งบริเวณข้อพระกรมีสลักสำหรับสวมกับพระกร พบชิ้นส่วนพระพุทธรูปสำริดและเปลวรัศมีสำริดที่วัดกู่ไม้ซ้าง[140] พบชิ้นส่วนพระพุทธรูปสำริดที่วัดกู่อ้ายหลาน[141] มีทั้งเม็ดพระศกสำริด พระหัตถ์สำริดและฐานพระพุทธรูปสำริด พบชิ้นส่วนฐานพระพุทธรูปสำริดที่วัดกู่อ้ายสี[142] พบชิ้นส่วนพระหัตถ์พระพุทธรูปสำริดและชิ้นส่วนฐานพระพุทธรูปที่วัดกู่มะเกลือ[143] พบพระเศียรและชิ้นส่วนฐานพระพุทธรูปสำริดที่วัดกู่ริดไม้[144]

---

[135] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529, 35.

[136] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี กลุ่มโบราณสถานวัดปู่เปี้ย เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2529, 24.

[137] วิชัย ตันกิตติกร และทวีศักดิ์ ชุณหะวัณ, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดธาตุขาว ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, (ม.ป.ท.: ม.ป.ป.),13.

[138] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศเหนือ วัดกุมกาม อ.สารภี จ. เชียงใหม่, (ม.ป.ท.: ม.ป.ป), 74.

[139] กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, 103.

[140] หน่วยศิลปากรที่ 4, กรมศิลปากร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีกู่ไม้ซ้าง, (ม.ป.ท.: ม.ป.ป.), 17.

[141] ปุราณรักษ์,เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 89.

[142] เรื่องเดียวกัน, 204.

[143] เรื่องเดียวกัน, 114-115.

[144] เรื่องเดียวกัน, 139.

นอกจากพระพุทธรูปที่ทำจากหินกึ่งมีค่า หินทราย และสำริดแล้ว ยังได้พบพระพุทธรูปที่ทำจากปูนปั้นและดินเผาอีกด้วย แต่เนื่องจากสภาพโบราณวัตถุบางชิ้นมีสภาพชำรุดมาก และบางรายการปรากฏเฉพาะรายชื่อในบัญชีโบราณวัตถุที่พบจากการดำเนินงานเท่านั้น ทำให้ไม่สามารถศึกษารายละเอียด เพื่อการกำหนดอายุหรือรูปแบบได้ จึงศึกษาได้แต่วัสดุที่นำมาสร้างเท่านั้น อาทิ ชิ้นส่วนพระพุทธรูปปูนปั้นประเภทพระเศียรและเม็ดพระศกพบที่วัดอีค่าง[145] วัดพระเจ้าองค์ดำ[146] วัดปู่เปี้ย[147] วัดกู่ไม้ซ้ง[148] วัดเจดีย์เหลี่ยม[149] วัดกู่มะเกลือ[150] วัดกู่ริดไม้[151]วัดกุมกามทีปราม[152] วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1[153]วัดกู่อ้ายสี[154] พบชิ้นส่วนพระพักตร์พระพุทธรูปปูนปั้นที่วัดเจดีย์เหลี่ยม[155] พบชิ้นส่วนพระเศียร เปลวรัศมี เม็ดพระศก และพระหัตถ์ของพระพุทธรูปปูน

---

[145] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529, 13.

[146] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดีและการบูรณะเสริมความมั่นคง แหล่งโบราณคดี วัดพระเจ้าองค์ดำ, 22.

[147] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี กลุ่มโบราณสถานวัดปู่เปี้ย เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2529, 26.

[148] หน่วยศิลปากรที่ 4, กรมศิลปากร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีกู่ไม้ซ้ง, 16.

[149] มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 57.

[150] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 114.

[151] เรื่องเดียวกัน, 139-140.

[152] เรื่องเดียวกัน, 169.

[153] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 เวียงกุมกาม ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ, (ม.ป.ท: ม.ป.ป.), 27.

[154] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 204.

[155] มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 57.

ปั้นที่วัดกู่อ้ายหลาน[156] พบเม็ดพระศกดินเผาเป็นจำนวนมากที่วัดธาตุขาว[157] พบชิ้นส่วนพระพุทธรูปดินเผาที่วัดหัวหนอง[158] วัดกู่อ้ายหลาน[159] วัดหนานช้าง[160] เป็นต้น

เจดีย์จำลองหิน พบเจดีย์จำลองทำจากหินควอทซ์ที่วัดกู่ป้าด้อม[161] (ภาพที่ 84) มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆัง ส่วนฐานเป็นบัวลูกแก้วซ้อนกัน 3 ชั้น ภายในกลวง สันนิษฐานว่าใช้เป็นภาชนะสำหรับบรรจุพระธาตุ จากรูปแบบเจดีย์ที่ปรากฏบัวลูกแก้วซ้อนกัน 3 ชั้น ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมในสถาปัตยกรรมล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 21[162] ดังนั้นสันนิษฐานว่าเจดีย์จำลองนี้มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังพบเจดีย์จำลอง ? ทำจากหินทราย ที่วัดกู่ไม้ซ้าง[163] (ลายเส้นที่ 24) ปรากฏลักษณะองค์ระฆังและส่วนปลียอด ?

ภาพที่ 84 เจดีย์หินควอทซ์ พบที่วัดกู่ป้าด้อม
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 69.

---

[156] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 89-90.

[157] วิชัย ตันกิตติกร และทวีศักดิ์ ชุณหะวัณ, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดธาตุขาว ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, (อัดสำเนา), 13.

[158] พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์และเสน่ห์ มั่นคงประสงค์, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่นคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (อัดสำเนา), 34.

[159] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 90.

[160] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ. สารภี จ.เชียงใหม่, (ม.ป.ท.: ม.ป.ป.), 101.

[161] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 69.

[162] สันติ เล็กสุขม, ศิลปะภาคเหนือ: หริภุญชัย-ล้านนา, 107-115.

[163] กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, 95.

ลายเส้นที่ 24 เจดีย์จำลอง? ทำจากหินทราย พบที่วัดกู่ไม้ซ้าง
ที่มา: กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, (ม.ป.ท.: กรมศิลปากร, 2534), 96.

เจดีย์จำลองสำริด พบฐานเจดีย์จำลองสำริดที่วัดกู่มะเกลือ[164] มีลักษณะเป็นส่วนฐานของเจดีย์จำลองและส่วนบัวลูกแก้วซ้อนกัน 3 ชั้น ภายในกลวง (ภาพที่ 85) จากรูปแบบเจดีย์ปรากฏบัวลูกแก้วซ้อนกัน 3 ชั้น ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมในสถาปัตยกรรมล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 21[165] ดังนั้นสันนิษฐานว่าเจดีย์จำลองสำริดที่พบที่วัดกู่มะเกลือ มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ด้วยเช่นกัน

เจดีย์จำลองสำริดสันนิษฐานว่าใช้เป็นภาชนะสำหรับบรรจุพระธาตุ ซึ่งรูปแบบเจดีย์จำลองสำริดในลักษณะเดียวกันนี้ ยังพบในกรุเจดีย์ร้างบริเวณลานหน้าวัดน้ำตกแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ (พบเมื่อ 6 กุมภาพันธ์ 2553) มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆัง ตั้งอยู่บนฐานบัวลูกแก้วซ้อนกัน 3 ชั้น ภายในบรรจุพระธาตุ ก้อนทองคำขนาดเล็ก ก้อนเงิน และผลึกหินควอทซ์ทรงกลม (ภาพที่ 86 และ87)

---

[164] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 117.

[165] สันติ เล็กสุขม, ศิลปะภาคเหนือ: หริภุญชัย-ล้านนา, 107-115.

ภาพที่ 85 ฐานเจดีย์จำลองสำริด พบที่วัดกู่มะเกลือ
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 118.

ภาพที่ 86 เจดีย์จำลองสำริด พบที่เจดีย์ร้างหน้าวัดน้ำตกแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 87 พระธาตุ ก้อนทองคำขนาดเล็ก ก้อนเงิน และผลึกหินควอทซ์ทรงกลม ที่บรรจุอยู่ใน
เจดีย์จำลองสำริด พบในกรุเจดีย์ร้างหน้าวัดน้ำตกแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

โบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผา

จากการดำเนินงานขุดแต่งโบราณสถานทั้ง 23 แห่งภายในเวียงกุมกามได้พบภาชนะดินเผาทั้งในแบบสมบูรณ์และเศษภาชนะดินเผาเป็นจำนวนมาก ซึ่งแบ่งตามประเภทของเนื้อภาชนะดินเผาได้ดังนี้

ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน (Earthenware)

ได้พบเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อเครื่องดินทั้งที่พอสันนิษฐานรูปทรงได้และแบบค่อนข้างสมบูรณ์ รูปแบบที่พบได้แก่

1.คนโท หรือน้ำต้น เป็นภาชนะสำหรับบรรจุน้ำ มีลักษณะลำตัวคล้ายหม้อแต่มีคอสูง ก้นมีขอบฐานเตี้ย ๆ มีเนื้อบาง มีการตกแต่งด้วยการทาน้ำดินสีแดงและเขียนลายสีขาว ได้พบเศษภาชนะดินเผาประเภทคนโทที่วัดอีก้าง[166] วัดธาตุน้อย[167] วัดธาตุขาว[168]วัดหัวหนอง[169] วัดพระเจ้าองค์ดำ[170] วัดกู่ไม้ซ้ง[171] วัดเจดีย์เหลี่ยม[172] วัดกู่อ้ายหลาน[173] วัดกู่อ้ายสี[174] วัดกู่

---

[166] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529, 16

[167] ศิริภักณ์ อังอนันท์ และวิเศษ เพชรประดับ, รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะเจดีย์วัดน้อย เวียงกุมกาม, 16.

[168] วิชัย ตันกิตติกร และทวีศักดิ์ ชุณหะวัณ, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดธาตุขาว ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, 12.

[169] พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 35.

[170] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดีและการบูรณะเสริมความมั่งคง แหล่งโบราณคดีวัดพระเจ้าองค์ดำ, 14.

[171] กรมศิลปากร, หน่วยศิลปากรที่ 4, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีกู่ไม้ซ้ง, 19.

[172] มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 42.

[173] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 91.

[174] เรื่องเดียวกัน, 205.

มะเกลือ[175] วัดกู่ริดไม้[176] วัดโบสถ์[177] วัดกุมกามทีปราม[178] วัดหนานช้าง[179] วัดกุมกามทีปราม หมายเลข 1[180] วัดกู่ป้าด้อม[181]

ภาพที่ 88 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทคนโท พบที่วัดกู่อ้ายหลาน
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 92.

[175] เรื่องเดียวกัน, 116.

[176] เรื่องเดียวกัน, 141.

[177] เรื่องเดียวกัน, 42.

[178] เรื่องเดียวกัน, 171.

[179] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ. สารภี จ.เชียงใหม่, (ม.ป.ท: ม.ป.ป.), 95.

[180] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 เวียงกุม กาม ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ, 29.

[181] ช่อฟ้าก่อสร้าง, รายงานการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดกู่ป้า ด้อม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (ม.ป.ท., 2546), 37.

2.หม้อ ลักษณะปากบานออก คอสั้น ลำตัวผายออกกว้างกว่าส่วนปาก และโค้งลงหาส่วนฐาน สันนิษฐานว่าเป็นภาชนะที่ใช้บรรจุน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค และเป็นภาชนะที่ใช้ในการประกอบอาหาร ได้พบเศษภาชนะดินเผาประเภทหม้อที่วัดอีก้าง[182] วัดหัวหนอง[183] วัดพระเจ้าองค์ดำ[184] วัดกู่ไม้ซ้ง[185] วัดกู่อ้ายหลาน[186] วัดกู่อ้ายสี[187] วัดกู่มะเกลือ[188] วัดกู่ริดไม้[189] วัดโบสถ์[190] วัดกุมกามทีปราม[191] วัดหนานช้าง[192] วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1[193] วัดกุมกามหมายเลข 1[194] วัดกู่ป้าด้อม[195]

---

[182] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีโบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529, 36.

[183] พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 34.

[184] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดีและการบูรณะเสริมความมั่งคงแหล่งโบราณคดีวัดพระเจ้าองค์ดำ, 15.

[185] กรมศิลปากร, หน่วยศิลปากรที่ 4, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีกู่ไม้ซ้ง, 18.

[186] ปุราณรักษ์,เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 91.

[187] เรื่องเดียวกัน, 205.

[188] เรื่องเดียวกัน, 116.

[189] เรื่องเดียวกัน, 141.

[190] เรื่องเดียวกัน, 42.

[191] เรื่องเดียวกัน, 171.

[192] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 95.

[193] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 เวียงกุมกาม ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ, 29.

[194] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามร้างหมายเลข 1 ใกล้วัดกุมกาม (ร้าง) ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ 2546, (ม.ป.ท.,2546), 26.

[195] ช่อฟ้าก่อสร้าง, รายงานการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดกู่ป้าด้อม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 37.

ลายเส้นที่ 25 ภาชนะดินเผาประเภทหม้อเนื้อดิน พบจากการขุดแต่งวัดหัวหนอง
ที่มา: พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (ม.ป.ท.,2532), ไม่ปรากฏเลขหน้า

ภาพที่ 89 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทพวยกา พบที่วัดโบสถ์
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 42.

3.หม้อมีพวย ลักษณะคล้ายหม้อก้นกลม แต่ส่วนปากที่แคบกว่า ลำตัวผายออก มีพวยกายื่นเฉียงบริเวณส่วนไหล่ ได้พบชิ้นส่วนพวยที่วัดหัวหนอง[196]

[196] พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 35.

วัดพระเจ้าองค์ดำ[197] วัดกู่ไม้ซ้ง[198] วัดโบสถ์[199] วัดหนานช้าง[200]

4.ไห ลักษณะปากบานออก คอสั้น ไหล่โค้งผายออกกว้างกว่าส่วนปาก ลำตัวเรียวสอบลงหาส่วนฐาน ก้นเรียบแบน ได้พบภาชนะดินเผาประเภทไห ที่วัดหัวหนอง[201] วัดพระเจ้าองค์ดำ[202] วัดกู่อ้ายหลาน[203] วัดกู่อ้ายสี[204] วัดกู่ริดไม้[205] วัดโบสถ์[206] วัดกุมกามทีปราม[207] วัดหนานช้าง[208] วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1[209] วัดกู่ป้าด้อม[210]

---

[197] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดีและการบูรณะเสริมความมั่งคงแหล่งโบราณคดีวัดพระเจ้าองค์ดำ, 15.

[198] กรมศิลปากร, หน่วยศิลปากรที่ 4, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีกู่ไม้ซ้ง, 19.

[199] ปุราณรักษ์,เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 42.

[200] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 95.

[201] พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 36.

[202] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดีและการบูรณะเสริมความมั่งคงแหล่งโบราณคดีวัดพระเจ้าองค์ดำ, 14.

[203] ปุราณรักษ์,เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 91.

[204] เรื่องเดียวกัน, 205.

[205] เรื่องเดียวกัน, 141.

[206] เรื่องเดียวกัน, 42.

[207] เรื่องเดียวกัน, 171.

[208] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 95.

[209] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 เวียงกุมกาม ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ, 29.

[210] ช่อฟ้าก่อสร้าง, รายงานการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดกู่ป้าด้อม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 37.

5.ตะคันดินเผาหรือผางประทีป เป็นภาชนะขนาดเล็ก ใช้สำหรับใส่เทียนหรือน้ำมันสำหรับจุดไฟเพื่อให้ความสว่างหรือถวายเป็นพุทธบูชา โดยตะคันดินเผาที่พบแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทด้วยกันคือ

ตะคันดินเผาแบบไม่มีฐาน มีรูปแบบคล้ายถ้วย ปากบานออก ก้นตื้น ได้พบตะคันดินเผาแบบนี้ที่วัดอีก้าง[211] วัดธาตุน้อย[212] วัดธาตุขาว[213] วัดหัวหนอง[214] วัดพระเจ้าองค์ดำ[215] วัดกู่ไม้ซ้ง[216] วัดเจดีย์เหลี่ยม[217] วัดกู่มะเกลือ[218] วัดกู่ริดไม้[219] วัดกุมกามทีปราม[220] วัดหนานช้าง[221] วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1[222]

---

[211] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีโบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529, 38.

[212] ศิริภักณ์ อังอนันท์ และวิเศษ เพชรประดับ, รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะเจดีย์วัดน้อย เวียงกุมกาม, 16.

[213] วิชัย ตันกิตติกร และทวีศักดิ์ ชุณหะวัณ, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีโบราณสถานวัดธาตุขาว ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, 13.

[214] พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 35.

[215] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดีและการบูรณะเสริมความมั่งคงแหล่งโบราณคดีวัดพระเจ้าองค์ดำ, 14.

[216] กรมศิลปากร, หน่วยศิลปากรที่ 4, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีกู่ไม้ซ้ง, 18.

[217] มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 39.

[218] ปุราณรักษ์,เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 116.

[219] เรื่องเดียวกัน, 141.

[220] เรื่องเดียวกัน, 171.

[221] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 96.

[222] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 เวียงกุมกาม ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ, 28.

วัดกุมกามหมายเลข 1[223] วัดกู่ป้าด้อม[224]

ตะคันดินเผาแบบมีฐาน มีรูปแบบคล้ายพาน โดยมีฐานสูง ก้นตื้น ได้พบตะคันดินเผาแบบนี้ที่ วัดธาตุน้อย[225]

ภาพที่ 90 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทตะคันแบบไม่มีฐาน พบที่วัดกู่ป้าด้อม
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 69.

[223] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามร้างหมายเลข 1 ใกล้วัดกุมกาม (ร้าง) ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ 2546, 24.

[224] ช่อฟ้าก่อสร้าง, รายงานการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดกู่ป้าด้อม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 37.

[225] ศิริภักณ์ อังอนันท์ และวิเศษ เพชรประดับ, รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะเจดีย์วัดน้อย เวียงกุมกาม, 17.

7.บาตร ลักษณะขอบปากมนเข้าด้านใน ก้นกลม รูปร่างคล้ายบาตรในปัจจุบัน แต่มีเนื้อบางมาก ขัดมันทั้งด้านในและด้านนอก ได้พบภาชนะดินเผาประเภทบาตรที่วัดกู่ริดไม้[226]

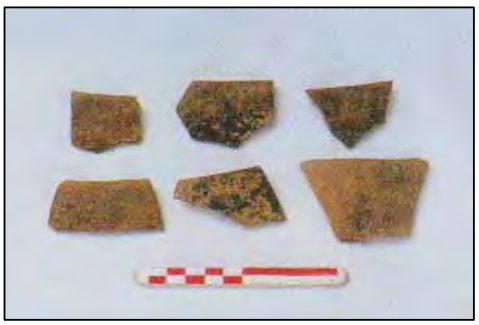

ภาพที่ 91 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทบาตร พบที่วัดกู่ริดไม้
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 142

[226] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 141.

8.ฝาภาชนะดินเผา ลักษณะเป็นแผ่นดินเผามีปุ่มจับด้านบน สันนิษฐานว่าใช้สำหรับปิดภาชนะประเภทหม้อ อ่าง และไหปากกว้าง พบฝาภาชนะดินเผาที่วัดกู่ไม้ซ้ง[227] วัดกู่ริดไม้[228] วัดกู่ป้าด้อม[229]

ภาพที่ 92 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทฝาภาชนะ พบที่วัดกู่ริดไม้
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 142

[227] กรมศิลปากร, หน่วยศิลปากรที่ 4, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีกู่ไม้ซ้ง, 22.

[228] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 142

[229] ช่อฟ้าก่อสร้าง, รายงานการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดกู่ป้าด้อม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 37.

ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องหิน (Stoneware) ได้พบเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อเครื่องหินทั้งที่พอสันนิษฐานรูปทรงได้และแบบค่อนข้างสมบูรณ์ รูปแบบที่พบได้แก่

1.ครก เป็นภาชนะมีลักษณะคล้ายชาม ปากบานออก ขอบปากมีลักษณะม้วนกลมออกด้านนอก ลำตัวโค้งสอบลงมาหาส่วนก้น มีขอบฐานเตี้ย มีเนื้อหนา เป็นภาชนะสำหรับบดเมล็ดพืชหรืออาหาร ได้พบภาชนะดินเผาประเภทครกที่วัดอีก้าง[230] วัดธาตุขาว[231] วัดหัวหนอง[232] วัดพระเจ้าองค์ดำ[233] วัดกู่ไม้ซ้ง[234] วัดกู่อ้ายหลาน[235] วัดกู่อ้ายสี[236] วัดกู่มะเกลือ[237] วัดหนานช้าง[238] วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1[239] วัดกู่ป้าด้อม[240]

---

[230] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีโบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529, 36.

[231] วิชัย ตันกิตติกร และทวีศักดิ์ ชุณหะวัณ, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีโบราณสถานวัดธาตุขาว ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, 13.

[232] พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 36.

[233] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดีและการบูรณะเสริมความมั่งคงแหล่งโบราณคดีวัดพระเจ้าองค์ดำ, 14.

[234] กรมศิลปากร, หน่วยศิลปากรที่ 4, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีกู่ไม้ซ้ง, 18.

[235] ปุราณรักษ์,เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 92.

[236] เรื่องเดียวกัน, 205.

[237] เรื่องเดียวกัน, 116.

[238] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 96.

[239] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 เวียงกุมกาม ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ, 27.

[240] ช่อฟ้าก่อสร้าง, รายงานการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดกู่ป้าด้อม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 37.

ภาพที่ 93 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทครก พบที่วัดกู่อ้ายหลาน
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 92.

2.สากดินเผา มี 2 รูปแบบด้วยกันคือ แบบที่ 1 เป็นแท่งดินเผาทรงกระบอกปลายมน แบบที่ 2 ส่วนด้ามจับมีปลายมน อีกด้านหนึ่งมีลักษณะเป็นหัวคล้ายดอกเห็ดทรงกลม สากดินเผาเป็นโบราณวัตถุที่ใช้คู่กับครกดินเผาสำหรับบดอาหารพร้อมกับครก ได้พบสากดินเผาที่วัดอีก้าง[241] วัดธาตุขาว[242]วัดหัวหนอง[243] วัดพระเจ้าองค์ดำ[244] วัดกู่ไม้ซ้ง[245] วัดกุมกามทีปราม[246] วัดหนานช้าง[247] วัดกุมกามหมายเลข 1[248] วัดกู่ป้าด้อม[249]

---

[241] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529, 38.

[242] วิชัย ตันกิตติกร และทวีศักดิ์ ชุณหะวัณ, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดธาตุขาว ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, 13.

[243] พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 36.

[244] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดีและการบูรณะเสริมความมั่งคง แหล่งโบราณคดีวัดพระเจ้าองค์ดำ, 17.

[245] กรมศิลปากร, หน่วยศิลปากรที่ 4, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีกู่ไม้ซ้ง, 20.

[246] ปุราณรักษ์,เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 171.

[247] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ. สารภี จ.เชียงใหม่, 96.

ภาพที่ 94 ชิ้นส่วนสากดินเผา พบที่วัดโบสถ์
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 45.

3.ไห ลักษณะปากบานออก คอคอด ลำตัวผายออกกว้างโดยเฉพาะส่วนไหล่ ลำตัวโค้งสอบลงหาส่วนฐาน ก้นเรียบแบน ได้พบไหที่วัดหัวหนอง[250] วัดกู่ไม้ซ้ง[251] วัดโบสถ์[252] วัดหนานช้าง[253] วัดกุมกามหมายเลข 1[254] วัดกู่ป้าด้อม[255] วัดพันเลา[256]

---

[248] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามร้างหมายเลข 1 ใกล้วัดกุมกาม (ร้าง) ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ 2546, (ม.ป.ท.,2546), 26.

[249] ช่อฟ้าก่อสร้าง, รายงานการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดกู่ป้าด้อม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 38.

[250] พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 36.

[251] กรมศิลปากร, หน่วยศิลปากรที่ 4, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีกู่ไม้ซ้ง, 20.

[252] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 42.

[253] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 96.

[254] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามร้างหมายเลข 1 ใกล้วัดกุมกาม (ร้าง) ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ 2546, (ม.ป.ท.,2546), 26.

ภาชะดินเผาเนื้อเครื่องหินเคลือบน้ำดิน (Glazed Stoneware) ได้พบเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อเครื่องหินเคลือบน้ำดินทั้งที่พอสันนิษฐานรูปทรงได้และแบบค่อนข้างสมบูรณ์ โดยได้แบ่งออกตามแหล่งผลิตภาชนะได้ดังนี้

แหล่งเตาสันกำแพง

ก.ภาชนะดินเผาประเภทจาน ลักษณะเป็นจานเคลือบสีเขียวด้านในส่วนด้านนอกเคลือบใส ได้พบเศษภาชนะดินเผาประเภทจานจากแหล่งเตาสันกำแพงที่วัดอีก้าง[257] วัดธาตุขาว[258] วัดกุมกาม[259] วัดกู่อ้ายหลาน[260] วัดกู่อ้ายสี[261] วัดกู่มะเกลือ[262] วัดกู่ริดไม้[263] วัดโบสถ์[264] วัดหนานช้าง[265] วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1[266]

---

[255] ช่อฟ้าก่อสร้าง, รายงานการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดกู่ป้าด้อม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 37.

[256] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดพันเลา ตำบลหนองผึ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ 2548, 33.

[257] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529, 37.

[258] วิชัย ตันกิตติกร และทวีศักดิ์ ชุณหะวัณ, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดธาตุขาว ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, 12.

[259] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศเหนือ วัดกุมกาม อ.สารภี จ. เชียงใหม่, 93.

[260] ปุราณรักษ์,เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 91.

[261] เรื่องเดียวกัน, 206.

[262] เรื่องเดียวกัน, 116.

[263] เรื่องเดียวกัน, 142.

[264] เรื่องเดียวกัน, 42.

[265] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ. สารภี จ.เชียงใหม่, 96.

[266] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 เวียงกุมกาม ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ, 30.

ภาพที่ 95 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทจาน จากแหล่งเตาสันกำแพง พบที่วัดกู่อ้ายสี
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 206.

ข.ภาชนะดินเผาประเภทถ้วยขนาดเล็ก ลักษณะเป็นถ้วยขนาดเล็กเคลือบสีเขียวด้านใน บริเวณขอบปากไม่เคลือบ สันนิษฐานว่าน่าจะใช้เป็นตะคันหรือผางประทีป ได้พบเศษภาชนะดินเผาประเภทนี้ ที่วัดกู่อ้ายสี[267] วัดกู่ริดไม้[268] วัดกู่ป้าด้อม[269] วัดพันเลา[270]

ภาพที่ 96 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทถ้วยขนาดเล็ก จากแหล่งเตาสันกำแพง พบที่วัดกู่อ้ายสี
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 206.

---

[267] ปุราณรักษ์,เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 206.

[268] เรื่องเดียวกัน, 142.

[269] ช่อฟ้าก่อสร้าง, รายงานการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดกู่ป้าด้อม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 37.

[270] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดพันเลา ตำบลหนองผึ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ 2548, 77.

ค.ภาชนะดินเผาประเภทไหเคลือบสีน้ำตาล ลักษณะเป็นไหปากฝายลำตัวป่อง ก้นตัดเรียบ ได้พบเศษภาชนะดินเผาประเภทไหเคลือบสีน้ำตาลจากแหล่งเตาสันกำแพงที่วัดอีก้าง[271] วัดธาตุขาว[272] วัดกู่ไม้ซ้ง[273] วัดกู่อ้ายหลาน[274] วัดกู่อ้ายสี[275] วัดกู่มะเกลือ[276] วัดกู่ริดไม้[277] วัดโบสถ์[278] วัดกุมกามทีปราม[279] วัดหนานช้าง[280] วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1[281] วัดกุมกามหมายเลข 1[282] วัดกู่ป้าด้อม[283] วัดพันเลา[284]

---

[271] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529, 37.

[272] วิชัย ตันกิตติกร และทวีศักดิ์ ชุณหะวัณ, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดธาตุขาว ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, 12.

[273] กรมศิลปากร, หน่วยศิลปากรที่ 4, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีกู่ไม้ซ้ง, 21.

[274] ปุราณรักษ์,เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 91.

[275] เรื่องเดียวกัน, 206.

[276] เรื่องเดียวกัน, 116.

[277] เรื่องเดียวกัน, 142.

[278] เรื่องเดียวกัน, 42.

[279] เรื่องเดียวกัน, 171.

[280] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ. สารภี จ.เชียงใหม่, 96.

[281] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 เวียงกุมกาม ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ, 29.

[282] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามร้างหมายเลข 1 ใกล้วัดกุมกาม (ร้าง) ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ 2546, (ม.ป.ท.,2546), 26.

[283] ช่อฟ้าก่อสร้าง,รายงานการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดกู่ป้าด้อม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 37.

[284] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดพันเลา ตำบลหนองผึ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ 2548, 33.

ภาพที่ 97 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทไหเคลือบสีน้ำตาล จากแหล่งเตาสันกำแพง
พบที่วัดกู่อ้ายหลาน
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 93.

ง.ภาชนะดินเผาประเภทไหปากแคบ มีลักษณะปากตัด ขอบปากเรียบแบน ลำตัวโค้งผายออกแล้วสอบเข้าหาส่วนฐาน ก้น เรียบแบน มีทั้งเคลือบสีเขียวและสีน้ำตาล ได้พบเศษภาชนะดินเผาประเภทไหปากแคบจากแหล่งเตาสันกำแพงที่วัดกู่อ้ายหลาน[285] วัดกุมกามทีปราม[286] วัดหนานช้าง[287]

ภาพที่ 98 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทไหปากแคบ จากแหล่งเตาสันกำแพง พบที่วัดหนานช้าง

---

[285] ปุราณรักษ์,เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 91.

[286] เรื่องเดียวกัน, 171.

[287] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ. สารภี จ.เชียงใหม่, 96.

ภาพที่ 99 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทไหปากแคบ จากแหล่งเตาสันกำแพง พบที่วัดกู่อ้ายหลาน
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 92.

แหล่งเตาเวียงกาหลง

ก.ภาชนะดินเผาประเภทจาน เขียนลายดำบนพื้นสีขาว ใต้เคลือบใส ได้พบเศษภาชนะดินเผาประเภทจานจากแหล่งเตาเวียงกาหลงประเภทนี้ ที่วัดอีก้าง[288] วัดธาตุขาว[289] วัดกู่อ้ายหลาน[290] วัดกู่มะเกลือ[291] วัดหนานช้าง[292] วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1[293] วัดกู่ป้าด้อม[294]

---

[288] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529, 37.

[289] วิชัย ตันกิตติกร และทวีศักดิ์ ชุณหะวัณ, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดธาตุขาว ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, 12.

[290] ปุราณรักษ์,เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 93.

[291] เรื่องเดียวกัน, 116.

[292] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ. สารภี จ.เชียงใหม่, 96.

[293] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 เวียงกุม กาม ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ, 30.

[294] ช่อฟ้าก่อสร้าง, รายงานการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดกู่ป้า ด้อม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 37.

ภาพที่ 100 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทจาน เขียนลายดำบนพื้นสีขาว จากแหล่งเตาเวียงกาหลง พบที่วัดหนานช้าง

ข.ภาชนะดินเผาประเภทจาน เนื้อดินสีนวล ไม่เขียนลาย เคลือบใส ได้พบเศษภาชนะดินเผาประเภทชามจากแหล่งเตาเวียงกาหลงที่วัดกู่อ้ายสี[295] วัดกุมกาม[296] วัดเจดีย์เหลี่ยม[297] วัดกู่อ้ายหลาน[298] วัดกู่มะเกลือ[299]วัดกู่ริดไม้[300] วัดโบสถ์[301] วัดกุมกามทีปราม[302] วัดหนานช้าง[303] วัดกู่ป้าด้อม[304]

---

[295] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 206.

[296] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศเหนือ วัดกุมกาม อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 93.

[297] มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 45.

[298] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 93.

[299] เรื่องเดียวกัน, 116.

[300] เรื่องเดียวกัน, 142.

[301] เรื่องเดียวกัน, 42.

[302] เรื่องเดียวกัน, 171.

[303] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 96.

[304] ช่อฟ้าก่อสร้าง, รายงานการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดกู่ป้าด้อม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 37.

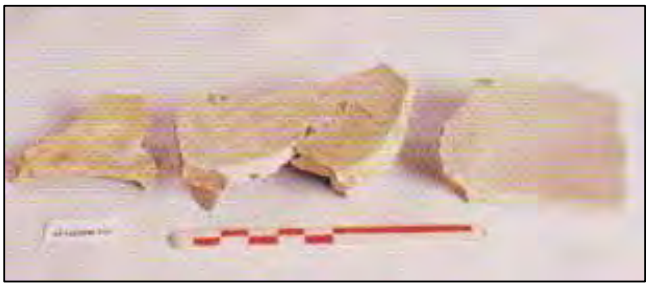

ภาพที่ 101 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทจานไม่เขียนลาย จากแหล่งเตาเวียงกาหลง
พบที่วัดกู่อ้ายหลาน
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 93.

แหล่งเตาสันทราย

ก.ภาชนะดินเผาประเภทไหเคลือบสีน้ำตาล มีลักษณะปากตรง ขอบปากเรียบแบน ลำตัวโค้งผายออกแล้วสอบเข้าหาส่วนฐาน ก้นเรียบแบน เนื้อดินค่อนข้างหยาบ สีน้ำตาลแกมดำ มีเม็ดทรายผสมค่อนข้างสูง ได้พบภาชนะดินเผาประเภทไหเคลือบสีน้ำตาลที่วัดกู่อ้ายหลาน[305] วัดกู่อ้ายสี[306] วัดกู่ริดไม้[307]

ภาพที่ 102 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทไหเคลือบสีน้ำตาล จากแหล่งเตาสันทราย
พบที่วัดกู่อ้ายหลาน
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 93.

---

[305] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 91.

[306] เรื่องเดียวกัน, 206.

[307] เรื่องเดียวกัน, 142.

ข.ภาชนะดินเผาประเภทไหปากผาย หรือไหปากบาน เคลือบสีน้ำตาล มีลักษณะปากผายออก ขอบปากเรียบแบน ลำตัวโค้งผายออกแล้วสอบเข้าหาส่วนฐาน ก้นเรียบแบน ได้พบภาชนะดินเผาประเภทนี้ที่วัดหนานช้าง

ภาพที่ 103 ภาชนะดินเผาประเภทไหปากผาย จากแหล่งเตาสันทราย พบที่วัดหนานช้าง

แหล่งเตาวังเหนือ

ภาชนะดินเผาประเภทจานเคลือบสีเขียว เนื้อดินละเอียดสีขาวเทา เคลือบเขียวค่อนข้างหนา ได้พบภาชนะดินเผาประเภทจาน จากแหล่งเตาวังเหนือที่วัดกู่อ้ายหลาน[308]

ภาพที่ 104 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทจานเคลือบสีเขียว จากแหล่งเตาวังเหนือ พบที่วัดกู่อ้ายหลาน

ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 93.

[308] เรื่องเดียวกัน, 91.

แหล่งเตาพาน

ภาชนะดินเผาประเภทจาน เนื้อดินค่อนข้างขาวนวล เคลือบสีเขียว ได้พบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาพานที่ วัดกู่อ้ายสี[309] วัดกู่มะเกลือ[310] วัดหนานช้าง[311]

ภาพที่ 105 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทจานเคลือบสีเขียว จากแหล่งเตาพาน พบที่วัดกู่อ้ายสี
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 206

แหล่งเตาลำปาง

ภาชนะดินเผาประเภทไหเคลือบสีน้ำตาล เนื้อดินค่อนข้างหยาบสีเทาและน้ำตาลแดง น้ำเคลือบมีสีน้ำตาลแกมดำและสีเหลืองและมีลักษณะเป็นหยดคล้ายน้ำตาเทียน ได้พบภาชนะดินเผาประเภทไหจากแหล่งเตาลำปางที่วัดกู่อ้ายหลาน[312] วัดกู่อ้ายสี[313] วัดกู่ริดไม้[314] วัดโบสถ์[315] วัดกุมกามทีปราม[316]

---

[309] เรื่องเดียวกัน, 206.

[310] เรื่องเดียวกัน, 116.

[311] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ. สารภี จ.เชียงใหม่, 96.

[312] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 91.

[313] เรื่องเดียวกัน, 206.

[314] เรื่องเดียวกัน, 142.

[315] เรื่องเดียวกัน, 42.

[316] เรื่องเดียวกัน, 171.

ภาพที่ 106 ชิ้นส่วนภาชนะดินเผาประเภทไหเคลือบสีน้ำตาล จากแหล่งเตาลำปาง
พบที่วัดกู่อ้ายหลาน
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท, 2543), 93.

ภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง (Porcelain) หรือเครื่องถ้วยจีน ได้พบภาชนะดินเผาประเภทเครื่องถ้วยจีนทั้งในสภาพสมบูรณ์และไม่สมบูรณ์ตามโบราณสถานทุกแห่งในเวียงกุมกาม

เครื่องถ้วยจีนที่พบส่วนมากเป็นเครื่องถ้วยจีนในสมัยราชวงศ์หมิง (พ.ศ.1911-พ.ศ.2187) เครื่องถ้วยจีนที่พบในสภาพสมบูรณ์กลุ่มใหญ่ที่นำมาศึกษาในครั้งนี้ เป็นเครื่องถ้วยจีนในสมัยราชวงศ์หมิง (พ.ศ.1911-พ.ศ.2187) ซึ่งได้พบจากการขุดแต่งโบราณสถานที่วัดหนานช้าง ในวันที่ 25 และ 28 ตุลาคม 2546 โดยในวันที่ 25 ตุลาคม 2546 ได้พบระหว่างอาคารโบราณสถานหมายเลข 12 และหมายเลข 4 โดยบรรจุอยู่ในภาชนะดินเผาทรงไหปากผายขนาดใหญ่ เนื้อดินแกร่ง เคลือบน้ำดินสีน้ำตาล (ภาพที่ 107) โดยถูกฝังอยู่ในระดับต่ำกว่าพื้นดินใช้งาน ประมาณ 15-20 เซนติเมตร ด้านบนของภาชนะปิดด้วยฝาภาชนะสำริดทรงกลมและถูกทับด้วยอิฐอีกต่อหนึ่ง ภายในบรรจุเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงจำนวน 47 ชิ้นและโบราณวัตถุอื่น ๆ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.ตลับพร้อมฝา เขียนลายพรรณพฤกษา ความสูงรวม 6.5 เซนติเมตร กว้าง 9 เซนติเมตร (ภาพที่ 108)

ภาพที่ 107 ภาชนะดินเผาเคลือบสีน้ำตาลทรงไหปากผายใบใหญ่ที่บรรจุเครื่องถ้วยจีน
จำนวนทั้งสิ้น 47 ใบ ขุดพบบริเวณด้านหลังอาคารหลังที่ 1 วัดหนานช้าง

ภาพที่ 108 ตลับพร้อมฝา เขียนลายพรรณพฤกษา พบที่วัดหนานช้าง

2.ตุ๊กตารูปช้าง กว้าง 10 เซนติเมตร สูง 6 เซนติเมตร (ภาพที่ 109)

ภาพที่ 109 ตุ๊กตารูปช้าง พบที่วัดหนานช้าง

3.กระปุกเขียนลายลูกท้อ กว้าง 9 เซนติเมตร สูง 7.5 เซนติเมตร

4.ฝาจุกเคลือบขาว เส้นผ่านศูนย์กลาง 6.8 เซนติเมตร สูง 3.3 เซนติเมตร

5.กระปุกเขียนลายพรรณพฤกษา สูง 7 เซนติเมตร (พบพร้อมฝาครอบสำริดและที่ป้ายปูนสำริด) (ภาพที่ 110)

ภาพที่ 110 กระปุก เขียนลายพรรณพฤกษา พบที่วัดหนานช้าง

6.กระปุก เขียนลายพรรณพฤกษาและมังกร สูง 8.3 เซนติเมตร (ภาพที่ 111)

ภาพที่ 111 กระปุกลาย เขียนลายพรรณพฤกษาและมังกร พบที่วัดหนานช้าง

7.กระปุกเคลือบสีน้ำเงิน สูง 8 เซนติเมตร (ภาพที่ 112)

ภาพที่ 112 กระปุกเคลือบสีน้ำเงิน พบที่วัดหนานช้าง

8.ตลับพร้อมฝา เขียนลายเมฆไหล ความสูงรวม 4.7 เซนติเมตร (ภาพที่ 113)

ภาพที่ 113 ตลับพร้อมฝา เขียนลายเมฆไหล พบที่วัดหนานช้าง

9.ตลับพร้อมฝา ความสูงรวม 6 เซนติเมตร (ภาพที่ 114)

ภาพที่ 114 ตลับพร้อมฝา พบที่วัดหนานช้าง

10.จาน ด้านในเขียนลายนกฟีนิกซ์ 3 ตัว มีอักษรจีนใต้ฐาน เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 9.2 เซนติเมตร สูง 3.8 เซนติเมตร (ภาพที่ 115)

ภาพที่ 115 จาน ด้านในเขียนลายนกฟีนิกซ์ 3 ตัว พบที่วัดหนานช้าง

11.จาน ด้านในเขียนลายนกฟีนิกซ์ 2 ตัว ด้านนอกเขียนลายนกฟีนิกซ์ 2 ตัว (ภาพที่ 116) มีอักษรจีนใต้ฐานเขียนว่า “พระเจ้าวั่นลี่แห่งราชวงศ์หมิง” (ครองราชย์ช่วง พ.ศ. 2116-พ.ศ.2162) (ภาพที่ 117) เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 8 เซนติเมตร สูง 3.2 เซนติเมตร

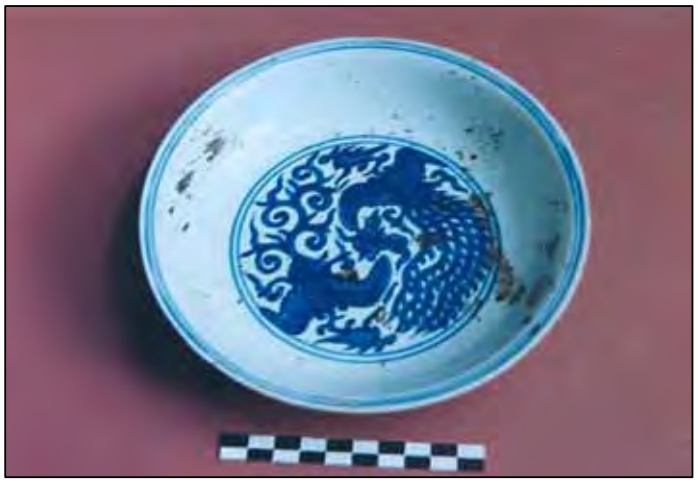

ภาพที่ 116 จาน ด้านในเขียนลายนกฟีนิกซ์ 2 ตัว พบที่วัดหนานช้าง

ภาพที่ 117 อักษรจีนใต้ฐานเขียนว่า “พระเจ้าวั่นลี่แห่งราชวงศ์หมิง”

12.ถ้วยเคลือบขาว เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 8 เซนติเมตร สูง 5 เซนติเมตร

13.ถ้วย ด้านในเขียนลายกระต่าย ด้านนอกเขียนลายสิงโต ใต้ฐานมีตราในกรอบสี่เหลี่ยม เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 8.8 เซนติเมตร สูง 4.7 เซนติเมตร (ภาพที่ 118)

ภาพที่ 118 ถ้วย ด้านในเขียนลายกระต่าย ด้านนอกเขียนลายสิงโต ใต้ฐานมีตราในกรอบสี่เหลี่ยม พบที่วัดหนานช้าง

14.ถ้วย ด้านในเขียนลายมังกร เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 10.3 สูง 5.2 เซนติเมตร

15.ถ้วยทรงสูง ขอบปากหยัก ด้านในเขียนลายนกเกาะกิ่งไม้ เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 9.7 เซนติเมตร สูง 8.4 เซนติเมตร

16.กระปุก เขียนลายดอกไม้ พร้อมฝาครอบสำริด ภายในกระปุกมีร่องรอยของคราบปูน สูง 6.5 เซนติเมตร

17.ตลับพร้อมฝา เขียนลายพรรณพฤกษาและนก ความสูงรวม 5.5 เซนติเมตร (ภาพที่ 119)

ภาพที่ 119 ตลับพร้อมฝา เขียนลายพรรณพฤกษาและนก พบที่วัดหนานช้าง

18.ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปขุนนาง เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 8.8 เซนติเมตร สูง 4 เซนติเมตร (ภาพที่ 120)

ภาพที่ 120 ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปขุนนาง พบที่วัดหนานช้าง

19.ถ้วย ด้านนอกเขียนลายสีแดงและเขียวรูปนกเกาะกิ่งไม้ในกรอบวงกลม เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 11.2 เซนติเมตร สูง 5.8 เซนติเมตร

20.ถ้วย ด้านนอกเขียนลายสีแดงและเขียวรูปดอกไม้และใบไม้ ใต้ฐานมีตราในกรอบสี่เหลี่ยม เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 11.5 เซนติเมตร สูง 5.8 เซนติเมตร

21.ถ้วย ตรงกลางด้านในเขียนลายดอกไม้ เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 14.3 เซนติเมตร สูง 6.2 เซนติเมตร (ภาพที่ 121)

ภาพที่ 121 ถ้วย ตรงกลางด้านในเขียนลายดอกไม้ พบที่วัดหนานช้าง

22.ถ้วย เขียนลายดอกไม้ทั้งด้านในและด้านนอก ใต้ฐานมีตราในกรอบสี่เหลี่ยมเส้นผ่านศูนย์กลางปาก 14.4 เซนติเมตร สูง 6.6 เซนติเมตร

23.ถ้วย ด้านในเขียนลายดอกไม้ ใต้ฐานมีตราในกรอบสี่เหลี่ยม เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 12.1 เซนติเมตร สูง 6 เซนติเมตร (ภาพที่ 122 และ 123)

ภาพที่ 122 ถ้วย ด้านในเขียนลายดอกไม้ พบที่วัดหนานช้าง

ภาพที่ 123 ถ้วย ด้านนอกเขียนลายทิวทัศน์และนก ใต้ฐานมีตราในกรอบสี่เหลี่ยม พบที่วัดหนานช้าง

24.ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปขุนนาง ด้านนอกเขียนลายรูปบุคคล เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 12.4 สูง 6.2 เซนติเมตร (ภาพที่ 124)

ภาพที่ 124 ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปขุนนาง ด้านนอกเขียนลายรูปบุคคล พบที่วัดหนานช้าง

25.ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปนกกะเรียน ด้านนอกเขียนสีแดงเป็นรูปกวาง เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 11.8 เซนติเมตร สูง 6 เซนติเมตร (ภาพที่ 125 และ 126)

ภาพที่ 125 ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปนกกะเรียน พบที่วัดหนานช้าง

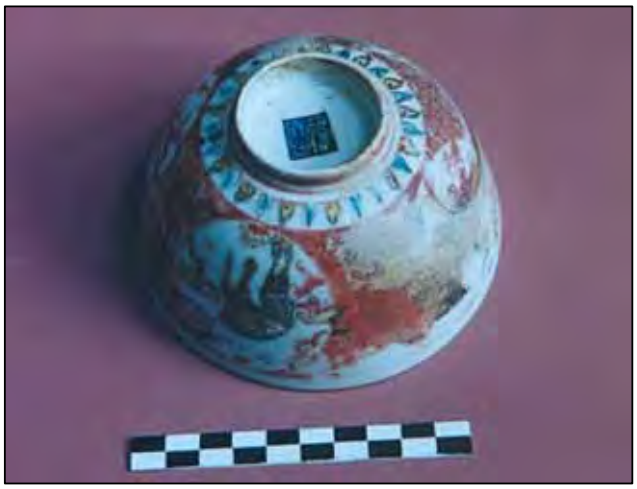

ภาพที่ 126 ถ้วย ด้านนอกเขียนสีแดงเป็นรูปกวาง พบที่วัดหนานช้าง

26.ถ้วย ใต้ฐานมีตราในกรอบสี่เหลี่ยม เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 12.2 เซนติเมตร สูง 6 เซนติเมตร

27.ถ้วยทรงสูง เขียนลายดอกไม้สีแดง เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 18.2 เซนติเมตร สูง 8.3 เซนติเมตร

28.จานขนาดเล็ก ด้านในเขียนรูปกระต่ายสีแดง ด้านนอกเคลือบสีน้ำตาล เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 11.9 เซนติเมตร สูง 2.5 เซนติเมตร (ภาพที่ 127)

ภาพที่ 127 จานขนาดเล็ก ด้านในเขียนรูปกระต่ายสีแดง ด้านนอกเคลือบสีน้ำตาล พบที่วัดหนานช้าง

29.จานขนาดเล็ก ด้านในเขียนลายรูปสัตว์คล้ายสิงห์ ใต้ฐานมีตราในกรอบสี่เหลี่ยม เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 13.3 เซนติเมตร สูง 2.5 เซนติเมตร (ภาพที่ 128)

ภาพที่ 128 จานขนาดเล็ก ด้านในเขียนลายรูปสัตว์คล้ายสิงห์ พบที่วัดหนานช้าง

30.ถ้วยเคลือบขาว ไม่มีลาย (ชำรุด) เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 11.3 เซนติเมตร สูง 5.5 เซนติเมตร

31.ถ้วยเคลือบขาว ไม่มีลาย เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 11.3 เซนติเมตร สูง 5.5 เซนติเมตร

32.ถ้วยเคลือบขาว ด้านในเขียนลายดอกไม้สีแดง ด้านนอกเขียนลายสีเขียว เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 11.2 เซนติเมตร สูง 5.4 เซนติเมตร

33.ถ้วยเคลือบขาว ไม่มีลาย ใต้ฐานมีตราในกรอบสี่เหลี่ยม เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 10.4 เซนติเมตร สูง 5.3 เซนติเมตร

34.จานขนาดเล็ก ด้านในเขียนลายนกกระสา เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 13.8 สูง 2.5 (ภาพที่ 129)

ภาพที่ 129 จานขนาดเล็ก ด้านในเขียนลายนกกระสา พบที่วัดหนานช้าง

35.ถ้วยทรงสูงสีขาว ไม่มีลาย เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 10 เซนติเมตร สูง 5.5 เซนติเมตร

36.ถ้วยขนาดเล็ก ด้านในเขียนลายดอกไม้ ด้านนอกเขียนลายกินเลนใต้ฐานมีตราในกรอบสี่เหลี่ยม เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 10.2 เซนติเมตร สูง 5.2 เซนติเมตร

37.ชามขนาดใหญ่ ด้านในเขียนลายนกและดอกไม้ ด้านนอกมีร่องรอยของการปิดทอง เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 21 เซนติเมตร สูง 9.5 เซนติเมตร

38.ถ้วย ด้านนอกเขียนลายสีแดง ใต้ฐานมีตราในกรอบสี่เหลี่ยม เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 12 เซนติเมตร สูง 6 เซนติเมตร

39.ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปนกกระสา ใต้ฐานมีตราในกรอบสี่เหลี่ยม เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 12 เซนติเมตร สูง 6 เซนติเมตร (ภาพที่ 130)

ภาพที่ 130 ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปนกกระสา พบที่วัดหนานช้าง

40.ถ้วยขนาดเล็ก ด้านในเขียนลายรูปนก ด้านนอกเขียนลายรูปนกใต้ฐานมีตราในกรอบสี่เหลี่ยม เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 10.4 เซนติเมตร สูง 5.2 เซนติเมตร (ภาพที่ 131)

ภาพที่ 131 ถ้วยขนาดเล็ก ด้านในเขียนลายรูปนก พบที่วัดหนานช้าง

41.ถ้วยขนาดเล็ก ด้านในเขียนลายสีน้ำเงินในวงกลม เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 9.8 เซนติเมตร สูง 4.4 เซนติเมตร

42.ถ้วยเคลือบขาว เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 9 เซนติเมตร สูง 4.4 เซนติเมตร

43. ถ้วย ด้านในเขียนลายลูกท้อ ด้านนอกเขียนลายทิวทัศน์ กวางและลิงถือลูกท้อ ใต้ฐานมีตราในกรอบสี่เหลี่ยม เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 10.3 เซนติเมตร สูง 4.4 เซนติเมตร (ภาพที่ 132)

ภาพที่ 132 ถ้วย ด้านในเขียนลายลูกท้อ ด้านนอกเขียนลายทิวทัศน์ กวางและลิงถือลูกท้อ พบที่วัดหนานช้าง

44.ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปนก ใต้ฐานมีอักษรจีน เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 10.3 เซนติเมตร สูง 5.8 เซนติเมตร (ภาพที่ 133)

ภาพที่ 133 ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปนก พบที่วัดหนานช้าง

และในวันที่ 28 ตุลาคม 2546 ได้พบเครื่องถ้วยจีนจำนวน 8 ใบ เรียงตัวซ้อนกันในลักษณะล้มเอียงอยู่ในชั้นทรายตะกอนน้ำพา ซึ่งเครื่องถ้วยจีนที่พบมีลวดลายที่ซ้ำกันอย่างละ 4 ใบ ดังนี้

1.จาน ด้านในเขียนลายรูปนกฟีนิกซ์ 1 ตัว และนก 2 ตัว ด้านนอกเขียนลายพรรณพฤกษา เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 13.5 เซนติเมตร สูง 3.7 เซนติเมตร จำนวน 4 ใบ (ภาพที่ 134)

2.จาน ด้านในเขียนลายสวนหิน ด้านนอกเขียนลายพรรณพฤกษา เส้นผ่านศูนย์กลางปาก 13.5 เซนติเมตร สูง 3.7 เซนติเมตร จำนวน 4 ใบ (ภาพที่ 135)

ภาพที่ 134 ถ้วย ด้านในเขียนลายรูปนกฟีนิกซ์ พบที่วัดหนานช้าง
ที่มา: ไกรสิน อุ่นใจจินต์, เวียงกุมกาม: ราชธานีแรกเริ่มของล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่: จรัสธุรกิจการพิมพ์, 2548), 163.

ภาพที่ 135 ถ้วย ด้านในเขียนลายสวนหิน พบที่วัดหนานช้าง
ที่มา: ไกรสิน อุ่นใจจินต์, เวียงกุมกาม: ราชธานีแรกเริ่มของล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่: จรัสธุรกิจการพิมพ์, 2548), 164.

โบราณวัตถุประเภทส่วนประกอบหรือประดับสถาปัตยกรรม

กระเบื้องมุงหลังคา เป็นโบราณวัตถุที่พบมากที่สุดชนิดหนึ่ง โดยพบตามโบราณสถานทุกแห่ง เป็นโบราณวัตถุสำหรับใช้มุงหลังคาอาคารต่าง ๆ

บราลีดินเผา พบที่วัดกู่อ้ายสี[317](ลายเส้นที่ 26) สันนิษฐานว่าน่าจะใช้เป็นเครื่องประดับสันหลังคา

ลายเส้นที่ 26 ชิ้นส่วนบราลีดินเผา พบที่วัดกู่อ้ายหลาน
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 215.

ตะปู เป็นโบราณวัตถุที่พบตามโบราณสถานทั่วไปภายในเวียงกุมกาม มีลักษณะเป็นแท่งเหล็กขนาดยาวปลายด้านหนึ่งมีลักษณะพับงอ และปลายอีกด้านหนึ่งมีลักษณะแหลม

ระฆังสำริด พบกระดิ่งสำริดที่วัดปู่เปี้ย[318] มีลักษณะแบบระฆังคว่ำ มีห่วงสำหรับแขวนอยู่ตอนบน ตกแต่งลวดลายเป็นเส้นขนาน 3 เส้นบริเวณขอบปาก มีร่องรอยของการปิดทอง และพบระฆังสำริดที่วัดกู่อ้ายหลาน[319] (ภาพที่ 136) มีลักษณะแบบระฆังคว่ำ มีห่วงสำหรับแขวน

---

[317] เรื่องเดียวกัน, 204.

[318] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี กลุ่มโบราณสถานวัดปู่เปี้ย เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2529, 28.

[319] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 94.

อยู่ตอนบน ตกแต่งลวดลายเป็นเส้นขนาน 3 เส้นบริเวณขอบไหล่ของระฆัง ใต้เส้นขนานมีลายตัว อุ (ทางภาคเหนือเรียกว่าลายปากปลิง) อยู่โดยรอบ

ภาพที่ 136 ระฆังสำริด พบที่วัดกู่อ้ายหลาน
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 95.

แผ่นทองจังโก คือ แผ่นสำริดขนาดบางที่ใช้หุ้มองค์เจดีย์หรือส่วนหนึ่งส่วนใดขององค์สถาปัตยกรรม โดยเมื่อบุแผ่นจังโกแล้วนิยมปิดทองเพื่อความสวยงาม[320] พบแผ่นทองจังโกที่วัดธาตุขาว[321] วัดกู่มะเกลือ[322] วัดกู่ป้าด้อม[323] วัดกุมกามทีปราม[324] โดยที่วัดกุมกามทีปรามมีลักษณะเป็นแผ่นทองฉลุลาย (ภาพที่ 137)

[320] กรมศิลปากร, ศัพทานุกรมโบราณคดี, 126.

[321] วิชัย ตันกิตติกร และทวีศักดิ์ ชุณหะวัณ, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดธาตุขาว ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, 13.

[322] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 114.

[323] เรื่องเดียวกัน, 64.

[324] เรื่องเดียวกัน, 170.

ภาพที่ 137 แผ่นทองจังโกฉลุลาย พบที่วัดกุมกามทีปราม
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 170.

ยอดเจดีย์สำริด พบชิ้นส่วนยอดเจดีย์สำริดที่วัดกู่มะเกลือ[325] และวัดโบสถ์[326] มีลักษณะเป็นยอดแหลมสามยอมคล้ายตรีศูล (ภาพที่ 138)

ภาพที่ 138 ยอดเจดีย์สำริด พบที่วัดโบสถ์
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 38.

[325] เรื่องเดียวกัน, 114.

[326] เรื่องเดียวกัน, 38.

ครอบปล้องไฉน พบที่วัดปู่เปี้ย[327]และวัดอีค่าง[328] มีลักษณะเป็นแผ่นสำริดทรงโค้งบริเวณขอบเจาะรูสำหรับร้อยเส้นลวดประกอบกันเป็นวงกลม

ฉัตรสำริด พบที่วัดกู่ป้าด้อม[329] ประกอบไปด้วย โครงกากบาท (ภาพที่ 139) และแผ่นฉลุลาย (ภาพที่ 140) โดยโครงกากบาทมีลักษณะเป็นวงล้อมีแกนกากบาท ตรงกลางของแกนมีรูกลมสำหรับสอดก้านฉัตร สำหรับแผ่นฉลุลายมีลักษณะเป็นแผ่นสำริดขนาดบางฉลุลายเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา และยังได้พบส่วนประกอบฉัตรสำริดในรูปแบบเดียวกันที่วัดอีค่าง[330]

ภาพที่ 139 โครงกากบาท ส่วนประกอบของฉัตรสำริด พบที่วัดกู่ป้าด้อม
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 65.

---

[327] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี กลุ่มโบราณสถานวัดปู่เปี้ย เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2529, 29.

[328] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529, 11.

[329] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 64.

[330] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529, 12.

ภาพที่ 140 แผ่นสำริดฉลุลาย ชิ้นส่วนของฉัตรสำริด พบที่วัดกู่ป้าด้อม
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 65.

ปูนปั้น เป็นประติมากรรมตกแต่งสถาปัตยกรรมที่ทำจากปูน ทราย และส่วนผสมอื่น ๆ จากการดำเนินงานทางโบราณคดีได้พบปูนปั้นประดับอาคารโบราณสถานในเวียงกุมกามจำนวนหนึ่ง ซึ่งสามารถนำมาวิเคราะห์ได้ดังนี้

ประติมากรรมปูนปั้นรูปคนแบก ที่วัดพระเจ้าองค์ดำเป็นรูปบุคคลใบหน้าอวบ ตาโปน ผมหยิก (ภาพที่ 141)

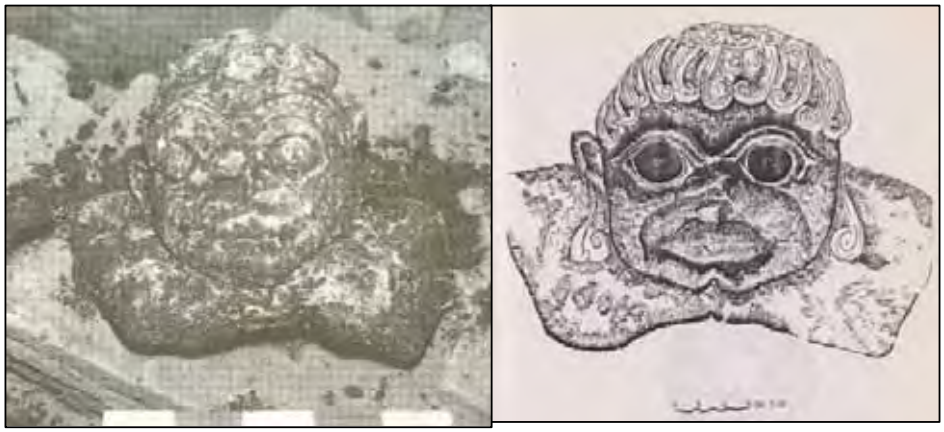

ภาพที่ 141 ปูนปั้นรูปคนแบก พบที่วัดพระเจ้าองค์ดำ
ที่มา: หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดี และการบูรณะเสริมความมั่นคง แหล่งโบราณคดี วัดพระเจ้าองค์ดำ, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ปูนปั้นรูปสิงห์ ประดับมุมฐานชุกชีภายในวิหารวัดกู่ขาว[331] (ภาพที่ 142) มีลักษณะเป็นสิงห์หัวเดียวสองร่าง ซึ่งความนิยมทำปูนปั้นรูปสิงห์หัวเดียวสองร่างประดับมุมอาคารในลักษณะนี้ ยังได้พบที่เมืองพุกามด้วยเช่นกัน (ภาพที่ 143)

ภาพที่ 142 ปูนปั้นรูปสิงห์ ประดับมุมฐานชุกชีภายในวิหารวัดกู่ขาว
ที่มา: กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, (ม.ป.ท.: กรมศิลปากร, 2534), 106.

ภาพที่ 143 ปูนปั้นรูปสิงห์หัวเดียวสองร่าง ประดับโบราณสถาน Abeyadana เมืองพุกาม
ที่มา: Pierre Pichard, Inventory of monuments at Pagan = Inventaire des monuments, Pagan. Vol.5 (Pairs : UNESCO, 1995), 80.

[331] กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, 106.

ปูนปั้นประดับซุ้มประตูโขงที่วัดหัวหนอง[332] บริเวณหน้ากระดานท้องไม้ของส่วนฐานย่อมุม เป็นปูนปั้นรูปสัตว์ เช่น กิเลน หงส์ ในกรอบคดโค้ง (ลายช่องกระจกลูกฟัก) (ภาพที่ 144) ซึ่งจิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา ระบุว่าเป็นอิทธิพลจากศิลปะจีน[333] และกำหนดอายุไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 21

ภาพที่ 144 ลวดลายปูนปั้นรูปสัตว์และลวดลายพันธุ์พฤกษา บริเวณหน้ากระดานท้องไม้ของส่วนฐานย่อมุมซุ้มประตูโขง พบที่วัดหัวหนอง

ที่มา: กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, (ม.ป.ท.: กรมศิลปากร, 2534), 69.

---

[332] พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์, รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 27.

[333] จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, ลวดลายปูนปั้น: ประดับโบราณสถานในเมืองเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545), 89.

ปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรมรูปกิเลน รูปสิงห์ (ภาพที่ 145) รูปเหมราช(ภาพที่ 146) ในกรอบคดโค้งบริเวณท้องไม้ของฐานชุกชี วิหารวัดหนานช้าง ก็เป็นปูนปั้นที่แสดงอิทธิพลจากศิลปะจีนเช่นเดียวกับปูนปั้นประดับซุ้มโค้งที่วัดหัวหนอง แต่มีการปรับเปลี่ยนในด้านของรูปแบบคือมีเนื้อปูนที่น้อย ลักษณะเส้นปูนบาง ทำให้กำหนดอายุไว้ว่าถูกสร้างก่อนพุทธศตวรรษที่ 23[334]

ภาพที่ 145 ลวดลายปูนปั้นรูปกิเลนและรูปสิงห์ บริเวณท้องไม้ของฐานชุกชี วิหารวัดหนานช้าง

ภาพที่ 146 ลวดลายปูนปั้นรูปเหมราช บริเวณท้องไม้ของฐานชุกชี วิหารวัดหนานช้าง

[334] เรื่องเดียวกัน, 79-80.

ปูนปั้นประดับราวบันไดอุโบสถรูปมกรคายนาค ที่วัดกู่ป้าด้อม (ภาพที่ 147) มีลักษณะลวดลายคล้ายรูปมังกรในศิลปะจีน

ภาพที่ 147 ปูนปั้นรูปมังกรบริเวณบันไดด้านหน้าอุโบสถวัดกู่ป้าด้อม

โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้

หอยเบี้ย (Cowries) พบหอยเบี้ยที่วัดปู่เปี้ย[335] โดยที่วัดปู่เปี้ยได้พบเป็นจำนวนมากบริเวณพื้นห้องมูลคันธกุฏิวิหารและแท่นบูชาด้านใต้ โดยได้พบรวมทั้งสิ้น 3.4 กิโลกรัม

เงินเจียง หรือเงินขาคีม มีลักษณะคล้ายเกือกม้าสองวง ปลายต่อกันและมีส่วนคอดตรงกลาง ซึ่งสามารถทำให้หักออกและทอนค่าลงได้ บนตัวเงินมีการตีตราประทับด้านละ 3 ดวง บอกน้ำหนักของเงินและชื่อเมืองที่ทำขึ้นและตราจักรตามลำดับ ซึ่งชื่อเมืองที่ตีตรานั้นมีมากกว่า 60 เมือง เช่น “แสน” หมายถึงเชียงแสน “หม” หมายถึงเชียงใหม่ “กก” หมายถึงเมืองหาง สบฝางหรือฝาง “นาน” หมายถึงเมืองน่าน “คอน” หมายถึงเมืองลำปาง “แพร” หมายถึงเมืองแพร่ บางอันมีตราเล็กๆ อีก 1 ดวงประทับอยู่ตรงปลายขา เงินเจียงมีขนาดมาตรฐานน้ำหนัก 4 บาท

[335] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี กลุ่มโบราณสถานวัดปู่เปี้ย เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2529”, 28.

และมีขนาดอื่นได้แก่ 2 บาทครึ่ง 1 บาท ครึ่งบาท และเฟื้องหนึ่ง[336] พบเงินเจียงประทับอักษร “หม” ซึ่งหมายถึงเชียงใหม่ บรรจุหม้อดินเผาเนื้อเครื่องหิน จากการขุดแต่งวิหาร ที่วัดช้างค้ำกานโถม[337] (ภาพที่ 148) พบเงินเจียงที่วัดหัวหนอง[338]

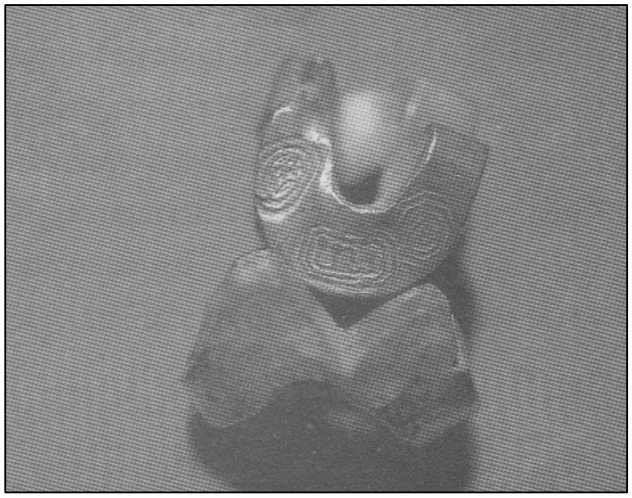

ภาพที่ 148 เงินเจียง ประทับอักษร “หม” หมายถึงเมืองเชียงใหม่ พบที่วัดช้างค้ำกานโถม
ที่มา: กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, (ม.ป.ท.: กรมศิลปากร, 2534), 9.

แท่งหินชนวน ได้พบแท่งหินชนวนที่วัดกู่อ้ายหลาน[339] ลักษณะเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 2 x 3.9 x 1.1 เซนติเมตร สันนิษฐานว่าแท่งหินชนวนที่พบนี้ใช้เป็นดินสอเขียนกระดานหินชนวน

---

[336] พิพิธภัณฑ์ธนาคารแห่งประเทศไทยสำนักงานภาคเหนือ, เงินตราสมัยล้านนา [Online], accessed 25 December 2009. Available from http://www2.bot.or.th/museum/thai /money/ lannadesc.asp?PoID=82

[337] กรมศิลปากร, โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม, 78.

[338] กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, 82.

[339] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 94.

แผ่นหินชนวน ได้พบแผ่นหินชนวนที่วัดกุมกามทีปราม[340] ลักษณะเป็นแผ่นหินเนื้อละเอียดสีดำ ขนาด 6.4 x 8.2 x 0.4 เซนติเมตร สันนิษฐานว่าเป็นกระดานหินชนวนสำหรับเขียนตัวหนังสือ

เบี้ยดินเผา ได้พบเบี้ยดินเผาที่วัดเจดีย์เหลี่ยม[341] วัดอีค่าง[342] วัดกุมกาม[343] วัดพระเจ้าองค์ดำ[344] วัดกู่ไม้ซ้ง[345] วัดกู่อ้ายหลาน[346] วัดกู่อ้ายสี[347] วัดกู่มะเกลือ[348] วัดกู่ริดไม้[349] วัดหนานช้าง[350] วัดกุมกามหมายเลข 1[351]

ตุ๊กตารูปสัตว์ พบชิ้นส่วนตุ๊กตารูปช้างดินเผาที่วัดกุมกามทีปราม[352] ลักษณะเป็นรูปขาและเท้าช้างเซาะร่องเป็นรูปเล็บ เนื้อดินแกร่งสีขาว เคลือบสีเขียวมะกอก บริเวณเท้าไม่เคลือบ สันนิษฐานว่าผลิตจากแหล่งเตาพาน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย และพบชิ้นส่วนตุ๊กตาช้าง

---

[340] เรื่องเดียวกัน, 173.

[341] มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 51.

[342] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529, 16.

[343] กรมศิลปากร, โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม, 52.

[344] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดีและการบูรณะเสริมความมั่งคงแหล่งโบราณคดีวัดพระเจ้าองค์ดำ, 15.

[345] กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, 93.

[346] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 94.

[347] เรื่องเดียวกัน, 208.

[348] เรื่องเดียวกัน, 118.

[349] เรื่องเดียวกัน, 144.

[350] กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่งโบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 101.

[351] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามร้างหมายเลข 1 ใกล้วัดกุมกาม (ร้าง) ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ 2546, 28.

[352] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 172.

ดินเผาที่วัดกู่อ้ายหลาน[353] (ภาพที่ 149) เป็นชิ้นส่วนเท้าช้าง มีลวดลายประดับ มีการเซาะร่องเป็นรูปเล็บ เนื้อดินแกร่งสีดำ เคลือบสีดำ สันนิษฐานว่าผลิตจากแหล่งเตาเมืองลำปาง

ภาพที่ 149 ชิ้นส่วนตุ๊กตาดินเผาส่วนขาช้าง พบที่วัดกู่อ้ายหลาน
ที่มา: ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 94.

ก้อนตะกั่ว พบที่วัดเจดีย์เหลี่ยม[354] และวัดพระเจ้าองค์ดำ[355] สันนิษฐานว่าน่าจะใช้เป็นวัตถุดิบสำหรับการหล่อโลหะผสม

ใบมีด พบใบมีดเหล็กที่วัดปู่เปี้ย[356] และที่วัดธาตุขาว[357]

โซ่ พบโซ่เหล็กที่วัดกู่อ้ายหลาน[358]

เชิงเทียน พบเชิงเทียนสำริดที่วัดปู่เปี้ย[359] มีลักษณะแบบสามง่าม

---

[353] เรื่องเดียวกัน, 94.

[354] มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 53.

[355] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดีและการบูรณะเสริมความมั่นคง แหล่งโบราณคดี วัดพระเจ้าองค์ดำ, 160.

[356] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี กลุ่มโบราณสถานวัดปู่เปี้ย เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2529, 31.

[357] วิชัย ตันกิตติกร และทวีศักดิ์ ชุณหะวัณ, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดธาตุขาว ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, 13.

[358] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 94.

[359] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี กลุ่มโบราณสถานวัดปู่เปี้ย เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2529, 29.

ภาชนะสำริด พบภาชนะสำริดทรงกลมที่วัดกุมกามทีปราม[360] ทั้งหมด 2 ใบ มีลักษณะคล้ายชามขนาดเล็ก เส้นผ่านศูนย์กลาง 6.6 เซนติเมตรเท่ากันทั้งสองใบ ตกแต่งด้วยลายเส้นขนาน 3 เส้นบริเวณขอบ มีการเจาะรู 4 รูบริเวณขอบด้วยเช่นกัน ตรงกลางภายในภาชนะตกแต่งด้วยลายดอกไม้ 6 กลีบ สันนิษฐานว่าน่าจะใช้เป็นภาชนะสำหรับเครื่องชั่ง

ช้อนสำริด พบช้อนสำริดที่วัดกู่ไม้ซ้ง[361] และพบช้อนสำริดทั้งหมด 5 ชิ้นบรรจุอยู่ในภาชนะดินเผาเคลือบสีน้ำตาลโดยพบร่วมกับเครื่องถ้วยจีนสภาพสมบูรณ์ที่วัดหนานช้าง[362] (ภาพที่ 150) โดยมีขนาดเท่ากันคือ ยาว 5.2 เซนติเมตร กว้าง 3.4 เซนติเมตร

ภาพที่ 150 ช้อนสำริด พบร่วมกับเครื่องถ้วยจีนสภาพสมบูรณ์ที่วัดหนานช้าง

เต้าปูนสำริด พบที่วัดหนานช้าง[363] มีลักษณะเป็นภาชนะทรงกระบอก ลำตัวกว้างกว่าส่วนปากและฐาน มีฝาปิดเป็นยอดดอกบัวตูม

ที่ป้ายปูนสำริด พบที่วัดหนานช้าง[364] มีลักษณะเป็นแท่งสำริดปลายด้านหนึ่งแบน

---

[360] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 173.

[361] หน่วยศิลปากรที่ 4, กรมศิลปากร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีแหล่งโบราณคดีกู่ไม้ซ้ง, 23.

[362] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่. 95.

[363] เรื่องเดียวกัน, 94-95.

[364] เรื่องเดียวกัน, 95.

โบราณวัตถุประเภทเครื่องประดับ

ลูกปัดหิน ลูกปัดหันจัดเป็นเครื่องประดับที่นิยมมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ พบลูกปัดหินสีส้มที่วัดอีค่าง[365] สันนิษฐานว่าเป็นหินคาร์เนเลี่ยน นอกจากนั้นยัง ได้พบลูกปัดหินสีน้ำตาลขุ่นใส (หินอาเกต) หินสีม่วง (อาเมทิสต์) และหินสีส้ม (คาร์เนเลี่ยน) ทั้งหมดรวม 15 เม็ดที่วัดปู่เปี้ย[366] โดยได้พบภายในกรุของฐานชุกชี สันนิษฐานว่าเป็นโบราณวัตถุที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยหริภุญไชย ซึ่งถือได้ว่าเป็นวัตถุที่มีค่าชาวบ้านในสมัยนั้นจึงได้นำบรรจุไว้ในฐานชุกชี

ลูกปัดแก้วพบลูกปัดแก้วจำนวนมากบรรจุในฐานชุกชีมณฑปวัดธาตุขาว[367](ภาพที่ 151)

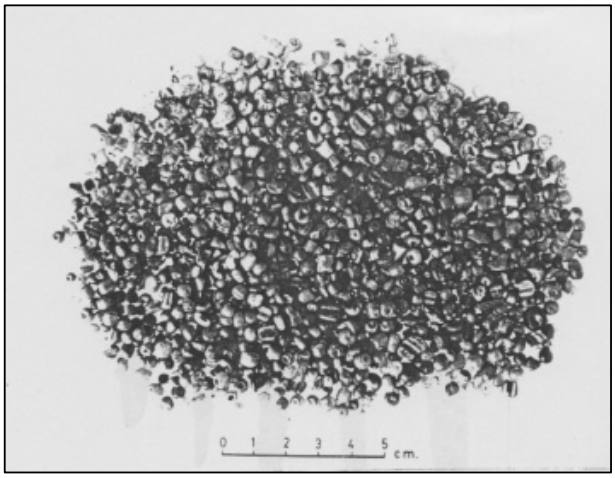

ภาพที่ 151 ลูกปัดแก้ว พบที่ฐานมณฑป วัดธาตุขาว
ที่มา: วิชัย ตันกิตติกร และทวีศักดิ์ ชุณหะวัณ, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดธาตุขาว ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, (ม.ป.ท., 2529), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

---

[365] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529",15.

[366] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี กลุ่มโบราณสถานวัดปู่เปี้ย เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2529, 34.

[367] วิชัย ตันกิตติกร และทวีศักดิ์ ชุณหะวัณ, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดธาตุขาว ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่, 14 - 15.

ซึ่งลูกปัดที่พบสามารถแบ่งออกได้ 3 แบบคือแบบที่หนึ่ง เป็นลูกปัดทรงกระบอกแท่งยาว มีวิธีกรรมผลิตโดยการดึงและตัดออกเป็นเม็ด ทรงกระบอก แบบที่สอง เป็นลูกปัดทรงกลม มีวิธีกรรมผลิตโดยการจุ่มและคลึง และแบบที่สามเป็นลูกปัดแบบฝังลาย มีการฝังลายสีขาวสลับดำตามแนวยาว ลูกปัดมีลักษณะเป็นทรงกระบอก โดยลูกปัดสองแบบแรกมีสีที่พบคือ สีน้ำตาลเข้ม สีเขียวอ่อน สีเขียวแก่ สีฟ้า สีน้ำเงิน สีเหลือง และสีดำ สันนิษฐานว่าลูกปัดที่พบเป็นโบราณวัตถุที่ชาวบ้านนำมาบรรจุไว้ เนื่องจากถือว่าเป็นวัตถุที่มีค่า

ลูกปัดเงิน พบลูกปัดเงินทรงกลม จำนวน 80 เม็ด ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 1 มิลลิเมตร บรรจุภายในถ้วยทรงสูงมีฝาปิด บรรจุภายในฐานชุกชีที่วัดปู่เปี้ย[368]

ลูกปัดทองคำ พบลูกปัดทองคำทรงกลม จำนวน 3 เม็ดขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 2 มิลลิเมตรบรรจุภายในถ้วยทรงสูงมีฝาปิด บรรจุภายในฐานชุกชีที่วัดปู่เปี้ย[369]

หัวแหวน ได้พบหัวแหวนที่ทำจากหินสีใส (หินควอทซ์) ที่วัดปู่เปี้ย[370] โดยได้พบภายในกรุของฐานชุกชี สันนิษฐานถูกบรรจุไว้เนื่องจากเป็นวัตถุที่มีค่า

แหวน พบโครงแหวนสำริด บรรจุอยู่ในถ้วยทรงสูงมีฝาปิด เคลือบสีเขียวใสแตกราน ภายในกรุของฐานชุกชีวิหารวัดปู่เปี้ย[371] มีลักษณะหัวแหวนแบนกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 2.2 เซนติเมตร ตกแต่งลวดลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนบริเวณด้านข้างทั้งสอง ตัวแหวนมีเส้นผ่านศูนย์กลาง 2 เซนติเมตร

แหวนทองคำ พบแหวนทองคำประดับอัญมณี บรรจุอยู่ในหม้อดินเผาเนื้อเครื่องหิน จากการขุดแต่งวิหาร ที่วัดช้างค้ำกานโถม[372] (ภาพที่ 152)

---

[368] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีกลุ่มโบราณสถานวัดปู่เปี้ย เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2529, 35.

[369] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีกลุ่มโบราณสถานวัดปู่เปี้ย เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2529, 35.

[370] เรื่องเดียวกัน, 34.

[371] เรื่องเดียวกัน, 33.

[372] กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, 9.

ภาพที่ 152 แหวนทองคำประดับอัญมณี พบที่วัดช้างค้ำกานโถม
ที่มา: กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, (ม.ป.ท.: กรมศิลปากร, 2534), 9.

ตุ้มหูทองคำ พบตุ้มหูทองคำบรรจุภายในถ้วยทรงสูงมีฝาปิด บรรจุภายในฐานชุกชีที่วัดปู่เปี้ย[373] โดยตุ้มหูมีทรงวงแหวนลักษณะเป็นขด ด้านหนึ่งมีที่ปิดเปิดสำหรับห้อยกับใบหู ส่วนที่เป็นขด ตกแต่งด้วยเส้นทองขนาดเล็ก และเม็ดทองขนาดเล็ก

กระพรวน พบลูกกระพรวนสำริดที่วัดกู่อ้ายสี

ปิ่นปักผม พบที่วัดหนานช้าง[374] ทั้งหมด 2 ชิ้น ชิ้นแรกมีขนาดยาว 7.2 เซนติเมตร หัวเป็นรูปดอกไม้ ชิ้นที่สองมีขนาดยาว 6.5 เซนติเมตร หัวเป็นรูปดอกบัวตูม

[373] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี กลุ่มโบราณสถานวัดปู่เปี้ย เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2529, 33.

[374] กรมศิลปากร, รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ. สารภี จ.เชียงใหม่, 95.

บทที่ 4

การศึกษาวิเคราะห์หลักฐานประเภทโบราณสถาน

โบราณสถาน หมายถึงสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นหรือดัดแปลงเพื่อใช้ประโยชน์[1] และตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ.2535 หมายถึงอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย[2]

การศึกษาวิเคราะห์โบราณสถาน เพื่อกำหนดอายุของแหล่งโบราณคดี (วัด) โดยใช้ศิลปกรรมควรคำนึงถึงการซ่อม เสริมสร้าง หรือดัดแปลงตัวอาคาร เนื่องจากศาสนสถานเป็นสถานที่สำคัญของชุมชน มักได้รับการดูแลจากชุมชนหรือการอุปถัมภ์โดยผู้ปกครองอยู่เสมอ ตัวอย่างเช่น พญาติโลกราชสั่งให้ขุดรากฐานเจดีย์หลวงในวัดพระเจ้าแสนเมืองมา (วัดเจดีย์หลวง) เพื่อก่อเป็นพระเจดีย์หลวง[3] หรือ ในปี พ.ศ.2042 นางบุญยวงได้อุทิศที่ดิน สิ่งของและคน (ให้เป็นข้าวัด) ให้แก่วัดกานโถม เพื่อดูแลวัดและสืบพระพุทธศาสนา[4] ดังนั้นศิลปกรรมที่ปรากฏเป็นโบราณสถานในปัจจุบันส่วนใหญ่จึงมีอายุอยู่ในช่วงสุดท้ายก่อนการทิ้งร้าง ฉะนั้นการขุดแต่งหรือขุดตรวจโบราณสถานช่วยให้พบหลักฐานที่แสดงถึงรูปแบบการก่อสร้างเดิมรวมทั้งการซ่อมแซมตัวอาคาร ซึ่งจะช่วยให้กำหนดอายุได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

โบราณสถานที่พบภายในเวียงกุมกามที่นำมาศึกษาในครั้งนี้มีทั้งหมด 22 แห่งด้วยกันคือ (แผนที่ 2)

---

[1] กรมศิลปากร, ศัพทานุกรมโบราณคดี, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2550), 299.

[2] เรื่องเดียวกัน.

[3] รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดย แสง มนวิทูร, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2518.พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพงษ์สวัสดิ์ สุริโยทัย ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 15 พฤศจิกายน 2518), 154.

[4] ฮันส์ เพนธ์, พรรณเพ็ญ เครือไทย และศรีเลา เกษพรหม, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 3 จารึกในพิพิธภัณฑ์ฯ ลำพูน, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542), 29-30.

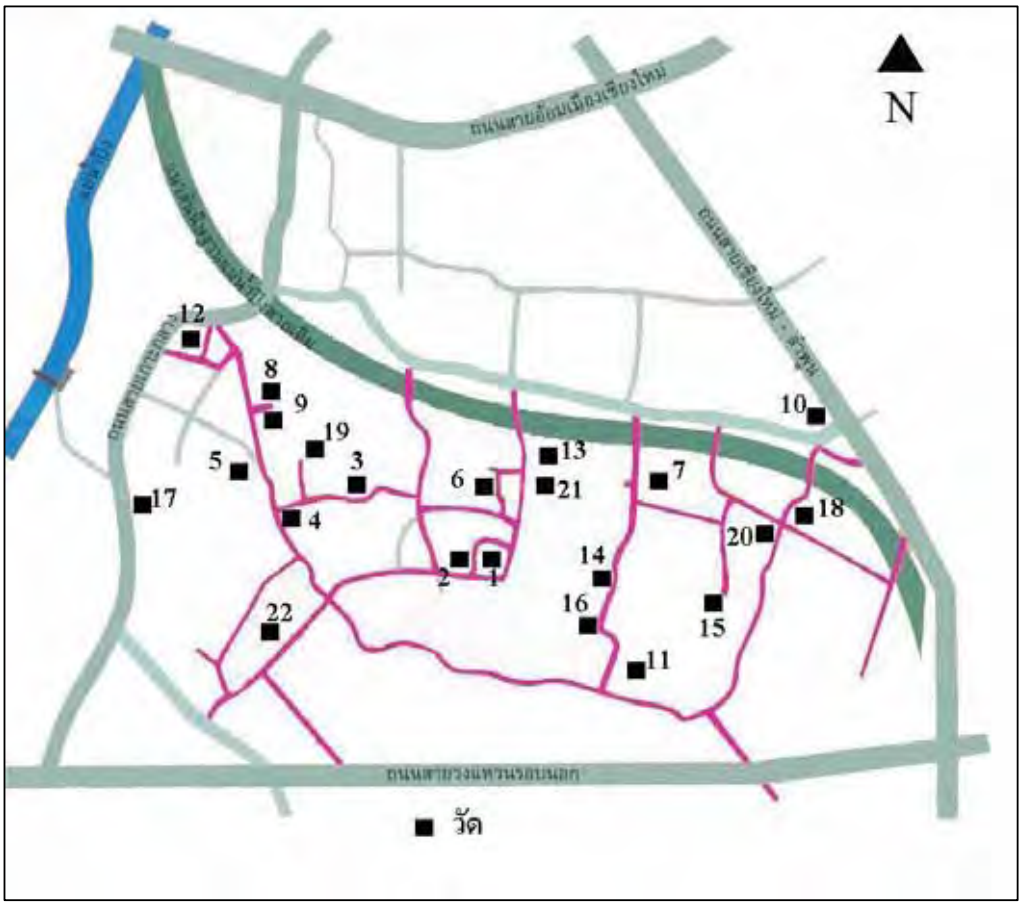

แผนที่ 2 ตำแหน่งโบราณสถานภายในเวียงกุมกามที่นำมาศึกษาทั้งหมด 22 วัด

(โดยไม่เรียงลำดับการกำหนดอายุของโบราณสถาน)

1.วัดช้างค้ำกานโถม
2.วัดธาตุน้อย
3.วัดอีค่าง
4.วัดปู่เปี้ย
5.วัดธาตุขาว
6.วัดกุมกาม
7.วัดหัวหนอง
8.วัดพญามังราย
9.วัดพระเจ้าองค์ดำ
10.วัดกู่ขาว
11.วัดกู่ไม้ซ้าง
12.วัดเจดีย์เหลี่ยม
13.วัดกู่อ้ายหลาน
14.วัดกู่อ้ายสี
15.วัดกู่มะเกลือ
16.วัดกู่ริดไม้
17.วัดโบสถ์ (วัดอุโบสถ์)
18.วัดกุมกามทีปราม
19.วัดหนานช้าง
20.วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1
21.วัดกุมกามหมายเลข 1
22.วัดกู่ป้าด้อม

ซึ่งโบราณสถานบางแห่งได้ตั้งอยู่ในที่ดินของเอกชน เช่น วัดกู่ริดไม้ วัดกุมกามหมายเลข 1 และบางแห่งก็ได้ทรุดโทรมจนไม่เหลือหลักฐานให้ศึกษาแล้ว เช่น วัดโบสถ์ วัดต้นโพธิ์ วัดพันเลา เป็นต้น สำหรับการศึกษาวิเคราะห์โบราณสถานทั้ง 22 แห่ง มีรายละเอียดดังนี้

1.วัดช้างค้ำกานโถม พบวิหารทรงปราสาท (ลายเส้นที่ 27) เป็นวิหารที่มีทางเชื่อมต่อกับมณฑปท้ายอาคาร (คันธกุฎี) โดยตัววิหารมีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าสู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (NW 308°) ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน พื้นที่ด้านหลังยกเก็จด้านหลังไม่มีฐานชุกชี ประดิษฐานพระพุทธรูป แต่มีทางเชื่อมต่อกับมณฑป โดยมณฑปอยู่ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางตัวตามแนววิหาร ลักษณะเป็นอาคารยกเก็จบริเวณด้านหน้าทั้งสองข้างของมณฑป ภายในมณฑปพบฐานปัทม์ก่ออิฐรูปแปดเหลี่ยม และจากการขุดแต่งฯ เมื่อปี พ.ศ. 2527 พบว่าวิหารทรงปราสาท ที่วัดช้างค้ำกานโถม สร้างทับบนวัดโบราณในสมัยหริภุญไชย[5]

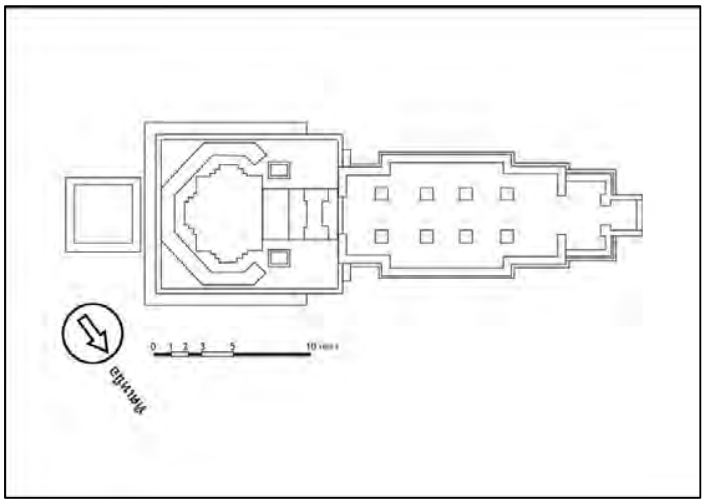

ลายเส้นที่ 27 แผนผังวิหารวัดช้างค้ำกานโถม

[5] สุรพล ดำริห์กุล, “เอกสารแนะนำเวียงกุมกามและเวียงท่ากาน,” เอกสารประกอบการสัมมนาล้านนาคดีศึกษา: ประวัติศาสตร์และโบราณคดี, ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 28-30 มกราคม 2528. (อัดสำเนา)

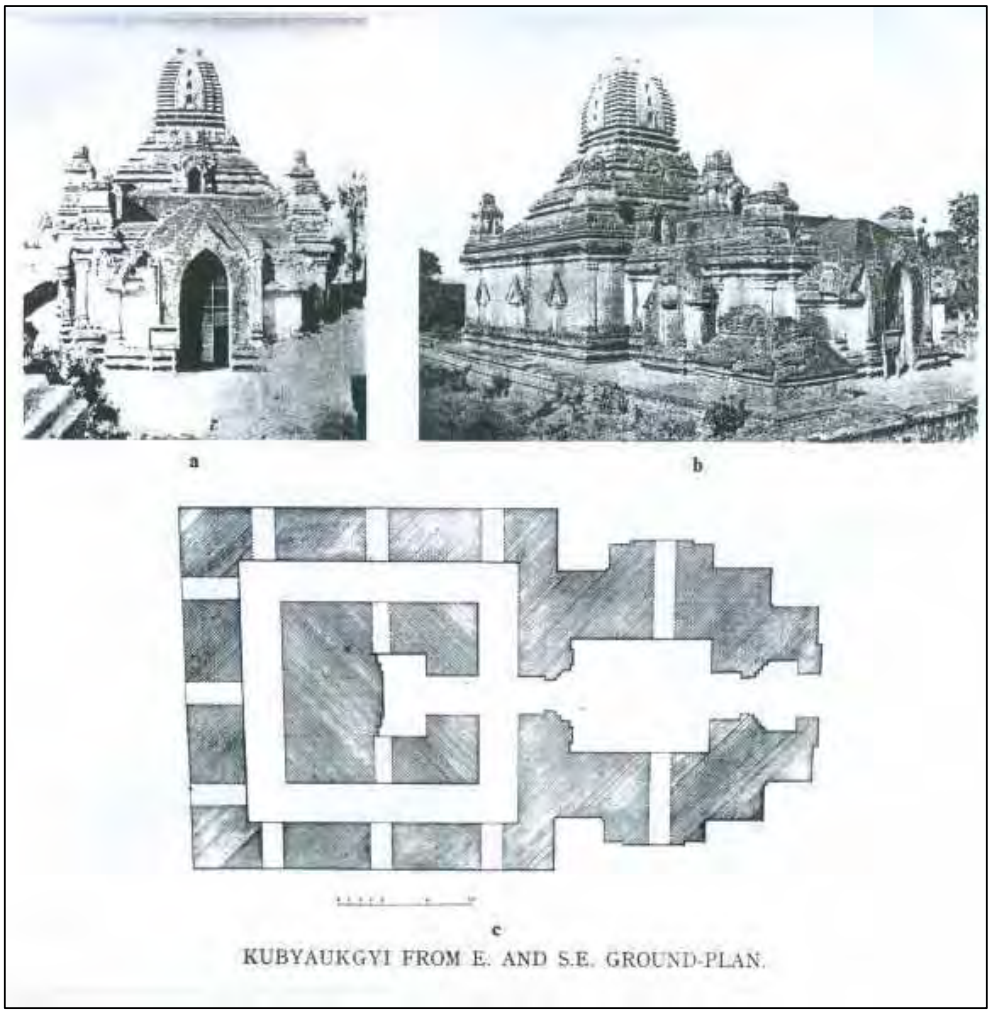

ภาพที่ 153 วิหาร Kubyaukgyi เมืองพุกาม

ที่มา: Gordon H. Luce, Old Burma-Early Pagan, (New York: Artibus Asiae, 1970), Vol 3, 336.

ซึ่งรูปแบบแผนผังของอาคารที่มีมณฑปเชื่อมท้ายวิหารนี้ พบอย่างแพร่หลายในสถาปัตยกรรมแบบพุกาม[6] โดยอาคารในรูปแบบพุกามนั้น อาคารด้านท้ายวิหารมักก่อแท่งสี่เหลี่ยมขึ้นเพื่อรองรับน้ำหนักของหลังคา เช่นที่วิหาร Kubyaukgyi (ภาพที่ 153) ซึ่งห้องหรืออาคารท้ายวิหารนั้น อาจเป็นคติการสร้างอาคารให้เป็นสถานที่พำนักของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ พระคันธกุฎี ที่พระเชตวันในนครสาวัตถี ก็เป็นได้

จากหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ พญามังรายได้สร้างวัดกานโถมภายหลังจากกลับเมืองพุกาม ซึ่งเมื่อวิเคราะห์รูปแบบวิหารและเนื้อความในประวัติศาสตร์ทำให้สันนิษฐานได้ว่ารูปแบบวิหารที่วัดช้างค้ำกานโถมมีความสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมที่เมืองพุกาม

ดังนั้นสันนิษฐานว่าอายุของวัดช้างค้ำกานโถมว่ามีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 สำหรับตัววิหาร (ที่สัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมที่เมืองพุกาม) มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19

2.วัดธาตุน้อย พบวิหารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน และ (ลายเส้นที่ 28) พบซุ้มปราสาทสำหรับประดิษฐานพระประธาน (มูลคันธกุฎี, คันธกุฎี) บริเวณท้ายวิหาร (ภาพที่ 154) จากการขุดแต่งเมื่อปี 2528 พบว่าวิหารมีการก่ออิฐด้านข้างของซุ้มปราสาทให้หนา[7] สำหรับเจดีย์เหลือเฉพาะส่วนฐานเขียงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส และจากการขุดแต่งได้พบปูนปั้นรูปเทวดา ยักษ์ ประดับตามผนังเรือนธาตุด้านละประมาณ 2 องค์ ตามมุมมณฑปประดับด้วยนาคหงส์ ปูนปั้น บริเวณหัวเสาของซุ้มจระนำเป็นรูปบัวกลุ่มโค้ง เหนือซุ้มมีลายดอกไม้และพันธุ์พฤกษาประดับ[8]

จากรูปแบบวิหารที่มีห้องคันธกุฎีที่เชื่อมต่อกับวิหารด้านใน เช่นเดียวกับวิหารวัดช้างค้ำกานโถม ซึ่งความนิยมการสร้างห้องคันธกุฎีท้ายวิหารโดยเชื่อมกับวิหารด้านใน (ทางเข้าคันธกุฎีอยู่ในวิหาร) สันนิษฐานว่าเป็นแบบแผนที่นิยมสร้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ดังจะเห็นได้จากวัดพระ

---

[6] จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, ประวัติศาสตร์และศิลปกรรมเวียงกุมกาม, (เชียงใหม่: มูลนิธิสถาบันพัฒนาเมือง, 2548), 33.

[7] ศิริภักณ์ อังอนันท์ และวิเศษ เพชรประดับ, รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะเจดีย์วัดน้อย เวียงกุมกาม, (หน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2528), 7.

[8] เรื่องเดียวกัน, 6.

สิงห์ (วัดลีเชียงพระ) ที่สร้างในสมัยพญาผายู[9] (พ.ศ.1880-พ.ศ.1899) ก็ได้ปรากฏห้องคันธกุฎีที่เชื่อมกับวิหารลายคำ

ดังนั้นสันนิษฐานว่าอายุของวัดธาตุน้อยว่ามีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

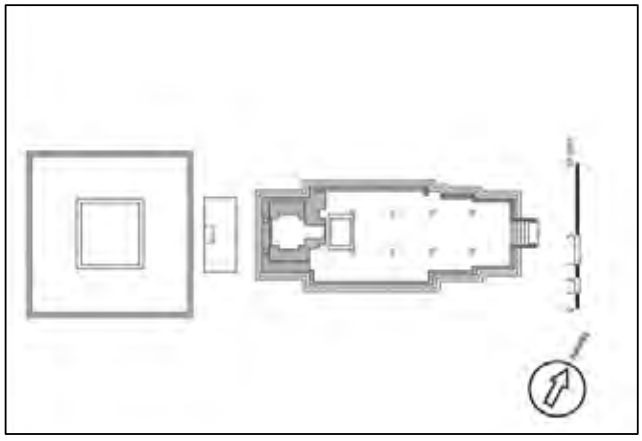

ลายเส้นที่ 28 แผนผังวัดธาตุน้อย

ภาพที่ 154 ห้องคันธกุฎีท้ายวิหาร วัดธาตุน้อย

[9] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยยวน, 41.

3.วัดอีค่าง หรือวัดอีก้าง พบวิหาร (ลายเส้นที่ 29) ในผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จเฉพาะด้านหน้า 2 ตอน ท้ายวิหารมีฐานชุกชีประดิษฐานพระประธาน ด้านหลังวิหารมีห้องคันธกุฎี เจดีย์ (ภาพที่ 155 และลายเส้นที่ 30) มีลักษณะฐานตอนล่างเป็นฐานเขียงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส รองรับฐานแปด เหลี่ยมซ้อนกัน 3 ชั้น ขึ้นไปเป็นชั้นฐานปัทม์ท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ซ้อนกัน 2 ชั้น ตอนกลางองค์เจดีย์เป็นชุดฐานบัวในผังกลมซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้น รองรับมาลัยเถา ท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ในผังกลม 3 ชั้นรองรับองค์ระฆังที่มีขนาดเล็ก จากชุดฐานปัทม์ท้องไม้ที่ความสูงและชุดฐานบัวในผังกลมซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้นและองค์ระฆังที่มีขนาดเล็ก ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเจดีย์ประธานที่วัดอีค่าง น่าจะมีอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21 และจากการขุดแต่งเมื่อปี พ.ศ.2528 พบว่าวิหารมีการก่อสร้างซ้อนทับกัน 2 สมัย โดยสร้างวิหารทับฐานวิหารเดิม และมีการสร้างห้องคันธกุฎีเพิ่มด้านท้ายวิหาร เชื่อมต่อกับฐานประทักษิณ[10] และองค์เจดีย์มีการซ่อมแซม โดยเพิ่มความสูงของฐานแปดเหลี่ยมที่รองรับองค์ระฆัง และพบว่าองค์ระฆังเดิมฉาบปูนขาวอยู่ภายในองค์ระฆังที่เห็นในปัจจุบัน[11] จากรูปแบบของเจดีย์ (องค์นอก) ที่กำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ดังนั้นสันนิษฐานว่าการก่อสร้างซ้อนทับครั้งที่ 2 ก็น่าจะอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ด้วยเช่นกัน

จากวิหารที่มีห้องคันธกุฎี แต่ไม่ได้เชื่อมกับวิหารภายใน (ทางเข้าคันธกุฎีอยู่ด้านนอกหลังวิหาร) ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นรูปแบบที่สร้างภายหลังพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา และจากรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏในปัจจุบันมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21

ดังนั้นสันนิษฐานว่าอายุของวัดอีค่างมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21

---

[10] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, “รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีโบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529”, (อัดสำเนา), 29.

[11] เรื่องเดียวกัน, 23.

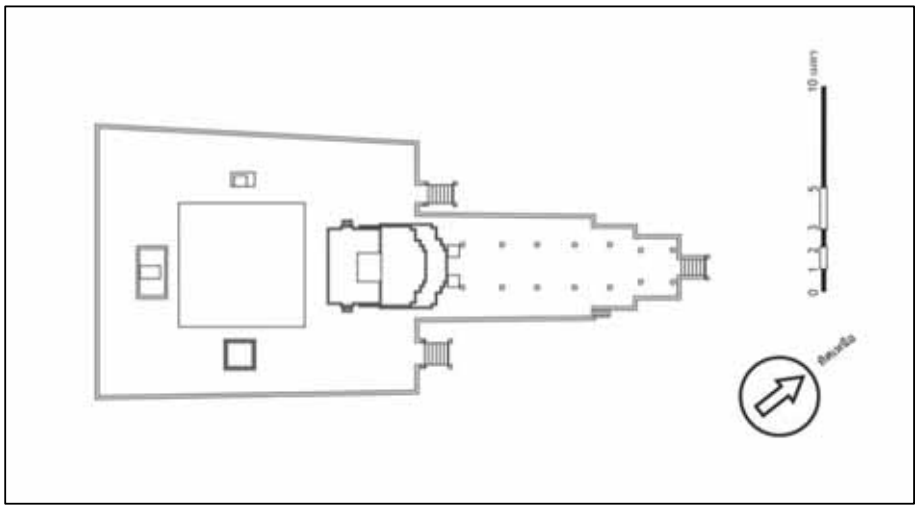

ลายเส้นที่ 29 แผนผังวัดอีค่าง

ภาพที่ 155 เจดีย์วัดอีค่าง

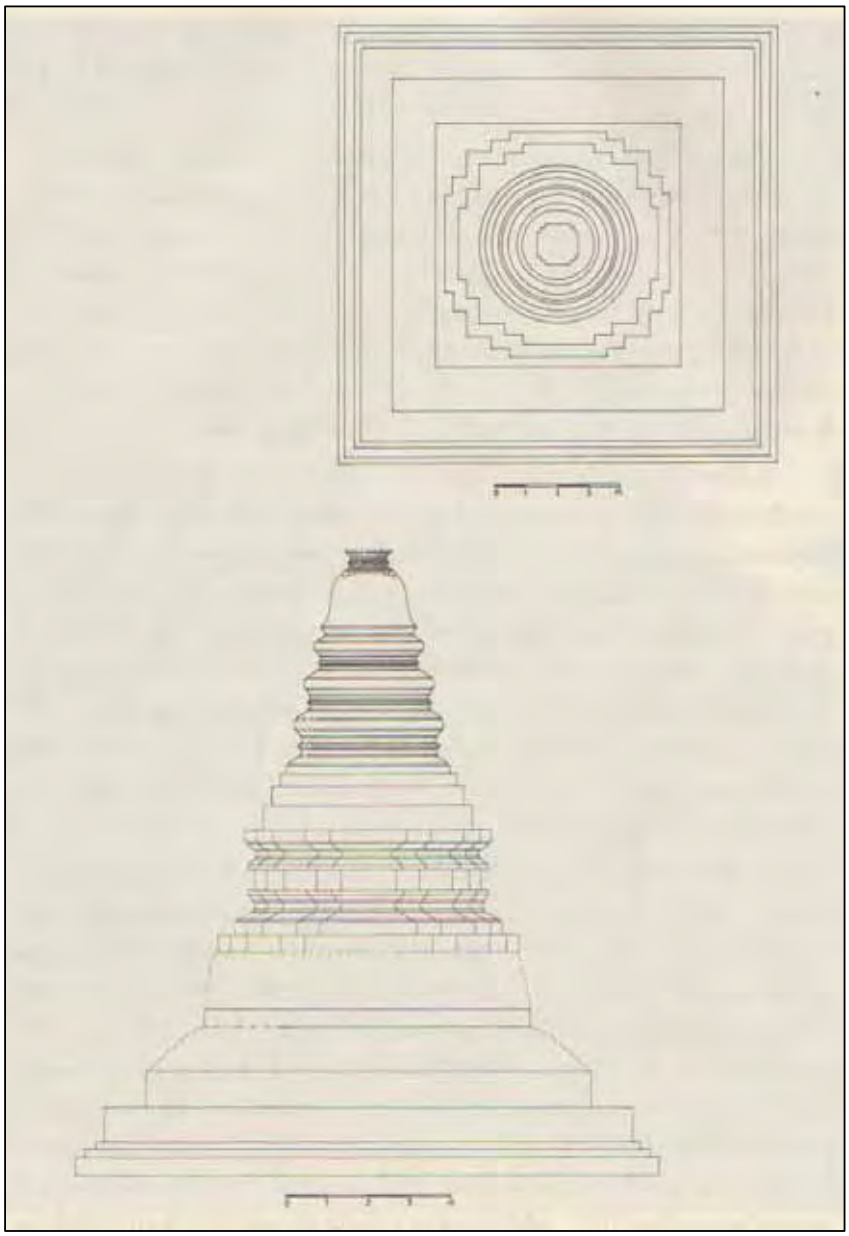

ลายเส้นที่ 30 เจดีย์วัดอีค่าง

ที่มา: จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : วรรณรักษ์, 2541), 41.

4.วัดปู่เปี้ย พบวิหาร (ลายเส้นที่ 31) ในผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ย่อเก็จด้านหน้า 1 ตอน และมีมุขโถงด้านหน้า วิหารตั้งอยู่บนฐานเขียงยกสูงเชื่อมต่อกับลานประทักษิณขององค์เจดีย์ หลังห้องพระประธานท้ายวิหารมีลักษณะเป็นห้องคูหา ซึ่งจากการขุดแต่งในปี พ.ศ.2529 พบว่าวิหารมีการก่อสร้างทับซ้อนกัน 2 สมัย โดยในสมัยหลังได้ขยายวิหาร เพิ่มเสาคู่นอกวิหารด้านข้าง ย้ายเสาคู่ในสร้างคูหาท้ายวิหาร สร้างมุขโถงด้านหน้า และบันไดทางขึ้นด้านหน้า[12]

อุโบสถที่วัดปู่เปี้ย มีลักษณะในผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตั้งอยู่บนฐานเขียง ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน ด้านหลังเป็นฐานชุกชีประดิษฐานพระประธาน เป็นอุโบสถก่ออิฐ ใช้ผนังรับน้ำหนัก ไม่มีโครงสร้างเสาภายในอาคาร มีกำแพงแก้วล้อมรอบ บันไดทางขึ้นด้านหน้า พบเสมากลมทำจากหินทรายสีแดงและสีเทา

สำหรับเจดีย์เป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดระฆัง (ภาพที่ 156 และลายเส้นที่ 32)มีลักษณะฐานเขียงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส รองรับชั้นหน้ากระดานสี่เหลี่ยมในผังยกเก็จซ้อนกัน 3 ชั้น และชุดฐานปัทม์ยกเก็จซ้อนกัน 2 ชุด ตอนกลางเป็นเรือนธาตุทรงสี่เหลี่ยม มีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปทั้งสี่ด้าน มุมเรือนธาตุตกแต่งด้วยลายกาบบน กาบล่าง องค์เรือนธาตุตกแต่งด้วยลายปูนปั้นแบบล้านนาที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีน เหนือเรือนธาตุขึ้นไปเป็นชั้นฐานปัทม์ลดรูปรองรับชั้นมาลัยเถาและองค์ระฆังในผังแปดเหลี่ยม ส่วนบนพังทลาย ซึ่งรูปแบบเจดีย์ทรงปราสาทยอดระฆังที่วัดปู่เปี้ย มีลักษณะรูปแบบเดียวกับเจดีย์ที่วัดโลกโมฬี (ภาพที่ 156) ที่สร้างขึ้นในสมัยพระเมืองเกษเกล้า พ.ศ.2071[13] ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเจดีย์วัดปู่เปี้ยน่าจะมีอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ด้วยเช่นกัน

ดังนั้นสันนิษฐานว่าอายุของวัดปู่เปี้ยมีอายุอยู่ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 21

---

[12] หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร, “รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี กลุ่มโบราณสถานวัดปู่เปี้ย เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2529”, (เอกสารอัดสำเนา), 21.

[13] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยยวน, 72.

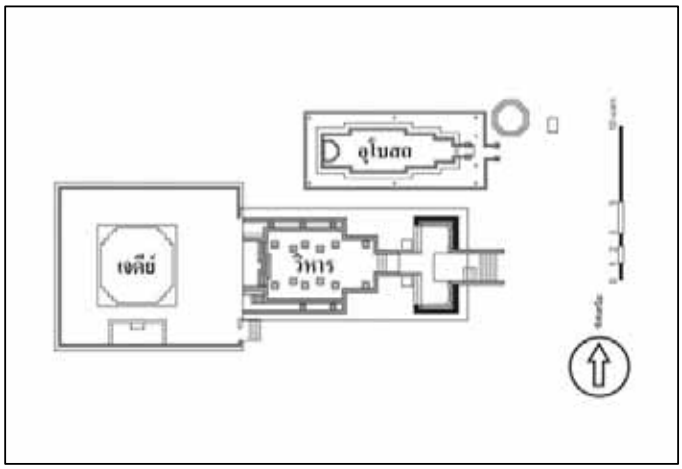

ลายเส้นที่ 31 แผนผังวัดปู่เปี้ย

ภาพที่ 156 เจดีย์ วัดปู่เปี้ย (ซ้าย) และเจดีย์ วัดโลกโมฬี (ขวา)

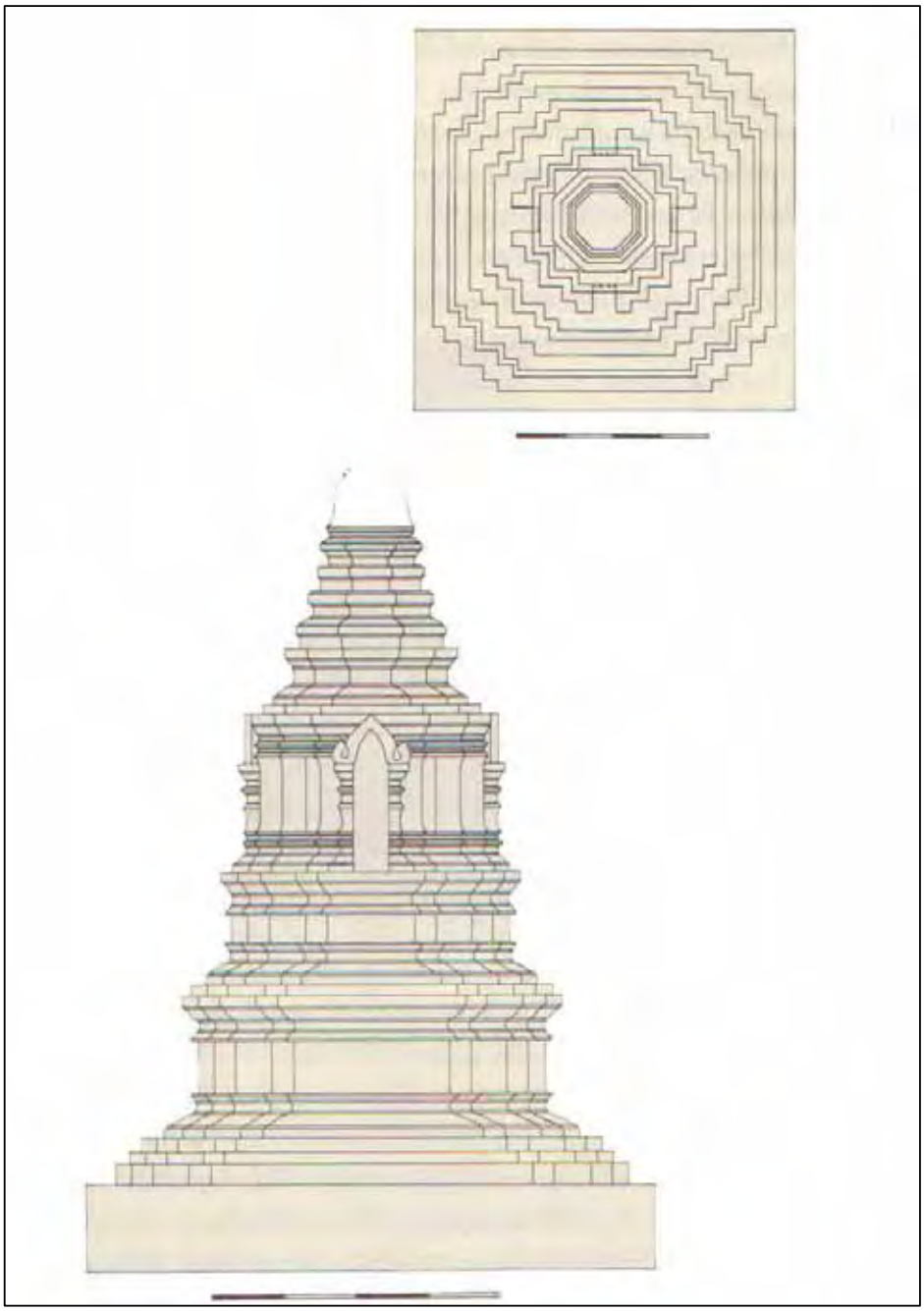

ลายเส้นที่ 32 เจดีย์วัดปู่เปี้ย

ที่มา: จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : วรรณรักษ์, 2541), 117

5.วัดธาตุขาว จากการขุดแต่งฯ ในปี พ.ศ.2529 พบวิหารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้า 1 ตอน (ลายเส้นที่ 33) พบเจดีย์ท้ายวิหาร (ภาพที่ 157) ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสยกเก็จ 2 ชั้น ซึ่งคาดด้วยบัวลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น และพบมณฑปในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าโดยพบว่ามณฑปสร้างทับบนลานประทักษิณของเจดีย์[14] แสดงให้เห็นว่ามณฑปมีการก่อสร้างในระยะหลัง จากรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏโดยเฉพาะฐานเจดีย์ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสยกเก็จ 2 ชั้นและบัวลูกแก้วอกไก่ที่คาดส่วนฐาน ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมในศิลปกรรมล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 21[15]

ดังนั้นสันนิษฐานว่าอายุของวัดธาตุขาวมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21

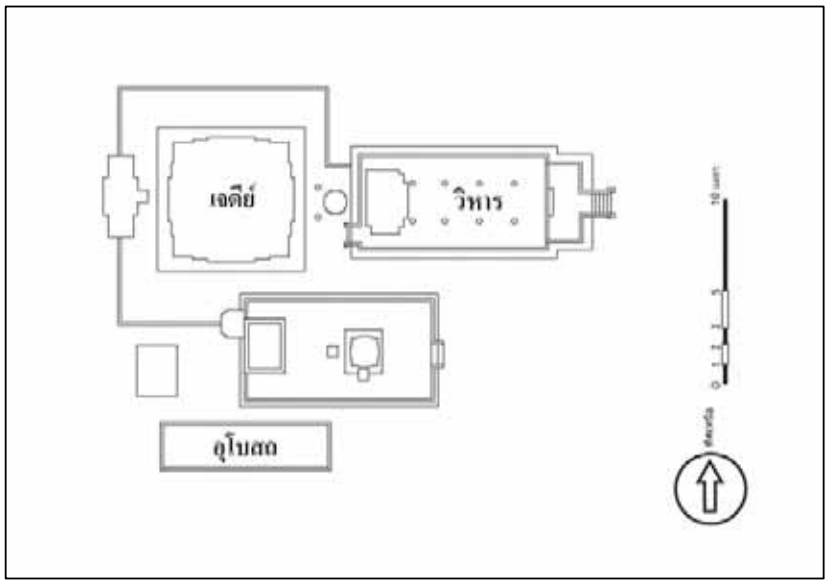

ลายเส้นที่ 33 แผนผังวัดธาตุขาว

[14] วิชัย ตันกิตติกร และทวีศักดิ์ ชุณหะวัณ, “รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีโบราณสถานวัดธาตุขาว ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่”, 2529. (อัดสำเนา), 7.

[15] สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ: หริภุญชัย-ล้านนา, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2538), 147-156.

ภาพที่ 157 เจดีย์วัดธาตุขาว

6.วัดกุมกาม พบวิหารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน (ลายเส้นที่ 34) มีการสร้างฐานชุกชีสำหรับประดิษฐานพระประธานเต็มพื้นที่ห้อง จากการขุดแต่งฯ ปี พ.ศ. 2529 พบการก่อสร้างทับซ้อนกัน 2 สมัย[16] เจดีย์ตั้งอยู่ท้ายวิหาร ในผังแปดเหลี่ยม เหลือเฉพาะส่วนฐานเขียงซ้อนกัน 3 ชั้น และมณฑปปัจจุบันเหลือเฉพาะฐานปัทม์ ท้องไม้ และลูกแก้วอกไก่ จากรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏโดยเฉพาะบัวลูกแก้วอกไก่ ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมในศิลปกรรมล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 21[17]

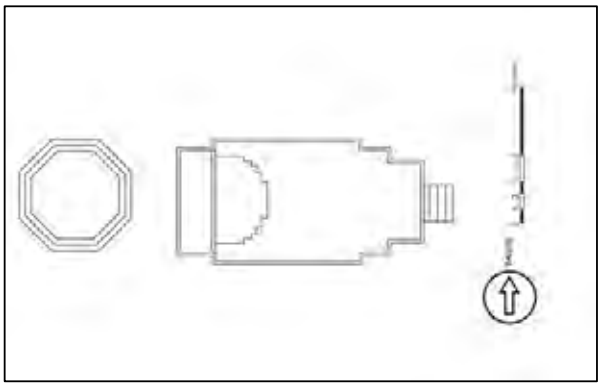

ลายเส้นที่ 34 แผนผังวิหารวัดกุมกาม

[16] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศเหนือ วัดกุมกาม อ.สารภี จ. เชียงใหม่ ปีงบประมาณ 2546. (ม.ป.ท., 2546), 105.

[17] สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ: หริภุญชัย-ล้านนา, 147-156.

7.วัดหัวหนอง พบวิหาร (ลายเส้นที่ 35) ในผังวิหารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน บริเวณห้องด้านหลังเป็นห้องฐานชุกชีขนาดใหญ่เต็มอาคาร สำหรับประดิษฐานพระประธานซึ่งพบว่ามีการก่อสร้างซ้อนทับกัน 2 สมัย[18]

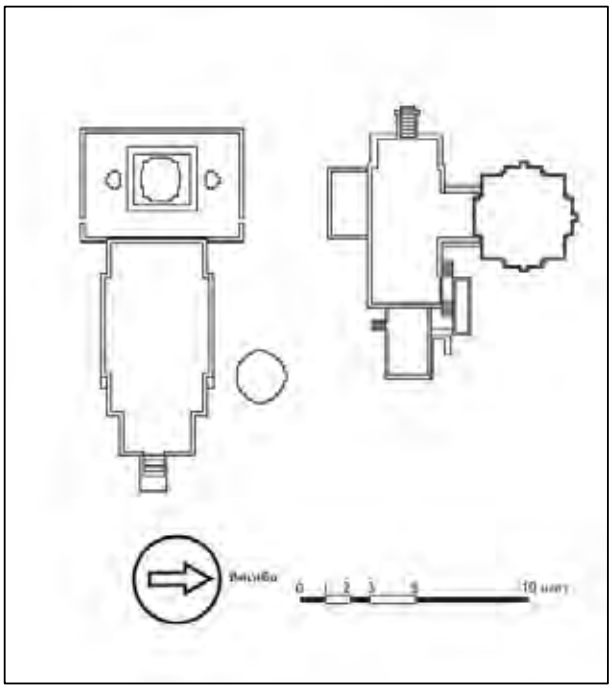

ลายเส้นที่ 35 แผนผังวัดหัวหนอง

เจดีย์องค์แรกเจดีย์ประธานของวัดหัวหนอง หรือเจดีย์ช้างล้อม (ภาพที่ 158) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกท้ายวิหาร เหลือเฉพาะส่วนฐานเขียงและฐานปัทม์ย่อมุม พบการก่อสร้าง 2 ครั้งด้วยกัน การก่อสร้างครั้งแรก ประกอบด้วยฐานเขียง 3 ชั้น บนฐานเขียงชั้นที่สอง มีประติมากรรมปูนปั้นรูปช้างหมอบในท่าคู้ขาหน้า ปล่อยงวงจรดพื้น โผล่ออกมาเฉพาะครึ่งตัวด้านหน้าของฐานเขียงชั้นที่สาม การก่อสร้างครั้งที่สองพบว่ามีการก่ออิฐสอปูนปิดทับตัวช้างทั้งหมดเพื่อทำเป็นฐานหน้ากระดาน

[18] พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์, <u>รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่</u>, (ม.ป.ท.: ม.ป.ป.), 22.

ชั้นที่หนึ่ง สันนิษฐานว่ารูปแบบช้างล้อมเจดีย์องค์นี้ได้รับอิทธิพลจากศิลปะลังกา[19] โดยผ่านกลุ่มพระภิกษุล้านนาที่ได้เดินทางไปศึกษาที่ลังกาและกลับมาอุปสมบทพระภิกษุที่ท่ากาดกุมกามในปี พ.ศ.1976[20] และช้างล้อมเจดีย์ที่องค์นี้ยังเทียบได้กับช้างล้อมเจดีย์ที่วัดเจดีย์สี่ห้องเมืองสุโขทัย (ภาพที่ 159) ที่มีอายุอยู่ในกลางพุทธศตวรรษที่ 20[21] ซึ่งที่วัดเจดีย์สี่ห้องยังได้พบลวดลายปูนปั้นรูปมนุษยนาคสี่กรถือหม้อน้ำ (ปูรณฆฏะ) (ภาพที่ 160) ซึ่งเป็นรูปแบบและคติใกล้เคียงกับมนุษยนาคที่นิยมในศิลปะลังกา[22] ดังนั้นอาจสันนิษฐานได้ว่าเจดีย์ที่มีประติมากรรมรูปช้างหมอบที่วัดหัวหนองได้รับอิทธิพลจากศิลปะลังกา โดยผ่านมาทางกลุ่มพระภิกษุที่ได้เดินทางไปศึกษาที่ลังกา หรือได้รับผ่านจากสุโขทัยอีกต่อหนึ่งก็เป็นได้

ภาพที่ 158 เจดีย์ช้างล้อม วัดหัวหนอง

[19] จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, ประวัติศาสตร์และศิลปกรรมเวียงกุมกาม, 64.

[20] รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, 116-118.

[21] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะสุโขทัย: บทวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี จารึกและศิลปกรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551), 44.

[22] เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ 159 เจดีย์ที่วัดเจดีย์สี่ห้อง เมืองสุโขทัย

ภาพที่ 160 ปูนปั้นรูปช้างล้อมและมนุษยนาคสี่กรถือหม้อน้ำ ที่เจดีย์ วัดเจดีย์สี่ห้อง เมืองสุโขทัย

เจดีย์องค์ที่สอง (ภาพที่ 161) ตั้งอยู่ข้างวิหารด้านทิศเหนือ เหลือเฉพาะส่วนฐานเขียง ลวดบัวคว่ำในผังเพิ่มมุมไม้ยี่สิบ และองค์ระฆังแบบกลีบมะเฟือง จากรูปแบบที่พบสันนิษฐานว่าเจดีย์องค์นี้สัมพันธ์กับเจดีย์เพิ่มมุมในศิลปะอยุธยา[23] ที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22[24]

ภาพที่ 161 เจดีย์รายที่ตั้งอยู่ข้างวิหารด้านทิศเหนือวัดหัวหนอง

ซุ้มโขง (ภาพที่ 162) มีการยกเก็จถี่ บริเวณฐานซุ้มโขงมีลักษณะเป็นแบบฐานปัทม์ท้องไม้ลูกแก้วอกไก่คู่ ท้องไม้ตกแต่งด้วยปูนปั้นนูนสูง รูปสัตว์หิมพานต์ในกรอบกระจก เช่น รูปกิเลนหงส์ และสิงห์ จากรูปแบบซุ้มโขงและปูนปั้นประดับทำให้กำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21

จากรูปแบบของเจดีย์ช้างล้อม และเจดีย์ราย (เจดีย์เพิ่มมุม) ทำให้สันนิษฐานว่าอายุของวัดหัวหนองมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22

---

[23] จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, ประวัติศาสตร์และศิลปกรรมเวียงกุมกาม, 65.

[24] สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2542), 96-100.

ภาพที่ 162 ซุ้มโขงวัดหัวหนอง

8.วัดพญามังราย พบวิหารในผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน (ลายเส้นที่ 36) ฐานเสาทำด้วยหินแกรนิต มีการสร้างฐานชุกชีเต็มพื้นที่ห้อง และมีการสร้างห้องท้ายวิหารด้านหลังฐานชุกชี พบเจดีย์ตั้งอยู่ท้ายวิหาร (ภาพที่ 163) ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส เหลือเฉพาะส่วนฐานเขียงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส 2 ชั้นรับชั้นหน้ากระดานยกเก็จ 2 ชั้น และพบลานประทักษิณของเจดีย์เชื่อมต่อกับตัววิหาร

จากวิหารที่มีห้องคันธกุฎี แต่ไม่ได้เชื่อมกับวิหารภายใน ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมสร้างภายหลังพุทธศตวรรษที่ 19 และจากรูปแบบลานประทักษิณที่เชื่อมกับตัววิหาร ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบที่วัดอีค่าง วัดปู่เปี้ย ด้วยนั้น

ทำให้สันนิษฐานว่าอายุของวัดพญามังรายมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21

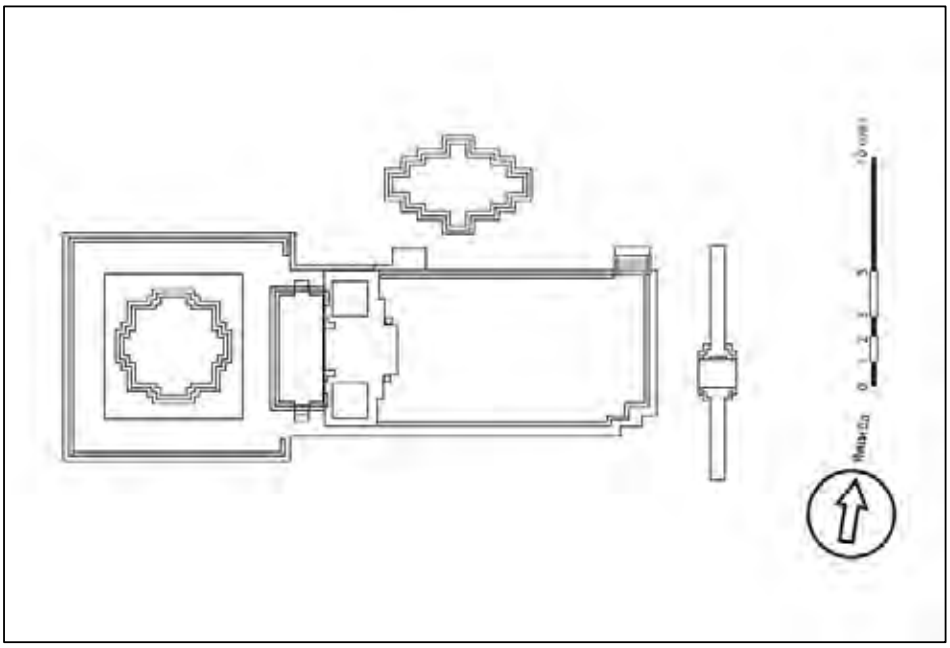

ลายเส้นที่ 36 แผนผังวัดพญามังราย

ภาพที่ 163 เจดีย์วัดพญามังราย

9.วัดพระเจ้าองค์ดำ พบวิหารในผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน (ลายเส้นที่ 37) พบปูนปั้นราวบันไดทั้งสองข้างเป็นรูปตัวเหงาขดก้นหอย (ภาพที่ 164) คล้ายกับตัวเหงาราวบันไดทางขึ้นลานประทักษิณที่วัดอีค่าง (ภาพที่ 165) ซึ่งสันนิษฐานว่าลานประทักษิณที่วัดอีค่างน่าจะซ่อมพร้อมกับการซ่อมองค์เจดีย์และรูปแบบของเจดีย์ที่วัดอีค่างกำหนดอายุไว้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ทำให้วิหารของวัดพระเจ้าองค์ดำมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ด้วย สำหรับเจดีย์ของวัดพระเจ้าองค์ดำเหลือเฉพาะส่วนฐานเขียงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส 2 ชั้นรับชั้นหน้ากระดานยกเก็จ

ดังนั้นสันนิษฐานว่าอายุของวัดพระเจ้าองค์ดำมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21

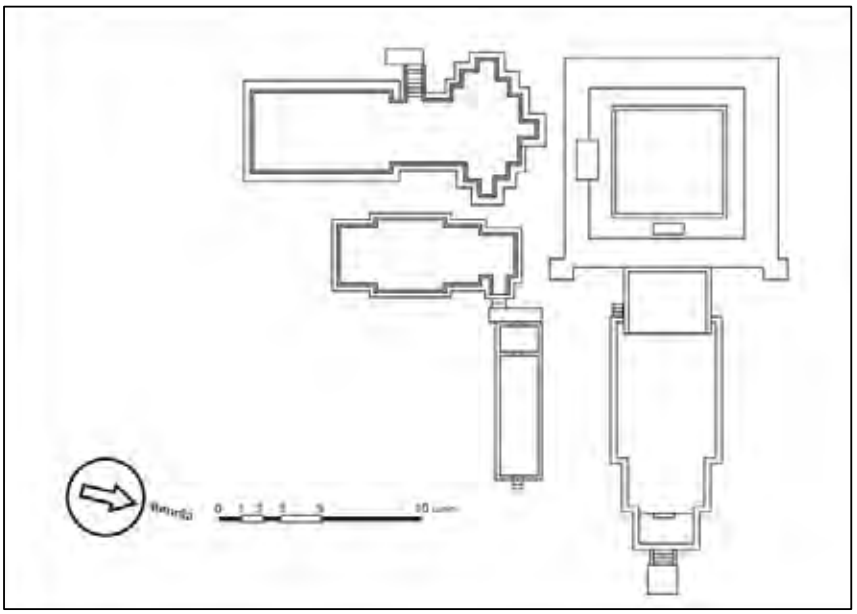

ลายเส้นที่ 37 แผนผังวัดพระเจ้าองค์ดำ

ที่มา: กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, (ม.ป.ท.: กรมศิลปากร, 2534), 34.

ภาพที่ 164 ปูนปั้นรูปตัวเหงาเป็นรูปก้นหอยราวบันไดวัดพระเจ้าองค์ดำ (ชำรุดและถูกวางกลับด้าน)

ภาพที่ 165 ปูนปั้นรูปตัวเหงาเป็นรูปก้นหอยราวบันไดวัดอีค่าง

10.วัดกู่ขาว พบวิหาร (ลายเส้นที่ 38) ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า พบร่องรอยการก่อสร้างซ้อนทับกัน 2 ชั้น ปัจจุบันเหลือเพียงส่วนท้ายวิหาร ด้านหน้าของวิหารกลายเป็นพื้นที่ถนน พบเจดีย์ตั้งอยู่ท้ายวิหาร (ภาพที่ 166 และลายเส้นที่ 39) โดยฐานเขียงมีความสูงมาก (สูง 3 เมตร) เหนือขึ้นไปเป็นฐานหน้ากระดานยกเก็จ 2 ตอน ซ้อนกัน 3 ชั้น รองรับฐานปัทม์ยกเก็จ 2 ตอน ท้องไม้ลูกแก้วอกไก่เรียงซ้อนกัน 2 ชุด คั่นด้วยชั้นหน้ากระดานประดับลวดลายปูนปั้น ประจำยามที่มุมยกเก็จ ลักษณะเป็นลายกรอบวงโค้งสี่เหลี่ยม ตกแต่งด้วยลายกนกและหงส์ ตอนกลางของเจดีย์เป็นมาลัยเถาในผังแปดเหลี่ยม เหลือเพียงชั้นเดียว และจากรูปแบบชุดฐานปัทม์ท้องไม้ที่มีความสูง ทำให้สันนิษฐานว่าส่วนยอดของเจดีย์วัดกู่ขาวก็น่าจะเป็นเจดีย์ทรงระฆัง เช่นเดียวกับเจดีย์ที่วัดอีค่าง ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเจดีย์ของวัดกู่ขาวมีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 21 ด้วยเช่นกัน

ดังนั้นสันนิษฐานว่าอายุของวัดธาตุขาวมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21

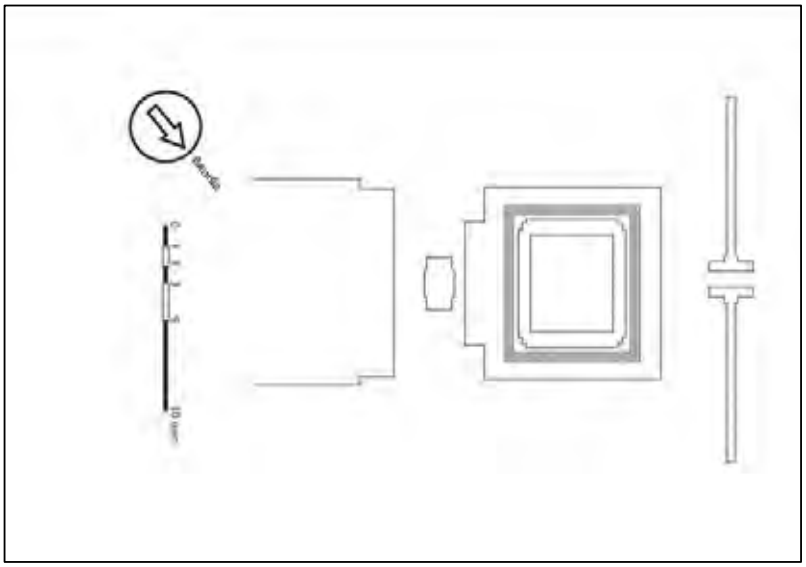

ลายเส้นที่ 38 แผนผังวัดกู่ขาว

ภาพที่ 166 เจดีย์ของวัดกู่ขาว

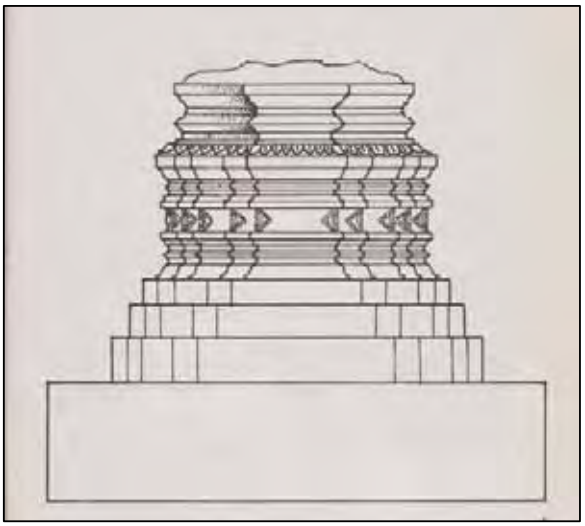

ลายเส้นที่ 39 เจดีย์วัดกู่ขาว

ที่มา: กรมศิลปากร, เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน, (ม.ป.ท.: กรมศิลปากร, 2534), 113

11.วัดกู่ไม้ซ้ง พบวิหารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้า 1 ตอน (ลายเส้นที่ 40) ซึ่งมีเจดีย์เชื่อมติดอยู่ท้ายวิหารในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยกเก็จ 2 ชั้น (ภาพที่ 167) และพบเจดีย์รายในผังแปดเหลี่ยม ตั้งอยู่ด้านหน้าวิหารด้านขวา เหลือเฉพาะส่วนฐานเขียงซ้อนลดกัน 2 ชั้น

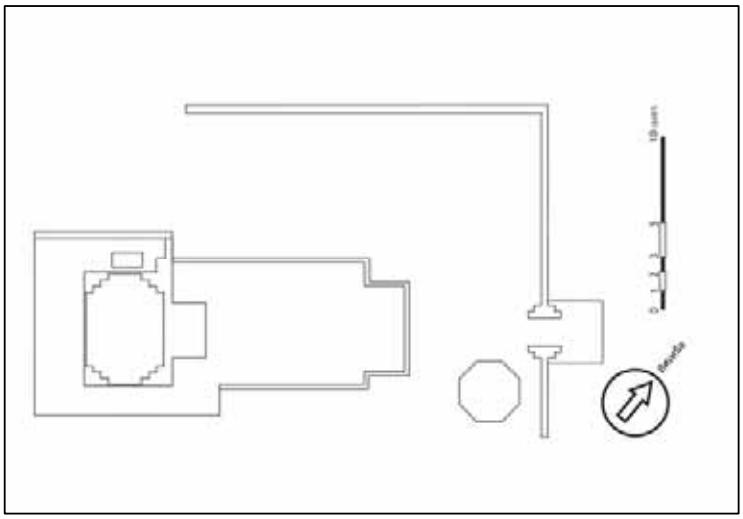

ลายเส้นที่ 40 แผนผังวัดกู่ไม้ซ้ง

จากรูปแบบเจดีย์ยกเก็จ 2 ชั้น ซึ่งเป็นรูปแบบที่ปรากฏพบในเจดีย์ล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา[25] ทำให้สันนิษฐานว่าอายุของวัดกู่ไม้ซ้งมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมาด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 167 เจดีย์เชื่อมติดท้ายวิหารวัดกู่ไม้ซ้ง

[25] สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ: หริภุญชัย-ล้านนา, 141-143.

12.วัดเจดีย์เหลี่ยม เจดีย์เหลี่ยมวัดกู่คำ (ภาพที่ 168) เป็นเจดีย์ที่พระยามังรายโปรดให้สร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างเวียงกุมกาม ซึ่งระบุตรงกันในหลักฐานลายลักษณ์อักษรทั้งกลุ่มตำนานต้นฉบับและกลุ่มตำนานฉบับคัดลอก โดยในชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวว่ามีพระพุทธรูปเรียงราย 60 องค์[26] ในตำนานมูลศาสนา (ฉบับวัดสวนดอก) กล่าวว่าแต่ละด้านมีพระพุทธรูป 14 องค์ (รวม 4 ด้านมีพระพุทธรูป 56 องค์)[27] ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่านำดินจากหนองต่างมาก่อเป็นเจดีย์กู่คำ[28]

เจดีย์เหลี่ยมมีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงปราสาทในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนกัน 5 ชั้น ตั้งอยู่ท้ายวิหาร ส่วนฐานเป็นฐานเขียงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 17.45 X 17.45 เมตร รองรับฐานปัทม์ท้องไม้ ลูกแก้วยกเก็จ ตอนกลางเป็นเรือนธาตุทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนชั้นลดหลั่นกันไป 5 ชั้น เรือนธาตุแต่ละด้านมีซุ้มจระนำ 3 ซุ้ม ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูป ดังนั้นเรือนธาตุแต่ละชั้นมีพระพุทธรูป 12 องค์ รวมเรือนธาตุห้าชั้นมีพระพุทธรูป 60 องค์ ตกแต่งซุ้มจระนำด้วยปูนปั้นลวดลายพันธุ์พฤกษา (ศิลปกรรมปูนปั้นที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นศิลปกรรมอิทธิพลพม่าในสมัยรัชกาลที่ 5) ส่วนยอดมีลักษณะคล้ายบัวกลุ่มในผังสี่เหลี่ยมซ้อนกัน 2 ชั้น รองรับปลียอดและฉัตร บริเวณมุมเรือนธาตุแต่ละชั้นประดับด้วยเจดีย์จำลอง สำหรับมุมฐานเขียงประดับด้วยสิงห์ปูนปั้นทั้ง 4 มุม และในตอนกลางของแต่ละด้านมีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่ง โดยด้านทิศตะวันออกประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิ ทิศตะวันตกประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท ทิศเหนือประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่อง ทิศใต้ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย จากการขุดค้นศึกษาชั้นดินบริเวณลานประทักษิณพบว่า มีการสร้างซ้อนทับกันถึง 7 สมัย[29]

---

[26] รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, 102.

[27] พระพุทธพุกาม และ พระพุทธญาณ, ตำนานมูลศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 2. (เชียงใหม่ : นครพิงค์การพิมพ์, 2513. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานทำบุญครบรอบร้อยวันศพ นายหน่อ ชุติมา 7 มิถุนายน 2513) 221.

[28] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยยวน, 20.

[29] มรดกโลก, รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), 58-59.

ภาพที่ 168 เจดีย์เหลี่ยม วัดเจดียเหลี่ยม เวียงกุมกาม

จากรูปแบบแผนผังของเจดีย์เหลี่ยม มีลักษณะคล้ายกับเจดีย์กู่กุด วัดจามเทวี (ภาพที่ 169) และสุวรรณเจดีย์ วัดพระธาตุหริภุญไชย (ภาพที่ 169) ซึ่งโบราณสถานทั้งสองแห่งเป็นศิลปกรรมสมัยหริภุญไชย กำหนดอายุไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 16[30] ทำให้สันนิษฐานว่าเจดีย์เหลี่ยมมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 โดยได้รับอิทธิพลหรือแรงบันดาลใจจากรูปแบบทางศิลปกรรมสมัยหริภุญไชย

ภาพที่ 169 เจดีย์กู่กุด วัดจามเทวี (ซ้าย) และสุวรรณเจดีย์ วัดพระธาตุหริภุญชัย (ขวา)

[30] ผาสุข อินทราวุธ, สินชัย กระบวนแสง และพเยาว์ นาคเวก, รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, (กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2536), 87.

สำหรับความหมายพระพุทธรูปที่ประดับซุ้มจระนำทั้ง 60 องค์นั้น สันนิษฐานตามพุทธประวัติ คือพระอรหันต์ทั้ง 60 รูป ที่ประกอบไปด้วยปัญจวัคคีย์ ทั้ง 5 คน พระยสกุลบุตรและสหายอีก 54 คน ที่พระพุทธเจ้าทรงประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทา (บวชโดยการเปล่งวาจา) ในพรรษาแรกภายหลังพระองค์ทรงตรัสรู้[31] และเมื่อสังเกตพุทธลักษณะของพระพุทธรูปที่ประดิษฐานในซุ้มจระนำ จะเห็นได้ว่า พระพุทธรูปเหล่านี้ปรากฏเส้นพระมัสสุ (หนวด) ซึ่งแตกต่างไปจากพระพุทธรูปโดยทั่วไป

สำหรับวัตถุประสงค์ของการสร้างเจดีย์เหลี่ยมนั้น มีข้อสันนิษฐานไว้ 2 แนวทางด้วยกัน คือ

1.เจดีย์เหลี่ยมสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

จากจารึก พย.21 จารึกการประดิษฐานพระธาตุ (พ.ศ.2066) ระบุว่าเจดีย์เหลี่ยมเป็นสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระหนุ(กระดูกคาง)ด้านขวา[32]

2.เจดีย์เหลี่ยมสร้างขึ้นเพื่อบรรจุกระดูกมเหสีของพญามังราย โดยในนิราศหริภุญชัยเขียนไว้ว่า

อารามรมเยศเมิ้น	มังราย
นามกู่คำหลวงหลาย	เช่นท้าว
หกสิบสยมภูยาย	ยังรอด งามเอ่
แปลงคู่นุชน้องน้าว	นาฏโอ้โรทา[33]

ซึ่งประเสริฐ ณ นคร แปลว่า “วัดอันน่ารื่นรมย์ของพญามังราย ชื่อกู่คำหลวง สร้างไว้นานหลายชั่วกษัตริย์แล้ว มีพระพุทธรูปหกสิบองค์เรียงรายอยู่ตลอด ดูงาม สร้างเจดีย์ไว้กระดูกมเหสีท่าน ด้วยความเศร้าโศก”[34] จะเห็นได้ว่าข้อความในศิลาจารึก พย.21 กับโคลงนิราศหริภุญชัยขัดแย้งกัน ซึ่งสรัสวดี อ๋องสกุลสันนิษฐานไว้ว่า กู่คำน่าจะบรรจุอัฐิมเหสีของพญามังราย เนื่องจากคำว่า “กู่” ตามความเข้าใจหมายถึงเจดีย์บรรจุอัฐิของบุคคลสำคัญ อาทิ กู่กุด เชื่อว่าบรรจุอัฐิของพระนาง

---

[31] สุชีพ ปุญญานุภาพ จัดทำ, พระไตรปิฎกฉบับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ 17 (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2550), 214.

[32] เทิม มีเต็ม, “พย.21 จารึกการประดิษฐานพระธาตุ”, ประชุมจารึกเมืองพะเยา, 345.

[33] ประเสริญ ณ นคร, ผู้แปล, โคลงนิราศหริภุญชัย, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516), 47.

[34] เรื่องเดียวกัน, 48.

จามเทวี กู่พระยาคำฟูที่วัดพระสิงห์ หากบรรจุพระธาตุ มักจะเรียกเจดีย์นั้นว่า “พระธาตุ” เช่น พระธาตุดอยสุเทพ พระธาตุดอยตุง เป็นต้น[35]

13.วัดกู่อ้ายหลาน พบวิหารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน เพื่อให้เป็นห้องประดิษฐานพระประธาน (ลายเส้นที่ 41) จากการขุดแต่งฯ ปี พ.ศ.2543 พบการก่อสร้าง 2 สมัย โดยสมัยที่สองพบการขยายฐานชุกชีเต็มห้องท้ายวิหาร และเสริมพื้นวิหารให้สูงขึ้น[36] (ภาพที่ 170) สำหรับเจดีย์ตั้งอยู่ท้ายวิหารเหลือเฉพาะส่วนฐานเขียงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส

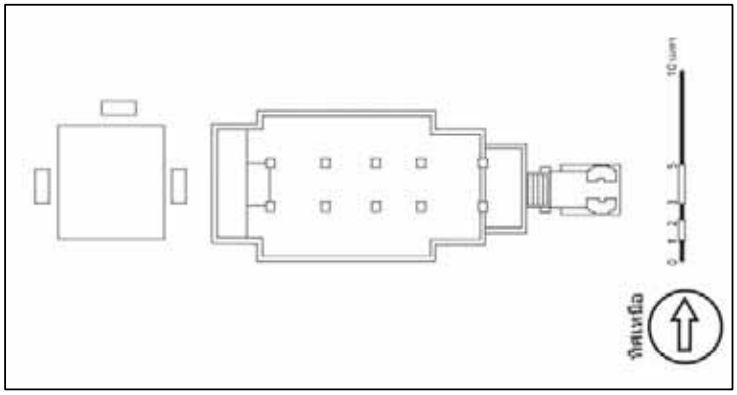

ลายเส้นที่ 41 แผนผังวัดกู่อ้ายหลาน

ภาพที่ 170 ร่องรอยการเสริมพื้นวิหารให้สูงขึ้น ที่วิหารวัดกู่อ้ายหลาน

---

[35] สรัสวดี อ๋องสกุล, เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่: มิ่งเมือง, 2546), 66.

[36] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, (ม.ป.ท., 2543), 95.

14.วัดกู่อ้ายสี พบวิหารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน เพื่อให้เป็นห้องประดิษฐานพระประธาน (ลายเส้นที่ 42) จากการขุดแต่งฯ ปี พ.ศ.2543 พบการก่อสร้าง 2 สมัย โดยสมัยที่สองพบการขยายฐานชุกชีเต็มห้องท้ายวิหาร[37] (ภาพที่ 171) เช่นเดียวกับวัดกู่อ้ายหลาน สำหรับเจดีย์ตั้งอยู่ท้ายวิหารเหลือเฉพาะส่วนฐานเขียงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส

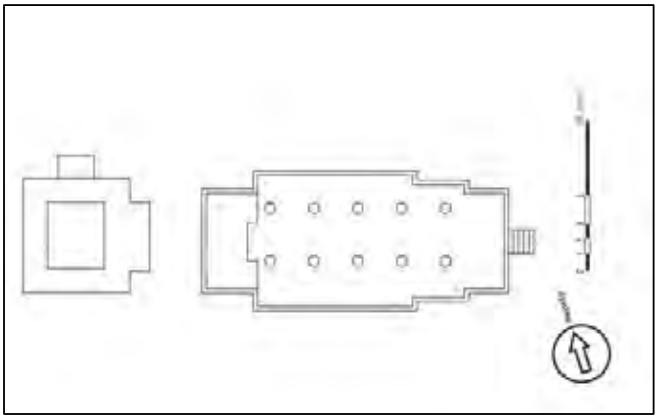

ลายเส้นที่ 42 แผนผังวัดกู่อ้ายสี

ภาพที่ 171 ร่องรอยของฐานชุกชีเดิมของวัดกู่อ้ายสี ก่อนมีการขยายให้เต็มห้องท้ายวิหาร โดยการก่อทับ

[37] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 201.

15.วัดกู่มะเกลือ พบวิหารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน (ลายเส้นที่ 43) โดยใช้เป็นห้องสำหรับประดิษฐานพระประธาน จากการขุดแต่งในปี พ.ศ.2543 พบว่าบริเวณฐานชุกชีพบร่องรอยการก่อสร้างทับซ้อนกัน 2 ครั้ง[38] (ภาพที่ 172) พบเจดีย์ (ภาพที่ 173) ตั้งอยู่ฐานไพทีท้ายวิหาร เป็นเจดีย์ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสยกเก็จ 2 ชั้น ปรากฏลูกแก้วอกไก่คาดอยู่ตรงท้องไม้ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ปรากฏพบในเจดีย์ล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา ทำให้สันนิษฐานว่าอายุของวัดกู่มะเกลือมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมาด้วยเช่นกัน

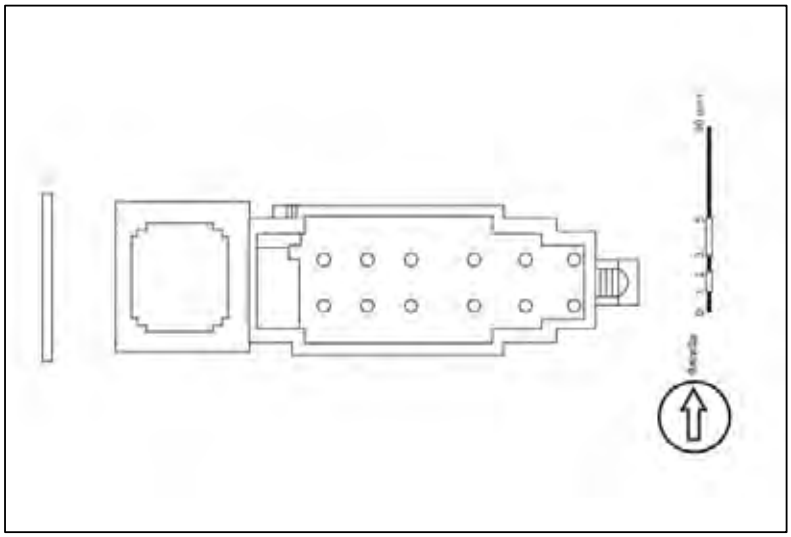

ลายเส้นที่ 43 แผนผังวัดกู่มะเกลือ

[38] ปุราณรักษ์, เวียงกุมกาม: การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน, 111.

ภาพที่ 172 ร่องรอยการก่อทับฐานชุกชีของเดิม ที่วัดกู่มะเกลือ

ภาพที่ 173 เจดีย์ วัดกู่มะเกลือ

16.วัดกู่ริดไม้ วิหาร (ลายเส้นที่ 44) ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน พบว่าก่อฐานชุกชีเต็มห้องท้ายวิหาร เจดีย์เหลือเฉพาะส่วนฐานเขียงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตั้งอยู่หน้าวิหารทางทิศตะวันออก

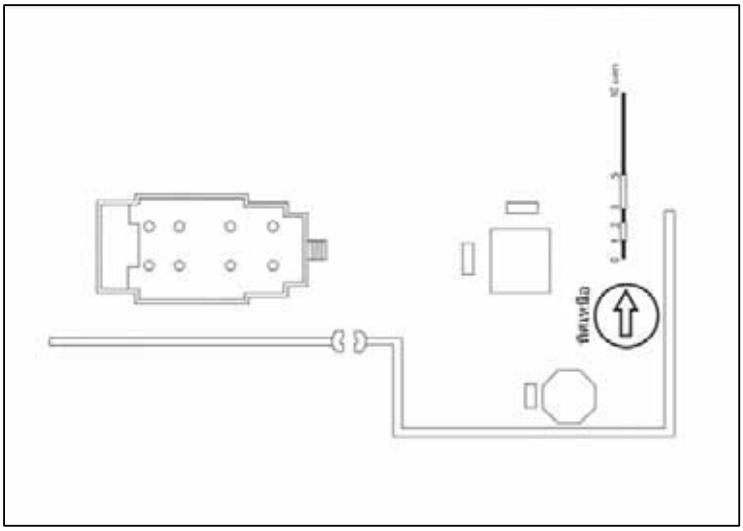

ลายเส้นที่ 44 แผนผังวัดกู่ริดไม้

17.วัดโบสถ์ (วัดอุโบสถ์) วิหาร (ลายเส้นที่ 45) มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน ด้านท้ายวิหารมีฐานชุกชีสำหรับประดิษฐานพระประธาน พบแนวกำแพงอิฐท้ายวิหาร ปัจจุบันได้นำทรายมากลบเนื่องจากมีปัญหาน้ำท่วมขัง เจดีย์ (ภาพที่ 174) ตั้งอยู่ท้ายวิหาร เหลือเฉพาะส่วนฐานเขียงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส

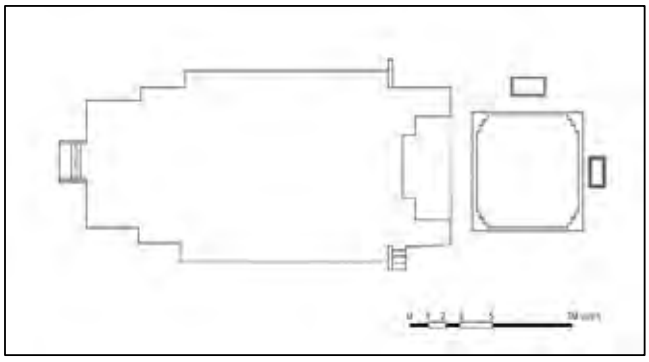

ลายเส้นที่ 45 แผนผังวัดโบสถ์

ภาพที่ 174 เจดีย์ วัดโบสถ์

18.วัดกุมกามทีปราม พบวิหาร 2 หลัง วิหารหมายเลข 1 หันหน้าสู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นวิหารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน (ลายเส้นที่ 46) พบฐานชุกชีกสำหรับประดิษฐานพระประธานด้านท้ายวิหาร ส่วนฐานวิหารพบชุดปัทม์ ท้องไม้ ลูกแก้วอกไก่ (ภาพที่ 175) บริเวณบันไดทางขึ้นด้านหน้าพบปูนปั้นราวบันไดรูปมกรคายนาค (ภาพที่ 176) วิหารหมายเลข 2 หันหน้าสู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นวิหารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกเก็จด้านหน้า 1 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน ด้านหลังเป็นฐานชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูป

จากรูปแบบชุดฐานปัทม์ของวิหารหมายเลข 1 เป็นรูปแบบที่ปรากฏพบในสถาปัตยกรรมล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา ทำให้สันนิษฐานว่าอายุของวัดกุมกามทีปรามมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมาด้วยเช่นกัน

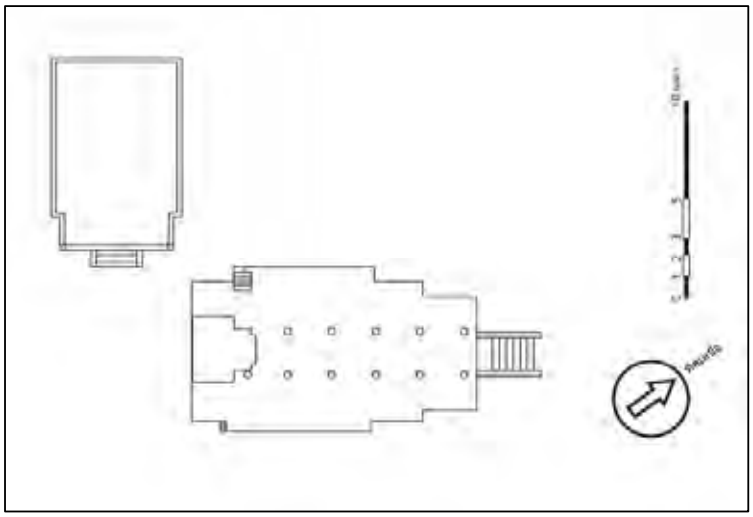

ลายเส้นที่ 46 แผนผังวัดกุมกามทีปราม

ภาพที่ 175 วิหารหมายเลข 1 วัดกุมกามทีปราม

ภาพที่ 176 ปูนปั้นราวบันไดรูปมกรคายนาค ที่วิหารหมายเลข 1 วัดกุมกามทีปราม

19.วัดหนานช้าง วิหาร วิหารในผังวิหารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จเฉพาะด้านหน้า 1 ตอน (ลายเส้นที่ 47) ตกแต่งหัวบันไดด้วยปูนปั้นรูปตัวเหงา ฐานวิหารเป็นชุดฐานปัทม์ตกแต่งด้วยปูนปั้นลายช่องกระจก ท้ายวิหารเป็นฐานชุกชีลักษณะแบบฐานปัทม์ท้องไม้ตกแต่งด้วยปูนปั้นรูปสัตว์หิมพานต์ในกรอบช่องกระจก (ภาพที่ 177) เจดีย์ (ภาพที่ 178) ตั้งอยู่ท้ายวิหารในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส เหลือเฉพาะส่วนฐานเขียง 3 ชั้นรองรับบัวคว่ำในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสยกเก็จ บริเวณมุมฐานเขียงด้านล่างพบเจดีย์ประดับมุมเป็นเจดีย์ทรงระฆัง บริเวณองค์ระฆังประดับลายปูนปั้นรูปดอกไม้ ซุ้มโขง (ภาพที่ 179) ตั้งอยู่ด้านหน้าวิหาร ลักษณะเป็นซุ้มโขงยกเก็จถี่ และพบว่าบริเวณท้องไม้ส่วนฐานคาดด้วยเส้นลวดบัวอกไก่และตกแต่งด้วยปูนปั้นรูปสัตว์ในกรอบช่องกระจกสลับลายกนก

จากรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏ โดยเฉพาะชุดฐานปัทม์ของวิหารและฐานชุกชีที่ตกแต่งด้วยปูนปั้นลายช่องกระจก และเส้นลวดบัวอกไก่ที่ส่วนฐานของซุ้มโขงที่ย่อเก็จ ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบมากในศิลปกรรมล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ทำให้สันนิษฐานว่าอายุของวัดหนานช้างมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ด้วยเช่นกัน

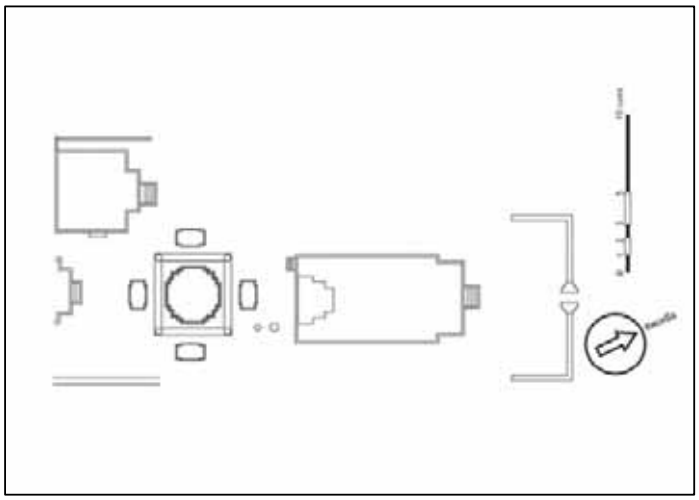

ลายเส้นที่ 47 แผนผังวิหารวัดหนานช้าง

ภาพที่ 177 ลวดลายปูนปั้นรูปกิเลน และรูปสิงห์ บริเวณท้องไม้ของฐานชุกชี วิหารวัดหนานช้าง

ภาพที่ 178 เจดีย์ วัดหนานช้าง

ภาพที่ 179 ซุ้มโขง วัดหนานช้าง

20.วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 (วัดข่อย) พบวิหารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้า 1 ตอน (ลายเส้นที่ 48) เหลือเฉพาะส่วนฐานปัทม์ ท้องไม้ พบเจดีย์ (ภาพที่ 180) ตั้งอยู่ท้ายวิหารในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ยกเก็จ 2 ชั้น ส่วนฐานเป็นชุดฐานปัทม์ คั่นด้วยท้องไม้

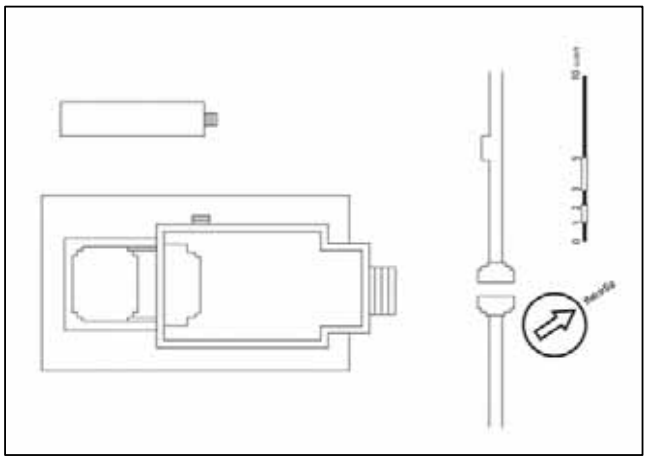

ลายเส้นที่ 48 แผนผังวัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1

ภาพที่ 180 เจดีย์ วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 (วัดข่อย)

21.วัดกุมกามหมายเลข 1 พบวิหารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่ยกเก็จ (ลายเส้นที่ 49) ฐานวิหารก่ออิฐเรียบตรง ยกเว้นส่วนท้ายก่อเป็นฐานปัทม์ ท้ายวิหารมีฐานชุกชีสร้างเต็มพื้นที่ จากการขุดแต่งในปี พ.ศ. 2545 พบแนวอาสนะสงฆ์อยู่ทางด้านขวามือของพระประธาน[39] พบเจดีย์ตั้งอยู่ท้ายวิหารในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดเหลือเฉพาะส่วนฐานเขียงสี่เหลี่ยมซ้อนกันสองชั้น

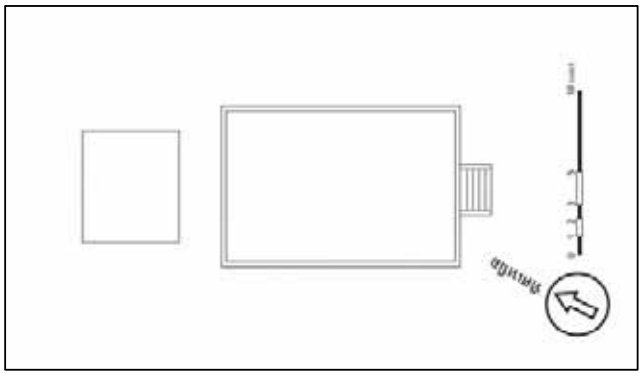

ลายเส้นที่ 49 แผนผังวิหารวัดกุมกามหมายเลข 1

[39] กรมศิลปากร, รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามร้างหมายเลข 1 ใกล้วัดกุมกาม (ร้าง) ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ 2545, (ม.ป.ท., 2545), 21.

22.วัดกู่ป้าด้อม พบวิหารโถงในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 2 ตอน (ลายเส้นที่ 50) ส่วนฐานเป็นชุดฐานปัทม์หน้ากระดานท้องไม้ หัวบันไดตกแต่งด้วยลายหางวัน (ภาพที่ 181) พบฐานชุกชีสร้างเต็มพื้นที่ห้องท้ายวิหาร ส่วนฐานเป็นชุดฐานปัทม์บริเวณท้องไม้คาดด้วยบัวลูกแก้วอกไก่ พบปูนปั้นชุดกลีบบัวคว่ำบัวหงายประดับบริเวณฐานด้วย (ภาพที่ 182) เจดีย์ (ภาพที่ 183) ตั้งอยู่ท้ายวิหารในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสเหลือเฉพาะส่วนฐานเขียงและยกเก็จ 2 ตอน อุโบสถเป็นอาคารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนานกับวิหาร ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน ส่วนฐานเป็นชุดฐานปัทม์หน้ากระดานท้องไม้คั่นด้วยบัวลูกแก้วอกไก่ และพบปูนปั้นกลีบบัวคว่ำบัวหงายเหนือส่วนชุดฐานปัทม์ด้วย มีบันไดด้านหน้าตกแต่งด้วยลายมังกร (ภาพที่ 184)

จากรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏ โดยเฉพาะชุดฐานปัทม์ของฐานอุโบสถและฐานชุกชีบนวิหารตกแต่งด้วยชุดฐานปัทม์ท้องไม้คาดด้วยบัวลูกแก้วอกไก่ ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบมากในศิลปกรรมล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ทำให้สันนิษฐานว่าอายุของวัดกู่ป้าด้อมมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมาด้วยเช่นกัน

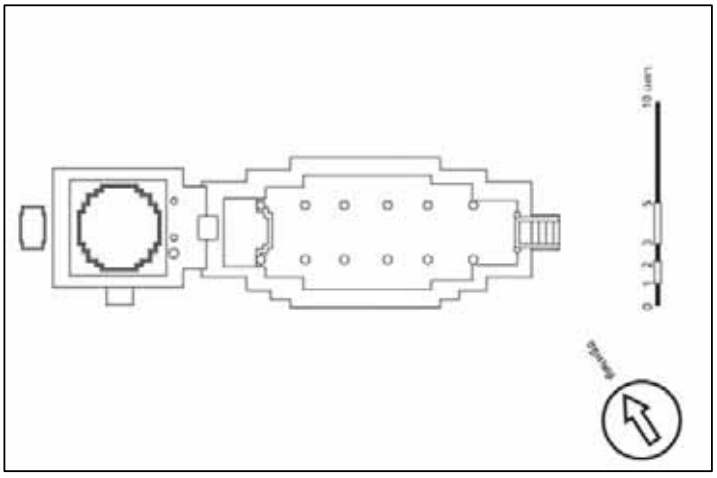

ลายเส้นที่ 50 แผนผังวิหารวัดกู่ป้าด้อม

ภาพที่ 181 ปูนปั้นลายหางวันบริเวณบันไดด้านหน้าวิหารวัดกู่ป้าด้อม

ภาพที่ 182 ปูนปั้นชุดกลีบบัวคว่ำบัวหงายบริเวณฐานชุกชีวิหารวัดกู่ป้าด้อม

ภาพที่ 183 เจดีย์วัดกู่ป้าด้อม

ภาพที่ 184 ปูนปั้นรูปมังกรบริเวณบันไดด้านหน้าอุโบสถวัดกู่ป้าด้อม

การศึกษาวิเคราะห์ทิศของวิหาร

จากการศึกษาโบราณสถานภายในเวียงกุมกามทั้ง 22 แห่ง สามารถจัดกลุ่มของการหันหน้าของวิหารไปในทิศต่าง ๆ ได้ออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

วิหารที่หันหน้าไปทางทิศตะวันออก

วัด	ทิศด้านหน้าของวิหาร	ตำแหน่งของเจดีย์
วัดโบสถ์	ทิศตะวันออก 90 องศา	ท้ายวิหาร

วิหารที่หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

วัด	ทิศด้านหน้าของวิหาร	ตำแหน่งของเจดีย์
วัดกุมกามหมายเลข 1	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ	ท้ายวิหาร
วัดอีค่าง	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ 30 องศา	ท้ายวิหาร
วัดกุมกามทีปราม	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ 30 องศา	-
วัดหนานช้าง	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ 45 องศา	ท้ายวิหาร
วัดกุมกามทีปราม หมายเลข 1 (วัดข่อย)	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ 40 องศา	ท้ายวิหาร
วัดพญามังราย	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ 50 องศา	ท้ายวิหาร
วัดพระเจ้าองค์ดำ	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ 50 องศา	ท้ายวิหาร
วัดธาตุน้อย	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ 50 องศา	ท้ายวิหาร
วัดกู่ไม้ซ้ง	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ 55 องศา	ท้ายวิหาร
วัดกู่มะเกลือ	ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ 70 องศา	ท้ายวิหาร บนฐานไพที

วิหารที่หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้

วัด	ทิศด้านหน้าของวิหาร	ตำแหน่งของเจดีย์
วัดปู่เปี้ย	ทิศตะวันออกเฉียงใต้ 95 องศา	ท้ายวิหาร
วัดธาตุขาว	ทิศตะวันออกเฉียงใต้ 95 องศา	ท้ายวิหาร
วัดกุมกาม	ทิศตะวันออกเฉียงใต้ 110 องศา	ท้ายวิหาร
วัดหัวหนอง	ทิศตะวันออกเฉียงใต้ 110 องศา	ท้ายวิหาร
วัดเจดีย์เหลี่ยม	ทิศตะวันออกเฉียงใต้ 110 องศา	ท้ายวิหาร
วัดกู่อ้ายหลาน	ทิศตะวันออกเฉียงใต้ 110 องศา	ท้ายวิหาร
วัดกู่ป้าด้อม	ทิศตะวันออกเฉียงใต้ 110 องศา	ท้ายวิหาร
วัดกู่อ้ายสี	ทิศตะวันออกเฉียงใต้ 120 องศา	ท้ายวิหาร
วัดกู่ริดไม้	ทิศตะวันออกเฉียงใต้ 120 องศา	-

วัดกู่ขาว	ทิศตะวันออกเฉียงใต้ 140 องศา สันนิษฐานว่าหันหน้าสู่แม่น้ำปิงสายเก่า	ท้ายวิหาร

วิหารที่หันหน้าไปทางทิศตะวันตก

วัด	ทิศด้านหน้าของวิหาร	ตำแหน่งของเจดีย์
วัดช้างค้ำกานโถม	ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ 308 องศา	ท้ายวิหาร

จะเห็นได้ว่าการวางตัวของวิหารแทบทั้งหมดจะวางตัวในแนวแกนทิศตะวันออก – ตะวันตก ซึ่งเป็นทิศในคติความเชื่อพุทธศาสนา ที่เชื่อว่าทิศตะวันออกเป็นทิศที่พระพุทธเจ้าหันพระพักตร์ในการตรัสรู้ ดังนั้นจึงนิยมสร้างวิหารหันหน้าไปทางทิศตะวันออก เพื่อให้สอดรับกับพระประธานในวิหารที่หันหน้าไปทางทิศตะวันออกด้วยเช่นกัน

แต่เนื่องจากความรู้ด้านการก่อสร้างในสมัยโบราณ ได้ใช้การขึ้นลงของดวงอาทิตย์เป็นหลักในการกำหนดทิศ ซึ่งในแต่ละฤดูกาลดวงอาทิตย์จะขึ้นเบี่ยงไปจากทิศตะวันออก (90 องศา) โดยดวงอาทิตย์จะขึ้นและเบี่ยงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่วันที่ 23 กันยายน จนกระทั่ง วันที่ 22 ธันวาคม จะเบี่ยงสูงสุดไปทางทิศใต้ และจะกลับคืนมายังทิศตะวันออก – ตะวันตก ในวันที่ 21 มีนาคม[40] และดวงอาทิตย์จะขึ้นและเบี่ยงไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือตั้งแต่วันที่ 22 มีนาคม จนกระทั่ง วันที่ 21 มิถุนายน ดวงอาทิตย์จะเบี่ยงสูงสุดไปทางทิศเหนือ และจะกลับคืนมายังทิศตะวันออกในวันที่ 22 กันยายน[41]

ดังนั้น อาจสันนิษฐานได้ว่า วัดที่มีวิหารที่หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ วัดกุมกามหมายเลข 1, วัดอีค่าง, วัดกุมกามทีปราม, วัดหนานช้าง, วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 (วัดข่อย), วัดพญามังราย, วัดพระเจ้าองค์ดำ, วัดธาตุน้อย, วัดกู่ไม้ซ้ง และวัดกู่มะเกลือ เป็นวัดที่วิหารได้สร้างหรือวางผังในช่วงวันที่ 22 มีนาคม ถึงวันที่ 22 กันยายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูแล้งถึงฤดูฝน และวัดที่มีวิหารที่หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ วัดปู่เปี้ย, วัดธาตุขาว, วัดกุมกาม, วัดหัวหนอง, วัดเจดีย์เหลี่ยม, วัดกู่อ้ายหลาน, วัดกู่ป้าด้อม, วัดกู่อ้ายสี, และวัดกู่ริดไม้ เป็นวิหารที่ได้สร้างหรือวางผังในช่วงวันที่ 23 กันยายนถึง 21 มีนาคม ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝนถึงฤดูแล้ง

สำหรับวัดกู่ขาว ที่มีผังของวิหารหันไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้มากเป็นพิเศษ (140 องศา) สันนิษฐานว่าได้สร้างเพื่อหันเข้าหาแม่น้ำปิงห่าง (ปิงสายเก่า)

---

[40] สมัย ยอดอินทร์, “เสาหลักเมืองเชียงใหม่แทนทฤษฎีพิธากอรัสได้อย่างไร,” 30 ปี สู่วิทยาศาสตร์ที่ยั่งยืน คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัย, 2537), ข.3.

[41] เรื่องเดียวกัน.

รูปแบบแผนผังของโบราณสถานที่พบในเวียงกุมกาม

วิหาร หมายถึงที่อยู่ของพระสงฆ์ การพักผ่อน หรือการเป็นอยู่หรือดำเนินชีวิต[42] แต่ความหมายทั่วไป วิหาร หมายถึงอาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปและใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาร่วมกันระหว่างพระภิกษุกับชาวบ้าน[43]

วิหารที่พบในแต่ละวัดของเวียงกุมกามทั้งหมดเป็นวิหารที่พังทลายไปแล้วทั้งสิ้น ดังนั้นการศึกษาแผนผังของวิหารจึงศึกษาจากข้อสันนิษฐานของโครงสร้างที่เหลืออยู่ ซึ่งสามารถแบ่งแผนผังวิหารของวัดในเวียงกุมกามออกเป็น 6 แบบด้วยกัน คือ

แบบที่ 1 วิหารที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกเก็จด้านหน้า 2 ตอน และยกเก็จด้านหลัง 1 ตอน เช่น วิหารที่วัดช้างค้ำกานโถม วิหารวัดกู่อ้ายหลาน วิหารวัดกู่ริดไม้ วิหารวัดธาตุน้อย วิหารวัดกุมกาม วิหารวัดหัวหนองวัด วิหารพญามังราย วิหารวัดพระเจ้าองค์ดำ วิหารวัดกู่อ้ายสี วิหารวัดกู่มะเกลือ วิหารวัดกุมกามทีปราม และวิหารวัดโบสถ์ จากแผนผังดังกล่าวทำให้สันนิษฐานชุดหลังคาของวิหารแบบนี้ มีหลังคาซ้อนลดด้านหน้า 2 ชั้น และด้านหลังซ้อน1 ชั้น

แบบที่ 2 วิหารที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกเก็จด้านหน้า 1 ตอนและไม่พบการยกเก็จด้านหลัง เช่น วิหารวัดหนานช้าง วิหารวัดธาตุขาว วิหารวัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 วิหารวัดกู่ไม้ซ้ง จากแผนผังดังกล่าวทำให้สันนิษฐานชุดหลังคาของวิหารแบบนี้ มีหลังคาซ้อนชั้นด้านหน้า 1 ชั้น ส่วนด้านหลัง อาจจะเป็นหลังคาลาดปิดด้านหลังหรือไม่มีการลดชั้นก็เป็นได้

แบบที่ 3 วิหารที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายกเก็จด้านหน้า 2 ตอนและยกเก็จด้านหลัง 2 ตอน เช่น วิหารวัดกู่ป้าด้อม จากแผนผังดังกล่าวทำให้สันนิษฐานชุดหลังคาของวิหารแบบนี้ มีหลังคาซ้อนลดด้านหน้า 2 ชั้น และด้านหลังซ้อน2 ชั้น

แบบที่ 4 วิหารที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่ปรากฏการยกเก็จทั้งด้านหน้าและด้านหลัง เช่น วิหารวัดกุมกามหมายเลข 1 จากแผนผังดังกล่าวทำให้สันนิษฐานชุดหลังคาของวิหารแบบนี้ไม่มีหลังคาซ้อนทั้งด้านด้านหน้าและด้านหลัง

แบบที่ 5 วิหารที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จเฉพาะด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลังวิหารมีห้องคูหา (คันธุฎี) เช่น วิหารที่วัดอีค่าง จากแผนผังดังกล่าวทำให้สันนิษฐานชุดหลังคาของวิหารแบบนี้ มีหลังคาซ้อนชั้นด้านหน้า 2 ชั้น ส่วนด้านหลัง อาจจะเป็นหลังคาลาดปิดด้านหลังหรือไม่มีการลดชั้นก็เป็นได้

---

[42] พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2546), 239.

[43] กรมศิลปากร, ศัพทานุกรมโบราณคดี, 473.

แบบที่ 6 วิหารที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จเฉพาะด้านหน้า 1 ตอน ด้านหลังวิหารมีห้องคูหา (คันธุฎี) เช่นที่วิหารวัดปู่เปี้ย จากแผนผังดังกล่าวทำให้สันนิษฐานชุดหลังคาของวิหารแบบนี้ มีหลังคาซ้อนชั้นด้านหน้า 1 ชั้น ส่วนด้านหลัง อาจจะเป็นหลังคาลาดปิดด้านหลังหรือไม่มีการลดชั้นก็เป็นได้

จะเห็นได้ว่าวิหารในแบบที่ 1 และ 2 เป็นแผนผังวิหารที่พบมากที่สุดในเวียงกุมกาม ทำให้สันนิษฐานถึงรูปแบบแผนผังดังกล่าวเป็นที่นิยมของเวียงกุมกามในสมัยวัฒนธรรมล้านนา

เจดีย์ หมายถึง บุคคล สถานที่ หรือวัตถุที่ควรเคารพบูชา เจดีย์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้ามี 4 อย่าง คือ[44]

ธาตุเจดีย์ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

บริโภคเจดีย์ คือสิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงเคยใช้สอย

ธรรมเจดีย์ บรรจุพระธรรมคือ พุทธพจน์

อุทเทสิกเจดีย์ คือ พระพุทธรูป

แต่ความหมายที่เข้าใจในปัจจุบันหมายถึง สิ่งก่อสร้างทรงสูง ยอดแหลม ซึ่งภายในบรรจุสิ่งที่เคารพบูชา[45]

เจดีย์ที่พบภายในเวียงกุมกามส่วนมากเหลือเฉพาะส่วนฐานเขียงและส่วนยกเก็จในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส หรือผังแปดเหลี่ยม ซึ่งสามารถแบ่งรูปแบบเจดีย์ที่พบในเวียงกุมกามออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ เจดีย์ทรงระฆัง และเจดีย์ทรงปราสาท

เจดีย์ทรงระฆัง คือเจดีย์ที่มีส่วนกลางมีรูปทรงคล้ายระฆัง[46] สันนิษฐานว่าเจดีย์ทรงระฆังในล้านนาได้รับรูปแบบและอิทธิพลมาจากศิลปะพุกาม[47] เจดีย์ทรงระฆังที่พบในเวียงกุมกามได้แก่เจดีย์ประธานที่วัดอีค่าง

เจดีย์ทรงปราสาทยอดระฆัง คือเจดีย์ที่มีลักษณะเรือนธาตุ โดยเรือนธาตุมีซุ้มจระนำประดับ และเหนือเรือนธาตุเป็นเจดีย์ทรงระฆัง เจดีย์ทรงปราสาทยอดระฆังที่พบในเวียงกุมกามได้แก่ เจดีย์วัดปู่เปี้ย

---

[44] พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, 40.

[45] กรมศิลปากร, ศัพทานุกรมโบราณคดี, 136.

[46] เรื่องเดียวกัน, 145.

[47] สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ: หริภุญชัย-ล้านนา, 101.

ภาพที่ 185 เจดีย์ วัดกุมกาม (ซ้าย) และเจดีย์ราย วัดกู่ไม้ซ้ง (ขวา)

สำหรับฐานยกเก็จในผังแปดเหลี่ยม เช่น เจดีย์ประธานวัดกุมกาม (ภาพที่ 185) และเจดีย์รายที่วัดกู่ไม้ซ้งนั้น (ภาพที่ 185) ส่วนบนเหนือฐานยกเก็จนั้นสามารถเป็นได้ทั้งเรือนธาตุของเจดีย์ทรงปราสาทคือมีซุ้มจรนำ เช่นเดียวกับรัตนเจดีย์ วัดจามเทวี (ภาพที่ 186) หรือเป็นชุดฐานบัวในผังแปดเหลี่ยมรองรับองค์ระฆัง เช่นเดียวกับเจดีย์หลวง วัดเจดีย์หลวง เมืองเชียงแสน (ภาพที่ 187) ก็เป็นได้ ดังนั้นการสันนิษฐานส่วนยอดของเจดีย์ในผังแปดเหลี่ยมจึงไม่สามารถสันนิษฐานได้อย่างแน่ชัด

ภาพที่ 186 รัตนเจดีย์ วัดจามเทวี เมืองหริภุญไชย

ภาพที่ 187 เจดีย์หลวง วัดเจดีย์หลวง เมืองเชียงแสน

อุโบสถ เรียกตามศัพท์บาลีว่า “อุโปสถาคาร” หรือ “อุโปสถัคคะ”[48] คนไทยมักเรียกว่า “โบสถ์” หมายถึงอาคารที่ประกอบพิธีกรรมในศาสนา เป็นสถานที่สำหรับพระสงฆ์กระทำสังฆกรรม มีสีมาล้อมรอบ[49]

อุโบสถที่พบภายในเวียงกุมกามมีด้วยกัน 3 แห่งคือ อุโบสถที่วัดกู่ป้าด้อม เป็นอาคารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน มีบันไดด้านหน้าตกแต่งด้วยลายมังกรและปูนปั้นชุดกลีบบัวคว่ำบัวหงาย อุโบสถที่วัดธาตุขาว (ลายเส้นที่ 51) มีลักษณะ ผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวิหาร พบเสมาหินปักโดยรอบ และอุโบสถที่วัดปู่เปี้ย (ลายเส้นที่ 52) มีลักษณะในผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตั้งอยู่บนฐานเขียง ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน ด้านหลังเป็นฐานชุกชีประดิษฐานพระประธาน เป็นอุโบสถก่ออิฐ ใช้ผนังรับน้ำหนัก ไม่มีโครงสร้างเสาภายในอาคาร มีกำแพงแก้วล้อมรอบ บันไดทางขึ้นด้านหน้า พบเสมากลมทำจากหินทรายสีแดงและสีเทา

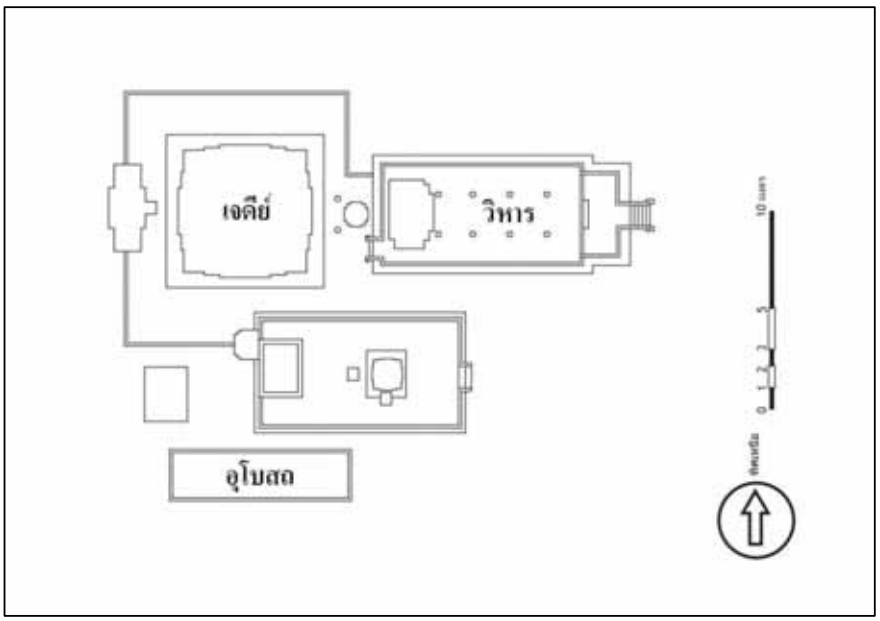

ลายเส้นที่ 51 แผนผังวัดธาตุขาว

[48] พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, 364.

[49] กรมศิลปากร, ศัพทานุกรมโบราณคดี, 303.

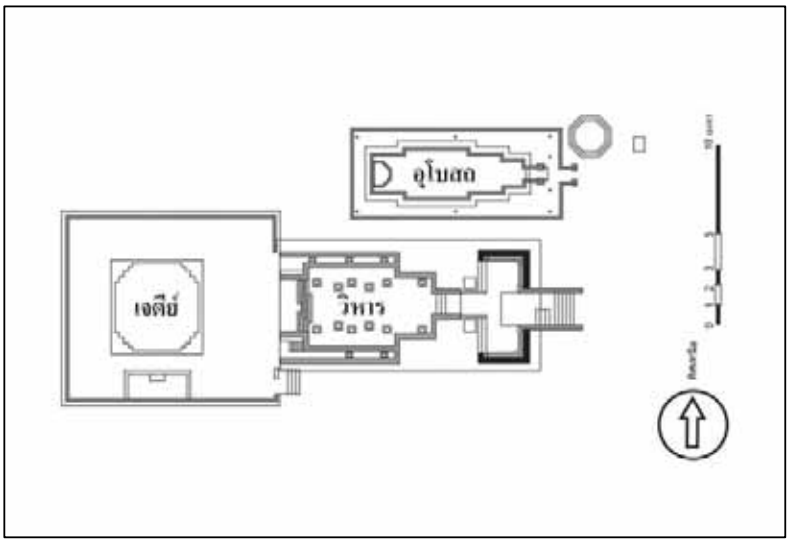

ลายเส้นที่ 52 แผนผังวัดปู่เปี้ย

จากแผนผังอาคารที่ยกเก็จด้านหน้า 2 ตอน ด้านหลัง 1 ตอน (วัดกู่ป้าด้อมและวัดปู่เปี้ย)ก็จะเห็นได้ว่าแผนผังของอุโบสถก็มีรูปแบบเช่นเดียวกับแผนผังของวิหารในแบบที่ 1 ซึ่งเป็นแผนผังที่เป็นที่นิยมของเวียงกุมกามด้วยเช่นกัน

ในชินกาลมาลีปกรณ์ระบุว่าในสมัยพญาติโลกราชทรงโปรดฯให้สร้างอุโบสถและผูกพัทธสีมาที่วัดป่าแดง[50] และยังระบุว่า "...พระมหาเถระทั้งหลาย เมื่อครั้งก่อน ๆ เคยทำอุปสมบทกรรมอุทกุกเขปสีมาในแม่น้ำพิงค์...."[51] ทำให้วิเคราะห์ได้ว่าสมัยก่อนรัชกาลพญาติโลกราช ชาวล้านนานิยมบวชโดยใช้สมมุติสีมาน้ำหรืออุทกสีมา ตามคติที่ได้รับจากลังกา[52] ดังที่ได้ปรากฏในหลักฐานเอกสารประวัติศาสตร์ว่า ในสมัยพญาสามฝั่งแกน พ.ศ.1976 พระมหาธัมมคัมภีร์และพระมหาเมธังกรได้บวชพระธรรมรักขิต พระธรรมรตนะและพระญาณโพธิ ที่ท่าหริภุญไชยในแม่น้ำปิงและพระกลุ่มเดียวกันนี้ยังได้บวชที่ท่ากาดกุมกามในปีเดียวกันด้วย[53]

อีกเหตุผลหนึ่งที่วัดในล้านนามีโบสถ์เป็นจำนวนน้อย ก็เนื่องมาจากการปกครองคณะสงฆ์ โดยวัดในล้านนาจะมีการจัดหมวดอุโบสถ หมวดอุโบสถคือวัดที่สังกัดหัวอุโบสถใดจะต้องไปเข้าอุโบสถทำสังฆกรรมในวันขึ้น 15 ค่ำและวันแรม 15 ค่ำ ที่วัดหมวดอุโบสถ โดยการทำสังฆ

---

[50] รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, 122.

[51] เรื่องเดียวกัน.

[52] จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, ประวัติศาสตร์และศิลปกรรมเวียงกุมกาม, 47.

[53] รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, 118.

กรรมจะมีการสวดปาติโมกข์ คือการสวดคัมภีร์ที่รวมวินัยของสงฆ์ 227 ข้อในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือนหรือเรียกว่า พระสงฆ์ทำอุโบสถ[54] และในหัวหมวดอุโบสถหนึ่ง ๆ จะมีพระสงฆ์ชั้นมหาเถระหรือสังฆราชาเป็นหัวหน้าหมวด พระเถระหัวหมวดนั้นมีอำนาจหน้าที่ในการปกครองดูแลบังคับบัญชาพระลูกหมวดให้ประพฤติดี ประพฤติชอบ พระสังฆราชาที่ปกครองหมวดอุโบสถเปรียบเสมือนข้าราชการผู้ใหญ่ของฝ่ายสงฆ์ที่ช่วยพระสังฆราชในการปกครองสงฆ์[55] เมื่อพระสงฆ์ต่างวัดมาประกอบพิธีร่วมกันในทุกวันพระ 15 ค่ำก็ย่อมมีการพบปะพูดคุย หรือพระสงฆ์ราชาที่ปกครองหมวดอุโบสถก็สั่งสอนหรือตักเตือนพระสงฆ์ที่พรรษาน้อยกว่า ดังนั้นการจัดหมวดอุโบสถก็ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองคณะสงฆ์ในล้านนา

ซุ้มโขง หมายถึงซุ้มประตูทางเข้าวัดที่มีขนาดใหญ่ เนื่องจากคำว่า “โขง” แปลว่าใหญ่

ซุ้มโขงที่ยังมีสภาพพอนำมาศึกษาได้มีเพียง 2 แห่งคือ ซุ้มโขงวัดหัวหนอง และซุ้มโขงวัดหนานช้าง (ภาพที่ 188)

ภาพที่ 188 ซุ้มโขงวัดหัวหนอง (ซ้าย) และซุ้มโขงวัดหนานช้าง (ขวา)

[54] พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, 139.

[55] สมหมาย เปรมจิตต์, รายชื่อวัดและนิกายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2518), 54-55.

ซุ้มโขงวัดหัวหนองและวัดหนานช้าง เป็นซุ้มโขงที่มีการยกเก็จถี่ บริเวณฐานซุ้มโขงลักษณะเป็นแบบฐานปัทม์ท้องไม้ลูกแก้วอกไก่คู่ ท้องไม้ตกแต่งด้วยปูนปั้นนูนสูง รูปสัตว์หิมพานต์ในกรอบกระจก

จากรูปแบบลักษณะซุ้มโขงทั้งวัดหัวหนองและหนานช้าง ที่มีการยกเก็จถี่และมีการประดับปูนปั้นรูปสัตว์ในกรอบกระจก เทียบได้กับซุ้มโขงวัดเจ็ดยอด (ภาพที่ 189) ซึ่งเป็นซุ้มโขงที่น่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 21[56] ทำให้สันนิษฐานได้ว่าซุ้มของของวัดหัวหนองและวัดหนานช้างมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 21 ด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 189 ซุ้มโขงวัดเจ็ดยอด เมืองเชียงใหม่

[56] รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, 145.

ตารางที่ 5 สันนิษฐานอายุโบราณสถานในเวียงกุมกาม

โบราณสถาน	กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่
1.วัดช้างค้ำกานโถม	พุทธศตวรรษที่ 17-18
2.วัดเจดีย์เหลี่ยม	พุทธศตวรรษที่ 19
3.วัดธาตุน้อย	พุทธศตวรรษที่ 19
4.วัดอีค่าง	พุทธศตวรรษที่ 20
5.วัดหัวหนอง	พุทธศตวรรษที่ 20
6.วัดพญามังราย	พุทธศตวรรษที่ 20
7.วัดกู่ไม้ซ้ง	พุทธศตวรรษที่ 20
8.วัดปู่เปี้ย	พุทธศตวรรษที่ 21
9.วัดธาตุขาว	พุทธศตวรรษที่ 21
10.วัดกุมกาม	พุทธศตวรรษที่ 21
11.วัดพระเจ้าองค์ดำ	พุทธศตวรรษที่ 21
12.วัดกู่ขาว	พุทธศตวรรษที่ 21
13.วัดกู่มะเกลือ	พุทธศตวรรษที่ 21
14.วัดกุมกามทีปราม	พุทธศตวรรษที่ 21
15.วัดหนานช้าง	พุทธศตวรรษที่ 21
16.วัดกู่ป้าด้อม	พุทธศตวรรษที่ 21
17.วัดกู่อ้ายหลาน	-
18.วัดกู่อ้ายสี	-
19.วัดกู่ริดไม้	-
20.วัดโบสถ์ (วัดอุโบสถ์)	-
21.วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 (วัดข่อย)	-
22.วัดกุมกามหมายเลข 1	-

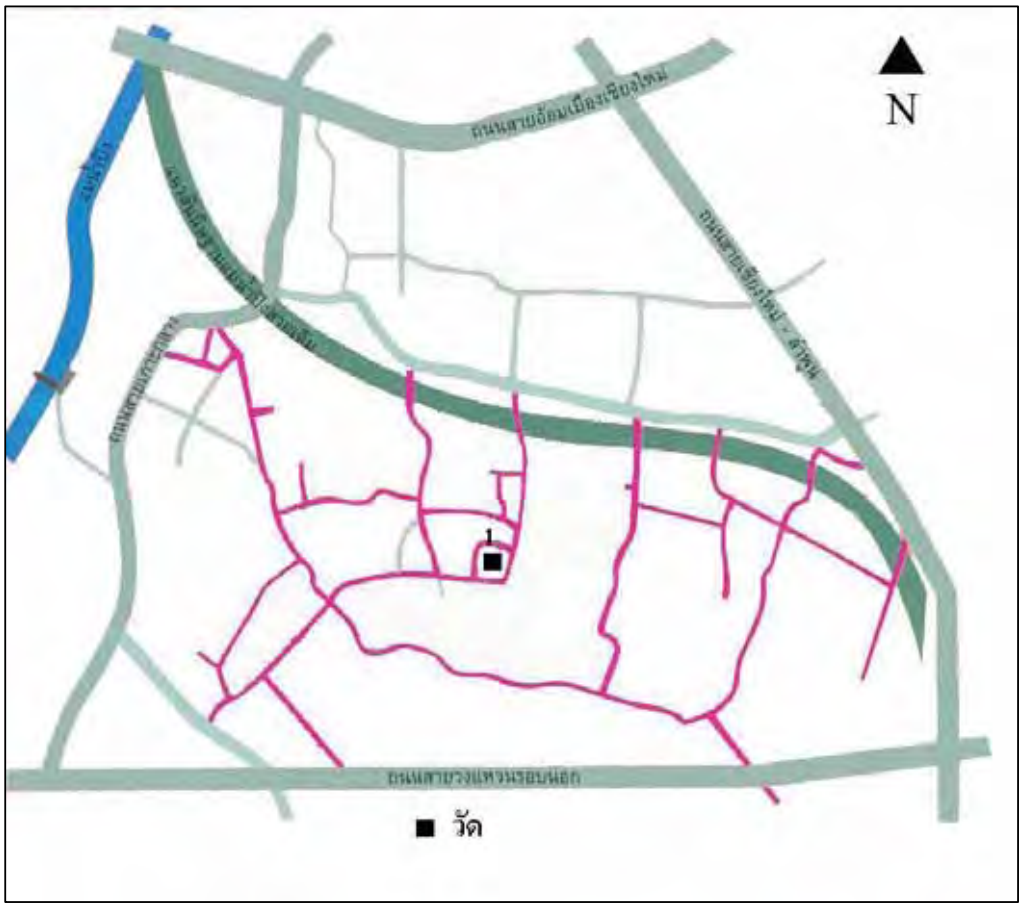

แผนที่ 3 ตำแหน่งโบราณสถานที่สันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19
1.วัดช้างค้ำกานโถม

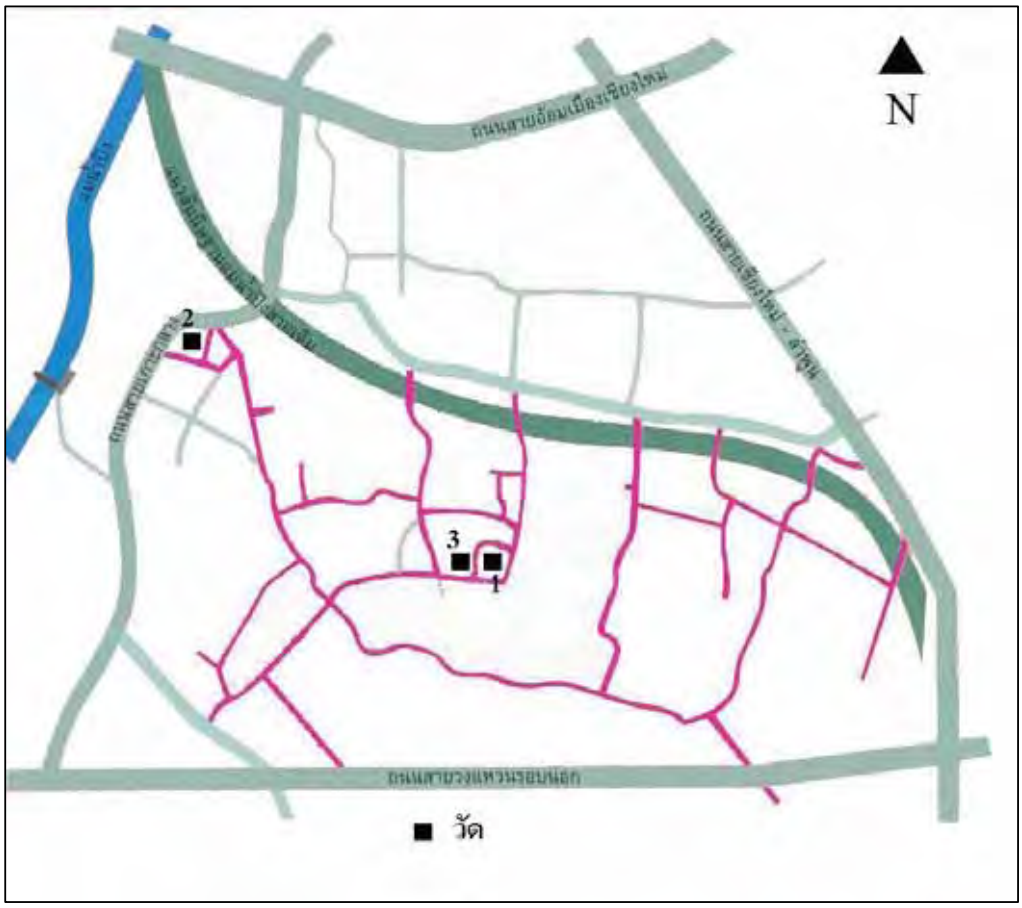

แผนที่ 4 ตำแหน่งโบราณสถานที่สันนิษฐานว่ามีอายุในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 20

1.วัดช้างค้ำกานโถม

2.วัดเจดีย์เหลี่ยม

3.วัดธาตุน้อย

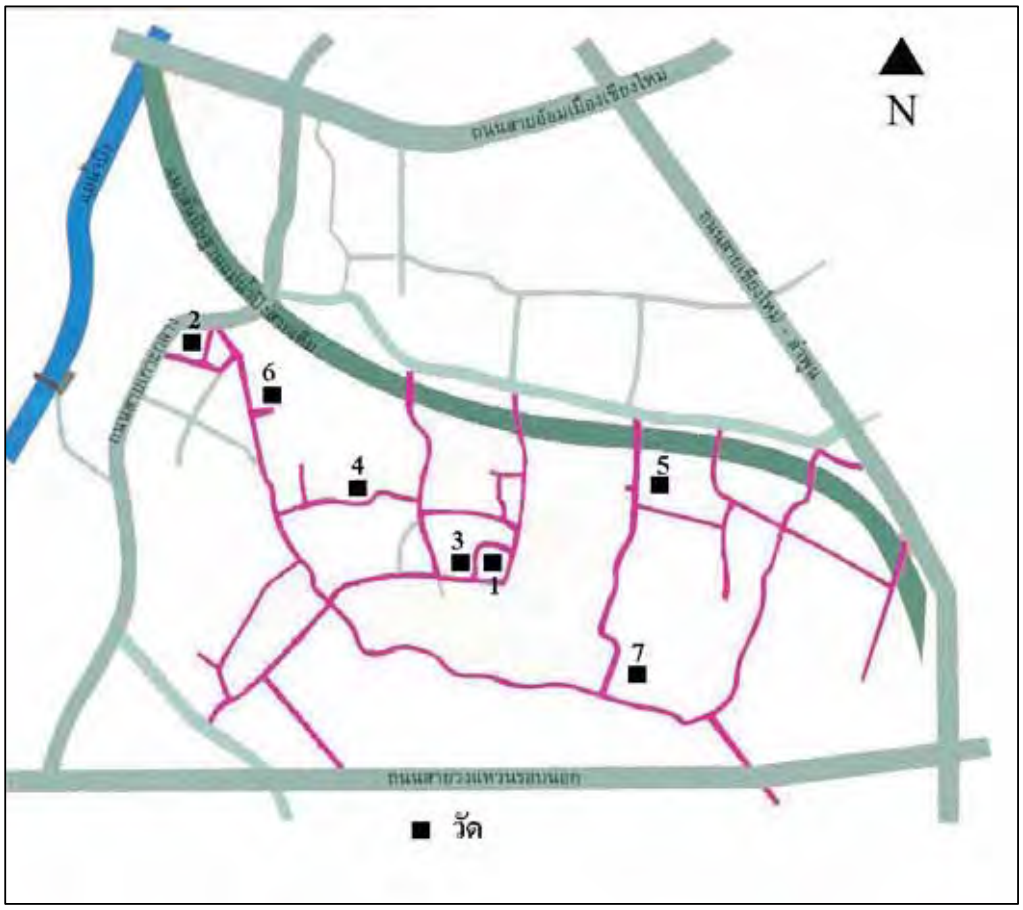

แผนที่ 5 ตำแหน่งโบราณสถานที่สันนิษฐานว่ามีอายุในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 21

1.วัดช้างค้ำกานโถม

2.วัดเจดีย์เหลี่ยม

3.วัดธาตุน้อย

4.วัดอีค่าง

5.วัดหัวหนอง

6.วัดพญามังราย

7.วัดกู่ไม้ซ้ง

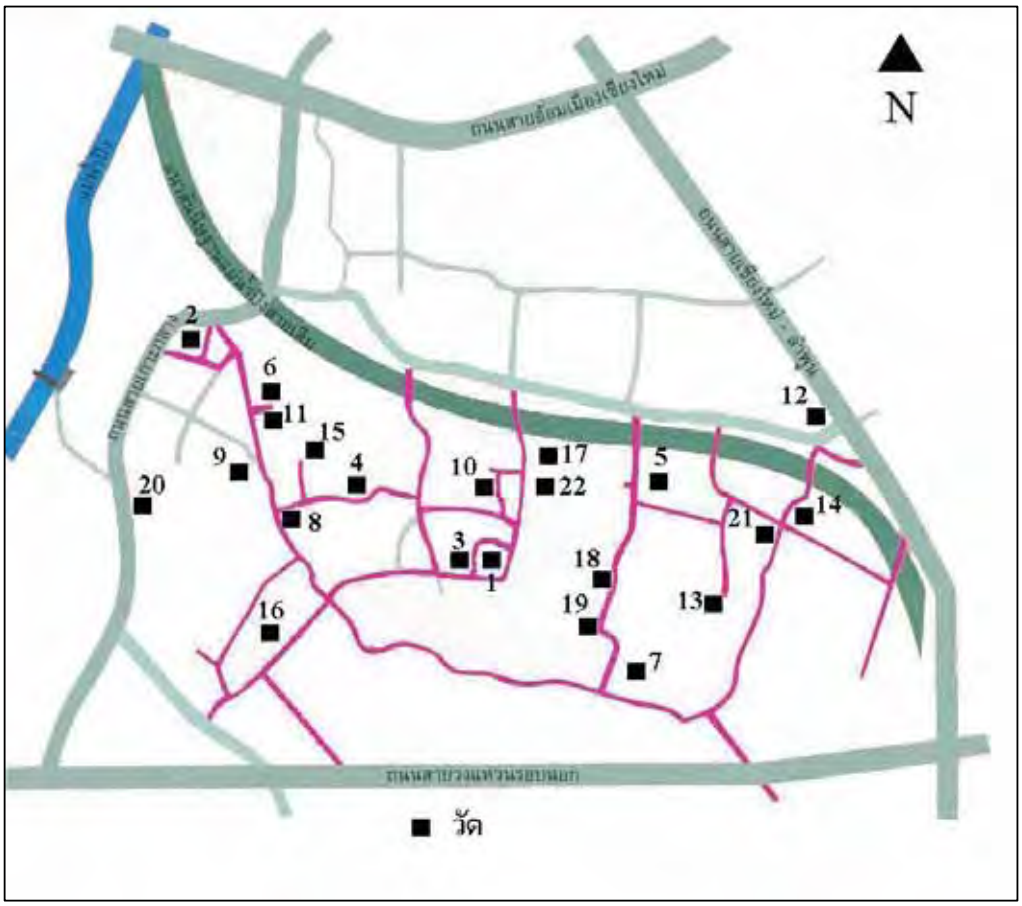

แผนที่ 6 ตำแหน่งโบราณสถานที่สันนิษฐานว่ามีอายุในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 23

1.วัดช้างค้ำกานโถม
2.วัดเจดีย์เหลี่ยม
3.วัดธาตุน้อย
4.วัดอีค่าง
5.วัดหัวหนอง
6.วัดพญามังราย
7.วัดกู่ไม้ซ้ง
8.วัดปู่เปี้ย
9.วัดธาตุขาว
10.วัดกุมกาม
11.วัดพระเจ้าองค์ดำ
12.วัดกู่ขาว
13.วัดกู่มะเกลือ
14.วัดกุมกามทีปราม
15.วัดหนานช้าง
16.วัดกู่ป้าด้อม
17.วัดกู่อ้ายหลาน
18.วัดกู่อ้ายสี
19.วัดกู่ริดไม้
20.วัดโบสถ์ (วัดอุโบสถ์)
21.วัดกุมกามทีปรามหมายเลข 1 (วัดข่อย)
22.วัดกุมกามหมายเลข 1

บทที่ 5

พัฒนาการเวียงกุมกาม

เวียงกุมกามตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เอื้ออำนวยต่อการตั้งถิ่นฐาน ทั้งนี้เพราะมีความเหมาะสมในการเพาะปลูกและตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมจากเหนือลงใต้ ลักษณะภูมิประเทศของเวียงกุมกามเป็นที่ราบตะกอนใหม่ของแม่น้ำปิง ซึ่งมีลักษณะพื้นที่ค่อนข้างราบเรียบและเป็นพื้นที่ราบน้ำท่วมถึง ทำให้ในฤดูฝนมีน้ำท่วมทุกปี ส่งผลให้พื้นดินแถบนี้มีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากตะกอนดินที่พัดมาตามน้ำได้พัดพาแร่ธาตุซึ่งเป็นอาหารในดินมาด้วย ทำให้เหมาะสมแก่การเพาะปลูกทำเกษตรกรรม

อีกประการหนึ่งคือเวียงกุมกามตั้งอยู่ริมแม่น้ำปิง ซึ่งถือได้ว่าเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญสำหรับการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนในเขตแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูนและยังสามารถติดต่อกับชุมชนภายนอกได้อีกด้วย

การดำเนินงานทางโบราณคดีภายในเวียงกุมกามตั้งแต่ปี พ.ศ.2527 จนถึงปัจจุบัน ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นจำนวนมาก ซึ่งเมื่อวิเคราะห์และกำหนดอายุหลักฐานดังกล่าว ทำให้สามารถแบ่งพัฒนาการทางวัฒนธรรมของเวียงกุมกามเป็น 3 ช่วงสมัยด้วยกันดังนี้

สมัยหริภุญไชยมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 เป็นสมัยที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้รับอิทธิพลศิลปะหริภุญไชยและได้พบจารึกอักษรมอญโบราณภาษามอญ ซึ่งกำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17

สมัยพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นช่วงสมัยที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่ยังคงแสดงอิทธิพลศิลปะหริภุญไชย ซึ่งได้พบจารึกอักษรไทยสุโขทัยภาษาไทย ซึ่งกำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19

สมัยล้านนาพุทธศตวรรษที่ 20-22 เป็นช่วงสมัยที่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงรูปแบบศิลปะล้านนา และได้พบจารึกอักษรธรรมล้านนาภาษาไทยและอักษรไทยล้านนาภาษาไทย ซึ่งกำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา

ในการศึกษาพัฒนาการในแต่ละช่วงสมัย จะศึกษาใน 3 ประเด็นหลักด้วยกัน คือ บทบาทหน้าที่ของเวียงกุมกาม คติความเชื่อทางศาสนา และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณ

พัฒนาการเวียงกุมกามในสมัยหริภุญไชยพุทธศตวรรษที่ 17-18

หลักฐานต่าง ๆ ที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดีในเวียงกุมกาม อาทิ การขุดแต่งวิหารทรงปราสาทที่วัดช้างค้ำกานโถมพบว่าสร้างทับบนวัดโบราณในสมัยหริภุญไชย[1] นอกจากนั้นยังได้พบโบราณวัตถุที่มีอายุอยู่ในสมัยหริภุญไชย อาทิ เศษภาชนะดินเผาประเภทคนโทแบบหริภุญไชย จารึกอักษรมอญโบราณที่พบที่วัดช้างค้ำกานโถม (จารึก ชม.57 และจารึก ชม.58) ภาษามอญ มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเวียงกุมกามบริเวณวัดช้างค้ำกานโถมมีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยหริภุญไชยตอนปลาย เป็นชุมชนที่นับถือพุทธศาสนาและมีประชากรที่ใช้อักษรมอญและภาษามอญ จะเห็นได้ว่าข้อสันนิษฐานนี้สอดคล้องกับเนื้อความในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ที่ระบุว่าก่อนหน้าพญามังรายมาสร้างเวียงกุมกาม บริเวณวัดช้างค้ำกานโถมมีชุมชนอยู่อาศัยก่อนหน้านั้นแล้ว[2]

บทบาทหน้าที่ของเวียงกุมกามในสมัยหริภุญไชย

จากหลักฐานทางโบราณคดีสมัยหริภุญไชยที่พบในเวียงกุมกามที่มีในปริมาณน้อยเมื่อเทียบกับหลักฐานในสมัยพุทธศตวรรษที่ 19 และสมัยล้านนาพุทธศตวรรษที่ 20- 22 ทำให้สันนิษฐานได้ว่าในสมัยหริภุญไชยเวียงกุมกามเป็นชุมชนขนาดเล็กที่ได้รับอิทธิพลจากหริภุญไชยและมีวัดกานโถมเป็นศาสนสถานของชุมชน

คติความเชื่อทางศาสนาของเวียงกุมกามในสมัยหริภุญไชย: พุทธศาสนาและแนวความเชื่อพื้นเมือง

หลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนาที่พบในเมืองหริภุญไชย อาทิ วัดพระธาตุหริภุญชัย วัดจามเทวี จารึกที่กล่าวถึงการทำบุญของกษัตริย์หรือผู้ปกครองของเมืองหริภุญไชย อาทิ จารึกพระเจ้าสววาธิสิทธิ (วัดดอนแก้ว) จารึกพระเจ้าสววาธิสิทธิ (วัดกู่กุด) จารึกวัดมหาวัน พระพุทธรูปหินทราย พระพุทธรูปปูนปั้น ตลอดจนพระพิมพ์ดินเผาพิมพ์ต่าง ๆ ย่อมเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาของเมืองหริภุญไชย

---

[1] สุรพล ดำริห์กุล, “เอกสารแนะนำเวียงกุมกามและเวียงท่ากาน,” เอกสารประกอบการสัมมนาล้านนาคดีศึกษา: ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 28-30 มกราคม 2528. (อัดสำเนา)

[2] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยยวน, (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514), 21.

โดยสันนิษฐานว่าพุทธศาสนาในเมืองหริภุญไชยมีทั้งนิกายเถรวาทและนิกายมหายาน โดยปรากฏอยู่ในรูปแบบของศิลปะ สถาปัตยกรรม และประติมากรรม อาทิ พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นภายใต้คติความเชื่อของพุทธศาสนานิกายเถรวาท มักเป็นพระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ทำปางสมาธิ ในขณะที่นิกายมหายานนิยมพระพุทธรูปทรงเครื่อง เนื่องมาจากพุทธศาสนานิกายมหายานมีคติความเชื่อที่ว่า พระพุทธเจ้าไม่ใช่มนุษย์ธรรมดาแต่เป็นโลกุตตรอยู่ในภาวะที่เหนือมนุษย์ สำหรับด้านสถาปัตยกรรม รูปแบบเจดีย์ทรงระฆังหรือเจดีย์ทรงลังกา ก็เป็นรูปแบบศิลปกรรมที่มักปรากฏตามชุมชนที่ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนานิกายเถรวาท

การที่เมืองหริภุญไชยเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาในสมัยหริภุญไชยย่อมส่งผลหรือแผ่อิทธิพลมายังเมืองบริวารหรือชุมชนโดยรอบ ซึ่งจากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบที่เวียงกุมกาม อาทิ วัดโบราณในสมัยหริภุญไชย[3] (ที่พบว่าถูกสร้างอยู่ใต้วิหารทรงปราสาทที่วัดช้างค้ำกานโถมที่ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุว่าสร้างในสมัยพญามังราย) พระพิมพ์ดินเผาพิมพ์ต่าง ๆ อาทิ พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา พระสามหอม พระคง พระเลี่ยง พระสามเวียงท่ากาน ซึ่งจากการตรวจสอบชั้นดินทางโบราณคดีพบว่าพระพิมพ์กลุ่มนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่ก่อนและไม่มีความสัมพันธ์กับการก่อสร้างวิหาร[4] (วิหารทรงปราสาท) จากหลักฐานทางโบราณคดีดังกล่าวข้างต้น ก็เป็นหลักฐานที่แสดงถึงการนับถือพุทธศาสนาของชุมชนเวียงกุมกามในสมัยหริภุญไชยโดยน่าจะเป็นผลมาจากการเป็นเมืองบริวารของอาณาจักรหริภุญไชย ในขณะเดียวกันหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนาเหล่านี้ ก็แสดงให้เห็นถึงนิกายของพุทธศาสนาในเวียงกุมกามด้วยเช่นกัน ซึ่งพบว่าได้ปรากฏอิทธิพลพุทธศาสนานิกายมหายาน โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มตามแหล่งที่ได้รับอิทธิพลมา คือ

คติพุทธศาสนามหายานจากอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 พุทธศาสนานิกายมหายานได้เผยแผ่ในบริเวณอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยมีเมืองนาลันทาเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนานิกายมหายาน[5] และใน

---

[3] สุรพล ดำริห์กุล, “สมมุติฐานบ้านเมืองเขตลุ่มแม่น้ำปิงก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่และกำแพงเมืองเชียงใหม่,” เอกสารประกอบการสัมมนาล้านนาคดีศึกษา: ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 28-30 มกราคม 2528. (อัดสำเนา)

[4] กรมศิลปากร, โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม, (กรุงเทพ: กรมศิลปากร, 2548), 77.

[5] บุณย์ นิลเกษ, พุทธศาสนามหายาน, (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2526), 48.

ขณะเดียวกัน อิทธิพลศิลปะอินเดียแบบปาละก็ได้แพร่หลายอยู่ในบริเวณดังกล่าวโดยเฉพาะที่เมืองนาลันทาด้วยเช่นกัน

พระพิมพ์ที่นิยมในศิลปะอินเดียแบบปาละและยังเป็นพระพิมพ์ที่แสดงถึงคติพุทธศาสนานิกายมหายาน คือ พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา โดยพบว่าพระพิมพ์ซุ้มพุทธคยานี้ก็เป็นที่นิยมแพร่หลายที่เมืองพุทธคยาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16[6] และเมืองโบราณในพม่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 อาทิ เมืองพุกาม เมืองพะโค เมืองศรีเกษตร และเมืองมัณฑะเลย์ อีกด้วย

จากพระพิมพ์ซุ้มพุทธคยาทั้งแบบที่ 1 และแบบที่ 2 พบที่วัดช้างค้ำกานโถม ย่อมเป็นหลักฐานที่แสดงถึงอิทธิพลพุทธศาสนานิกายมหายานจากอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ได้เผยแผ่มาถึงบริเวณภาคเหนือของไทย โดยผ่านมาทางพม่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 ซึ่งเวียงกุมกามคงได้รับพุทธศาสนานิกายมหายานจากเมืองหริภุญไชยอีกต่อหนึ่ง

คติพุทธศาสนามหายานจากเมืองลพบุรี

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ.1724-1762) พุทธศาสนานิกายมหายานในประเทศเขมรมีความรุ่งเรืองมากและได้แผ่อิทธิพลมายังเขตที่ราบภาคกลางของไทย ดังในจารึกปราสาทพระขรรค์ที่กล่าวถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้ทรงสร้างพระชัยพุทธมหานาถ คือ พระพุทธรูปฉลองพระองค์สำหรับประดิษฐานในวิหารแต่ละแห่งทั้ง 23 วิหาร ซึ่งวิหารทั้ง 23 แห่งนั้นปรากฏรายชื่อเมืองโบราณในเขตภาคกลางของประเทศไทยอยู่ด้วย อาทิ ลโว้ทยปุระ (ลพบุรี) สุวรรณปุระ (เนินทางพระ สุพรรณบุรี) ศัมพูกปัฏฏนะ(สระโกสินารายณ์ ราชบุรี) ชัยราชบุรี (ราชบุรี) ศรีชยสิงหบุรี (ปราสาทเมืองสิงห์ กาญจนบุรี) และศรีชยวัชรปุรี (เพชรบุรี)[7] เป็นต้น ประกอบหลักฐานทางโบราณคดีที่เมืองลพบุรีที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 ได้แสดงอิทธิพุทธศาสนานิกายมหายานจากเขมรอย่างชัดเจน อาทิ พระปรางค์สามยอด พระพิมพ์ตรีกาย พระพุทธรูปปางนาคปรก ดังนั้นสันนิษฐานได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าว เมืองลพบุรีมีการนับถือพุทธศาสนานิกายมหายานจากเขมร และในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 ได้ปรากฏหลักฐานเอกสารที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองลพบุรี (ละโว้) กับเมืองโบราณหริภุญไชย ซึ่งเมืองโบราณหริภุญไชยคงได้รับอิทธิพลพุทธศาสนานิกายมหายานจากลพบุรีหรือละโว้ในขณะนั้นด้วย

---

[6] ผาสุข อินทราวุธ และคณะ, รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณจากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, (กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536), 23.

[7] หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย ภูมิหลังทางปัญญา รูปแบบทางศิลปกรรม, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2537), 22.

จากหลักฐานทางโบราณคดีประเภทพระพิมพ์ดินเผา อาทิ พระสามเวียงท่ากาน และพระสามวัดพระคงฤาษี พบที่วัดช้างค้ำกานโถม เป็นพระพิมพ์แสดงภาพพระพุทธรูปสามองค์ตามคติตรีกายในพุทธศาสนานิกายมหายานจากเขมร และเป็นพระพิมพ์ที่แสดงลักษณะศิลปะลพบุรีอย่างชัดเจน พระพุทธรูปนาคปรกทรงเครื่องสำริดและเศียรพระพุทธรูปสำริด พบที่วัดพระเจ้าองค์ดำ จากการวิเคราะห์รูปแบบลักษณะ กำหนดได้ว่าเป็นศิลปะลพบุรีแบบนครวัดมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 จากหลักฐานทางโบราณคดีที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลพุทธศาสนานิกายมหายานจากลพบุรี โดยสันนิษฐานได้ว่าเวียงกุมกามคงได้รับผ่านทางเมืองหริภุญไชย

ความเชื่อพื้นเมือง

แนวความเชื่อพื้นเมืองหมายถึง ความเชื่อที่มีมาก่อนพุทธศาสนาจะเข้ามาเผยแผ่ในพื้นที่แถบนี้ สันนิษฐานว่าเป็นความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากลัทธิที่เชื่อถืออำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นคติความเชื่อของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นความเชื่อที่ว่าสิ่งต่าง ๆ มีวิญญาณที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ช่วยดลบันดาลให้ความช่วยเหลือคุ้มครองมนุษย์ หรือให้คุณหรือให้โทษได้

ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้บรรยายว่า ก่อนที่พญามังรายจะมาสร้างเวียงกุมกาม บริเวณวัดกานโถมได้มีต้นมะเดื่อต้นใหญ่ มีรุกขเทวดาสถิตอาศัย ผู้คนได้ไปสักการะบูชา บนขอลูกและสิ่งของซึ่งก็ประสบผลสำเร็จเป็นอันมาก[8] ซึ่งจากคำที่ปรากฏในเนื้อตำนานช่วงนี้ อาทิคำว่า “รุกขเทวดา” “เทวดาตนนั้นมักใคร่หื่อเป็นคุณ” หรือ “เนรมิตเป็นแลนเผือก” คำเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงอำนาจที่เหนือธรรมชาติ ทำให้สันนิษฐานว่าชุมชนเวียงกุมกามในสมัยหริภุญไชยมีแนวความเชื่อพื้นเมืองอยู่ด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณในสมัยหริภุญไชย

ในช่วงสมัยวัฒนธรรมหริภุญไชยตอนปลาย ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างเมืองหริภุญไชยกับอาณาจักรพุกาม เมืองลพบุรี และประเทศจีน ได้แก่

จารึกอักษรมอญโบราณจำนวน 10 หลัก โดยเฉพาะจารึก ลพ.1 และ ลพ2. ที่มีรูปอักษรสัมพันธ์กับ จารึกมยาเซดี (Myazedi) ของพระเจ้ากยันสิตถา กษัตริย์พม่าพุกาม ซึ่งกำหนดอายุไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 17[9]

---

[8] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยยวน, 20-21.

[9] กรมศิลปากร, โบราณวัตถุและศิลปวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย (กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม, 2548), 37.

พระพิมพ์ดินเผาแบบที่พบในเมืองหริภุญไชย เช่น พระสามเวียงท่ากาน พระสามวัดพระคงฤาษี พระสิบ พระสิบสอง พระสิบแปด ซึ่งเป็นพระพิมพ์ที่มีรูปแบบคติการสร้างตามคติพระพุทธศาสนามหายานจากเขมรโดยผ่านเมืองลพบุรี (ละโว้) ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18

เศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง (เครื่องถ้วยจีน) สมัยราชวงศ์ซุ่งใต้ ซึ่งกำหนดอายุไว้ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17 พบจากการขุดค้นทางโบราณคดี อาทิ การขุดค้นในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย[10] และการขุดค้นที่วัดประตูลี้[11]

ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างเมืองหริภุญไชยและเมืองโบราณอื่น ๆ นั้นอาจส่งผลต่อเมืองและชุมชนโบราณโดยรอบด้วย

จากหลักฐานทางโบราณคดีประเภทพระพิมพ์ จารึก ชิ้นส่วนพระพุทธรูปสำริดและเศษภาชนะดินเผาแบบหริภุญไชย ที่พบที่เวียงกุมกาม เป็นหลักฐานที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณ โดยสามารถแบ่งความสัมพันธ์ออกเป็น 2 กลุ่มคือ

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณในเขตแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน สันนิษฐานว่าเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะการกระจายตัวของวัฒนธรรมหริภุญไชยในพื้นที่แอ่งที่ราบเชียงใหม่ลำพูน หลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงความสัมพันธ์นี้ได้แก่ ภาชนะดินเผาประเภทคนโทบรรจุอัฐิ ที่ได้พบตามชุมชนร่วมสมัยหริภุญไชย อาทิ เวียงมโน อำเภอหางดง เวียงท่ากาน อำเภอสันป่าตอง และเวียงเถาะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ สำหรับที่เวียงกุมกามพบคนโทบรรจุอัฐิฝังไว้ใต้เจดีย์ท้ายวิหารทรงปราสาทที่วัดช้างค้ำกานโถม

ความสัมพันธ์กับเมืองลพบุรี สันนิษฐานว่าเวียงกุมกาม มีความสัมพันธ์กับชุมชนโบราณบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอันมีเมืองลพบุรี(ละโว้)โดยผ่านเมืองหริภุญไชย เนื่องจากได้พบหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏอิทธิพลศิลปะลพบุรี อาทิ เศียรพระพุทธรูปสำริด พระพุทธรูปสำริดปางนาคปรกทรงเครื่องแบบลพบุรี พบที่วัดพระเจ้าองค์ดำ พระพิมพ์ดินเผาประเภทพระสามเวียงท่ากาน พบที่วัดช้างค้ำกานโถม ซึ่งเมื่อพิจารณาหลักฐานเอกสารประเภทตำนาน อาทิ ตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานจามเทวีวงศ์ และตำนานมูลศาสนา จะพบว่ามีเนื้อหาที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณในแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน กับชุมชนโบราณบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาด้วยเช่นกัน

---

[10] โขมสี แสนจิตต์, “รายงานการขุดค้นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย (วัดแสนข้าวห่อ) ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน,” เมษายน 2553. (อัดสำเนา), 104.

[11] ผาสุข อินทราวุธ และคณะ, <u>รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณจากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19</u>, 37-43.

พัฒนาการเวียงกุมกามในสมัยพุทธศตวรรษที่ 19

บทบาทหน้าที่ของเวียงกุมกามในสมัยพุทธศตวรรษที่ 19

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของเวียงกุมกามคือ เวียงกุมกามมีฐานะเป็นศูนย์กลางในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงภายใต้การปกครองของพญามังราย ซึ่งเดิมมีถิ่นฐานอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำกก-แม่น้ำโขง พระองค์ขยายอำนาจเข้ายึดเมืองหริภุญไชยและย้ายมาตั้งศูนย์กลางแห่งใหม่ที่เวียงกุมกาม ซึ่งสันนิษฐานว่าสาเหตุที่พญามังรายขยายอำนาจลงสู่ที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน เนื่องจากความต้องการที่จะสร้างเมืองในฐานะศูนย์กลางทางการค้าตอนบน ซึ่งเวียงกุมกามมีความเหมาะสมเนื่องจากตั้งอยู่บนฝั่งแม่นำปิง ซึ่งเป็นเส้นทางน้ำสำคัญที่สามารถติดต่อกับชุมชนในเขตที่ราบภาคกลางและยังมีเส้นทางที่ติดต่อกับชุมชนทางภูมิภาคตะวันตกที่สามารถออกสู่อ่าวเมาะตะมะ ประกอบกับพื้นที่แถบนี้เป็นที่ราบกว้างใหญ่ เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม เพราะถ้ามีพื้นที่เกษตรกรรมมาก ย่อมมีผลิตผลที่เพียงพอต่อผู้คนจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดการสร้างเมืองหรือขยายเมืองเป็นเมืองขนาดใหญ่ได้ต่อไป

การสร้างเวียงกุมกามพร้อมกับการสร้างตลาดที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำปิง[12] เป็นหลักฐานสำคัญประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงนโยบายการสร้างเวียงกุมกามในฐานะศูนย์กลางทางการค้า ทั้งนี้เพราะตลาดเป็นโครงสร้างที่สำคัญอย่างหนึ่งของเมือง เนื่องจากตลาดเป็นสถานที่ชุมนุมของพ่อค้าและประชาชนในเมืองสำหรับซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ส่งผลทำให้มีรายได้มาสู่ประชากร นอกจากนั้นตลาดยังเป็นการสร้างระบบการผลิตให้แก่เมืองและชุมชนโดยรอบ ตลาดยังมีความสำคัญต่ออาณาจักรเนื่องจากมีการเก็บภาษีซึ่งเป็นที่มาของรายได้ของอาณาจักร โดยจะเห็นได้ว่าพญามังรายได้ให้ความสำคัญกับระบบการผลิตและตลาด อันจากการที่พระองค์ได้นำช่างเครื่องช่างเหล็ก และช่างทอง ที่พระยาอังวะจัดให้มาไว้ยังเวียงกุมกาม[13] ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างระบบการผลิตให้แก่เมือง และการที่พระองค์ปลอมตัวเข้าไปในตลาดเพื่อสังเกตดูความมั่งคั่งของพ่อค้าตลอดจนการสร้างสะพานกุมกามเพื่ออำนวยความสะดวกต่อพ่อค้าและผู้คนที่เข้ามาค้าขาย[14] และจากเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งบ้านบางปูนจังหวัดสุพรรณบุรี ที่พบจากการขุดค้นบริเวณทิศตะวันออกของวัดอีก้างและวัดเจดีย์เหลี่ยม ก็เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นการติดต่อกับชุมชนภายนอก

---

[12] เรื่องเดียวกัน, 20-21.

[13] เรื่องเดียวกัน, 24.

[14] เรื่องเดียวกัน, 21.

สันนิษฐานว่าจากการที่เวียงกุมกามเป็นสถานที่ชุมนุมของพ่อค้าย่อมส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจ การเมืองและการเติบโตของเมืองซึ่งส่งผลให้ประชากรและชุมชนมีการขยายตัว ดังจะเห็นได้จากการเพิ่มขึ้นของโบราณสถาน จากในสมัยหริภุญไชยที่มีเพียงวัดช้างค้ำกานโถม ต่อมาในสมัยช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ก็ได้มีวัดเจดีย์เหลี่ยม และวัดธาตุน้อย เพิ่มขึ้น และจากจารึกวัดเจดีย์เหลี่ยม ซึ่งเป็นจารึกภาษาไทย อักษรไทยสมัยสุโขทัย กำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 (พ.ศ.1835-1900)[15] ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวได้มีประชากรที่ใช้อักษรไทย และภาษาไทย อยู่ในพื้นที่ของเวียงกุมกาม

เวียงกุมกามในฐานะของการเป็นเมืองศูนย์กลาง ทำให้มีการเร่งพัฒนาเมืองในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสร้างความเข้มแข็งให้กับเมืองและการสถาปนาคติความเชื่อทางศาสนา

การสร้างความเข้มแข็งให้กับเมืองด้วยการขุดคูเมืองล้อมรอบเวียงกุมกามทั้งสี่ด้านและชักน้ำจากแม่น้ำปิงเข้ามาใส่ภายในคูเมือง[16] ซึ่งสันนิษฐานว่าคูเมืองเวียงกุมกามที่พญามังรายทรงให้ขุดนั้น คือบริเวณแนวกำแพงเมืองด้านทิศใต้และทิศตะวันออกที่ปรากฏในภาพถ่ายทางอากาศ (ภาพที่ 190) ซึ่งในปัจจุบันได้ถูกถนนสร้างทับบนแนวกำแพงเมืองทั้งหมด สำหรับบริเวณคันดินด้านทิศเหนือของเวียงกุมกามที่ตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดพระเจ้าองค์ดำถึงวัดปู่เปี้ย ที่สันนิษฐานกันว่าคือกำแพงเมืองของเวียงกุมกามด้านทิศเหนือ จากผลการขุดค้นทางโบราณคดีสรุปได้ว่าบริเวณพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัดพระเจ้าองค์ดำ โดยคันดินที่สันนิษฐานว่าเป็นกำแพงดินของเวียงกุมกาม (ชั้นดินธรรมชาติที่ 1 และชั้นผิวดิน) เป็นดินที่มาจากการขุดแต่งโบราณสถานในปี พ.ศ. 2531 เนื่องมาจากโบราณวัตถุที่อยู่ในชั้นผิวดินและชั้นธรรมชาติที่ 1 เป็นโบราณวัตถุที่สัมพันธ์กับโบราณวัตถุในชั้นดินธรรมชาติที่ 3 สำหรับชั้นดินธรรมชาติที่ 2 เป็นชั้นดินที่อยู่ใต้คันดินที่สันนิษฐานว่าเป็นกำแพงเมืองนั้น ไม่พบโบราณวัตถุ และในชั้นดินธรรมชาติที่ 3 พบโบราณวัตถุที่มีความสัมพันธ์กับโบราณวัตถุที่พบจากการขุดแต่งโบราณสถานวัดพระเจ้าองค์ดำ

---

[15] ก่องแก้ว วีระประจักษ์, “ศิลาจารึกพบใหม่ที่เจดีย์เหลี่ยม (กู่คำ) และการศึกษาวิเคราะห์จารึกเวียงกุมกาม”, ใน โบราณคดีล้านนา, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, จัดพิมพ์เพื่อเป็นที่ระลึกร่วมเฉลิมฉลองในปีกาญจนาภิเษกและในวาระเมืองเชียงใหม่มีอายุครบ 700 ปี 2540), 292.

[16] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยยวน, 20.

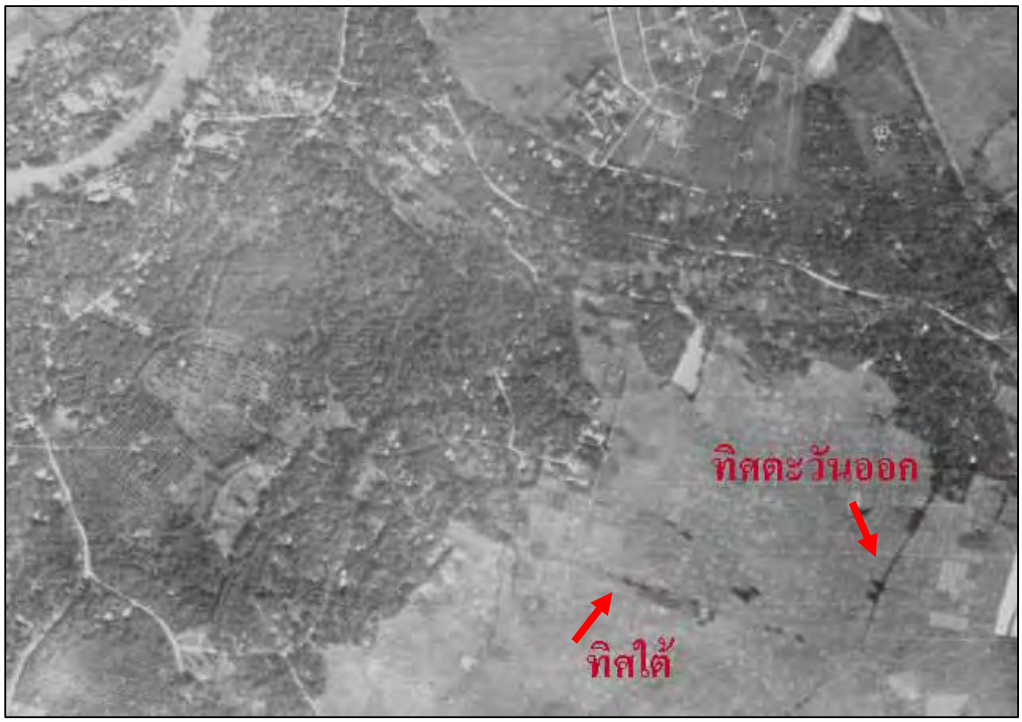

ภาพที่ 190 แนวกำแพงเมืองเวียงกุมกามด้านทิศใต้และทิศตะวันออก
ที่มา: กรมแผนที่ทหาร, “ภาพถ่ายทางอากาศชุด N.S. 3,” N39, no. 062, 9 January 1977.

คติความเชื่อทางศาสนาของเวียงกุมกามในสมัยพุทธศตวรรษที่ 19

การขยายตัวลงใต้เข้ายึดครองอาณาจักรหริภุญไชยของพญามังรายนั้น มิได้เพียงแต่ครอบครองพื้นที่ของอาณาจักรหริภุญไชยเท่านั้น แต่ยังรับแนวความเชื่อพุทธศาสนาเข้ามาเป็นแนวความเชื่อหลักของอาณาจักรด้วย สิ่งที่น่าสนใจคือ การหลอมรวมแนวความเชื่อพุทธศาสนาจากที่ต่าง ๆ ทั้งจากหริภุญไชย พุกาม ลังกา ซึ่งปรากฏหลักฐานทั้งจากเอกสารและหลักฐานทางโบราณคดี ดังต่อไปนี้

อิทธิพลพุทธศาสนาจากอาณาจักรหริภุญไชย: คติการสร้างมหาโพธิเจดีย์จำลอง

ภายหลังที่พญามังรายได้สร้างเวียงกุมกามแล้ว ทรงโปรดให้สร้างเจดีย์กู่คำ[17] (เจดีย์เหลี่ยม) ซึ่งเป็นเจดีย์ทรงปราสาทในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนกัน 5 ชั้น ที่มีลักษณะคล้ายกับเจดีย์กู่กุด วัดจามเทวี และสุวรรณเจดีย์ วัดพระธาตุหริภุญไชย ซึ่งโบราณสถานทั้งสองแห่งเป็นศิลปกรรมสมัยหริภุญไชย ทำให้สันนิษฐานว่าเจดีย์กู่คำหรือเจดีย์เหลี่ยมได้รับแรงบันดาลใจจากรูปแบบทางศิลปกรรมหรืออิทธิพลทางพุทธศาสนาจากสมัยหริภุญไชย

ผาสุข อินทราวุธ สันนิษฐานว่ารูปแบบของเจดีย์เหลี่ยมแบบหริภุญไชยมาจากมหาโพธิเจดีย์ที่พุทธคยาในแคว้นพิหารของอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ[18] (ภาพที่ 191) โดยได้ให้ความเห็นว่ามีการติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยตรงหรือโดยอ้อมผ่านทางพม่าอีกทางหนึ่ง เนื่องจากได้พบรูปจำลองส่วนยอดของมหาโพธิเจดีย์ซึ่งสลักจากหิน ที่วัดชเวคยองเมืองพุกาม ซึ่งมีรูปแบบเหมือนรูปจำลองของมหาโพธิเจดีย์ที่แพร่หลายอยู่ในอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16[19]

ดังนั้นการสร้างเจดีย์ในรูปแบบเจดีย์ทรงปราสาทสี่เหลี่ยมซ้อนชั้น ของเวียงกุมกามนั้น น่าจะเป็นการสร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงสังเวชนียสถานมหาโพธิ ที่เมืองพุทธคยาประเทศอินเดีย

---

[17] รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดย แสง มนวิทูร, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2518.พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพงษ์สวัสดิ์ สุริโยทัย ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 15 พฤศจิกายน 2518), 102 ; และ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยยวน, 20.

[18] ผาสุข อินทราวุธ, สินชัย กระบวนแสง และพเยาว์ นาคเวก, รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, 87.

[19] เรื่องเดียวกัน, 88.

ภาพที่ 191 มหาโพธิเจดีย์ ที่เมืองพุทธคยา ประเทศอินเดีย ก่อนการบูรณะ ถ่ายในปี พ.ศ.2417
ที่มา: Wikipedia, Bodh gaya before restoration [Online], accessed 10 March 2010. Available from http://en.wikipedia.org/wiki /File:Bodh_gaya_before_restoration.jpg

คติการสร้างมหาโพธิเจดีย์จำลอง เป็นคติการสร้างศาสนสถานขึ้นเพื่อระลึกถึงการตรัสรู้ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อวิเคราะห์รูปแบบเจดีย์กู่กุด วัดจามเทวี เมืองหริภุญไชย และเจดีย์เหลี่ยม วัดเจดีย์เหลี่ยมกู่คำ เวียงกุมกาม จะเห็นได้ว่ารูปแบบของเจดีย์ทั้ง 2 แห่งมีความคล้ายคลึงกันและมีที่มาเหมือนกัน คือ มหาโพธิเจดีย์ ที่เมืองพุทธคยา ประเทศอินเดีย และเมื่อพิจารณาทิศที่ตั้งของเจดีย์ทั้ง 2 แห่ง จะพบว่าเจดีย์ทั้งสองแห่งนั้นตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองด้วยเช่นกัน โดยเมืองหริภุญไชยมีวัดพระธาตุหริภุญไชยเป็นศูนย์กลางเมือง เจดีย์กู่กุดได้ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมือง สำหรับเวียงกุมกาม มีวัดช้างค้ำกานโถมเป็นศูนย์กลาง ตำแหน่งของเจดีย์เหลี่ยมกู่คำก็ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองเช่นเดียวกัน สำหรับเจดีย์มหาโพธิ ที่เมืองพุกามประเทศพม่า ก็ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกนอกเมืองพุกามเช่นเดียวกัน (จากจารึกที่พบ ได้กล่าวถึงการกัลปนาที่ดินและข้าวัดให้แก่วัดอรัญวาสี ทำให้ทราบว่ามหาโพธิ ที่เมืองพุกาม เคยตั้งอยู่นอกเมืองมา

ก่อน[20]) ซึ่งเมื่อพิจารณาตำแหน่งที่ตั้งของเมืองพุทธคยา จะพบว่าเมืองพุทธคยา ประเทศอินเดียนั้นตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของประเทศไทยและประเทศพม่าด้วย ดังนั้นทิศที่ตั้งของมหาโพธิจำลองจึงจำเป็นต้องตั้งทางทิศตะวันตกของเมืองเพื่อให้หมายถึง มหาโพธิเจดีย์ ที่เมืองพุทธคยา ประเทศอินเดีย

สันนิษฐานว่าคติการสร้างมหาโพธิเจดีย์จำลองเริ่มปรากฏตั้งแต่สมัยหริภุญไชย และยังได้ส่งอิทธิพลมาถึงสมัยพญามังรายด้วย

อิทธิพลพุทธศาสนาจากเมืองพุกาม สันนิษฐานว่าเวียงกุมกามในสมัยของพญามังรายได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาจากเมืองพุกาม โดยปรากฏในรูปแบบและคติการสร้างวิหารทรงปราสาทที่วัดช้างค้ำกานโถม ซึ่งรูปแบบวิหารทรงปราสาทที่วัดช้างค้ำกานโถมมีลักษณะเป็นอาคารที่มีมณฑปเชื่อมต่อด้านท้ายอาคาร ภายในมณฑปพบฐานปัทม์รูปแปดเหลี่ยมก่อขึ้นเพื่อรองรับน้ำหนักของหลังคา รูปแบบอาคารนี้ สัมพันธ์กับรูปแบบของอาคารในลักษณะเดียวกันที่เมืองพุกามที่นิยมสร้างอาคารมีมณฑปเชื่อมต่อด้านท้ายและมีเสาที่รองรับน้ำหนักหลังคา เช่นที่ วิหาร Kubyaukgyi ทำให้สันนิษฐานว่าวิหารทรงปราสาทที่วัดช้างค้ำกานโถมได้รับรูปแบบหรืออิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมเมืองพุกาม ทำให้สันนิษฐานต่อไปว่า วิหารทรงปราสาทหลังนี้ คือ เจดีย์ หรือ เจติยะ ที่พญามังรายทรงโปรดให้สร้างขึ้นภายหลังกลับจากเมืองพุกาม[21]

สำหรับแผนผังวิหารวัดช้างค้ำกานโถมที่หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ซึ่งไม่สัมพันธ์กับแม่น้ำปิงที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของวัดในขณะนั้น สันนิษฐานว่าเป็นการสร้างเพื่อการถวายเกียรติแด่พระโคตมะพุทธเจ้า เนื่องจากทิศตะวันตกเป็นทิศประจำของพระโคตมะพุทธเจ้า[22] และไม้โพธิ์ (อัสสัตถะ) ก็เป็นต้นไม้ประจำพุทธองค์ด้วย[23] (ทิศประจำพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ ได้แก่ พระกกุสันธะพุทธเจ้า-ทิศเหนือ พระโกนาคมนะพุทธเจ้า-ทิศตะวันออก พระกัสสปะพุทธเจ้า-ทิศใต้ พระโคตมะพุทธเจ้า-ทิศตะวันตก และพระศรีอริยเมตตรัย-เบื้องบนหรือตรง

---

[20] เกรียงไกร เกิดศิริ, พุกาม: การก่อรูปของสถาปัตยกรรมจากก้อนอิฐแห่งศรัทธา, (กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์, 2551), 300.

[21] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยยวน, 24.

[22] เอเดรียน สนอดกราส ; ภัทรพร สิริกาญจน และ ธรรมเกียรติ กันอริ บรรณาธิการ, สัญลักษณ์แห่งพระสถูป, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์วิชาการ, 2541), 163.

[23] สุชีพ ปุญญานุภาพ จัดทำ, พระไตรปิฎกฉบับประชาชน,พิมพ์ครั้งที่ 17 (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2550), 318.

กลาง) ซึ่งคติทิศประจำพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์นี้ ได้ปรากฏแพร่หลายและเป็นที่นิยมในเมืองพุกามมาก่อนหน้านั้นแล้ว เช่นที่วิหารอานันทะ[24] (Ananda) พบพระประธานในมุขทั้งสี่ทิศเป็นพระพุทธรูปประทับยืนแกะสลักด้วยไม้ปิดทอง มีลำดับดังนี้ ทิศเหนือคือ พระกกุสันธะ พบพระพุทธรูปประทับยืนปางธรรมจักรมุทรา ทิศตะวันออกคือ พระโกนาคมนะ พบพระพุทธรูปประทับยืนปางประทานเอหิภิกขุ ทิศใต้คือ พระกัสสปะ พบพระพุทธรูปประทับยืนปางธรรมจักรมุทรา ทิศตะวันตกคือ พระโคตมะ พบพระพุทธรูปประทับยืนปางประทานอภัย

พุทธศาสนาจากลังกา

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุว่า ภายหลังที่พญามังรายสร้างเจดีย์ที่วัดกานโถม ได้มีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งได้เอาพระบรมสารีริกธาตุจากลังกามาถวายพญามังราย พระองค์ก็บรรจุพระบรมสารีริกธาตไว้ในพระพุทธรูป และได้ถวายทองคำแก่พระสงฆ์เพื่อไปบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ลังกา เมื่อพระสงฆ์ทั้ง 4 รูปกลับมาก็ได้นำหน่อพระศรีมหาโพธิ์จากลังกามาถวายแก่พญามังราย 4 ต้น โดยต้นหนึ่งพญามังรายให้เอาให้ นางเทพคำค่าย พระมารดาของพระองค์และนางปายโคมเหสีของพระองค์นำไปปลูกที่วัดกานโถมแทนที่ต้นมะเดื่อที่ตายไป ต้นพระศรีมหาโพธิ์ก็ได้สำแดงปาฏิหาริย์ พญามังรายก็กัลปนาผู้คนที่เอามาจากเมืองหงสาวดีไว้กับวัดกานโถม[25]

การที่พญามังรายได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ได้มาจากลังกา การปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ แสดงให้เห็นถึงการรับพุทธศาสนาจากลังกา ขณะเดียวกันการให้นางปายโค มเหสีของพระองค์ที่มาจากหงสาวดี นำต้นพระศรีมหาโพธิ์ไปปลูกแทนที่ต้นมะเดื่อที่ตายไปและการกัลปนาผู้คนที่นำมาด้วยให้ไว้แก่วัดกานโถม ก็อาจแสดงถึงการหล่อหลอมวัฒนธรรมระหว่างผู้คนที่ได้มาจากหงสาวดี

ดังนั้นอาจสันนิษฐานได้ว่าพุทธศาสนาในสมัยพญามังราย ในช่วงแรกยังคงได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรหริภุญไชยและยังคงความเชื่อชุมชนก่อนหน้าเวียงกุมกามไว้ เพื่อรักษาสัมพันธ์ภาพระหว่างคนกลุ่มเดิมที่อาศัยอยู่ในเวียงกุมกามกับกลุ่มคนของพระองค์ที่ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ และภายหลังเมื่อพระองค์ปกครองเวียงกุมกามได้ระยะหนึ่ง ก็ได้มีการรับพุทธศาสนาจากพุกามและลังกา ซึ่งการรับพุทธศาสนาจากพุกามและลังกาและการสร้างวิหารกานโถมบนพื้นที่ศูนย์กลาง

---

[24] Luce Gordon Hannington, Old Burma – Early Pagan, Vol. I (New York : New York University, 1969), 370.

[25] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยวน, 24-25.

ความเชื่อของเมืองเดิมนั้น สันนิษฐานได้ว่าเป็นการแสดงอำนาจในการปกครองว่าปราศจากอิทธิพลของอาณาจักรหริภุญไชยอย่างสิ้นเชิง และขณะเดียวกันก็เป็นการหล่อหลอมวัฒนธรรมระหว่างผู้คนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ที่เวียงกุมกาม ผู้คนในกลุ่มของพระองค์เอง และผู้คนที่ได้มาจากหงสาวดีให้เป็นกลุ่มเดียวกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณในสมัยพุทธศตวรรษที่ 19

สันนิษฐานว่าการที่พญามังรายสร้างเวียงกุมกาม ทำให้พระองค์ต้องสร้างความสัมพันธ์กับอาณาจักรต่าง ๆ เพื่อรับเอาวิทยาการความรู้มาปรับใช้และเสริมสร้างอาณาจักรของพระองค์ ดังจะเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในเวียงกุมกาม ซึ่งความสัมพันธ์นี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ

ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรสุโขทัย จากชิ้นส่วนจารึกอักษรไทยสุโขทัย พบที่วัดเจดีย์เหลี่ยม ซึ่งกำหนดอายุอยู่ในช่วง พ.ศ.1835-1900 เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงความสัมพันธ์กับอาณาจักรสุโขทัย และเมื่อพิจารณาจากวิวัฒนาการของรูปอักษรไทยล้านนาที่วิวัฒนาการมาจากรูปอักษรไทยสุโขทัย อาจทำให้กล่าวได้ว่า จารึกอักษรไทยสุโขทัย พบที่วัดเจดีย์เหลี่ยมนี้ เป็นหลักฐานทางโบราณคดีสำคัญที่แสดงถึงความสัมพันธ์และอิทธิพลของรูปอักษรที่ส่งให้กับอาณาจักรล้านนาในระยะเวลาต่อมาด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองพุกาม สันนิษฐานว่าความสัมพันธ์ระหว่างเวียงกุมกามกับเมืองพุกามเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา เนื่องจากรูปแบบวิหารทรงปราสาทวัดช้างค้ำกานโถมสัมพันธ์กับรูปแบบวิหารในเมืองพุกาม เช่น วิหาร Kubyaukgyi และข้อสันนิษฐานที่ว่าวิหารวัดกานโถมสร้างขึ้นเพื่อถวายเกียรติแด่พระโคตมะพุทธเจ้า ซึ่งเป็นคติความเชื่อเรื่องทิศประจำพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ ที่พบภายในเมืองพุกามด้วย เช่นที่วิหารอานันทะเจดีย์

พัฒนาการเวียงกุมกามในสมัยล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22

ในปี พ.ศ.1839 พญามังรายย้ายศูนย์กลางของที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงไปตั้งเมืองเชียงใหม่ ทำให้เวียงกุมกามเปลี่ยนสถานะเป็นพันนาหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ และนับตั้งแต่พญามังรายสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ.1860 กษัตริย์ล้านนาได้ย้ายขึ้นไปประทับอยู่ที่เมืองทางตอนบนในที่ราบลุ่มแม่น้ำกก ดังจะเห็นได้ตั้งแต่สมัยพญาไชยสงครามซึ่งครองราชย์ต่อจากพญามังราย ได้ย้ายไปประทับอยู่ที่เชียงรายตลอดจนรัชกาล ต่อมาในสมัยพญาแสนภูก็ได้ทรงสร้างเมืองเชียงแสนและประทับอยู่จนสิ้นรัชกาล สมัยพญาคำฟูก็ประทับอยู่ที่เชียงแสนตลอดรัชกาลเช่นกัน จนกระทั่งมาถึงสมัยพญาผายูพระองค์ได้ย้ายกลับมาประทับที่เชียงใหม่ ส่งผลให้เมืองเชียงใหม่กลับมามีความสำคัญอีกครั้ง และตั้งแต่รัชกาลพญาผายูเป็นต้นมา กษัตริย์ล้านนาทุกพระองค์ก็ได้ประทับที่เมืองเชียงใหม่ตลอดมา ส่งผลให้เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางทางการปกครองของอาณาจักรล้านนาอย่างแท้จริง

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 นี้ สันนิษฐานว่าเวียงกุมกามเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่กว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ดังจะเห็นได้จากจำนวนวัดที่เพิ่มมากขึ้นย่อมสะท้อนถึงการขยายตัวของชุมชน โดยพบว่าตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 จากที่มีเพียง 3 วัด เพิ่มเป็น 7 วัดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 จนกระทั่งช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 จำนวนวัดมีถึง 22 วัด (แผนที่ 4 ถึงแผนที่ 6) ซึ่งก็สอดคล้องกับการศึกษาด้านจารึกที่พบในเวียงกุมกามที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ได้แก่ กลุ่มจารึกที่ใช้อักษรธรรมล้านนาและอักษรไทยล้านนา ได้พบตามวัดที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 -22 ด้วยเช่นกัน และตำแหน่งที่พบจารึกก็สอดคล้องกับการเกิดขึ้นของวัดในระยะนี้ด้วย (แผนที่ 1) นอกจากนั้นการขุดค้นและขุดแต่งทางโบราณคดีได้พบหลักฐานหลายประเภท อาทิ เศษภาชนะดินเผา พระพุทธรูป เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องประดับ ที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 ในปริมาณที่หนาแน่นเมื่อเทียบกับโบราณวัตถุที่มีอายุก่อนหน้านี้

การที่เวียงกุมกามเป็นชุมชนขนาดใหญ่ทั้งที่ตั้งอยู่ไม่ห่างจากเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาในขณะนั้น สันนิษฐานว่ามาจากการที่เวียงกุมกามมีตลาดที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 19 ประกอบกับตำแหน่งที่ตั้งของเวียงกุมกามและตลาดก็เหมาะสม เนื่องจากตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปิงส่งผลให้พ่อค้าและผู้คนมาพบปะแลกเปลี่ยนซื้อค้าสินกันโดยสะดวก ซึ่งการเดินทางระหว่างเมืองเชียงใหม่และเวียงกุมกามไม่ต้องข้ามลำน้ำปิงและใช้เวลาไม่นาน ดังจะเห็นได้จากโคลงนิราศหริภุญชัยได้กล่าวถึงเส้นทางระหว่างเมืองเชียงใหม่กับเวียงกุมกามว่า มีเส้น

ทางออกจากเมืองเชียงใหม่ที่ประตูเชียงใหม่ ผ่านกำแพงดินออกทางประตูรั้วนาง มาถึงเวียงกุมกาม บริเวณวัดเจดีย์เหลี่ยมกู่คำ และในระหว่างทางก็ได้พบขบวนเกวียนเป็นจำนวนมาก[26]

ผลการขุดค้นทางโบราณคดีพบว่าในชั้นวัฒนธรรมที่ 1 เป็นระยะการอยู่อาศัยของชุมชนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 – 22 ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ดังนี้ ภาชนะดินเผาที่ใช้ในชีวิตประจำวันได้แก่ หม้อก้นกลม อ่าง คนโท ไหปากกว้าง ไห ครก ตะคัน ภาชนะดินเผาประเภทเคลือบน้ำดินจากแหล่งเตาในล้านนาเช่น ไห แหล่งเตาสันกำแพง ไหปากกว้าง จากแหล่งเตาสันทราย จาน ชาม จากแหล่งเตาสันกำแพงและเวียงกาหลง เป็นต้น นอกจากนั้นยังพบภาชนะดินเผาสำหรับใช้ภายในวัด ได้แก่ บาตร และกุณฑี (หม้อน้ำมีพวย) พบแท่งหินสำหรับเขียนกระดานชนวน และพบเบี้ยดินเผาซึ่งสันนิษฐานว่าใช้เป็นของเล่นของเด็ก ด้านจารึกได้พบจารึกอักษรธรรมล้านนา ที่นิยมใช้บันทึกเรื่องราวทางพุทธศาสนา และอักษรไทยล้านนา ที่นิยมใช้ในการบันทึกเรื่องราวหรือกิจกรรมทางโลก

บทบาทหน้าที่ของเวียงกุมกามในสมัยล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21 รูปแบบการปกครองของอาณาจักรล้านนาอยู่ในระบบพันนาโดยจะแบ่งฐานะและระดับในการปกครองออกเป็น เมือง-พันนา-ปากนา-บ้าน[27] โดยการปกครองในระดับเมืองจะมีผู้ปกครองในตำแหน่ง “หมื่น” และการปกครองในระดับพันนาจะมีผู้ปกครองในตำแหน่ง “พัน” ซึ่งที่เวียงกุมกามได้พบทั้งตำแหน่งหมื่นกุมกาม (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่)[28] และพันกุมกาม (จารึกวัดหลวง พ.ศ.2103) [29] และเมื่อคำนวณจากเกณฑ์ที่กำหนดในมัง

---

[26] ประเสริญ ณ นคร, ผู้แปล, โคลงนิราศหริภุญชัย, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516), 25-46.

[27] สรัสวดี อ๋องสกุล, “เมืองและการเมืองในล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ.1839-2101),” เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องประวัติศาสตร์ล้านนา สมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ.1839-2101 ที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 9-10 มกราคม 2531. (อัดสำเนา)

[28] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยวน, 61.

[29] ฮันส์ เพนธ์, พรรณเพ็ญ เครือไทย และ ศรีเลา เกษพรหม, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 4 จารึกในพิพิธภัณฑ์ฯ เชียงใหม่, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543), 143-145.

รายศาสตร์[30] แล้ว สันนิษฐานได้ว่า เวียงกุมกามมีประชากรอย่างน้อย 10,000 คน ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ร่วมกับหลักฐานทางโบราณคดี จะพบว่ามีการขยายตัวของวัดเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 -22 และปริมาณโบราณวัตถุที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 ก็มีปริมาณที่หนาแน่นเมื่อเทียบกับโบราณวัตถุที่มีอายุก่อนหน้านี้ แสดงให้เห็นถึงลักษณะสภาพของเวียงกุมกามว่าเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เมื่อพิจารณาตำแหน่งที่ตั้งของเวียงกุมกามที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปิงและไม่ไกลจากเมืองเชียงใหม่ ส่งผลให้มีความเหมาะสมในด้านยุทธศาสตร์ในการป้องการเมืองเชียงใหม่ ทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่านตั้งรับทัพของข้าศึกก่อนถึงเมืองเชียงใหม่[31]

สันนิษฐานได้ว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 เวียงกุมกามมีฐานะเป็นเมืองในระบบพันนา ที่อยู่ใกล้กับเมืองเชียงใหม่ ทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่าน เป็นเมืองการค้าที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ และยังเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางพระพุทธศาสนา ส่งผลให้กษัตริย์และผู้ปกครองได้เข้ามาประกอบกิจกรรมทางศาสนาภายในเวียงกุมกามอยู่เนื่อง ๆ

คติความเชื่อทางศาสนาของเวียงกุมกามในสมัยล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22

ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่า กษัตริย์ล้านนาพยายามที่จะสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน ดังจะเห็นได้จากพญาผายูโปรดให้สร้างวัดลีเชียงพระ (วัดพระสิงห์) ในปี พ.ศ.1888 และอัญเชิญพระมหาอัคญะจุฬเถรจากเมืองหริภุญไชยมาจำพรรษา[32]

ในต้นพุทธศตวรรษที่ 20 พญากือนาได้อัญเชิญพระสุมนเถระจากเมืองสุโขทัยมาเผยแผ่พุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์และทรงสร้างวัดสวนดอก ในปี พ.ศ.1915 เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัย[33] เชียงใหม่จึงเป็นศูนย์กลางของการศึกษาพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ พระภิกษุจากเมืองต่าง ๆ เช่น เชียงแสน เชียงตุง ได้เดินทางมาศึกษาพุทธศาสนาที่

---

[30] ประเสริฐ ณ นคร, มังรายศาสตร์, (กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521), 2.

[31] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยยวน, 30 และ35.

[32] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยยวน, 41.

[33] รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, 114.

วัดสวนดอกเป็นอันมาก[34] ซึ่งได้เรียกพุทธศาสนาที่ได้เผยแผ่จากวัดสวนดอกนี้ว่าพุทธศาสนานิกายบุปผาราม (วัดสวนดอก)

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 รัชสมัยของพญาสามฝั่งแกน ราวพ.ศ.1964 พระญาณคัมภีร์แห่งวัดบ้านลานด้านทิศเหนือของเวียงกุมกาม[35] ได้เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาจากลังกา[36] ถือได้ว่าเป็นการเข้ามาของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ระลอกใหม่ ซึ่งมีบทบาทต่อสถาบันกษัตริย์ล้านนาในเวลาต่อมา เนื่องจากพระเมธังกรเป็นหนึ่งในพระภิกษุที่ไปศึกษาที่ลังกาเป็นพระอาจารย์ของพญาติโลกราช[37] ซึ่งพระองค์ได้มีพระราชศรัทธาสร้างวัดป่าแดงถวาย จึงทำให้เรียกพุทธศาสนาที่ได้เผยแผ่จากกลุ่มพระภิกษุที่ได้เดินทางไปศึกษาที่ลังกาว่าพุทธศาสนานิกายป่าแดง

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 สันนิษฐานว่าจากการที่พระภิกษุนิกายป่าแดงได้เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกาได้ส่งผลต่อความรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาของล้านนา[38] จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคทองของพุทธศาสนาในล้านนา โดยได้ปรากฏออกมาในรูปการแต่งวรรณกรรมทางพุทธศาสนา อาทิ มังคลัตทีปนี สิหิงคนิทาน จักกวาฬทีปนี และปัญญาสชาดก บันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ อาทิ ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก และจามเทวีวงศ์ สำหรับหลักฐานด้านโบราณคดีก็พบว่าในยุคนี้มีการสร้างวัดและบูรณปฏิสังขรณ์เป็นจำนวนมาก อาทิ วัดเจ็ดยอด (สร้าง) วัดโลกโมพี (สร้าง) เจดีย์หลวง(ซ่อม) วัดเชียงหมั่น(ซ่อม) เป็นต้น และในขณะเดียวกันก็พบว่าพระพุทธรูปเป็นจำนวนมากก็ได้ถูกสร้างขึ้นในยุคนี้ด้วยเช่นกัน[39]

การขยายตัวของพุทธศาสนาดังกล่าวนี้ เวียงกุมกามก็ได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของพุทธศาสนาดังกล่าวด้วย เช่น ในปี พ.ศ.1913 พญากือนาอัญเชิญพระสุมนเถระจากสุโขทัยขึ้นมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยมาจำพรรษาที่วัดพระยืน เมืองหริภุญไชย ก็ได้มีผู้คนจากเวียงกุมกามเข้า

---

[34] สมหมาย เปรมจิตต์, ผู้แปล, ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง, (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519), 9.

[35] เรื่องเดียวกัน, 23.

[36] เรื่องเดียวกัน, 14-15.

[37] เรื่องเดียวกัน, 120.

[38] อุษณีย์ ธงไชย, “อาณาจักรล้านนาไทย : พ.ศ.1839-2310” ใน เอกสารประกอบการสัมมนาล้านนาคดีศึกษา: ประวัติศาสตร์และโบราณคดี, ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 28-30 มกราคม 2528. (อัดสำเนา)

[39] สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ : หริภุญชัย – ล้านนา, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2538), 213-220.

บวชใหม่ในสำนักของพระสุมนเถระ[40] หรือภายหลังพระญาณคัมภีร์และคณะได้เดินทางกลับมาจากการศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกาก็ได้มาอุปสมบทพระภิกษุที่ท่ากาดกุมกามในปี พ.ศ.1976[41]

สันนิษฐานว่าเวียงกุมกามคงเป็นชุมชนหรือสถานที่ที่มีสำคัญทางพุทธศาสนาแห่งหนึ่ง ซึ่งได้ปรากฏหลักฐานการทำบุญและอุปถัมภ์พุทธศาสนาโดยกษัตริย์ หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญอย่างหนึ่งคือเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงสภาพสมบูรณ์ที่พบที่วัดหนานช้าง ใบที่มีอักษรจีนใต้ฐานเขียนว่า “พระเจ้าวั่นลี่แห่งราชวงศ์หมิง” (พ.ศ.2116 - พ.ศ.2162) ซึ่งณัฐภัทร จันทวิช ได้ให้ความเห็นไว้ว่า

> “จากรูปแบบการตกแต่งและตัวอักษรที่จารึกอยู่ใต้ก้น ระบุได้ว่าจานใบนี้เป็นภาชนะที่ผลิตขึ้นในเตาหลวง ใช้เป็นเครื่องต้นสำหรับพระจักรพรรดิและมเหสี และได้รับการยอมรับในพระราชอำนาจจากจักรพรรดิจีนเท่านั้น ไม่ใช่ภาชนะของบุคคลทั่วไป”[42]

จากความคิดเห็นข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเครื่องถ้วยจีนชุดนี้เป็นของสำคัญที่ใช้หรือมีครอบครองเฉพาะในกลุ่มขุนนางหรือผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่เท่านั้น ซึ่งต่อมาได้ถูกนำมาทำบุญอุทิศถวายให้กับวัด และจากหลักฐานเอกสารก็ยังปรากกฏให้เห็นว่าเวียงกุมกาม เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางพุทธศาสนาของกษัตริย์ อาทิ พระเจ้าแสนเมืองมาได้สร้างพระพุทธรูปไว้ที่วัดกานโถมและได้กัลปนาผู้คนเป็นข้าพระเจ้า[43] ในปี พ.ศ.2060 พระเมืองแก้วไปสรงน้ำพระพุทธรูปที่ชื่อว่า พระมหาพุทธพิมพ์ที่วัดเกาะกุมกาม[44] ต่อมาในปี พ.ศ.2062 พระเมืองแก้วรับสั่งให้อัญเชิญ

---

[40] ฉ่ำ ทองคำวรรณ, “หลักที่ 62 ศิลาจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน”, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3, (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508), 138.

[41] รัตนปัญญาเถร, ชินกาลมาลีปกรณ์. 118.

[42] กรมศิลปากร, โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม, 29

[43] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยยวน, 43.

[44] รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, 142.

พระพุทธรูปทองสำริดประดิษฐานที่วัดกุมกามทีปาราม (วัดเกาะกุมกาม)[45] และในปี พ.ศ.2066โปรดให้สร้างวิหารใหญ่ที่วัดกู่คำ[46]

นอกจากนี้หลักฐานประเภทจารึกที่พบในเวียงกุมกาม ได้บ่งบอกถึงคติความเชื่อของผู้คนในเวียงกุมกามที่มีต่อพุทธศาสนา ในเรื่องกฎแห่งกรรม (จารึกกานโถม พ.ศ.2042 และจารึกวัดหัวหนองชิ้นที่ 10) ความเชื่อเรื่องพุทธศาสนายุคพระศรีอาริยเมตไตรย (จารึกกานโถม พ.ศ.2042) และความเชื่อเรื่องพระธาตุ (จารึกการประดิษฐานพระธาตุ พย.21) ซึ่งหลักฐานเหล่านี้สะท้อนให้เห็นการทำบุญและสะสมบุญของทั้งผู้ปกครองและผู้คนในเวียงกุมกาม และยังสะท้อนให้เห็นถึงศรัทธาของชาวล้านนาด้วยเช่นกัน ซึ่งศรัทธาและความเชื่อในพุทธศาสนานี้เองได้ส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนทั้งในเวียงกุมกามและอาณาจักรล้านนา

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณในสมัยล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22

ตั้งแต่รัชสมัยของพญาติโลกราช(พ.ศ.1985 - พ.ศ.2031) เป็นต้นมา อาณาจักรล้านนามีการปกครองในรูปแบบรัฐรวมศูนย์[47] เมืองเชียงใหม่มีฐานะเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรและเป็นที่ประทับของกษัตริย์ ทำให้เมืองเชียงใหม่ทำหน้าที่ทั้งศูนย์กลางการปกครองและพุทธศาสนา ส่งผลให้เมืองเชียงใหม่เป็นแหล่งรวมศิลปะวิทยาการที่กำลังเจริญรุ่งเรืองอยู่ในอาณาจักรขณะนั้น และจากการที่เวียงกุมกามเป็นชุมชนที่ใกล้เมืองเชียงใหม่และมีฐานะเป็นศูนย์กลางของการค้าจากเหนือลงใต้ ทำให้บริเวณนี้กลายเป็นแหล่งรวมของชุมชนจากหลากหลายพื้นที่ ประกอบกับการติดต่อระหว่างผู้คนภายในเมืองเชียงใหม่กับเวียงกุมกามการกระทำได้โดยง่าย เนื่องจากการเดินทางสัญจรทำได้ทั้งทางบกทางน้ำโดยใช้เวลาเพียงไม่นานนัก

ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างเวียงกุมกามกับชุมชนโบราณร่วมสมัยทั้งภายในภูมิภาคและนอกภูมิภาคในสมัยล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 สันนิษฐานว่าอาจเป็นความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม (โดยส่งผ่านหรือรับมาจากเมืองเชียงใหม่อีกทอดหนึ่ง) หรือในขณะเดียวกันก็อาจเป็นเพียงความสัมพันธ์ทางรูปแบบศิลปกรรมที่ได้รับแรงบันดาลใจหรืออิทธิพลมาจาก

---

[45] เรื่องเดียวกัน, 153.

[46] เรื่องเดียวกัน, 161.

[47] บุญวรรณี วิริยะชัยวงศ์, “กระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน สมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ.1800-2030, (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539), 137-138.

ศิลปกรรมที่กำลังรุ่งเรืองอยู่ในเมืองเชียงใหม่ขณะนั้น จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดพบในช่วงนี้ ทำให้สามารถแบ่งความสัมพันธ์ระหว่างเวียงกุมกามกับชุมชนอื่น ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณในอาณาจักรล้านนา

หลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณร่วมสมัยในอาณาจักรล้านนา คือ หลักฐานประเภทเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาต่าง ๆ ในเขตภาคเหนือ อาทิ แหล่งเตาสันทราย แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงกาหลง แหล่งเตาวังเหนือ แหล่งเตาพาน และแหล่งเตาลำปาง ซึ่งเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้อาจถูกส่งเข้ามาในเวียงกุมกามทั้งทางตรงหรือทางอ้อมโดยผ่านชุมชนหรือเมืองอื่นอีกต่อหนึ่งโดยอาจเข้ามาในรูปแบบของสินค้าที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนหรือสิ่งของที่อุทิศถวายไว้กับวัดก็เป็นได้ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างเวียงกุมกามกับชุนชนที่เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้อาจเป็นในรูปแบบความสัมพันธ์ทางการค้าหรือความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนา

หลักฐานทางโบราณคดีอีกประเภทหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณคือ พระพุทธรูป ได้พบเศียรพระพุทธรูปหินทรายวัดกู่ป้าด้อม ซึ่งเป็นรูปแบบศิลปะในสกุลช่างพะเยา ซึ่งมีอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 พบพระพุทธรูปสำริดที่วัดหัวหนอง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านนาในหมวดพระพุทธสิหิงค์ กลุ่มเชียงของ มีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว เมืองเชียงแสนและเมืองพะเยาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาโดยมีฐานะเป็นเมืองที่ปกครองโดยเจ้านายเชื้อพระวงศ์หรือขุนนางราชสำนัก[48] สันนิษฐานว่าความสัมพันธ์ที่ปรากฏในโบราณวัตถุประเภทพระพุทธรูปนี้ เป็นความสัมพันธ์ทางรูปแบบศิลปกรรมที่มีความนิยมอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าว โดยได้รับอิทธิพลมาจากเมืองเชียงใหม่อีกทอดหนึ่ง

ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรสุโขทัย

หลักฐานทางโบราณคดีได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเวียงกุมกามกับอาณาจักรสุโขทัยในสมัยล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 ปรากฏในรูปแบบความสัมพันธ์ทางศิลปกรรม อาทิ เจดีย์ช้างล้อมที่วัดหัวหนองที่มีรูปแบบคล้ายกับเจดีย์ที่วัดเจดีย์สี่ห้องเมืองสุโขทัย โดยสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากเจดีย์ช้างล้อมในศิลปะลังกา พระพุทธรูปสำริด เศียรพระพุทธรูปสำริดพบที่วัดหัวหนอง เศียรพระพุทธรูปสำริดพบที่วัดกู่ป้าด้อม ทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุดังกล่าว กำหนดอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งเมื่อวิเคราะห์หลักฐานเอกสารประวัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านนาและ

---

[48] สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2539), 154-155.

อาณาจักรสุโขทัยเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น ในสมัยพญากือนา พ.ศ.1913 พระสุมนเถระจากสุโขทัยได้ขึ้นมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งในครั้งนั้นก็มีผู้คนจากเวียงกุมกามเข้าบวชในสำนักของพระสุมนเถระเป็นอันมาก[49] หรือในสมัยของพญาสามฝั่งแกน ราวพ.ศ. 1964 พระญาณคัมภีร์ไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกาโดยในระหว่างทางกลับขึ้นมาล้านนา พระญาณคัมภีร์ได้แวะเผยแผ่พุทธศาสนาที่เมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัยเป็นระยะเวลา 1 พรรษา[50] ซึ่งต่อมาพระญาณคัมภีร์ได้เดินทางกลับมาและอุปสมบทพระภิกษุที่ท่ากาดกุมกามในปี พ.ศ.1976[51]

ดังนั้นสันนิษฐานได้ว่าความสัมพันธ์ทางรูปแบบศิลปกรรมสุโขทัยที่ปรากฏพบในเวียงกุมกามนี้ เป็นผลมาจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ของพระภิกษุทั้งกลุ่มนิกายสวนดอกและนิกายป่าแดง

ความสัมพันธ์กับประเทศจีน

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านนากับประเทศจีนมีทั้งลักษณะรูปแบบความสัมพันธ์ทางการค้าโดยผ่านทางยูนนานส่วนหนึ่งและพ่อค้าจีนขึ้นมาจากทางอยุธยาอีกส่วนหนึ่ง[52] ความสัมพันธ์อีกรูปแบบหนึ่งคือความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองน่านว่าในสมัยพญากือนา พ.ศ.1908 "...พระญาห้อลุ่มฟ้าหื้อมาถามเอาส่วยเข้า (ข้าว) 9000 คาน งาช้าง 20 หาบ ผ้าขาว 400 รำ ถ้วยแช่สัก 1000 ดวง ลาย 500 เขียว 200 ขาว 300 เป็นส่วยแก่เจ้าลุ่มฟ้า..."[53] ซึ่ง "พระญาห้อ" ในที่นี้หมายถึงข้าหลวงผู้ปกครองยูนนาน และในเอกสารชั้นต้นของจีน คือ หมิงสือลู่ ก็ได้มีเนื้อความที่กล่าวถึงเมืองเชียงใหม่ หรือ "ปาไป่สีฟู่" ซึ่งต่อเปลี่ยนเป็น

---

[49] ฉ่ำ ทองคำวรรณ, "หลักที่ 62 ศิลาจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน", ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508), 138.

[50] สมหมาย เปรมจิตต์, ผู้แปล, ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง, 18-19.

[51] รัตนปัญญาเถร, ชินกาลมาลีปกรณ์, 116-118.

[52] อุษณีย์ ธงไชย, "อาณาจักรล้านนาไทย : พ.ศ.1839-2310" เอกสารประกอบการสัมมนาล้านนาคดีศึกษา: ประวัติศาสตร์และโบราณคดี, ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 28-30 มกราคม 2528. (อัดสำเนา)

[53] สรัสวดี อ๋องสกุล, พื้นเมืองน่าน: ฉบับวัดพระเกิด, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2539), 75-76.

“ปาไป่ต้าเตี้ยน”[54] ได้ส่งบรรณาการถวายแด่ราชสำนักจีนเป็นระยะ ๆ เช่น “วันปิ่งเฉิน เดือน 8 ปีที่ 21 รัชศกหงหวู่ (15 กันยายน พ.ศ.1931 ตรงกับรัชสมัยของพญาแสนเมืองมา) ปาไป่สีฟู่ส่งเข้ามาถวายของพื้นเมืองเป็นเครื่องราชบรรณาการ”[55]

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจีนกับเวียงกุมกามนั้น สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบศิลปกรรมและข้าวของเครื่องใช้ ซึ่งเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดี ประเภทเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาในประเทศจีนที่พบเป็นจำนวนมากตามโบราณสถานในเวียงกุมกาม

สำหรับประเด็นความสัมพันธ์ในรูปแบบอิทธิพลทางศิลปะ จะเห็นได้ว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา งานศิลปกรรมของเมืองเชียงใหม่มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก สันนิษฐานกันว่ามาจากการเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทั้งในด้านการปกครองและศาสนา ซึ่งงานศิลปกรรมของเมืองเชียงใหม่ที่แสดงถึงความสัมพันธ์หรือการได้รับอิทธิพลและแรงบันดาลใจจากศิลปะจีนได้แก่ ลายกาบประดับเจดีย์บรรจุพระอัฐิพระเจ้าติโลกราช ที่วัดเจ็ดยอด กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 21 ได้แสดงอิทธิพลจากศิลปะจีนในกลุ่มลวดลายเมฆ หรือจิตรกรรมภายในอุโมงค์ วัดอุโมงค์ เชิงดอยสุเทพ ที่สะท้อนถึงการผสมผสานระหว่างศิลปะจีนสมัยราชวงศ์หยวนและหมิง โดยสันนิษฐานว่าจิตรกรรมถูกเขียนในราวพุทธศตวรรษที่ 21[56] เป็นต้น

การที่เวียงกุมกามอยู่ไม่ไกลจากเมืองเชียงใหม่ และยังเป็นเมืองที่มีความสัมพันธ์กับเมืองเชียงใหม่จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ ก็ย่อมได้รับผลจากความนิยมหรืออิทธิพลทางศิลปกรรมจากศิลปะจีนด้วยเช่นกัน อาทิเช่น ปูนปั้นรูปกิเลน หงส์ ในกรอบลายช่องกระจกลูกฟัก ประดับซุ้มโขงวัดหัวหนอง ซึ่งกำหนดอายุไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 21 หรือ ปูนปั้นท้องไม้ของฐานชุกชี วิหารวัดหนานช้าง เป็นรูปกิเลน รูปสิงห์ รูปเหมราชในกรอบคดโค้ง เป็นต้น

---

[54] วินัย พงศ์ศรีเพียร, ปาไป่สีฟู่-ปาไป่ต้าเตี้ยน : เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณ, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารภาษาจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2539), 68.

[55] เรื่องเดียวกัน, 196.

[56] สุรชัย จงจิตงาม, คู่มือท่องเที่ยว-เรียนรู้ ล้านนา: เชียงใหม่: ลำพูน: ลำปาง, (กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส, 2549), 55.

เวียงกุมกามถูกทิ้งร้างในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 22

ในโคลงนิราศหริภุญชัย ซึ่งเป็นวรรณคดีสมัยล้านนา สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2060[57] เขียนว่าการเดินทางจากเมืองเชียงใหม่ไปยังเมืองหริภุญไชย โดยผ่านเวียงกุมกามบริเวณวัดเจดีย์เหลี่ยม ไม่ได้ข้ามลำน้ำปิง[58] แต่มาข้ามแม่น้ำปิงบริเวณวัดพระนอนหนองผึ้ง[59] ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเวียงกุมกาม นั่นแสดงว่าในช่วงเวลาดังกล่าวแม่น้ำปิงไหลผ่านทางทิศตะวันออกของเวียงกุมกาม ซึ่งก็สอดคล้องกับการศึกษาของศุทธินี ทองสะอาด ที่ใช้การแปลความหมายจากภาพถ่ายทางอากาศและการสำรวจภาคสนาม พบว่าแม่น้ำปิงเก่า (ปิงห่าง) ไหลผ่านทางทิศตะวันออกของเวียงกุมกาม (แผนที่ 7) และศุทธินียังพบว่าแม่น้ำปิงที่ไหลผ่านตอนใต้ของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นบริเวณที่ราบดินตะกอนทับถมที่ยังไม่แข็งตัว จึงเกิดกระบวนการกัดเซาะได้ง่าย จนทำให้รูปแบบของแม่น้ำเปลี่ยนแปลง จนเกิดร่องน้ำใหม่ บางส่วนของร่องน้ำใหม่แยกออกไปหลายสายในลักษณะของแม่น้ำประสานสาย ซึ่งลักษณะของแม่น้ำประสานสาย เป็นลักษณะลำน้ำที่กัดเซาะจนมีร่องน้ำใหม่แยกออกไปหลายสาย และจะไหลมารวมกับแม่น้ำสายหลักอีกครั้ง[60] จากลักษณะดังกล่าว บริเวณพื้นที่ที่เกิดแม่น้ำประสานสายจะมีสภาพลำน้ำล้อมรอบ และเมื่อวิเคราะห์ร่วมกับหลักฐานเอกสารจะพบว่า ในช่วง พ.ศ.2066 บริเวณเวียงกุมกามมีลักษณะเป็นเกาะที่เรียกว่า “นครเกาะกุมกาม”[61] นั่นก็แสดงว่าเวียงกุมกามตั้งอยู่ในพื้นที่แม่น้ำประสานสายซึ่งเป็นพื้นที่ราบดินตะกอนทับถมยังไม่แข็งตัว ส่งผลให้พื้นที่บริเวณเวียงกุมกามถูกแม่น้ำกัดเซาะได้โดยง่าย

จากการขุดค้นทางโบราณคดีและขุดแต่งโบราณสถานภายในเวียงกุมกาม ได้พบชั้นตะกอนทรายที่ถูกน้ำพัดพามาทับถมเป็นชั้นหนา อาทิ วัดหนานช้าง วัดอีก้าง วัดกู่ป้าด้อม วัดธาตุขาว วัดเจดีย์เหลี่ยม เป็นต้น

---

[57] ประเสริญ ณ นคร, ผู้แปล, โคลงนิราศหริภุญชัย, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516), 12.

[58] เรื่องเดียวกัน, 46.

[59] เรื่องเดียวกัน, 51.

[60] ศุทธินี ทองสะอาด, “การศึกษาร่องรอยทางน้ำเก่าของแม่น้ำปิง ในบริเวณที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน.” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2531), 100-101.

[61] รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, 161.

จากการศึกษาการทับถมของชั้นทรายที่โบราณสถานวัดอีก้าง[62] พบว่ามีชั้นตะกอนที่น้ำพัดพาทางด้านทิศตะวันตกมาทับถมปิดชั้นดินเดิมหนาประมาณ 160 เซนติเมตร และจากการศึกษาด้านธรณีวิทยาของ Velechovsky ที่วัดอีก้างสรุปได้ว่าเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่เพียงครั้งเดียวและหลังจากนั้นก็ไม่เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่อีกเลย โดยกระแสน้ำไหลมาจากทางทิศเหนือไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือและได้พัดพาตะกอนกรวดทรายเข้ามาทับถมปิดชั้นดินเดิมหนาประมาณ 230 เซนติเมตร[63]

จากการศึกษาของนักโบราณคดีที่วัดหนานช้าง พบชั้นตะกอนทรายที่ถูกน้ำพัดพามาทับถมอยู่เป็นชั้นหนาประมาณ 180-200 เซนติเมตร โดยสันนิษฐานว่ากระแสน้ำได้พัดมาทางทิศเหนือค่อนมาทางทิศตะวันตก[64] จะเห็นได้ว่าการศึกษาของ Velechovsky และนักโบราณคดี สรุปไปในแนวทางเดียวกันว่า กระแสน้ำได้พัดมาทางทิศเหนือไปทางทิศตะวันตก ซึ่งเมื่อดูจากแผนที่แสดงตำแหน่งแม่น้ำปิงสายเก่า (ปิงห่าง) พบว่าเวียงกุมกามตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตำแหน่งที่แม่น้ำปิงเปลี่ยนทางน้ำจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก ดังนั้นเมื่อแม่น้ำปิงเปลี่ยนทางเดินจึงส่งผลให้เวียงกุมกามถูกน้ำท่วมไปด้วย

สำหรับข้อสันนิษฐานว่าถูกทิ้งร้างไปเมื่อใดนั้น จากเครื่องถ้วยจีนที่พบที่วัดหนานช้าง ซึ่งบรรจุอยู่ในภาชนะดินเผาปากผายขนาดใหญ่ โดยพบว่าถูกฝังอยู่ในระดับต่ำกว่าพื้นดินใช้งานประมาณ 15-20 เซนติเมตรและถูกทับถมด้วยตะกอนทรายน้ำพัดพาอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งบรรดาเครื่องถ้วยจีนที่พบมีจานเขียนลายนกฟีนิกซ์ 2 ตัว ใต้ฐานเขียนอักษรจีนว่า “พระเจ้าวั่นลี่แห่งราชวงศ์หมิง” ซึ่งครองราชย์ช่วง พ.ศ.2116-พ.ศ.2162 ดังนั้นเครื่องถ้วยจีนชุดดังกล่าวต้องถูกฝังก่อนเวียงกุมกามถูกน้ำท่วมใหญ่ และจากการดำเนินงานทางโบราณคดีทั้งการขุดค้นและขุดแต่ง พบว่าในชั้นใต้ชั้นตะกอนทรายน้ำท่วมไม่พบเครื่องถ้วยจีนในสมัยราชวงศ์ชิง (พ.ศ.2187-พ.ศ.2454) ดังนั้นสันนิษฐานในเบื้องต้นได้ว่า เหตุการณ์น้ำท่วมน่าจะเกิดในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 22 จนทำให้มีการอพยพผู้คนออกจากเมือง

---

[62] ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร, “รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2528 – 2529,” (อัดสำเนา), 31-32.

[63] Velechovsky Milos, Alipat Sinthusan and Suchit Pitragool, Geological aspects of the burial by flood of the ancient city of Wiang Kum Kam, Chiang Mai, Thailand, (n.p.,1987), 13.

[64] กรมศิลปากร, โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม, 17.

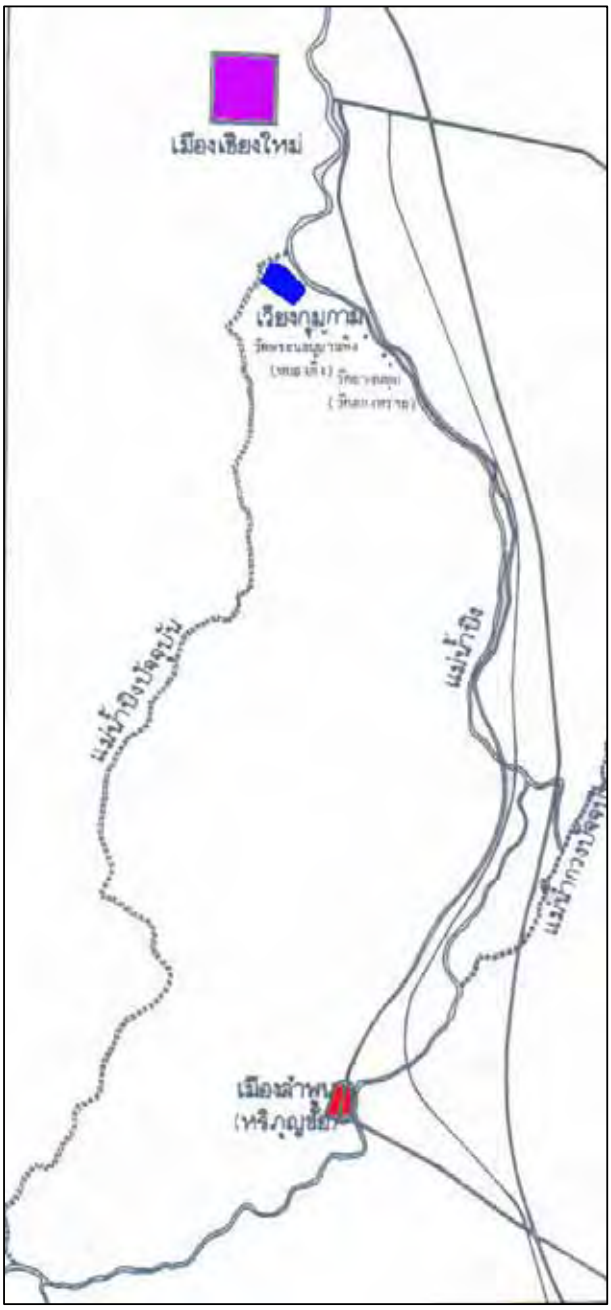

แผนที่ 7 แสดงตำแหน่งแม่น้ำปิงสายเก่า (ปิงห่าง)
ที่มา: ศุทธินี ทองสะอาด, “การศึกษาร่องรอยทางน้ำเก่าของแม่น้ำปิง ในบริเวณที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน.” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2531), 91.

เพราะถ้าภายหลังน้ำท่วมยังมีการใช้พื้นที่ในบริเวณเวียงกุมกามจะต้องมีการปรับพื้นที่นำตะกอนทรายออกจากพื้นที่ใช้งานซึ่งจะต้องปรากฏร่องรอยของกิจกรรมดังกล่าวในชั้นดินด้วย ซึ่งจากการดำเนินงานทางโบราณคดีไม่พบร่องรอยของการปรับพื้นที่ภายหลังน้ำท่วม แต่พบหลักฐานแสดงให้เห็นว่าโบราณสถานส่วนใหญ่ถูกทิ้งร้างภายหลังน้ำท่วม

ดั้งนั้นสันนิษฐานได้ว่าเวียงกุมกามเริ่มถูกทิ้งร้างเพราะภัยน้ำท่วมใหญ่ อันเนื่องจากแม่น้ำปิงเปลี่ยนทางเดินน้ำในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 22 จนทำให้ต้องมีการอพยพผู้คนออกจากเมือง จนถึงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 พม่าเกิดปัญหาภายในมีการแย่งชิงอำนาจส่งผลให้เชียงใหม่ก็เกิดปัญหาแย่งชิงอำนาจด้วยเช่นกัน ทำให้พื้นที่แถบนี้ไม่มีความปลอดภัย เกิดการอพยพของผู้คนไปยังพื้นที่ต่าง ๆ จนทำให้พื้นที่แถบนี้ถูกทิ้งและค่อย ๆ ร้างไปในที่สุด

ตารางที่ 6 แสดงการแบ่งพัฒนาการของเวียงกุมกามตามหลักฐานประเภทต่าง ๆ

ช่วงพุทธศตวรรษ	**เหตุการณ์/ตำนาน**	**จารึก**	**โบราณวัตถุ**	**สถาปัตยกรรม**
พศว. 17-18	ความสัมพันธ์กับเมืองโบราณหริภุญไชย	**จารึกอักษรมอญ** -จารึกวัดกานโถม เวียงกุมกาม 1 -จารึกวัดกานโถม เวียงกุมกาม 2	**พระพิมพ์ดินเผา*** -พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา -พระสามเวียงท่ากาน -พระสามวัดพระคง ฤาษี -พระสิบ -พระสิบสอง -พระคง -พระเลี่ยง **เศษภาชนะดินเผา** -หม้อมีสัน -คนโทแบบหริภุญไชย	วัดช้างค้ำกานโถม

* พระพิมพ์กลุ่มนี้พบว่าไม่สัมพันธ์กับการก่อสร้างวิหารกานโถมและสถูปเจดีย์ สันนิษฐานว่าเป็นโบราณวัตถุที่มาตั้งแต่สมัยหริภุญไชย[65]

[65] สุรพล ดำริห์กุล, “เอกสารแนะนำเวียงกุมกามและเวียงท่ากาน,” เอกสารประกอบการสัมมนาล้านนาคดีศึกษา: ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 28-30 มกราคม 2528. (อัดสำเนา)

ตารางที่ 6 (ต่อ)

ช่วงพุทธศตวรรษ	เหตุการณ์/ตำนาน	จารึก	โบราณวัตถุ	สถาปัตยกรรม
พศว.19	-พญามังรายสร้างเวียงกุมกาม (ชินกาลฯ/พื้นเมืองเชียงใหม่) -พญามังรายสร้างเจดีย์เหลี่ยม (ชินกาลฯ/พื้นเมืองเชียงใหม่)			เจดีย์กู่คำ ที่วัดเจดีย์เหลี่ยม
	-พญามังรายไปพุกาม (พื้นเมืองเชียงใหม่) -พญามังรายสร้างวัดกานโถม (พื้นเมืองเชียงใหม่)			วิหารที่วัดช้างค้ำกานโถม
	-พญามังรายเชิญพญาร่วงและพญางำเมืองมาช่วยสร้างเมืองเชียงใหม่ (ชินกาลฯ/พื้นเมืองเชียงใหม่/จารึกวัดเชียงมั่น)	**จารึกอักษรสุโขทัย** -จารึกวัดเจดีย์เหลี่ยม		
	มเหสีของพญาแสนภูประพาสเวียงกุมกาม (พื้นเมืองเชียงใหม่)			
			เศษภาชนะดินเผาบ้านบางปูน (พบจากการขุดค้นที่ทิศตะวันออกของวัดอีก้างและวัดเจดีย์เหลี่ยม ปี 2552)	วัดธาตุน้อย

ตารางที่ 6 (ต่อ)

ช่วงพุทธศตวรรษ	เหตุการณ์/ตำนาน	จารึก	โบราณวัตถุ	สถาปัตยกรรม
พศว. 20-22	-พระญาณคัมภีร์จำพรรษาที่วัดบ้านลานก่อนไปอยุธยา เพื่อไปลังกา (มูลศาสนา วัดป่าแดง) -สุระมหาอำมาตย์ออกบวชที่ ท่ากาดกุมกาม โดยพระสงฆ์กลุ่มที่ไปศึกษาที่ลังกา (ชินกาลฯ) -พระเจ้าแสนเมืองสร้างพระพุทธรูปไว้ที่วัดกานโถมและได้กัลปนาผู้คนเป็นข้าพระเจ้า (พื้นเมืองเชียงใหม่) -พระเมืองแก้วไปสรงน้ำพระพุทธรูป “พระมหาพุทธพิมพ์” ที่วัดเกาะเกาะกุมกาม (ชินกาลฯ) -พระเมืองแก้วให้อัญเชิญพระพุทธรูปทองสำริดประดิษฐานที่วัดกุมกามทีปารามและในปี พ.ศ.2066โปรดให้สร้างวิหารใหญ่ที่วัดกู่คำ (ชินกาลฯ)	**จารึกอักษรไทยล้านนา** จารึกวัดหัวหนอง ชิ้นที่ 9 ปรากฏคำที่ผสมภาษาไทยภาคกลาง **จารึกอักษรธรรมล้านนา** พบที่ วัดอีค่าง วัดกู่ป้าด้อม วัดปู่เปี้ย **จารึกอักษรไทยล้านนา** พบที่ วัดกานโถม วัดอีค่าง วัดหัวหนอง วัดกู่อ้ายสี วัดกู่ริดไม้ วัดอุโบสถ วัดกุมกามทีปราม วัดกู่ป้าด้อม	**เศษภาชนะดินเผา** -แหล่งเตาสันทราย -แหล่งเตาสันกำแพง -แหล่งเตาเวียงกาหลง -แหล่งเตาวังเหนือ -แหล่งเตาพาน -แหล่งเตาลำปาง -แหล่งเตาศรีสัชนาลัย **เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง** พบที่วัดหนานช้าง **พระพุทธรูป** -พระพุทธรูปสำริดอิทธิพลสุโขทัย -พระพุทธสำริดรูปกลุ่มเชียงของ -พระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา	-เจดีย์ช้างล้อม (อิทธิพลสุโขทัย/ลังกา) -เจดีย์ย่อมุมที่วัดหัวหนอง (อิทธิพลอยุธยา) วัดอีค่าง วัดหัวหนอง วัดพญามังราย วัดกู่ไม้ซ้ง วัดปู่เปี้ย วัดธาตุขาว วัดกุมกาม วัดพระเจ้าองค์ดำ วัดกู่ขาว วัดกู่มะเกลือ วัดกุมกามทีปราม วัดหนานช้าง วัดกู่ป้าด้อม วัดกู่อ้ายหลาน วัดกู่อ้ายสี วัดกู่ริดไม้ วัดโบสถ์ (วัดอุโบสถ์) วัดกุมกามทีปราม หมายเลข 1 (วัดข่อย) วัดกุมกามหมายเลข 1

บทที่ 6

บทสรุป

การศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของเวียงกุมกาม โดยใช้หลักฐานทางโบราณคดีประเภทต่าง ๆ จากการขุดค้นและการขุดแต่งบูรณะโบราณสถาน รวมทั้งหลักฐานลายลักษณ์อักษรประเภทจารึก ตำนาน พงศาวดาร ทำให้สามารถสรุปได้ว่าเวียงกุมกามมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานประมาณช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 เป็นต้นมา จนถึงสมัยล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งสามารถแบ่งพัฒนาการของเวียงกุมกามได้ออกเป็น 3 ช่วงด้วยกัน คือ

พัฒนาการเวียงกุมกามสมัยหริภุญไชย (พุทธศตวรรษที่ 17-18)

หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในเวียงกุมกามในช่วงสมัยนี้ พบเฉพาะบริเวณวัดช้างค้ำกานโถม ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเวียงกุมกามในสมัยหริภุญไชยคงเป็นชุมชนขนาดเล็ก โดยมีการตั้งถิ่นฐานบริเวณวัดช้างค้ำกานโถมและยังเป็นศาสนสถานของชุมชนด้วย

พุทธศาสนาของชุมชนเวียงกุมกามในสมัยหริภุญไชย สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากเมืองหริภุญไชย และได้พบหลักฐานที่แสดงถึงพุทธศาสนานิกายมหายาน 2 กลุ่มด้วยกันคือ

พุทธศาสนามหายานจากอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย โดยได้ปรากฏหลักฐานโบราณคดีประเภท พระพิมพ์ดินเผากลุ่มพระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา และพระพิมพ์ปรกโพธิ์

พุทธศาสนามหายานจากเมืองลพบุรี ได้ปรากฏหลักฐานโบราณคดีที่แสดงถึงพุทธศาสนามหายานจากเขมรที่กำลังรุ่งเรืองอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 โดยมีเมืองลพบุรีเป็นศูนย์กลาง คือ พระพิมพ์กลุ่มตรีกาย พระสิบ และเศียรพระพุทธรูปสำริดและชิ้นส่วนพระพุทธรูปสำริดทรงเครื่องปางนาคปรกที่แสดงอิทธิพลศิลปะลพบุรี

นอกจากนั้นยังได้พบแนวความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งเป็นแนวความเชื่อก่อนที่พุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามาในพื้นที่แถบนี้ และยังพบคติการฝังอัฐิในภาชนะดินเผาประเภทคนโทซึ่งพบตามแหล่งโบราณคดีสมัยหริภุญไชยในแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูนด้วยเช่นกัน

พบว่าเวียงกุมกามในสมัยหริภุญไชยมีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนโบราณร่วมสมัย โดยแบ่งความสัมพันธ์ออกเป็น 2 กลุ่มคือ 1)ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณในเขตแอ่งที่ราบ

เชียงใหม่-ลำพูนในรูปแบบของความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของเมืองโบราณร่วมสมัย ซึ่งหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงความสัมพันธ์นี้ได้แก่ จารึกอักษรมอญโบราณภาษามอญ เศษภาชนะดินเผาประเภทคนโทแบบหริภุญไชย และพระพิมพ์ดินเผา เป็นต้น และ 2)ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับผ่านเมืองหริภุญไชยอีกต่อหนึ่ง หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญคือ พระพิมพ์ดินเผากลุ่มพระพิมพ์ตรีกาย อาทิ พระสามเวียงท่ากาน พระสามวัดพระคงฤาษี และเศียรพระพุทธรูปสำริดและพระพุทธรูปนาคปรกทรงเครื่องในศิลปะแบบลพบุรี เป็นต้น

พัฒนาการเวียงกุมกามในสมัยพุทธศตวรรษที่ 19

การศึกษาวิเคราะห์หลักฐานประเภทโบราณสถานพบว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 นี้ เวียงกุมกามได้มีการขยายตัวของชุมชนโดยได้มีวัดเพิ่มขึ้น ได้แก่วัดเจดีย์เหลี่ยม และวัดน้อย

สันนิษฐานว่าพุทธศาสนาของเวียงกุมกามในระยะแรกยังคงเป็นนิกายที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยหริภุญไชย ซึ่งหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงอิทธิพลพุทธศาสนาจากอาณาจักรหริภุญไชย คือ เจดีย์กู่คำหรือเจดีย์เหลี่ยม ซึ่งได้รับรูปแบบมาจากเจดีย์กู่กุดเมืองหริภุญไชย และสันนิษฐานว่าเป็นคติการสร้างมหาโพธิเจดีย์จำลอง ในระยะต่อมาพบว่าปรากฏอิทธิพลพุทธศาสนาจากเมืองพุกาม ซึ่งหลักฐานทางโบราณคดีได้แก่ รูปแบบและแผนผังวิหารทรงปราสาทที่วัดช้างค้ำกานโถม ซึ่งสัมพันธ์และได้รับอิทธิพลมาจากรูปแบบวิหารที่เมืองพุกาม นอกจากนั้นยังสันนิษฐานว่าวิหารวัดช้างค้ำกานโถมสร้างขึ้นเพื่อถวายเกียรติแด่พระโคตมะพุทธเจ้า ซึ่งสอดคล้องกับคติความเชื่อเรื่องทิศประจำพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ ที่พบในเมืองพุกามด้วยเช่นกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณในสมัยนี้ พบว่ามีความสัมพันธ์กับอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งได้พบชิ้นส่วนจารึกอักษรไทยสมัยสุโขทัย ที่มีอายุอยู่ในช่วง พ.ศ. 1835 - พ.ศ.1900 ที่วัดเจดีย์เหลี่ยม และยังพบว่าเวียงกุมกามมีความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนากับเมืองพุกาม เนื่องมาจากรูปแบบและคติการสร้างวิหารที่วัดช้างค้ำกานโถมตามที่กล่าวมาข้างต้น

พัฒนาการเวียงกุมกามในสมัยล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22

ในช่วงสมัยนี้ได้พบจำนวนวัดที่เพิ่มมากขึ้น โดยพบว่าตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 จากที่มีเพียง 3 วัด เพิ่มเป็น 7 วัดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 จนกระทั่งช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 จำนวนวัดมีถึง 22 วัด ซึ่งก็สอดคล้องกับการศึกษาด้านจารึกที่พบว่า จารึกที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 มีการกระจายตัวเพิ่มมากขึ้น ทำให้สันนิษฐานว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 เวียงกุมกามเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่กว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 และผลจากการขุดค้นทางโบราณคดีพบว่าในชั้น

วัฒนธรรมที่ 1 เป็นระยะการอยู่อาศัยของชุมชนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 – 22 ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นภาชนะดินเผาที่ใช้ในชีวิตประจำวันได้แก่ หม้อก้นกลม อ่าง คนโท ไหปากกว้าง ไห ครก ตะคัน ภาชนะดินเผาประเภทเคลือบน้ำดินจากแหล่งเตาในล้านนาเช่น ไห แหล่งเตาสันกำแพง ไหปากกว้าง จากแหล่งเตาสันทราย จาน ชาม จากแหล่งเตาสันกำแพงและเวียงกาหลง ภาชนะดินเผาสำหรับใช้ภายในวัด ได้แก่ บาตร และกุณฑี(หม้อน้ำมีพวย) นอกจากนั้นยังพบแท่งหินสำหรับเขียนกระดานชนวน และเบี้ยดินเผา

สันนิษฐานว่าเวียงกุมกามคงเป็นชุมชนหรือสถานที่ที่มีความสำคัญทางพุทธศาสนาแห่งหนึ่ง ซึ่งได้ปรากฏหลักฐานการทำบุญและอุปถัมภ์พุทธศาสนาโดยกษัตริย์ หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญอย่างหนึ่งคือเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงสภาพสมบูรณ์ที่พบที่วัดหนานช้าง ซึ่งถือได้ว่าเป็นของสำคัญที่ใช้หรือมีครอบครองเฉพาะในกลุ่มขุนนางหรือผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่เท่านั้น สำหรับหลักฐานประเภทจารึกที่พบภายในเวียงกุมกามในสมัยนี้ เป็นจารึกอักษรธรรมล้านนาและอักษรไทยล้านนา ส่วนมากเป็นจารึกบนแผ่นอิฐ และเนื้อความในจารึกสะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อและศรัทธาของผู้คนในเวียงกุมกามที่มีต่อพุทธศาสนา อาทิ ความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ความเชื่อเรื่องพุทธศาสนายุคพระศรีอาริยเมตไตรย

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณในสมัยนี้ พบว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณในอาณาจักรล้านนาหรือความสัมพันธ์ภายในรัฐ ซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์อาจเป็นในลักษณะการค้าการแลกเปลี่ยน ความสัมพันธ์ในรูปแบบการปกครองหรือความสัมพันธ์ด้านพุทธศาสนา หลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนโบราณในอาณาจักรล้านนาคือ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาต่าง ๆ ในเขตภาคเหนือ อาทิ แหล่งเตาสันทราย แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงกาหลง แหล่งเตาวังเหนือ แหล่งเตาพาน และแหล่งเตาลำปาง และหลักฐานประเภทพระพุทธรูปที่มีรูปแบบศิลปะในสกุลช่างพะเยาและกลุ่มเชียงของ

ความสัมพันธ์กับอาณาจักรสุโขทัย เป็นความสัมพันธ์ทางรูปแบบศิลปกรรม ซึ่งได้พบหลักฐานโบราณคดีประเภทพระพุทธรูปสำริดที่แสดงอิทธิพลศิลปะสุโขทัย และเจดีย์ช้างล้อม วัดหัวหนองที่มีรูปแบบสัมพันธ์กับเจดีย์ที่วัดเจดีย์สี่ห้องเมืองสุโขทัย โดยสันนิษฐานว่าเป็นความสัมพันธ์ที่สืบเนื่องมาจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ของพระภิกษุทั้งกลุ่มนิกายสวนดอกและนิกายป่าแดง

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจีนกับเวียงกุมกามนั้น สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบศิลปกรรมซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากเมืองเชียงใหม่อีกต่อหนึ่ง หลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงความสัมพันธ์ทางศิลปกรรมกับประเทศจีน ได้แก่ ปูนปั้นรูปกิเลน หงส์ ใน

กรอบลายช่องกระจกลูกฟัก ประดับซุ้มโขงวัดหัวหนอง หรือ ปูนปั้นท้องไม้ของฐานชุกชี วิหารวัดหนานช้าง เป็นรูปกิเลน รูปสิงห์ รูปเหมราชในกรอบคดโค้ง เป็นต้น

การศึกษาของนักธรณีวิทยาและการศึกษาการทับถมของหลักฐานทางโบราณคดีตามชั้นดินของนักโบราณคดี ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเวียงกุมกามเริ่มถูกทิ้งร้างเพราะภัยน้ำท่วมใหญ่ อันเนื่องจากแม่น้ำปิงเปลี่ยนทางเดินน้ำในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 22 จนทำให้ต้องมีการอพยพผู้คนออกจากเมือง ประกอบกับในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 เกิดปัญหาแย่งชิงอำนาจภายในเมืองเชียงใหม่ ทำให้พื้นที่แถบนี้ไม่มีความปลอดภัย เกิดการอพยพของผู้คนไปยังพื้นที่ต่าง ๆ จนทำให้พื้นที่แถบนี้ถูกทิ้งและค่อย ๆ ร้างไปในที่สุด

ข้อเสนอแนะ

1.ควรดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีเพิ่มเติมในพื้นที่ที่ยังไม่เคยมีการศึกษา เช่น บริเวณวัดพระเจ้าองค์ดำ วัดกู่ไม้ซ้ง ฯลฯ เพื่อศึกษาชั้นวัฒนธรรมและลำดับการอยู่อาศัยเพิ่มเติม ซึ่งอาจทำให้ข้อมูลด้านพัฒนาการของเวียงกุมกามมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2.ควรศึกษาข้อสันนิษฐานแนวกำแพงเมืองด้านทิศใต้และทิศตะวันออกเพิ่มเติมด้วยเทคนิควิธีหรือเทคโนโลยีที่ทันสมัย อาทิ ภาพถ่ายดาวเทียม เนื่องจากข้อมูลจากภาพถ่ายทางอากาศและข้อมูลจากการสำรวจขัดแย้งกัน

บรรณานุกรม

การสำรวจและการขุดค้น

กรมศิลปากร. การขึ้นทะเบียนโบราณสถานภาคเหนือ ในเขตความรับผิดชอบของหน่วยศิลปากรที่ 4 ตาม โครงการสำรวจและขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกองโบราณคดี. ม.ป.ท., 2525.

_____. “การขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่นคงแหล่งโบราณคดีกู่ไม้ซ้ง.” ม.ป.ท.,2532 (อัดสำเนา)

_____. โบราณคดีสี่ภาค. ม.ป.ท., 2531.

_____. โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม .กรุงเทพ: กรมศิลปากร, 2548.

_____. ภาคผนวก รายงานเบื้องต้นการขุดแต่ง โบราณสถานวัดหนานช้าง ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่. ม.ป.ท.,2546.

_____. “รายงานการขุดค้นทางโบราณคดี วัดสังฆาราม จังหวัดลำพูน.” ม.ป.ท., 2531. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะกลุ่มโบราณสถานกลางเมืองเวียงท่ากาน บ้านท่ากาน ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่.” ม.ป.ท., 2531. (อัดสำเนา)

_____. รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดีและการบูรณะเสริมความมั่งคงแหล่งโบราณคดีวัดพระเจ้าองค์ดำ. ม.ป.ท.,2532.

_____. รายงานการขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศเหนือ วัดกุมกาม อ.สารภี จ.เชียงใหม่ ปีงบประมาณ 2546. ม.ป.ท., 2546.

_____. รายงานการขุดแต่งโบราณสถานวัดกุมกามร้างหมายเลข 1 ใกล้วัดกุมกาม (ร้าง) ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปีงบประมาณ 2545. ม.ป.ท., 2545.

_____. เวียงกุมกาม: รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน. ม.ท.ป.: กรมศิลปากร, 2534.

_____. แหล่งโบราณคดีบ้านวังไฮ ลำพูน. กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี, 2532.

_____. “รายงานการบูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่.” ม.ป.ท., 2544. (อัดสำเนา)

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมศิลปากร, กองโบราณคดี, หน่วยศิลปากรที่ 4. รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะกลุ่มโบราณสถานกลางเมืองเวียงท่ากาน เล่ม 1 และ เล่ม 2. กรุงเทพฯ : สมาพันธ์, 2534. เอกสารกองโบราณคดีหมายเลข 15/2534 และ 16/2534.

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมศิลปากร, สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่. “การขุดแต่งศึกษาโบราณสถานเวียงท่ากาน.” ม.ป.ท., 2543.

ไกรสิน อุ่นใจจินต์และวิชัย ตันกิตติกร. “รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดอีก้าง บ้านช้างค้ำ หมู่ที่ 11 ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2528 – 2529”. (อัดสำเนา).

โขมสี แสนจิตต์. “รายงานการขุดค้นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย (วัดแสนข้าวห่อ) ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน” เมษายน 2553 (อัดสำเนา)

จังหวัดเชียงใหม่ (กลุ่มล้านนา) และสำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่, กรมศิลปากร และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย. “โครงการขุดแต่งศึกษาหลักศิลาและร่องรอยโบราณสถานวัดรมณียาราม หมู่ 4 บ้านศรีย้อย ตำบลต้นธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน.” ม.ป.ท., 2548. (อัดสำเนา)

ช .ประชุมพันธุ์การช่าง. <u>รายงานการบูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัด เชียงใหม่</u>. ม.ป.ท.,2544.

ช่อฟ้าก่อสร้าง .<u>รายงานการขุดแต่งและออกแบบเพื่อการบูรณะโบราณสถานวัดกู่ป้าด้อม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่</u>. ม.ป.ท., 2546.

เทศบาลเมืองลำพูน และสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่. “รายงานสำรวจและการขุดค้นทางโบราณคดี ประตูเมืองมหาวัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน.” ม.ป.ท., 2544. (อัดสำเนา)

ปุราณรักษ์. <u>เวียงกุมกาม : การขุดแต่งศึกษาโบราณสถาน</u>. ม.ป.ท., 2543.

_____. <u>รายงานเบื้องต้นการขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศตะวันออกวัดธาตุขาวและการขุดแต่งโบราณสถานด้านทิศตะวันออกและตะวันตกวัดอีก้าง ตำบาลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่</u>. ม.ป.ท., 2546.

พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์. <u>รายงานการขุดแต่งและบูรณะเสริมความมั่งคงวัดหัวหนอง เวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่</u>. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ผาสุข อินทราวุธ. “รายงานการขุดค้นที่ตำบลพระประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม.” ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. ม.ป.ท., 2526. (อัดสำเนา)

ผาสุข อินทราวุธ, สินชัย กระบวนแสง และพเยาว์ นาคเวก. <u>การศึกษาแหล่งโบราณคดีที่บ้านกระเบื้องนอก ตำบลกระเบื้องนอก อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา</u>, กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531.

ผาสุข อินทราวุธ และคณะ. รายงานการขุดค้นเมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2538.

ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. “การขุดค้นและการศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนโบราณ ที่บ้านคูเมือง อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี.” ม.ป.ท., 2523. (อัดสำเนา)

มรดกโลก. รายงานการบูรณะโบราณสถานวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดธาตุขาว (ร้าง) ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่ ,.ท.ป.ม .ม.ป.ป.

วิชัย ตันกิตติกร และทวีศักดิ์ ชุณหะวัณ. “รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี โบราณสถานวัดธาตุขาว ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่.” (อัดสำเนา), 16.

ศิริภักณ์ อังอนันท์ และวิเศษ เพชรประดับ. รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะเจดีย์วัดน้อย เวียงกุมกาม. หน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2528.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์ (บรรณาธิการ). โบราณคดีล้านนา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมาพันธ์, 2540.

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่. “รายงานการขุดค้นทางโบราณคดีในเขตพื้นที่เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่,” 2545. (อัดสำเนา)

สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่. “โครงการขุดแต่งศึกษาหลักศิลาและร่องรอยโบราณสถานในวัดรมณียาราม (กู่ละมัก) อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน.” ม.ป.ท., ม.ป.ป. (อัดสำเนา)

_____. เมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2549.

_____. “รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดีเจดีย์เชียงยัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน.” ม.ป.ท., 2548. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการขุดแต่ง - บูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ โบราณสถานวัดพระยืน ต.เวียงยอง อ.เมือง จ.ลำพูน.” ม.ป.ท., 2549. (อัดสำเนา)

หน่วยศิลปากรที่ 4, กองโบราณคดี กรมศิลปากร. “รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี กลุ่มโบราณสถานวัดปู่เปี้ย เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ.2529.” (เอกสารอัดสำเนา).

เอกพรไพศาล .รายงานการบูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์วัดกุมกามทีปราม หมายเลข 2 อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่. ม.ป.ท., 2546.

จารึก

กรมศิลปากร . จารึกในประเทศไทย เล่ม 2. กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, 2529.

_____. วิเคราะห์จารึกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชย. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2520.

ประเสริฐ ณ นคร . งานจารึกและประวัติศาสตร์ของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร. นครปฐม : โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กำแพงแสน, พิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองอายุ 6 รอบ ศาสตราจารย์ ดร .ประเสริฐ ณ นคร มีนาคม, 2534.

พรรณเพ็ญ เครือไทย, ชัปนะ ปิ่นเงิน และศราวุธ ศรีทา. ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 7 จารึกในจังหวัดลำปาง. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547.

ศิลปวัฒนธรรม. ประชุมจารึกเมืองพะเยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2538.

สำนักนายกรัฐมนตรี .ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3. พระนคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508.

_____. ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 4. พระนคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2513.

_____. ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 1. พระนคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2521.

ฮันส์ เพนธ์, พรรณเพ็ญ เครือไทย และศรีเลา เกษพรหม. ประชุมจารึกล้านนา. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.

_____. ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 3 จารึกในพิพิธภัณฑ์ฯ ลำพูน. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.

_____. ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 4 จารึกในพิพิธภัณฑ์ฯ เชียงใหม่. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.

ฮันส์ เพนธ์, ศรีเลา เกษพรหม, ศราวุธ ศรีทา. ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 8 จารึกในจังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547.

ฮันส์ เพนธ์, ศรีเลา เกษพรหม, อภิรดี เตชะศิริวรรณ. ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 11 จารึกในจังหวัดเชียงใหม่ภาค 3. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2549.

ตำนาน

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2516. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลตรีเจ้าราชบุตร (วงศ์ตวัน ณ เชียงใหม่) ณ เมรุวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 12 มกราคม พุทธศักราช 2516.

กรมศิลปากร .วิเคราะห์จารึกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชย . กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2520.

_____. โบราณวัตถุและศิลปวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย. กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม ,2548.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จากต้นฉบับใบลาน อักษรไทยยวน**.** กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514.

พระพุทธพุกาม และ พระพุทธญาณ .ตำนานมูลศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่ : นครพิงค์การพิมพ์ , 2513. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานทำบุญครบรอบร้อยวันศพ นายหน่อ ชุติมา 7 มิถุนายน 2513.

พระโพธิ์รังษี. ตำนานจามเทวีวงศ์ . พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2510. พิมพ์แจกในงานฉลองอายุครบ 6 รอบ ของนางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์ 20 มีนาคม 2510.

พระยาประชากิจกรจักร. พงศาวดาร โยนก. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516.

รัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. แปลโดย แสง มนวิทูร. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2518. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพงษ์สวัสดิ์ สุริโยทัย ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 15 พฤศจิกายน 2518.

สมหมาย เปรมจิตต์, ผู้แปล. ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง. เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519.

_____. ราชวงศาพื้นเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2518.

สรัสวดี อ๋องสกุล. พื้นเมืองเชียงแสน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์2546 ,.

_____. พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและ เดวิด เค วัยอาจ, ผู้แปล. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ . เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, 2543.

บทความภาษาไทย

กฤษฎา พิณศรี. “พระพิมพ์สมัยเมืองพุกามแบบพระเจ้าอนิรุทธ.” วารสารศิลปากร 40, 1 (มกราคม – กุมภาพันธ์ 2540) : 60-69.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์. “มอญในจารึกภาษามอญ.” วารสารศิลปากร 33, 1 (มีนาคม-เมษายน 2532) : 20-31.

_____ .“จารึกเวียงกุมกาม” ใน ประวัติศาสตร์ปริทรรศน์ :พิพิธนิพนธ์เชิดชูเกียรติ พลโทดำเนิร เลขะกุล เนื่องในโอกาสมีอายุครบ 7 รอบ พ.ศ.2542. 75-111.วินัย พงศ์ศรีเพียร บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : กองทุน ดำเนิร เลขะกุล เพื่อประวัติศาสตร์, 2542.

จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. “ข้อสังเกตเกี่ยวกับปรัชญาวัตถุธรรมนิกายมหายาน ในเจติยสถานบางแบบแห่งอาณาจักรล้านนา.” ใน ล้านนาไทยปริทัศน์. 74-114. ม.ป.ท. : ม.ป.ป., 2525.

ณัฏฐภัทร จันทวิช ,“วิเคราะห์พระพิมพ์สกุลช่างหริภุญชัยและคติการสร้าง.” วารสารศิลปากร 33, 3 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2532) : 4-28.

วิชัย ตันกิตติกร. “ชุมชนแรกเริ่มในเขตวัฒนธรรมหริภุญไชยกับการคลี่คลาย.” วารสารเมืองโบราณ 13,4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2530) : 83-89.

_____. “กลุ่มชนดั้งเดิมในเขตวัฒนธรรมหริภุญไชย(ลำพูน).” วารสารศิลปวัฒนธรรม 9, 1 (พฤศจิกายน 2530) : 130-134.

สมัย ยอดอินทร์. “เสาหลักเมืองเชียงใหม่แทนทฤษฎีพิธากอรัสได้อย่างไร.” ใน 30 ปี สู่วิทยาศาสตร์ที่ยั่งยืน คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัย. 2537.

สรัสวดี อ๋องสกุล. “เมืองและการเมืองในล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ.1839-2101),” เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องประวัติศาสตร์ล้านนา สมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ.1839-2101. ณ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 9-10 มกราคม 2531.(อัดสำเนา)

สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์. “แบบพุทธศิลป์ของพระสุมนเถระ (The Style of Summana) และลักษณะพิเศษบางประการของนิกายเถรวาทในล้านนาพุทธศตวรรษที่ 20”. ใน วิถีวิจัยตามรอยพระยุคลบาท : เอกสารการประชุมวันวิชาการ ครั้งที่ 2 ; วันที่ 8-10 ธันวาคม 2549 ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2549.

สุรพล ดำริห์กุล. “สมมุติฐานบ้านเมืองเขตลุ่มแม่น้ำปิงก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่และกำแพงเมืองเชียงใหม่” เอกสารประกอบการสัมมนาล้านนาคดีศึกษา: ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 28-30 มกราคม 2528. (อัดสำเนา)

_____. “เอกสารแนะนำเวียงกุมกามและเวียงท่ากาน” เอกสารประกอบการสัมมนาล้านนาคดีศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 28-30 มกราคม 2528. (อัดสำเนา)

อุษณีย์ ธงไชย .“การศึกษาเมืองโบราณโดยใช้หลักฐานทางเอกสารและโบราณคดี: กรณีศึกษาเวียงกุมกาม.” มนุษยศาสตร์สาร (ธันวาคม-กรกฎาคม 2547) 5,2 : 85-119.

_____. “อาณาจักรล้านนาไทย : พ.ศ.1839-2310.” เอกสารในการสัมมนาล้านนาคดีศึกษา เรื่องประวัติศาสตร์และโบราณคดี ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่. 28-31 มกราคม 2528. (อัดสำเนา)

วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

จินตนา จุติมานนท์. “ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนหริภุญไชยในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน : กรณีศึกษาจากภาชนะดินเผา.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.

เขมิกา หวังสุข. “พัฒนาการทางวัฒนธรรมในลุ่มแม่น้ำมูล: กรณีศึกษาแหล่งโบราณคดีเมืองเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.

โขมสี แสนจิตต์ .“เมืองโบราณหริภุญไชย จากหลักฐานโบราณคดี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ .สถาปัตยกรรมในพื้นที่ประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม: กรณีศึกษา วัดกานโถม. เชียงใหม่ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.

ทวีศักดิ์ เกียรติวีระศักดิ์ .“การศึกษาผังเมืองโบราณล้านนา: เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.

ธนกฤต ลออสุวรรณ. “การศึกษาคติความเชื่อของชุมชนโบราณสมัยทวารวดี ในลุ่มแม่น้ำแม่กลองและท่าจีน : กรณีศึกษาจากพระพิมพ์ดินเผา.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.

ธนพร แตงขาว .“การศึกษาวิถีชีวิตและความเชื่อของชาวล้านนาจากจารึกล้านนา.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.

บุษกร หนูนิล .“การศึกษาเมืองโบราณบ้านประตูชัย ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.

บุษยา ไชยเสโน .“การศึกษาร่องรอยทางโบราณคดีจากการขุดค้น บริเวณที่อยู่อาศัยในบริเวณเมืองโบราณเชียงแสน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.

บุญวรรณี วิริยะชัยวงศ์ .“กระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองในแอ่งเชียงใหม่ลำพูน สมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ.1800-2030.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539.

บัณฑิต เนียมทรัพย์. “พระพิมพ์ที่พบในจังหวัดลำพูน.” สาระนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

ผาสุข อินทราวุธ, สินชัย กระบวนแสง และพเยาว์ นาคเวก. รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีในบริเวณเมืองลำพูนเก่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19. กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2536.

ภาสกร โทณะวณิก .“การศึกษาเมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.

ยุพิน เข็มมุกด์ “สถาบันสงฆ์กับการเมืองและสังคมล้านนา พ.ศ.1954-2101.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531.

รัฏฐา ฤทธิศร .“การศึกษาพัฒนาการของเจดีย์ล้านนา.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.2541 ,

รัตนาพร เศรษฐกุล. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552.

วรรณวิภา สุเนต์ตา. “คติรัตนตรัยมหายานในศิลปะเขมรช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ที่พบในภาคกลางของประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.

ศราวุธ ดรุณวัติ. “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544.

ศุทธินี ทองสะอาด. “การศึกษาร่องรอยทางน้ำเก่าของแม่น้ำปิง ในบริเวณที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2531.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. “พระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532.

สุวิภา พงษ์ปวน. “การศึกษาเจดีย์ในจังหวัดลำพูน.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541.

สุรพล ดำริห์กุล. ข่วงเมืองและวัดหัวข่วง องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.

สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์และฮันส์ เพนธ์. พุทธศิลปะในนิกายสีหฬภิกขุ พ.ศ.1900-2000 (ราว ค.ศ.1350-1550) : ศึกษาจากพระพุทธสิหิงค์และพระพุทธรูปที่มีจารึกในประเทศไทย (เน้นล้านนา). เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. การศึกษาทางโบราณคดีเพื่อสังเคราะห์ความรู้เรื่องวิทยาการผลิต แบบแผนศิลปะ และความหมายทางวัฒนธรรมของเครื่องถ้วยเคลือบในแหล่งเตาเมืองน่าน บ้านเตาไหแช่เลียง จังหวัดน่านและแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว จังหวัดพะเยา. ม.ป.ท., 2551.

แสงจันทร์ ไตรเกษม. “ลักษณะสถาปัตยกรรมพระเจดีย์กู่กุด วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน.” สารนิพนธ์สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2517.

อุษณีย์ ธงไชย. “ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนาไทย พ.ศ.1839-2310” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

สื่ออิเลกทรอนิกส์

พิพิธภัณฑ์ธนาคารแห่งประเทศไทยสำนักงานภาคเหนือ. เงินตราสมัยล้านนา [Online]. Accessed 25 December 2009. Available from http://www2.bot.or.th/museum/thai/money/lannadesc.asp?PoID=82

Wikipedia. Bodh gaya before restoration [Online]. Accessed 10 March 2010. Available from http://en.wikipedia.org/wiki /File:Bodh_gaya_before_restoration.jpg

หนังสือทั่วไป

กรมศิลปากร. นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2548.

_____. แหล่งเตาล้านนา (เซรามิคส์ในประเทศไทย ชุด 3). กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2533.

_____. ศัพทานุกรมโบราณคดี. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร2550 ,.

_____. สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. โบราณวัตถุและศิลปวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย . กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม, 2548.

กฤษฎา พิณศรี ปริวรรต ธรรมาปรีชากร และอุษา ง้วนเพียรภาค. เครื่องถ้วยสุโขทัย พัฒนาการของเครื่องถ้วยไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ, 2535.

เกรียงไกร เกิดศิริ. พุกาม: การก่อรูปของสถาปัตยกรรมจากก้อนอิฐแห่งศรัทธา. กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์, 2551.

ไกรสิน อุ่นใจจินต์. เวียงกุมกาม: ราชธานีแรกเริ่มของล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: จรัสธุรกิจการพิมพ์, 2548.

ไขศรี ศรีอรุณ. พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในสยามประเทศ: ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ตั้งแต่มหาภิเนษกรมณ์ถึงมหาปรินิพพาน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา . ประวัติศาสตร์และศิลปกรรมเวียงกุมกาม. เชียงใหม่ : มูลนิธิสถาบันพัฒนาเมือง , 2548.

_____. พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่ : วรรณรักษ์, 2541.

_____. ลวดลายปูนปั้นประดับโบราณสถานในเมืองเชียงใหม่ :. เชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.

จารึก วิไลแก้ว. แหล่งเตาเผาบ้านบางปูน. กรุงเทพฯ ย กองโครงการโบราณคดีประเทศไท : โบราณคดี กรมศิลปากร, 2531.

ไซมอน การ์ดเนอร์, พินดา สิทธิสุนทร และวิไลวรรณ อนุสารสุนทร. ต้นไม้เมืองเหนือ : คู่มือศึกษาพรรณไม้ยืนต้นในป่าภาคเหนือ ประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2543.

ณัฏฐภัทร จันทวิช. เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯกรมพระยา. ตำนานพระพุทธเจดีย์ . กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน , 2545.

ธวัช ปุณโณทกและ วิมล เขตตะ. ประวัติอักษรไทยพ่อขุนรามคำแหงและการแพร่กระจายสู่อาณาจักรล้านนาล้านช้าง-. กรุงเทพฯ : โครงการศูนย์สุโขทัยศึกษา สาขาวิชาศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ,2548.

บุณย์ นิลเกษ. พุทธศาสนามหายาน. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา2526 ,.

ประเสริฐ ณ นคร. โครงนิราศหริภุญชัย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516.

_____. ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด รวมบทนิพนธ์ “เสาหลักทางวิชาการ” ของ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2549.

_____. มังรายศาสตร์. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2521.

ปริวรรต ธรรมาปรีชากร. เครื่องถ้วยในเอเชียอาคเนย์ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-22. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองรัตน์การพิมพ์, 2530.

_____. ศิลปะเครื่องถ้วยในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โอสถสภา, 2539.

ผาสุข อินทราวุธ. ดรรชนีภาชนะดินเผาสมัยทวาวดี. กรุงเทพฯ : สยามการพิมพ์, 2528.

_____. ทวารวดี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2542.

_____. สุวรรณภูมิจากหลักฐานทางโบราณคดี. กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.

พรรณเพ็ญ เครือไทย, บรรณาธิการ. วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา. เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, 2540.

พระธรรมปิฎก. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2546.

พิริยะ ไกรฤกษ์. ศิลปวัตถุสำคัญในในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2522. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์ในโอกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย ลำพูน ในวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2522)

ยศ สันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯสำนักพิมพ์ :มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

ยอร์ช เซเดส์. ตำนานอักษรไทย ตำนานพระพิมพ์ การขุดค้นที่พงตึก และศิลปะไทยสมัยสุโขทัย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2526.

วรลัญจก์ บุณยสุรัตน์ .วิหารล้านนา . กรุงเทพ : เมืองโบราณ, 2544.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. ปาไป่สีฟู่ – ปาไป่ต้าเตี้ยน เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาตร์จีนโบราณ. กรุงทเพฯ : คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารภาษาจีน, 2539.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ศิลปะสุโขทัย: บทวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี จารึกและศิลปกรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2.กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร2551 ,.

ศรีศักร วัลลิโภดม. “แคว้นหริภุญชัย.” ใน ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย. กรมศิลปากรจัดพิมพ์ เนื่องในงานฉลองครบรอบ 100 ปี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วันที่ 19 กันยายน พุทธศักราช 2517.

สมหมาย เปรมจิตต์ , กมล ศรีวิชัยนันท์ และ สุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนาว์. พระเจดีย์ในล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2546.

สว่าง เลิศฤทธิ์. โบราณคดี: แนวคิดและทฤษฎี. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2547.

สรัสวดี อ๋องสกุล. ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน .กรุงเทพฯ : อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์, 2543.

_____.ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง.2539 ,

_____. เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2546.

สันติ เล็กสุขุม. ศิลปะภาคเหนือ : หริภุญชัย – ล้านนา. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ ,2538.

_____.ศิลปะอยุธยา งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2542.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ มหามกุฏราชวิทยาลัย :, 2550.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ.2000. กรุงเทพฯ : สามลดา, 2549.

สุรชัย จงจิตงาม. คู่มือท่องเที่ยว-เรียนรู้ : ล้านนา : เชียงใหม่ : ลำพูน : ลำปาง. กรุงเทพฯ : มิวเซียม เพรส, 2529.

สุรพล ดำริห์กุล. แผ่นดินล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2545.

_____. ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญไชย. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2547.

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, หม่อมราชวงศ์. ศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย ภูมิหลังทางปัญญา รูปแบบทางศิลปกรรม. กรุงเทพฯ: มติชน2537 ,.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. โบราณคดีเครื่องถ้วยสยาม: แหล่งเตาเมืองน่านและพะเยา. นครปฐม : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551.

_____.โบราณคดีอาสาที่แหล่งเตาเวียงกาหลง. กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

เสนอ นิลเดช. ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2539.

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์. เมืองและแหล่งชุมชนโบราณในล้านนา. กรุงเทพฯ : ไอเดียสแควร์, 2535.

อุษณีย์ ธงไชย .จารึกและตำนาน : หลักฐานที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ . เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.

_____. “เอกสารประกอบการสอนวิชา 004271 ประวัติศาสตร์ไทย.” ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (ม.ป.ป.).(อัดสำเนา)

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว .วัดร้างในเวียงเชียงใหม่ .พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์ , 2539.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม : การทะลุกรอบและกับดักของความคิดแบบคู่ตรงกันข้าม. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2548.

เอเดรียน สนอดกราส ; ภัทรพร สิริกาญจน และ ธรรมเกียรติ กันอริ บรรณาธิการ. สัญลักษณ์แห่งพระสถูป. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : อมรินทร์วิชาการ, 2541.

หนังสือภาษาอังกฤษ

Aung Thaw. Report on the excavations at Beikthano. Rangoon: Revolutionary Government of the Union of Burma, 1968.

Bruce G. Trigger. A history of archaeological thought. Cambridge : Cambridge University Press, 1989.

Griswold, A.B.. Wat Pra YÜn Reconsidered. Monograph No.4 The Siam Society Under Royal Patronage. Bangkok : Prachandra Printing press, 1975.

Jaroslav Malina & Zdenek Vasicek ; translated and edited by Marek Zvelebil. Archaeology yesterday and today : the development of archaeology in the sciences and humanities. Cambridge : Cambridge University Press, c1990.

Ray, Nihar-ranjan. Sanskrit Buddhism in Burma. Amsterdam: H.J. Paris, 1936.

Rungrujee, Borvornvate. “Hariphunjaya wares and its related technology to early Lanna wares” in Special report for SPAFA Technical Workshop on Ceramics (T-W4) Bangkok and Chiang Mai, Thailand, Appendix 7j 389-425. December 1-12, 1985. Bangkok : SPAFA Co-Ordinating Unit, 1985.

Luce, G.H. Old Burma – Early Pagan. Volume I. New York : New York University, 1969.

_____. Old Burma – Early Pagan. Volume II. New York : New York University, 1969.

_____. Old Burma – Early Pagan. Volume III. New York : New York University, 1969.

_____. Phases of Pre-Pagan Burma Languages and History. Volume II. London : Oxford University Press, 1985.

Pierre Pichard. Inventory of monuments at Pagan = Inventaire des monuments, Pagan. Volume 5. Pairs : UNESCO, 1995.

Velechovsky Milos. Alipat Sinthusan and Suchit Pitragool ,Geological aspects of the burial by flood of the ancient city of Wiang Kum Kam, Chiang Mai, Thailand. n.p.1987,.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

จารึกกานโถม พ.ศ.2042

จารึกกานโถม พ.ศ.2042

สถานที่พบ	วัดช้างค้ำกานโถม ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่
เลขทะเบียน	จารึก ลพ.31(จารึกพระเจ้าหมื่นห้าพันน้ำทอง)
ลักษณะจารึก	แผ่นหินสีเทา มุมขวาบนและส่วนล่างแตกหายไป ปรากฏจารึกทั้ง 2 ด้าน
อักษร	ไทยล้านนา หรือไทยฝักขาม
ภาษา	ไทยยวน
คำจารึก	ด้านที่ 1

1. / / ศรีสิทธิ.....[ดเ] ราเดือนเ[กาเ](เรม)...
2. คำไทยวนักาเปลาเมังวนัจนั เจาห^มินจาบนเอา...
3. กลยวนิงหลบั[บาด] คำนิง / / สองอนันีหนกั 130 คำขา
4. .ง้..ธ.....ไดเอานาบุนนองบุนยวงเมิอ
5. ถวายแกพระเปนเจายงั้โรงคำ / / พระเปนเจา
6. เ[ทสนา] แกเจาห^มืนจาบานวา ดงับานสีบานข่ำ
7. ฅนอาจารกานโถมห^มีนจาบานแตงไวรกัสา
8. พระพุทธเจายงั้วดักานโถม...ดวยเจาราส
9. .....อนั
10. นีเจา.....[เจา]พวก[ช]นคำรูซาว
11. เมิ[ง]....ครูจิงแตงตามอาดญาไวกบัพระ
12. [เจา].....สีบาน / / บานพลาวนิงบาน
13. พ[นัสร] อ^ยนิงบานผ้าขาวให^มนิงบานชยงลวะนิง
14. เ...ร / / นางบุนญวงนิงขาสิบสองฅ^น ญาอูดม
15. นิงนาง....นิง...นิงนางสินเม้นิงลูกชาย
16. ..[ยิง].....นางคำห^มู.....
17. ..นิง.....แม.....
18. มลูกนิงแม..ลูกนึงยิง..นึง / / เขาทงั้มวน
19. [นี]นางบุนญวงครุมหรอมเขาไวรกัสาพระ[พุ]
20. ทธเจาอ^ยาหีไผกวนเขาหืดงัคำนางบุนญว.
21. [สงั้ไว]นีแตงหืพนักำพยนหาสีบาน บาน
22. ....หางนิงบาน[แ].น....นิงบานนารอด
23. นิงบานฝานนอ^ยนิงขาสีฅ^น....นิงเ
24. ถิงวนัเดือนแรม 8 คำจิงหืฅ^น / / เจาไททงั้ห

25. ลายนำเขาไพฝยด.....

ด้านที่ 2

1. .....

2. .....

3. ....เริอน.....ตนเจา.....

3. ....เริอน.....ตนเจา.....

4. ...สิบ.....ชาว.....แสน

5. .....เริอน....อ^ยาทำม..ต^น.....แ

6. .....มผูเปนเจาแควน..ต^น.รู.....

7. ....พรอมกนัชูตนแล

8. ..สกักราชได 861 ตวไนปีกดัเมดเดิอน

9. ...อกแปดคำ.....วนัเมิง.....

10. หลำพระพุทธเจาตนนิง 150000 ทอง

11. บานสวนหมากขาคนเขาของลูกเม้คูพ่ีแม

12. พีนองพงสาบำหืแก่คู คูไดเพิอบุนพระ

13. เจาวดักานโถม คูจกัไชจกักีนเมือคูยงัสุด

14. ชวัคู คูทานเขาไวหือ^ยูรักสาพระเจาตนนี ดงั

15. เมือตนคู เสนาอามาดจาบานจาเมิองพีนอง

16. คำดีสรมณพรามเจา มลางคำคูสงันีผูได

17. มลางคำคูหือถูกบาป[หนั]จานนัตริยกำดงั[เ

18. ทวทตั]อนัมลางสงันนั พระเจาเกิดมาแ

19. สนตนอ^ยาหืมนัหนั / / ผูไดมลางคำคูสงันิ

20. หืมนัไดหนัพระพุทธเมดั้ไ[ตรยหื]เกิด

21. มาเปนพระห^นืทืน / / คำ [ต] านบุนญวง[นี]

22. สงัวาบานทงัสีบานนีเมิอคูยงัคูก่ีหื...

23. ...พระเจาคำขาแลวแล / / เมิอ...

24. .....แลญอด[1]

[1] ฮันส์ เพนธ์, พรรณเพ็ญ เครือไทย และศรีเลา เกษพรหม, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 3 จารึกในพิพิธภัณฑ์ฯ ลำพูน, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542), 29-30.

คำอ่าน ด้านที่ 1

ศรีสิทธิ (การิยะ) ปีกัดเร้า เดือน 9 แรม..ค่ำ ไทย (ว่า) วันก่าเป้า เม็ง (ว่า) วันจันทร์ เจ้าหมื่นจ่าบ้านเอา..เกลียวหนึ่ง หลับบาตรคำหนึ่ง 2 อันนี้ หนัก 130 คำขา.....ได้เอานาบุญน้องบุญยวง เมื่อถวายแก่พระเป็นเจ้ายังโรงคำ

พระเป็นเจ้าเทศนา แก่เจ้าหมื่นจ่าบ้านว่า “ดังบ้าน 4 บ้าน ข้าคน อาจารย์กานโถม หมื่นจ่าบ้านแต่งไว้รักษาพระพุทธเจ้า ยังวัดกานโถม... ด้วยเจ้า.....อันนี้ เจ้า.....”

เจ้าพวกชนก็รู้ ชาวเมือง....ก็รู้ จึงแต่งตามอาชญา ไว้กับพระเจ้า.....

(บ้าน) 4 บ้าน (นั้นคือ)

(1) บ้านพลาว 1
(2) บ้านพันสร้อย 1
(3) บ้านผ้าขาวใหม่ 1
(4) บ้านเชียงลวัะ 1.....

(ส่วน) นางบุญยวง (มี) ข้า 12 คน

(1) ญาอุดม 1
(2) นาง....1
(3) นางสิน เมีย 1 ลูกชาย.....
นางคำหมู.....1
.....แม่.....ลูก 1
(12) แม่..ลูก 1 ญิง..1

เขาทั้งมวลนี้นางบุญยวงก็รวมหลอมเขา ไว้รักษาพระพุทธเจ้า อย่าหื้อไผกวนเขา หื้อดั่งคำนางบุญยวงสั่งไว้นี้ แต่งหื้อพันกำเพียนหา (บ้าน) 4 บ้าน

(1) บ้าน....หาง 1
(2) บ้าน.....1
(3) บ้านนารอด 1
(4) บ้านฝาน้อย 1

ข้า 4 คน.....ถึงวันเดือนแรม 8 ค่ำ จึงหื้อคน
เจ้าไททั้งหลายนำเขาไป

ด้านที่ 2

.....เรือน.....คนเจ้า.....เรือน.....คนเจ้า

.....10.....ชาว.....แสน.....เรือน....อย่าทำ

มล้างคน.....ผู้เป็นเจ้าแคว่น..คน. รู้.....พร้อมกันชุคนแล

ศักราชได้ 861 ตัว ในปีกัดเม็ด เดือน..ออก 8 ค่ำ (ไทยว่าป วันเมือง

.....หล่อพระพุทธเจ้าตนหนึ่ง (น้ำหนัก) 150,000 ทอง

(นางบุญยวงทำพินัยกรรมว่า) "บ้าน สวนหมาก ข้าคน เข้าของ (เหล่านี้) ลูกเมีย กู พ่อแม่ พี่น้องพงศา บ่ (ได้) หื้อแก่กู กูได้เพื่อบุญพระเจ้าวัดกานโถม กูจักใช้จักกินเมื่อกูยัง (มีชีวิตอยู่) สุดชั่วกู กูทานเขา ไว้หื้ออยู่รักษาพระเจ้าตนนี้

ดังเมื่อคน (ของ) กู เสนาอามาตย์ จ่าบ้าน จ่าเมือง พี่น้องก็ดี สมณพราหมณ์เจ้า (ก็ดี) มล้างคำกูสั่งนี้ ผู้ใดมล้างคำกู หื้อถูกบาปหันอนันตริยกรรมดั่งเทวทัตต์ อันมล้าง (คำ) สั่งนั้น พระเจ้าเกิดมาแสนตน อย่าหื้อมันหัน ผู้ใดบ่มล้างคำกูสั่งนี้หื้อมันได้หันพระพุทธเมตไตรย หื้อเกิดมาเป็นพระ เน่อ เทอญ

คำคาน (ของนาง) บุญยวงนี้สั่งว่า "บ้านทั้ง 4 บ้านนี้ เมื่อกูยัง (มีชีวิต) กูก็หื้อ.....พระเจ้าคำขาแล้ว แล[2]

อายุ จ.ศ.861 (พ.ศ.2042)

[2] เรื่องเดียวกัน, หน้า 31-32.

ภาพผนวก ข

ศักราชผู้ปกครองอาณาจักรล้านนา[3]

(พ.ศ.1839-พ.ศ.2312)

[3] อุษณีย์ ธงไชย, “เอกสารประกอบการสอนวิชา 004271 ประวัติศาสตร์ไทย,” ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, (ม.ป.ป.).(อัดสำเนา)

ช่วงพุทธศักราช	รายนามผู้ปกครอง
1839 - 1860	พญามังราย
1860 - 1870	พญาไชยสงคราม (ปกครองที่เชียงราย)
1870 - 1881	พญาแสนภู[4] (ปกครองที่เชียงแสน)
1881 - 1888	พญาคำฟู (ปกครองที่เชียงแสน)
1888 - 1910	พญาผายู[5]
1910 - 1931	พญากือนา
1931 - 1944	พญาแสนเมืองมา
1945 - 1985	พญาสามฝั่งแกน
1985 - 2030	พญาติโลกราช
2030 - 2039	พระยอดเชียงราย
2039 - 2068	พระเมืองแก้ว
2068 - 2081	พระเมืองเกษเกล้า (ครั้งที่ 1)
2081 - 2086	ท้าวซายคำ
2086 - 2088	พระเมืองเกษเกล้า (ครั้งที่ 2)
2088	พระมหาเทวีจิรประภา
2088 - 2094	พระไชยเชษฐา
2094 – 2101	พระเมกุฏิ
2101 - 2121	นางพระยาราชเทวี[6] (สมัยพม่าปกครอง)

[4] ย้ายที่ประทับจากเชียงใหม่ ไปอยู่ที่เชียงรายและเชียงแสน

[5] ย้ายที่ประทับกลับมาเชียงใหม่ตามเดิม

[6] เป็นระยะที่อาณาจักรล้านนาตกอยู่ภายใต้อำนาจพม่าแล้ว แต่พม่ายังคงให้ราชวงศ์มังรายปกครองต่อไปจนถึงเมือง พ.ศ.2122 พม่าจึงส่งคนเข้าปกครอง

ช่วงพุทธศักราช	รายนามผู้ปกครอง
2122 - 2150	มังซานรธา มังคุย (ราชบุตรบุเรงนอง)
2150 - 2152	มองซวยเทา (อนุชามังคุย)
2152 - 2154	มองกอยต่อ (บุตรมังคุย)
2154 - 2157	น้องมองกอยต่อ
2157 - 2174	เจ้าเมืองน่าน
2174 - 2193	พระยาหลวงทิพเนตร
2193 - 2206	พระแสนเมือง
2206 - 2215	พระเจ้าเมืองแพร่
2215 - 2228	พระเจ้าอิงแซะกรุงอังวะ (ราชบุตรพระเจ้าอังวะ)
2228 - 2270	มังแรนร่า (ราชบุตรอิงแซะ)
2270 - 2306	เทงสิงห์และองค์ดำ
2306 - 2312	โป่อภัยคามินี

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล นายเมธี เมธาสิทธิ สุขสำเร็จ
ที่อยู่ 198 หมู่ 10 ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ 50290
โทรศัพท์ 0-5349-8609

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2539 สำเร็จการศึกษาปริญญารัฐศาสตรบัณฑิต
วิชาเอกการเมืองการปกครอง วิชาโทโบราณคดี
จากภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พ.ศ.2544 สำเร็จการปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

พ.ศ.2548 ศึกษาต่อระดับปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
โดยได้รับทุนพัฒนาอาจารย์ (UDC)
จากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

ประวัติการทำงาน

พ.ศ.2546-2551 ผู้ช่วยนักวิจัย โครงการศึกษาเครื่องปั้นดินเผา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พ.ศ.2551-ปัจจุบัน นักวิชาการ ศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่